

saha

YURTTAŞLIK DERNEĞİ • DÖRT AYLIK SÜRELİ YAYIN

POLİTİK EKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİ

Politik Ekolojinin Türkiye (Son)Baharı - Sinan Erensü

“Çevre”de Demokrasi Baharı (Bitti Mi?) - Cemil Aksu

Ümit Şahin’le BM İklim Zirvesi üzerine - Seçil Türkkan

Bir Çıkış Stratejisi Hâlâ Mümkün Mü? - Stefo Benlisoy

Gıda kooperatifleri ve dayanışma ekonomisi üzerine - Seçil Türkkan

Türkiye’de Toprak İlgalleri ve Yerel Direnişler - Begüm Özden Fırat

Kır-Kent Ayrımının Gri Alanları - Ulaş Bayraktar

“Yerel Müşterekler” ve “Akıllı Kentler” - Fevzi Özlüer

Bu dergi Yurttaşlık Derneği (eski adıyla Helsinki Yurttaşlar Derneği) tarafından hazırlanmaktadır.

Sahibi: Ayşe Esra Koç (Yurttaşlık Derneği adına)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ve Editör: Fırat Genç

Tasarım-Uygulama: Nur Ayman

Kapak Fotoğrafı: Kuzey Ormanları Savunması arşivi

Katkıda Bulunanlar: Emircan Saç

Basıldığı Yer: İstanbul **Tarih:** Aralık 2018 **Matbaa:** Mart Matbaa Sistemleri San. ve Tic. A.Ş.
Mart Plaza Merkez Mah. Osman Paşa Çiftliği Ceylan Sokak No: 24/1 Nurtepe, Kağıthane/İstanbul.

Yurttaşlık Derneği: Gümüşsuyu Mah. Ağa Çırağı Sokak No: 7 Daire: 3, Beyoğlu/İstanbul

Telefon: +90 212 292 68 42 **Faks:** +90 212 292 48 44

E-posta: iletisim@hyd.org.tr **Web:** www.hyd.org.tr

saha ücretsizdir. Dört ayda bir Türkçe yayımlanır. **saha**'da yayımlanan makale ve söyleşilerdeki ifadeler Yurttaşlık Derneği'nin görüşlerini yansıtmayabilir. Abone olmak için Yurttaşlık Derneği ile iletişime geçebilirsiniz.

Bu yayının mali giderleri *Terre Solidaire / Comite Catholique contre la Faim et pour le Developpement* tarafından desteklenmiştir. Dergide yer alan görüşler, destekleyici kurumun görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

- 2** **EDİTORYAL** » Fırat Genç
- 3** **MAKALE** » Sinan Erensü
POLİTİK EKOLOJİNİN
TÜRKİYE (SON)BAHARI
- 9** **MAKALE** » Cemil Aksu
“ÇEVRE”DE DEMOKRASİ
BAHARI (BİTTİ Mİ?)
- 15** **SÖYLEŞİ** » Elif Gündüzyeli, Efe Baysal,
Ozan Mert Göktürk
Gerçekleştiren: Seçil Türkkan
HER HAREKETİN İÇİNDE OLDUĞU
İKLİM “BİRLİKTELİĞİ” ŞART
- 23** **SÖYLEŞİ** » Pelin Cengiz, Utku Zırığ
Gerçekleştiren: Soner Şimşek
TÜRKİYE’DE TEMATİK GAZETECİLİK:
ÇEVRE-EKOLOJİ HABERCİLİĞİ
- 30** **SÖYLEŞİ** » Ümit Şahin
Gerçekleştiren: Seçil Türkkan
“TÜRKİYE’NİN İKLİM POLİTİKALARI
KİLİTLENDİ, AÇMAK İÇİN CESARET LAZIM”
- 36** **MAKALE** » Stefo Benlisoy
BİR ÇIKIŞ STRATEJİSİ HÂLÂ MÜMKÜN MÜ?
- 43** **MAKALE** » Özlem Altınkaya Genel
KENTLEŞME ÖLÇEKLERİNE YENİ
YAKLAŞIMLAR: BÖLGESELLEŞEN İSTANBUL
VE KENTLEŞEN MARMARA
- 50** **MAKALE** » Kuzey Ormanları Savunması
Aktivistleri
MEGAPOLDE EKOLOJİ MÜCADELESİ:
KUZAY ORMANLARI’NI VE KENTİ SAVUNMAK
- 56** **SÖYLEŞİ** » Kerem Ali Boyla
Gerçekleştiren: Ebru Uzpeder
VATANDAŞ BİLİMİ OLARAK
KUŞ GÖZLEMÇİLİĞİ
- 62** **MAKALE** » Serkan Taycan
İKİ DENİZ ARASI
- 68** **MAKALE** » Bulut Aslan ve Yonca Demir
ORGANİK TARIM KONVANSİYONELE KARŞI:
TÜRKİYE İÇİN BİR BESLENME SEÇENEĞİ
- 76** **SÖYLEŞİ** » Bahar Özgül, Özden Ovalı,
Evrım Kalkan, Gökhan Geçgin,
Çağatay Çoker
Gerçekleştiren: Seçil Türkkan
VINTAGE MODASI ŞİMDİ GIDA
KOOPERATİFLERİNDE:
“YENİ BİR İLETİŞİM YOLU BULUYORUZ”
- 84** **MAKALE** » Begüm Özden Fırat
TÜRKİYE’DE TOPRAK İŞGALLERİ VE
YEREL DİRENİŞLER
- 91** **MAKALE** » Ulaş Bayraktar
ŞEHİRLEŞEN KÖYLER, GÜZELLEŞEN
KENTLER: KIR-KENT AYRIMININ
GRİ ALANLARI
- 97** **MAKALE** » Fevzi Özlüer
FABRİKALAŞAN MEKÂN: “YEREL
MÜŞTEREKLER” VE “AKILLI KENTLER”
- 106** **MAKALE** » Melike Selin Durmaz Ekenler
KOLEKTİF BAHÇELERDEKİ DENEYİM
BİRİKİMLERİ: “EKİP BİÇEREK DİRENİYORUZ”

BU SAYIDA

İlk sayısında **saha**'nın yola çıkış gerekçesini tarif ederken "gündelik hayatın her alanına sızan tekinsizlik ve eğretilik halinden azade olma ihtiyacı ve çabası"ndan dem vurmştuk. Bugünün dünyasında anlamı iyiden iyiye silikleşmiş olan yurttaşlık kavramının tekrardan bir kıymeti olacaksa, bu yaygın belirsizlik halinin ve onun siyasal içerimlerinin göz önünde tutulması gerektiğini anlatmak istemiştik. Zira aradan geçen zamanda belki açıkça ortaya çıktığı üzere, belirsizliğin kural haline geldiği bir varoluş biçimi küresel otoriter dalgayı daha da yukarı taşıyor. Neticede yurttaşlık kavramının bir zamanlar ima ettiği değerler birer birer çözülüyor. Sıradan insanların geçim derdinden göç politikalarına toplumsal hayatın her boyutunda deneyimledikleri güvencesizlik halleri, özgürlüklerin kısıtlanmasına, eşitsizliklerin doğallaştırılmasına, hatta bizatihi eşitlik fikrinin bir ideal olarak dahi geçersizleşmesine kapı aralıyor. Dahası bu varoluş biçiminin kendisi otoriter siyasal figürler nezdinde bu hızlı sürüklenişe payanda oluşturuyor.

Karşımızda duran manzarayı çoğu kez ekonomik gidişata ya da siyasal gelişmelere odaklanarak tanımlasak da, günümüzde tanık olduğumuz kriz yalnızca bu iki alanla sınırlı değil. Manzarayı iyiden iyiye karartan, belki siyasal ve ekonomik gelişmeleri dahi bir anlamda ikincilleştiren bir diğer kriz dinamiğini, ekolojik yıkımın eşiğinde olduğumuzu hesaba katmadan içinde yaşadığımız zamanı anlayamayız. Keza insanın doğa ile kurduğu ilişkinin artık yıkıcı sonuçlar ürettiği gerçeği bir dizi göstergesiyle günbegün karşımızda: Aylarca söndürülemeyen orman yangınları, sıklaşan sel felaketleri, deniz suyu seviyesindeki dramatik artışlar, yeri geldiğinde batı dünyasının metropollerini dahi yerle yeksan eden fırtınalar gibi aşırı hava olayları örneğin. Uzmanların iklim krizinin semptomları olarak gördükleri bu türden felaketlerin sıradanlaşmasının, dolayısıyla ekolojik krizin alenileşmesinin, içinde yaşadığımız zamana rengini veren endişe ve korkuları pekiştirmediğini düşünmek hata olur.

Diğer yandan, bu gidişat karşısında ortaya konan tepkinin de günden güne yükseldiğine tanıklık ediyoruz. Hatta ekoloji alanındaki entelektüel, politik ve idari ilerlemenin büyük ölçüde bu sivil tepkinin ürünü olduğunu söylemek mümkün. Dünyanın dört bir yanına yayılmış küçüklü büyüklü toplumsal hareketler, kendi alanlarındaki inkarcılıkla mücadele eden araştırmacılar, ana akım medyanın görmekten imtina ettiklerini ısrarla takip eden gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları olmasaydı, muhtemelen bu alanda bugün tartışa geldiğimiz gündem maddeleri de bu denli geniş olmayacaktı. Veyahut her ne kadar hükümetlerin bir bölümü ayak diriyor olsa da kürenin geleceğinin masaya yatırıldığı zirveler düzenlenmiyor olacaktı. Bu sebatkâr çabanın kendisini, ânin belirsizliğine verilmiş başka türden bir yanıt, bugün yurttaşlığı yeniden düşünmenin ve inşa etmenin yolu olarak okumak mümkün.

Tüm bunlar ışığında **saha**'nın beşinci sayısı 2000'ler Türkiye'si'ne odaklanıyor ve bu kez ekoloji perspektifinden bir bilanço çıkarmayı murat ediyor. Şüphesiz ülkenin hızlı ve dramatik bir dönüşüm geçirdiği bu dönemi baştan sona ele almak mümkün olmayacaktı. O nedenle daha ziyade bu alandaki tartışmaya bir giriş yapmaya, tartışmanın köşe taşlarını ortaya koymaya ve böylelikle Türkiye bağlamında oluşan birikimin bir kısmını alan dışındaki okuyucuya aktarmaya çalıştık. Daha özgür bir ülke ve dünya arayışımızda eksik bıraktıklarımızı, yeterince göz önünde tutmadıklarımızı öğrenmenin vesilesi olacağı umuduyla.

POLİTİK EKOLOJİNİN TÜRKİYE (SON)BAHARI

Politik ekoloji, akademiyle toplumsal mücadelelerin iç içe geçmesiyle oluşmuş, üstelik son yıllarda Türkiye'deki birikimi de iyiden iyiye artan bir bilgi ve mücadele alanı. Sosyolog Sinan Erensü bu heyecan verici alandaki güncel dinamiklerin ve eğilimlerin bilançosunu çıkardığı yazısında alanın potansiyellerini gerçek kılmanın yolları üzerinde kafa yoruyor.

“Ekolojiye dair projelerin (ve fikirlerin) tamamı aynı zamanda ekonomiye dair projelerdir (ve fikirlerdir) ve bunun tersi de geçerlidir. Topluma ve ekonomiye dair görüşler ne kadar ekolojikse, ekolojiye dair görüşler de ancak o kadar toplumsal olarak tarafsız olabilir. Dolayısıyla çevre sorunlarını daha iyi kavramak istiyorsak ekolojinin ve siyasetin nasıl ilişkilendiğine yakından bakmak bir zorunluluk olur.”
David Harvey, 1993¹

Anadolu kırsalını baştan sona işgal eden enerji projeleri, her yıl yeni bir rekor kıran hava sıcaklıkları, buna karşın her yaz daha şiddetlisini gözlemlediğimiz seller, boş yer bırakmamacasına yeniden inşa edilen şehirler, yıkılan şehirlerin dışına boca edilen yahut dolgu alanı haline getirilen molozlar, aşırı turizm ile tahrip olan doğal güzellikler, olmadık yerlerden, yaylaların tepelerinden geçen yollar, hunharca kesilen ağaçlar, yerine dikilen ve milyarlarca olduğu iddia edilen fidanlar, göz alıcı süslü otoyol peyzajları, kirlenen sahiller, işgal edilen koylar, kuruyan göller, sağlıklı olup olmadığına bir türlü karar veremediğimiz gıdalar, geç söndürülebilen ve hiç söndürülmeyen orman yangınları, gitgide daralan kent parkları ve karşılarına dikilen millet bahçeleri, belgesellere konu olan kent kedileri, şehrin çeperlerine kovalanan köpekler, tarlada ve bahçede kalan,

toplanamayan ekinler, toplananların fiyatının sofralarımıza gelene kadara beşe, bazen ona katlanıyor oluşu...

Ekoloji bir süredir Türkiye'nin siyasal ve gündelik gündeminin tam ortasında duruyor. Çevresel yıkım hiç olmadığı kadar büyük ve derin, çevre sorunları hiç olmadığı kadar görünür ve daha fazla merak edilir durumda. Üstelik doğa, insan ve toplum ilişkilerine dair bu kabaran ilginin ve iyi bir çevrede yaşama özleminin apolitik bir naiflikte sürdürülmesi ne arzulanır durumda ne de mümkün. En azından Mehmet Ali Alabora'nın ünlü “Mesele sadece Gezi Parkı değil arkadaş...” paylaşımından beri politik ekoloji—adı bu şekilde konulmuyor olsa da—ülke siyasetini, onun ağır gündem ve sorunlarını tam ortasından kesiyor. Siyasal görüşü ya da toplumsal sınıfı ne olursa olsun yurttaşlar çevreye dair her şeyin bir şekilde siyasi anlamları olabileceğine dair bir öngörüye sahipler artık. Basit çevre sorunları ateşli siyasal tartışmalara kolayca evirilebiliyor. Zeytin ağaçlarından siyasal iktidara, organik ürünlerden kapitalizme, gıda pahalılığında neoliberalizme, su baskınlarından iklim değişikliğine, orman yangınlarından milliyetçiliğe, HES'lerden bölgesel adaletsizliğe açılan yolları pek çoğumuz görüyor ve daha sık arşınıyoruz. Peki çevre alanının siyasallaşması artık bir politik ekoloji bakış açısına sahip olduğumuz anlamına mı geliyor? Bu siyasallaşma düzeyi nitelikli bir politik ekolojik eleştiri için yeterli mi? Bu metin Türkiye'de politik ekoloji öğretisinin

Politik ekolojiyi salt bir akademik uğraş olarak değil, aktivistler, bilim insanları, beşeri ve sosyal bilimciler, uzmanlar ve taban hareketlerinden oluşan eyleyici bir camia olarak görmek, bu camianın oluşmasına ve bir arada kalabilmesine kafa yormak gerekiyor.

başarıları, gündemleri ve eksikleri üzerinden bu soruya cevap aramaya çalışıyor.

Çok yönlü bir anlatı için heterojen bir camia arayışı

Bu soruya cevap vermeden önce politik ekolojinin ne demek olduğunu kısaca bir kez daha düşünmemiz lazım. Evet, en kaba anlamıyla politik ekoloji yukarıda David Harvey'in de işaret ettiği üzere ekolojiye ilişkin olanı toplumsal, kültürel ve siyasal olanla bir arada düşünmek anlamına geliyor. Ancak öte yandan politik ekolojinin tekil ve bütünlükçü bir kuram, bir yöntem ve bir kanon dikte etmediğini de ifade etmek gerekir. Aslında disiplin, tam da bu disiplinsizliğinden güç alıyor. Ekoloji siyasal, kültürel ve toplumsal olanla, farklı yöntem ve kuramsal arayışlarla bir araya getirilince politik ekoloji ete kemiğe bürünebiliyor.

Tam da bu yüzden Marksist, post-yapısalcı, post-kolonyal yaklaşımlar en çok politik ekoloji üzerinden birbiri ile konuşabiliyor. Bu heterojen karakterin disiplinin ayrılmaz bir parçası olduğunu hatırlatan Paul Robbins politik ekolojiyi bir arada tutanın politik ekoloji eyleyenler ve onların oluşturdukları anlatılar olduğunu ileri sürüyor.² Dolayısıyla, politik ekolojiyi salt bir akademik uğraş olarak değil, aktivistler, bilim insanları, beşeri ve sosyal bilimciler, uzmanlar ve taban hareketlerinden oluşan eyleyici bir camia olarak görmek, bu camianın oluşmasına ve bir arada kalabilmesine kafa yormak gerekiyor. Politik ekoloji alanı bu camianın farklı bileşenlerinin tecrübe ve araştırmalarının bir bütünü olarak ancak şekillenebiliyor.

Türkiye’de böylesi bir camianın ağır ama emin adımlarla oluştuğunu söylemek bir yandan mümkün. On yıl öncesine göre çevre alanı hem daha kalabalık, hem de daha heterojen. Özelleşmiş çevre muhabirleri, kurumsallaşmış çevre hareketi avukatları, taban hareketleri ve onlarla ilişki kurmayı başarabilen dernekler, korumacılık konusunda uzmanlaşmış sivil toplum örgütleri, aktivist platformlar ve ekolojik hayat tarzı kolektiflerinden bahsetmek, kitapçılarda özel ekoloji bölümlerine rastlamak mümkün. Ancak, bu heterojen yapının farklı bileşenlerinin birbirine konuşma, birbirinin deneyimine eklenme

niyeti olduğunu söylemek hâlâ çok da mümkün değil. Aksine, ülke siyasetinin her köşesine sirayet etmiş sekteklik ve hatta kutuplaşma çevre alanını da etkilemiş durumda. Saha içi rekabet büyüyen, eklektik bir metni değil, kendi içinde mücadele eden bir kör döğüşünü andırıyor.

Gezi’nin tortusu

Coğrafyacı Murat Arsel, Gezi direnişinden yaklaşık bir yıl önce basılan bir makalesinde Türkiye’de çevre çalışmalarının neden bir türlü gelişememiş olduğunu tartışır.³ Buna gerekçe olarak ülkede politik ekolojik araştırma yöntemlerini besleyecek disiplinler arası yaklaşımların yokluğundan, bu alanı Anglosakson dünyada sırtlayan coğrafya disiplinin Türkiye’deki zayıflığından, düşünsel dünyayı tetikleyecek toplumsal hareketlerin eksikliğinden (örneğin, Bergama mücadelesinin çok fazla iz bırakmadan sönmelenmesinden) dem vurur. Bu üç ayaklı açıklamanın ilk iki ayağında fazla bir değişiklik yaşanmamasına rağmen son kalem bağlamında yepyeni bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır. Aslında Gezi’den önce başlayan, hatta ona ilham veren, ancak Haziran İsyanı ile bir momente dönüşen bir çevre kabarıışı olduğu ve bunun ülkedeki politik ekolojik çizginin bugünü üzerinde büyük bir etkisi olduğu aşikâr.

Gezi baskılansa da, gezi ruhu bir mekâna ilâhîleştirilebilen çevre mücadelelerinde yaşamaya devam etti, ediyor. Gezi’nin önce park forumlarında, ardından Hevsel Bahçelerinde, İstanbul’un bostanlarında, Artvin Ekoloji Kampı’nda, Cerattepe mücadelesinde kendini hatırlatmış olması tesadüf değil. Bu devamlılık hem akademik yazına, hem medyaya, hem de sivil topluma yansdı, politik ekolojik camia ve onun yaratmakta olduğu metinler için Gezi hızlandırılmış bir okul oldu. Bir çok üniversitede ilk kez çevre sosyolojisi dersleri verildi, medya organları çevre temalı sayfalar hazırlamak, var olanları zenginleştirmek zorunda kaldı.

Peki bu etki büsbütün müspet bir etki mi? Yahut toplumsal muhalefet Gezi’nin işaret ettiği politik ekolojik hattı yeterince anlamlı kullanabildi mi? Bu soruya evet cevabı vermek çok da mümkün görünmüyor. Bu başarısızlıkta ülke siyasetinin Gezi sonrası içine düştüğü çukur ve toplumsal muhalefetin bu çukura inmemeyi başaramamış olmasının büyük katkısı var elbette. Ancak onun ötesinde Gezi’nin politik ekolojik tahayyülümüzü açtığı kadar sıkıştırıldığını da kabul etmemiz gerekiyor. Gezi momentinin hatırlattığı ortak alan, inşaat ekonomisi, ağaç imgesi Türkiye’nin son on yıllık serüvenini anlamamız açısından çok önemli, ancak politik ekolojinin ilgi alanı bu konulardan ibaret değil. Gezi’yi

Gezi'nin politik ekolojik tahayyülümüzü açtığı kadar sıkıştırdığını da kabul etmemiz gerekiyor. Gezi momentinin hatırlattığı ortak alan, inşaat ekonomisi, ağaç imgesi Türkiye'nin son on yıllık serüvenini anlamamız açısından çok önemli, ancak politik ekolojinin ilgi alanı bu konulardan ibaret değil.

Karadeniz'de HES inşaatı. **Kaynak:** ekopangea.com

aşamamanın bir örneğini hemen her gün sosyal medyada paylaşılan öncesi-sonrası, yeşil-gri İstanbul fotoğraflarında gözlemlemek mümkün. Kentlerimizin beton yığını haline gelmesi gerçeğini bir kenara bırakacak olursak, politik ekolojinin el değmemiş primitif doğa nostaljisi olmadığını derhal hatırlamamız gerekiyor. Kaldı ki, toplumdan arındırılmış böylesi bir yeşillik övgüsünü siyasal iktidar görüyor ve açıkçası içselleştirmek için de elinden geleni yapıyor. Aşırı tasarlanmış kent peyzajlarının, geniş halk kitlelerinin içinde "yuvarlanması beklenen" millet bahçelerinin, öncesi-sonrası çevreciliğinin

itirazını avantaja dönüştürmekte mahir olduğunu görmek gerekir.

Çevrenin çevresi

Politik ekoloji, akademik disiplinler kadar ulus devletin de sınırlarını hem aşağıya hem de yukarıya doğru zorlaması beklenen bir bakış açısını beraberinde getiriyor. Ekoloji tanımı gereği sınır tanımayan bir bütünlüğe işaret ediyor. Politik ekolojik bir bakış açısı bu sınırsızlığı görmek, onu anlaşılır kılmak zorunda. Bu, sınırları aşan bir saha ilgisini, karşılaştırma yapabilme ısrarını ve bir noktadaki ekolojik sorunu başka noktalardaki siyasal

ve toplumsal dönüşümlerle birlikte okuma zorunluluğunu beraberinde getiriyor.

Türkiye'de hâkim olan politik ekolojik nüvenin ulus ötesi bağlara büsbütün ilgisiz olduğu söylenemez. Aksine çevre aktivizminde bir yeri olan sol geleneğin çevre sorunları ile küresel kapitalizm arasındaki bağları görmek ve göstermek istediğini inkar edemeyiz. Ancak bu çaba ya çoğunlukla ampirik dayanaklardan yoksun kalıyor ve sloganlara indirgeniyor ya da küresel bağlar kapitalizmden yoksun bir anti-empyralist çizgiye

Ekoloji hareketi kapsamını giderek genişletiyor. Londra'da iklim değişikliği protestosu. **Kaynak:** Allan Denney, 29 Kasım 2015.

hapsediliyor. Böylesi bir çıkmazın politik ekolojik dile (örneğin, HES karşıtı mücadeleye) yansımaları görmek mümkün. HES karşıtı hareket, HES sayısındaki beklenmedik artışı ve kırsal alanların bir gecede enerji havzalarına döndürülmesini uzun süre Avrupa Birliği'ne ve onun Su Çerçeve Direktifine bağladı. Halbuki HES'leri mümkün kılan dinamikler hem AB'den büyük (neoliberal kalkınmacılık) hem de ondan küçüktü (Türkiye burjuvazisinin birikim modeli). Üstelik AB şüpheliği HES karşıtı dili etkileyen anti-emperyalist hattın ancak nitelikli bir örneği sayılabilir. Bu hattın bir diğer ucunu şovenizm sınırında dolaşan komplo teorileri oluşturuyordu. HES'leri İsrail'in bölge sularına el koyma planının bir parçası olarak yorumlayanların, yahut barajlarla vadilerin bölünmesinin Büyük Ortadoğu Planı'nın bir gereği olduğunu iddia edenlerin mücadeleden dışlandıklarını söylemek maalesef mümkün değil. Politik ekolojinin hem politik hem de ekolojik boyutuna zarar veren bu şoven çevreciliğin enerji aldığı

tarihsel kökünü Bergama mücadelesine karşı verilen devlet tepkisinde yatıldığını, Bergama'dan beri çevre mücadelesi verenlerin sistematik olarak yabancı ajanların oyuncağı olmakla suçlandıklarını hatırlatalım.

Çevre sorunlarının en uzak (ama aslında en yakın) çevresinde ise iklim değişikliği yer alıyor. İklim değişikliği yerel ile küreseli net ve tehditkar bir biçimde birbirine bağlıyor. Uzmanlık diliyle teknikleştirilmesi çok muhtemel olan bu alan son dönemde sayısı artan akademik çalışmalara⁴ ve *iklimadaleti.org* gibi kapsamlı kampanyalar üzerinden politik ekolojik bir anlatıya kavuşuyor. Ancak Türkiye gibi ülkelerde iklim değişikliği politik ekoloji açısından bir yandan terkedilemez bir mücadele hattı olduğu kadar, diğer yandan yüzleşmek zorunda olunan aşması güç bir duvar. Failin bu denli görünmez ve yaygın olduğu, mazlum ulus kimliğinin hâlâ bir anlam ifade ettiği ve toplumsal eşitsizliğin bu denli derin olduğu bir toplumda, iklim değişikliği ile

mücadeleyi toplumsallaştırmanın yolu politik ekolojiden geçiyor olsa da, bu yol aşılması hiç de kolay bir yol değil.

Müşterekler/müşterekleşme

Politik ekolojik yazının ve tahayyülümüzün ciddi bir bölümünü müşterekler kavramı ve onun etrafında dönen tartışmalar oluşturuyor. Bunun birçok sebebi var. Belki ilk akla gelen, ortak yaşam alanlarının baş döndürücü bir hızla kentlerde rezidans ve AVM'lere, kırlarda ise enerji ve maden altyapılarına kurban veriliyor oluşu. Ancak belki de daha belirleyici olan özellikle genç insanların özel sektörün karşısına kamu sektörünü canı gönülden koyamıyor oluşu. Birçokları için kamu çözümleri de en az özel sektör çözümleri kadar problemlidir ve bu açmaz yeni oluşum ve alternatif yapılanma arayışlarını da beraberinde getiriyor. Tüm bunları kesen bir üçüncü aksı da birlikte yaşam arzusu oluşturuyor. Bir yaylanın yahut bir akarsuyun bir arada kullanılması imgeleriyle somutlaşan bu arzu, müştereklerin kendisi kadar müşterekleşmeye olan ihtiyacı da betimliyor.

Üzerinde daha fazla kafa yormamız gereken, müşterekler bahsinin tam da bu örgütlenmeye dair müşterekleşme hali. Müşterek olma durumu müştereken kullandığımız kaynak kadar, belki de ondan daha çok, müşterekleşme haline dair sorun ve yöntemleri sorgulama

Politik ekolojinin hem politik hem de ekolojik boyutuna zarar veren şoven çevreciliğin enerji aldığı tarihsel kökünü Bergama mücadelesine karşı verilen devlet tepkisinde yatıldığını, Bergama'dan beri çevre mücadelesi verenlerin sistematik olarak yabancı ajanların oyuncağı olmakla suçlandıklarını hatırlatalım.

Bergama'da altın madenine karşı verilen mücadele, Türkiye'deki en uzun soluklu çevre mücadelesi örneklerinden biri.

anlamına geliyor. Dolayısıyla odağımızı “kendi kendine müşterekler” ile birlikte “kendisi için müştereklere” (Gezi Parkının işgal ile birlikte tam anlamıyla bir müşterek haline geldiğini hatırlayarak) çevirmek zorundayız. Bu bağlamı ile müşterekler bir kaynağa değil, onun etrafında kurulabilen toplumsal ilişkiler ağına işaret ediyor. Bu bağlar da kendiliğinden (örneğin birkaç çevreci gencin kıra yerleşmesi ile) oluşmuyor. Politik ekoloji müşterek varlıklar kadar, müşterek süreçleri de çalışmamızı teşvik ediyor. Ancak ironik olan, müşterekleşmeye dair bu ilginin ve müşterekleşme çabalarının halihazırda var olan kaynaklardan beslenmiyor oluşu. Örneğin Elinor Ostrom’a Nobel kazandıran müşterekler yazınının önemli bir parçası olan balıkçılığa dair pratikler bu coğrafyadan çıkmıştı, ancak geri dönüp bu örnekle ilgilenen yok.⁵ Benzer şekilde kooperatifleşme sorunlarını başarısız, İslamcı örgütlenmeyi de başarılı (ama muhafazakar) müşterekleşme pratikleri olarak görmek mümkün. Müştereklerin illa ve hemen ilerici, devrimci, özgürleştirici pratikler doğuracağına olan inancımız farklı örnekleri görebilmeyi ve onlardan dersler çıkartabilmeyi zorlaştırıyor.

Rızanın politik ekolojisi⁶

“Bize buraları [yaylaları, meraları, ormanları] kullanmayın demeyin, kullanın ama koruyun deyin. Biz buraları koruyacağız ama kullanacağız da! Ha bu arada eskiden katırla çıktığımız yaylalara da otomobille çıkacağız, bu da bizim hakkımız, kimse kusura bakmasın. Buranın insanı ha bu dağların çamurunu karını yeterince çekti. Bizim buralarda siyasiler yol yapacağım der ve oy ister. Yol yapmayacağım diye oy alanı, yol yapmayıp da oy alanı hiç duydunuz mu? Böyle bir şey olabilir mi? Bunu sizin hiç aklınız alıyor mu?”

Rize’de bir ilçe belediye başkanı,

Ekim 2014

Politik ekoloji merceğini ilk olarak ezilene, güçsüze, muhalif olana, azınlığa ve alt sınıflara çeviriyor. Keza çevresel eşitsizlikler toplumsal eşitsizlikleri hem görülür kılıyor hem de onları şiddetlendiriyor. Mülksüzleşme, yerinden edilme, sağlıklı çevreye eşitsiz erişim

gibi meseleler politik ekolojiyi ve onun önemli bir kolu olan çevre adaleti çalışmalarını yakından ilgilendiriyor. Bu noktada araştırma hak mücadelesine katkı sunuyor, politik ekoloji camiasının temelini atıyor. Batıda politik ekoloji okulunun temellerinin büyük ölçüde çevresel eşitsizlikleri hedef alan hak mücadeleleri içinden bir mücadele yöntemi olarak doğduğunu hatırlayalım. Ancak politik ekoloji sadece isyan edenin değil, rıza göstereni de anlamamıza yardımcı olabilir. Her ne kadar yeni yeni eleştiri konusu olsa da kalkınma, Türkiye (ve ona benzer ülkelerde), kabul edelim ki hâlâ çok popüler ve insanları cezbeden bir rüya. İktidarlar bu rüyayı alıp toplumları disipline etmek, onları sayılabilir, ölçülebilir ve yönetilebilir kılmak için kullanıyor olsalar da, kalkınma ile yapısal ve simgesel şiddet sıklıkla kol kola gidiyor olsa da, yurttaşların gözünde kalkınma hâlâ olumlu şeylere tekabül ediyor. Bunu sadece soyut bir takım milli ülküler ile açıklamak zorunda da değiliz. Bu en basit kalkınma projesine, personeline, hatta aracına karşı hissedilen bir heyecan. Örneğin, bu umudun, bu heyecanın Türkiye (özellikle Doğu Karadeniz) kırsalında somut karşılığı halk arasında kepçe diye bilinen ekskavatördür. Kepçe gelen köy şenlenir, tüm köy –özellikle de genç erkekler– kepçenin peşinden koşar. Kepçeden, güç arazi ve iklim koşullarına inat, yok yere oraya buraya vurması istenir, kepçe bir kez ortaya çıkınca lüzumlu lüzumsuz ne iş varsa bitirilmek istenir. Kepçe gücü, doğa karşısında hakimiyeti temsil ettiği kadar –özellikle müteahhitliğin anavatanı Doğu Karadeniz’de– sınıf atlama ihtimalinin de bir simgesi olur. Belki bir gün kepçe şoförü, hatta kepçe sahibi olunabilir, küçük inşaat işleri altına girilebilir. Bir ilçe belediye başkanının yukarıdaki alıntısında da iddia ettiği gibi kepçenin bu kadar sevildiği bir yerde kepçe ile yapılan bir işe karşı çıkmak delilikle eşdeğerdir.

Ekolojistlerin cevap vermekte zorlandıkları işte tam da –kepçenin kendisi olmasa da– kalkınma adı altında sadeleştirdiğimiz söylem ve pratiklerin harekete geçirdiği duygu ve arzuların aynısını daha iyi, daha eşitlikçi bir biçimde harekete geçeceğini vad ediyor ya da tamamen ortadan kaldıracığını, arzuya ihtiyaç duymayacağını. Bunun ne ortası ne de bambaşka bir versiyonu henüz dillendirilebilmiş değil. Ana

Yeşil Yol ve benzeri projeler son sürat insansızlığa sürüklenen kırsal coğrafyalar için yalan da olsa bir rüya pazarlıyor. Alternatif siyasi ve toplumsal tahayyüllerin ve pratiklerin yokluğunda adı ne olursa olsun, riski ne kadar yüksek olursa olsun, bu rüyanın tek rakibi mevcut koşullar.

akım kalkınmaya alternatif olabilecek toplumsal ufuklardan hâlâ yoksunuz. Hal böyle olunca da “müteahhitizm”in başkentinde doğma cesareti gösteren HES, maden, sahil yolu, yeşil yol karşıtı mücadeleler, gerçekçi alternatif bir siyasi tahayyülün yokluğunda çok güçlü bir heyulanın gölgesi ile tek başlarına mücadele etmek zorunda kalıyorlar. Yeşil Yol ve benzeri projeler son sürat insansızlığa sürüklenen kırsal coğrafyalar için yalan da olsa bir rüya pazarlıyor. Alternatif siyasi ve toplumsal tahayyüllerin ve pratiklerin yokluğunda adı ne olursa olsun, riski ne kadar yüksek olursa olsun, bu rüyanın tek rakibi mevcut koşullar. Tüm bileşenleri ile değersizleşen kırsal hayatın mevcut koşulları koskoca Doğu Karadeniz coğrafyasında sadece bir elin parmakları kadar noktada spekülasyona rakip olabiliyor.

Sonuç yerine: Kazanan-kaybeden aritmetiğini aşmak

Günümüz Türkiye’sinde politik ekolojik yazın ve yöneliş büyük ölçüde çevre ihtilafları ve bu ihtilaflar etrafında verilen hak mücadeleleri üzerinden gelişti.⁷ Hatta politik ekoloji, anlaşılır bir biçimde, bir siyasal iktidar eleştirisi yöntemi olarak popülerleşti. Bu eleştiri biçimi hem toplumsal muhalefet için daha güvenli ve meşru bir zemin hem de farklı hak mücadelelerini bir arada düşünebilme imkânı tanıyor ve siyasal ufkumuzu derinleştiriyor. Ancak politik ekolojik kavrayışımızın da büyük ölçüde bu tarihsel bağlam ile şekillendiğini ve sınırlandırıldığını unutmamak lazım. Politik ekolojik tahayyülünü bir hak mücadelesine meselesine indirgemek, kazananlar/kaybedenler analizlerinin renkli arka planı kılmak, bu alanı hafife almak, siyasi

Altın madenine karşı yıllardır sebatkar bir mücadele veren Artvin Cerattepeliler.

iddiyayı ekolojik olandan ayırmak anlamına gelecektir. Bunun bizi başlangıç noktasına, yani insan ve onun diğer insanlarla olan ilişkisi dışında hiçbir bağlamı hesaba katmayan dar bir okumaya götürüleceğine kesin gözle bakabiliriz.

Bu açmazı aşmanın bir yolu toplum ve doğa ilişkilerine hamasi sloganların ötesinde yakından bakmaktan geçiyor. Doğa ne insan faaliyetinin sessiz bir arka planı, ne de insan eli değmemiş kutsal bir alan. İnsanlar doğayı, doğa da toplumları tarih boyunca dönüştürmüş. Politik ekolojik eleştirinin başlangıç noktası tam da bu karşılıklı ilişki. Bu ilişkiyi tüm yalınlığı ve çelişkileri ile vermek, doğa-toplum kompleksini hem yeşil bir romantizmden hem de kaba bir materyalizmden sakınmak gerekiyor. Bu, doğanın gayri-maddi anlamlarını ve bu anlamların tarihi olarak nasıl değiştiğini belgelemek şeklinde olabileceği gibi (örneğin, erken Cumhuriyet dönemi verimsiz Karadeniz algısının, el değmemiş Karadeniz güzellemesine dönüşmesi gibi), doğa dışı olarak kabul edilen kenti bir toplum-doğa bileşkesi olarak ele almak, kenti bozulmuş değil, dönüştürülmüş doğa olarak okumak şeklinde de gerçekleşebilir (örneğin, Mekanda Adalet Derneği'nin yaz okulu). Benzer şekilde doğaya ve onun kimi bileşenlerine atfedilen kutsiyet de, doğanın tüketim ve tatil amaçlı kullanılması da, doğanın kent insanında yarattığı nostaljik anlam da politik ekolojinin alanına girer. Çevre dediğimiz şeyin ancak toplumsal kullanım ve anlamlandırma ile var olduğu, doğanın ekonomi kadar kültürel de ilişkili olduğu

bilgisi politik ekolojik eleştirinin altını oymaz, aksine onu daha sağlam temellere oturtur.

Politik ekolojiyi kazananlar ve kaybedenler aritmetiğinden uzaklaştırmanın bir diğer yolu da onu insan merkezli bir okumanın ötesine taşımaktan geçer. Politik ekolojinin ilgi alanına giren aktörler devlet bürokrasisi, yerel topluluklar, çevre aktivistleri ve sermaye sahiplerinden ibaret değildir. Sokak hayvanları, GDO'lu besinler, doğal afetler, teknolojik

yenilikler ve fiziki altyapılar politik ekolojinin sadece nesnesi değil, aynı zamanda öznesidirler ve bu alanın işaret ettiği karmaşık dünyayı tamamlarlar. Bu dünyanın karmaşıklığı, onu bir kaynak mücadelesine indirgeyince değil, ancak katmanları teker teker açılınca daha anlaşılır hale gelir. Bu bağlamda yeni atılan adımları, Kır Araştırmaları Ağı, STS Turkey gibi oluşumları anmak ve politik ekoloji alanının çevre mücadeleleri dışındaki faillikler üzerinden de zenginleşebileceğini hatırlatmak gerekir.

¹ David Harvey, "The nature of environment: Dialectics of social and environmental change", *Socialist Register*, no. 29, (1993). Çeviri yazara ait.

² Paul Robbins, *Political ecology: A critical introduction (Vol. 16)*, (John Wiley & Sons, 2011).

³ Murat Arsel, "Environmental studies in Turkey: Critical perspectives in a time of neo-liberal developmentalism," *The Arab World Geographer*, no. 15(1), (2012), s. 72-81.

⁴ E. Turhan, S. Cerit Mazlum, Ü. Şahin, A. H. Şorman ve A. Cem Gündoğan, "Beyond special circumstances: Climate change policy in Turkey 1992–2015," *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, no. 7(3), (2016), s. 448-460.

⁵ Fikret Berkes, "Local-level management and the commons problem: A comparative study of Turkish coastal fisheries," *Marine Policy*, no. 10(3), (1986), s. 215-229.

⁶ Bu bölümde paylaşılan alıntı ve değerlendirme daha önce farklı bir biçimde şu yazıda yer almıştır: Sinan Erensü, "Yeşilin Yolu Vesilesiyle: Bir Siyaset Yapma Biçimi Olarak Altyapı," *Ayrıntı Dergi*, (Kasım 2015).

⁷ M. Arsel, B. Akbulut, ve F. Adaman, "Environmentalism of the malcontent: Anatomy of an anti-coal power plant struggle in Turkey," *Journal of Peasant Studies*, no. 42(2), (2015), s. 371-395; C. Aksu, S. Erensü, E. Evren, *Sudan sebepler: Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, (İletişim, 2016); S. Erensü, E. Turhan, F. Özlüer, ve A.C. Gündoğan, *İşyanın ve Umudun Dip Dalgası Günümüz Türkiye'sinden Politik Ekoloji Tartışmaları*, (Tekin, 2016); Özge Yaka, "Rethinking Justice: Struggles For Environmental Commons and the Notion of Socio-Ecological Justice," *Antipode*, doi: <https://doi.org/10.1111/anti.12422>.

“ÇEVRE”DE DEMOKRASİ BAHARI (BİTTİ Mİ?)

Türkiye ekoloji hareketi 2000’li yıllarda mühim bir birikim elde etti. Cemil Aksu bu döneme ilişkin deyim yerindeyse bir bilanço denemesinde bulunuyor, hareketin sınır ve imkânlarına dair önemli sorular soruyor. Yerellik mefhumu üzerine kurduğu tartışmasında yerel/küresel, yatay/dikey, makro/mikro gibi ikiliklerin aşılmasının stratejik açıdan ne denli elzem olduğunun altını çiziyor.

Türkiye’de hem merkez hem de çevre kentlerinde özellikle son on yılda büyük bir dönüşüm sürecine tanık olduk. Bu dönemde AKP hükümetlerinin benimsediği inşaat ve enerji odaklı birikim modeli, hem kentlerdeki hem de kırsal bölgelerdeki müşterekleri yandaş şirketlerce yürütülen projelerin yatırım alanı haline getirdi. Her biri ayrı birer doğa ve kent suçu haline gelen söz konusu yatırımların Türkiye’nin her tarafını şantiye alanına çevirdiği bu dönemin ilk yılları –ister AKP’nin iktidarını sağlamlaştırmak için yaptığı “takiye” olarak görülsün ister Kürt muhalif hareketinin talepleri ya da AB uyum sürecinin gereklilikleri bağlamında

anlaşılsın– aynı zamanda değişik parametrelerin etkisi altında yaşanan kısmı bir demokratikleşme sürecine denk düşmüştür.

2001 krizi ve krizden çıkış için uygulanan reformlar, 2000’li yıllarda neoliberal popülist modelinin uygulanabilmesinin koşullarını hazırladı. 2001 krizi ile birlikte Türkiye’deki merkez siyasetin çöküşü ve tasfiyesi, siyasal İslâm geleneğinden gelen AKP’nin önünü açmış oldu. AB’ye üyelik sürecinin canlandırılması ve bu yönde şartların yerine getirilmesi, AKP açısından uluslararası sermayeyi Türkiye’ye çekerek sermaye transferi ile ekonomik canlanma yaratma işlevinin yanı sıra Türkiye’deki

eski düzenin unsurlarının tasfiye edilmesi için de kritik bir işlev gördü. Özellikle demokratikleşme ve sivilleşme başlığı altında asker-sivil ilişkilerinin ikincisi lehine yeniden düzenlenmesini öngören değişiklikler, AKP ile liberal ve sol-liberal çevreleri “askeri vesayete karşı mücadele” başlığında buluşturdu.¹

İktidarın bir tarafta “ileri demokrasi” vaadi diğer tarafta –doğa ve kent suçu işlenmeden, dolayısıyla demokrasi sınırları içinde kalarak hayata geçirilmesi imkânsız– inşaat ve enerji yatırımlarına dayanan birikim modeli arasındaki çelişki, 2010 Anayasa Referandumundan 7 Haziran 2015 seçimlerine uzanan

Derelerin Kardeşliği Platformu’nun düzenlediği eylem. Kaynak: Cemil Aksu.

Derelerin Kardeşliği Platformu'nun düzenlediği eylem. **Kaynak:** Cemil Aksu.

bir sürecin ardından demokrasinin "buzdolabına kaldırılması" ile sonuçlandı. Bu süreç aynı zamanda Türkiye ekonomisinin yavaşlamaya başladığı döneme denk gelmektedir.²

Şehirlerde gündeme gelen "kentsel dönüşüm projeleri," kamuya ait alanların ve arazilerin devasa AVM ya da site inşaatlarının şantiyesi haline getirilmesi, duble yol projeleri, başta 3. Köprü, 3. Havaalanı ve Osmangazi Köprüsü gibi büyük ölçekli altyapı projeleri, diğer yandan kırsal alanlardaki nehir ve baraj tipi HES projeleri, termik ve jeotermal santraller, taş ocakları, başta kömür ve linyit olmak üzere madencilik faaliyetleri, hatta RES (rüzgar) ve GES (güneş) projeleri, turizm adına yapılan "Yeşil Yol Projesi" ve de kıyılarda/orman alanlarında ruhsatlı/ruhsatsız yapılaşma

gibi inşaat ve enerji odaklı "kalkınma" hamleleri, bu projelerin uygulandığı "yaşam alanları"ndaki yurttaşların tepkisi ile karşılaştı. Hatta bu tepkilerin birçoğu iktidarın "arka bahçesi" olan ya da daha doğrusu iktidarın öyle gördüğü Karadeniz gibi bölgelerde cereyan etti.³ Bu hareketlerin yarattığı etki "çevre"de⁴ bir demokrasi baharı olarak görülebilir.

Bu karşı çıkışların büyük kısmı yurttaşların "yaşam alanları"nda yapılmak istenen bu projelerle ilgili bilgi edinme, karar alma süreçlerine katılım sağlama veya engelleme çabaları şeklinde tezahür etti. İlgili bakanlıklar tarafından verilen onayı müteakip yapılan Çevre Etki Değerlendirme süreci kapsamında yapılması zorunlu olan "halk katılım/bilgilendirme toplantısı" genellikle hareketlerin start verdiği ilk eylemler

oldu. Mücadelenin üç ayağından birini her zaman hukuki mücadele oluşturdu –diğer ikisi kamuoyu oluşturma/bilgilendirme ve doğrudan eylemdir. Türkiye Barolar Birliği bünyesinde 2011'de "çevre ve ekoloji avukatları" grubunun oluşmuş olmasından da anlaşılacağı üzere avukatlar mücadelenin kimi yerde liderliğini yaparken kimi yerde de destekçisi oldular. Hareketin en önemli mekânı haline gelen adliye koridorlarındaki mücadele birçok projenin iptalini sağladı.

Kendi adlandırmalarıyla "yaşam alanları"ni ve bu alanlarla ilgili her türlü konuda söz söyleme ve karar alma süreçlerine katılım hakkını savunan irili ufaklı onlarca yerel platform ve dernek tarafından sürdürülen bu mücadele, 12 Eylül askeri darbesi sonrası dönemdeki –hatta bazı özellikleri açısından öncesindeki– en yaygın, kitlesel ve uzun soluklu hak arama mücadelesini teşkil eder. Demokrasiyi yurttaşların/bireylerin kendi haklarının bilincine varması ve bu hakları savunmak için örgütlenmesi, dolayısıyla "kendi kendini yönetmek" için mücadele etmesi olarak tanımlarsak, çevre hareketlerinin Türkiye'nin siyasal kültürünü demokratik bilinç ve

Demokrasiyi yurttaşların/bireylerin kendi haklarının bilincine varması ve bu hakları savunmak için örgütlenmesi, dolayısıyla "kendi kendini yönetmek" için mücadele etmesi olarak tanımlarsak, çevre hareketlerinin Türkiye'nin siyasal kültürünü demokratik bilinç ve

örgütlenme açısından son derece önemli bir dönüşüme uğrattığı ileri sürülebilir.⁵ Hareketlerin geleneksel partilerin dışında kalabilmeleri, hatta kendilerini “siyasetler üstü” olarak tanımlayarak pratikte farklı/karşıt partilerin üyelerini tekil sorunlar etrafında birleştirmeyi başarabilmeleri, böylelikle kendilerine mahsus bir meşruiyet yaratmaları, bilgi edinme hakkının kullanımından tüm maddi ve siyasi engellemelere rağmen dava açma yoluyla karar alma süreçlerine katılmak için gösterdikleri ısrarlı çabaları, kendi aralarında yatay-dikey ağlar kurarak bölgesel ya da merkezi eylemler örgütleyebilmeleri bu demokrasi bilincinin/kültürünün göstergesidir. Dava açmak için ineğini satan emekli imam Yurttaş Kazım’ın ve “devlet kimdir, devlet bizim sayemizde devlettir!” diyen Havva Ana’nın hareketin iki siması haline gelmesinin bir anlamı da budur.

En temel demokratik hakları kullanmayı içeren bu karşı çıkışlar birikim rejiminin işleyişini zorladığı durumlarda da iktidar demokraside kısıntıya gitme yoluna başvurdu. Nitekim mevzu bahis dönemde en fazla mesai yapılan yasama konularının başında çevre/orman koruma kanunları, ÇED yönetmeliği, dava açma hakkının zorlaştırılması gibi yurttaşların yaşam alanları ile ilgili konularda karar alma süreçlerine katılımını düzenleyen konular gelmiştir.

Bu çabaların “çevre”de yarattıkları demokrasi baharı, yerel hareketlerin, makro siyasetteki katılım/temsil sorunu, yerellik ile ulusallık/küresellik, ademi merkezîyetçilik ile demokratik merkezîyetçilik gibi tartışmaların da odağına yerleşmesini sağladı.

Yerelde demokrasi

Yerellik küreselleşmeyi savunanlar kadar ona karşı çıkan hareketlerce de siyasetin yeni yeri olarak kabul edildi.⁶ Genel olarak yerel ölçek bu hareketlerce demokrasi için vazgeçilmez, hatta tek varlık yeri olarak benimsendi. Yerel “yüksek siyaset”in (sağ-sol gibi) geleneksel ayrımlarını aşmak ve yeni bir öznellik yaratmak bakımından olduğu kadar doğrudan katılım için de temel ölçek olarak kabul edildi.

Yerellik, anakronik sayılabilecek bir tarzda, küreselleşme tartışmaları ile birlikte ekonomiden siyasete her alanda popüler bir yer edindi. Bu durumu küreselleşmenin bir komplosu olarak görenlerle birlikte, küreselleşmeye neden olduğu kabul edilen enformasyon teknolojilerinin kitle iletişiminde kullanılmasının yarattığı bir imkan olarak görenler de var. Birinci durumda yerellik, ulus-devlet ve uygulamalarını aşındırdığı oranda/için Maraş dondurmasının küresel bir şirket olan Algida’nın ürün portföyüne dahil olması demektir. İkinci durumda ise yerellik

zaten küreselleşme öncesi dönemin (modern, ulus-devlet ve ulusalcılık vs.) bastırıldığı, çözündüremediği, asimile edemediği farklılıkların ya da bizzat onun pratiklerinin yarattığı sorunların ihya olmasıdır.⁷

İkinci bakış açısından bakıldığında yerelliğin büyük bir özgüvenle siyasetin ölçeği olarak tanımlanması, yine küreselleşme tartışmalarına kaynaklık eden bir dizi gelişmeden biri olan enformasyon teknolojilerindeki gelişmenin bir sonucudur. Özellikle internet dünyanın en ücra köşeleri arasında bile bilgi/haber akışının hızlı olarak yapılabilmesini, sosyal medya ağları sayesinde ana akım medya tekelinde belli oranlarda çatlaklar yaratılmasını sağladı. Örneğin Karadeniz’de Samsun’dan Gürcistan sınırına kadar bütün sahilin kayalarla doldurulmasıyla yapılan Sahil Yolu Projesi, HES projelerinden çok daha büyük bir ekolojik yıkıma neden olmasına ve ciddi bir direnişle karşılaşmış olmasına rağmen HES’lere karşı verilen mücadele kadar gelişim gösterememiştir. Daha önceleri de büyük çevre/ekoloji felaketlerinin yaşanmasına ve bunlara karşı hareketlerin ortaya çıkmasına rağmen, bunların şimdi gündemin ön sıralarına çıkmış olmasının en önemli nedeni yeni medya teknolojilerinin yarattığı bu ortam olmuştur denebilir.

Derelerin Kardeşliği Platformu’nun bir toplantısı. **Kaynak:** Cemil Aksu.

Rize'de "Yeşil Yol" projesi protestosu. **Kaynak:** Buğday Derneği.

Aynı zamanda bu yeni medya teknolojilerinin bireylerin bilgiye erişimini hızlı ve kolayca sağlaması, insanların kendilerini doğrudan ifade etme, söz söyleme, başkalarıyla iletişim kurma kapasitelerini arttırması sayesinde dört-beş yılda bir yapılan genel seçimlerle seçilen vekiller aracılığıyla yürütülen temsilci demokrasinin simyasından⁸ kurtulma imkânı yarattığı da söylenebilir. Aktivistlerin bazılarının bir siyasal parti aidiyeti olmasına rağmen herhangi bir siyasal organizasyondan destek almadan bireysel katılım esaslı platformlar kurabilmeleri, bölgesel ve ulusal çapta eylemler organize edebilmeleri, büyük medyada kendilerine destekçi gazeteciler bulabilmeleri büyük oranda kendi medyalarını kurabilme yetenekleri sayesinde olmuştur. Sayısız internet sitesi, blog, facebook, twitter hesabı sayesinde her bir birey ve yerel platform birbirinin sesini yayan, çoğaltan, büyüten ve herkesi duymak zorunda bırakan bir megafon işlevini yerine getirdikçe kendi adına konuşma hakkını da eline almış oldu. Dolayısıyla yerel çevre/ekoloji hareketlerinin hem kentlerin hem de kırsalın farklı köşelerinde büyük bir hak bilinci, iletişim ve örgütlenme birikimi yarattığı rahatlıkla söylenebilir. Dahası AKP'nin otoriter bir devlet-partisine dönüşerek bütün devlet organizasyonunu kullanmasına ve medyada tek seslilik yaratmasına rağmen hileli kabul edilen seçimlerde dahi karşıtlarını yüzde 49'un

altına indirememesinin nedenlerinden birinin bu hareketlerin yarattığı demokrasi bilinci olduğunu gönül rahatlığıyla iddia edebiliriz.

Yerelleşme mi, müşterekleşme mi?

Yerelliğin çevre/ekoloji hareketleri açısından varlık alanı haline gelmesi, hem kaçınılmaz/normal bir durum hem de bir handicap olarak değerlendirilebilir. Bu hareketler için yerelin başat ölçek haline gelmesi, devlet ya da şirket tarafından yapılmak istenen projelerin doğrudan müşterekleri hedef almasından kaynaklanır. Su, dere, nehir, orman, park, bahçe ya da başka herhangi bir müşteregin ve/veya kamusal alanın devlet ya da şirket tarafından o müşterekten yararlanan kimselerin – kimdir bu kimseler: herkes ve hiç kimse; diğer canlılar zaten hiç mevzu bahis edilmez– muradı hilafına "çitlenmesi" o yerelde yaşayan herkesi bir şey eylemeye çağırır. Bu sayede olaydan, yani projeden önceki birçok ayırım ve farklılık paranteze alınarak müşteregin çağrısına uyulur. Müşteregin herkesi çağırması, bu çağrıya uyarak bir araya gelenlerin kendilerini "siyasetler üstü" görmelerini ve bu şekilde konuşmalarını sağlar. Bu durum, iktidar partisinin "biz ve onlar" olarak kurduğu hakim söylemini de bazı yer ve zamanlarda etkisizleştirmeyi başardı. Nitekim birçok yerde karşıt parti temsilcileri aynı platform ve eylemlerde bir araya geldi. Seçimlerde iktidar

Su, dere, nehir, orman, park, bahçe ya da başka herhangi bir müşteregin ve/veya kamusal alanın devlet ya da şirket tarafından o müşterekten yararlanan kimselerin muradı hilafına "çitlenmesi" o yerelde yaşayan herkesi bir şey eylemeye çağırır. Bu sayede olaydan, yani projeden önceki birçok ayırım ve farklılık paranteze alınarak müşteregin çağrısına uyulur.

partisine oy veren yurttaşlar, çevre/doğa düşmanı projelere karşı canlarını dışlerine takarak direnmekten geri durmadılar.⁹

Bununla beraber müşterekleşme açısından bakıldığında çevre/ekoloji hareketinin yerel ölçeği öne çıkarmasının kimi handicaplara yarattığı görülür. Birincisi müşterekler doğaları gereği yerelleştirilemez. Bir yerdeki müşterege konu olan şey zamansız ve sınırsız olarak hiç kimsendir. Doğanın bir

parçasının etrafını çitlerle sararak “burası benim” diyen ilk eylemden beri inşa ettiğimiz “kültür”deki sınırlar ekoloji için geçerli değildir. Su, toprak, ormanlar, hava herkesin, her canlıındır, yani hiçbirimizindir. Ulusal, siyasal, kültürel sınırlar sadece insanlar dünyasında geçerlidir ki, o da kısmen. Birincinin sonucu olarak, müştereklerin savunulması için verilen mücadele zamansız ve mekânsız olarak herkes (bütün canlılar dahil) için/tarafından/ adına verilen bir mücadeledir. En büyük kirletici kapitalist ülkeler olan ABD, Çin ve AB ülkelerindeki her gelişme/ büyümenin yarattığı/derinleştirdiği küresel iklim krizinin vebalini tüm dünya/ doğa çekiyorsa, herhangi bir yerde şu ya da bu mücadele ile sadece karbon salınımını şu ya da bu oranda engellemek bile küresel önem arz eder. Bu nedenle bu mücadelenin herkesle birlikte/ ortaklaşarak verilmesi gerekir.¹⁰ Bu özellik yereldeki müşterekleşmeyi ontolojik olarak dünyasal kılarırken düşünce, söylem, ortaklık/örgütlenme düzeyinde yerellik bir kırılmaya neden olmaktadır.¹¹ Burada yerellik kendi “yaşam alanı”nı savunmaktan öteye geçmiyor. Yani sadece kendi vadisi, köyü, mahallesi için ya da sadece kendi sorunu için hak, hukuk, demokrasi vb. talep eden ama hem aynı yerdeki ya da diğer yerlerdeki başkalarının aynı/farklı saiklerle benzer talepleriyle ortaklık kur(a)mayan bir durum oluşuyor. Bu durum demokrasi bilinci/örgütlenmesi açısından da sınırlılık yaratmaktadır. En genelde kendisi için demokrasi isterken demokrasi isteyen başkaları karşısında kayıtsız kalmak bu duruma verilecek bir örnektir.¹²

Aykut Çoban’ın dikkat çektiği gibi, “yerelliğin kendiliğinden ideolojisi” “dışardan gelenler-dışarıdakiler” ile ortaklık kurmayı ciddi olarak

İstanbul Kent Mitingi, 22 Aralık 2013. **Kaynak:** Kuzey Ormanları Savunması.

İstanbul Kent Mitingi, 22 Aralık 2013. **Kaynak:** Kuzey Ormanları Savunması.

sınırlamaktadır. Bu durumun büyük oranda iktidarın yerelerde mücadele edenleri “kökü dışarda üç beş çevreci tip” hatta ajan olarak kriminalize etmesinin yarattığı baskıdan kaynaklandığı söylenebilir. Dünya Kitle İletişim Araştırma Vakfı’nın girişimi ve Avrupa Birliği’nin desteğiyle yapılan Çevre için Medya ve İletişim Çalıştay’ına katıldığı için Yeşil Artvin Derneği Başkanı Nur Neşe Karahan’ın ve diğer katılımcıların ajanlıkla itham edilmesi¹³ ya da “Yeşil Yol Projesi”ne karşı çıkan Çamlıhemşinlilerin doğrudan İçişleri Bakanı tarafından “terör örgütü” ile irtibatlı gösterilmesi gibi birçok bu duruma örnek gösterilebilir. İktidar tarafından gelen bu baskı yereldeki aktivistleri savunmacı bir pozisyona iterek, yerliliklerini hatta “milli”liklerini kanıtlama gayretkeşliğine sürüklemiştir.¹⁴

Fakat yerel “dar görüşlülük” sadece iktidarın tazyikinden kaynaklanmıyor. Harekete öncülük eden bireylerin eski siyaset tarzından kalma alışkanlıkları, ulusalcı düşünme biçimleri, hareket içindeki pozisyonlarını koruma kaygısı gibi birçok faktörün de etkili olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Yerel hareketlerin öne çıkarılan en önemli özellikleri hiyerarşik olmamak, doğrudan katılıma olanak tanımak vb. iken bazı yerel hareketlerde “başkan”, “kurucu başkan,” “dönem sözcüsü,” “yönetim kurulu” gibi profesyonellik edaları ile karşılaşmak istenmez. Hareketteki profesyonellerin “uzmanlık” edası ile “sıradan insanlar”ın yabancılaşmış bilincinin üst üste çıkması ise geleneksel siyaset tarzının/ kültürünün galebe çalmasına neden olur. Nitekim bu tür içsel durumlar bu yerel

hareketleri örgütsel sorunla/bunalımla karşı karşıya getirmiş ve birçok hareketin sönümlenmesine neden olmuştur. Bu da ekoloji/çevre hareketinde ortak program, birleşik örgütlenme gibi tartışmaların ve arayışların ortaya çıkmasına vesile olmuştur.¹⁵

Dolayısıyla yerelin demokrasi ve demokratik siyaset için yeni bir ölçek olarak kabul edilmesi, yereldeki ilişkilerin ve örgütlenmelerin kendiliğinden demokratik olduğu yanılmasına neden olmamalıdır. Böylesi otantik bir yerel ve yerel hareket yoktur, belki de hiçbir zaman var olmamıştır. Yerelerde de mikro kimlikler, hasımlık-hımsımlık ilişkileri, yerel zenginler ile halk arasında patronaj ilişkileri etkindir. Yerel hareketlerin demokratik bilinç ve örgütlenme açısından önemi onların da demokrasi tedrisatından geçmesi gerektiği gerçeğini ortadan kaldırmaz. Pek çok somut durumda yaşandığı gibi, yerel hareketlerin birçoğu, murat edilenin aksine anti-demokratik bir işleyiş yapısına sahiptir. Bu durum, özellikle, hareketlerin eylemlerinde ön planda olmasına rağmen “yönetici” birimlerinde kadınların olmamasında kendini gösterir. Yerel hareketlerin sözcüleri genellikle “erkek”tir örneğin. Karar alma süreçleri, bilgi paylaşımı, temsiliyet, ortak görüş oluşturma gibi birçok noktada zaaf söz konusudur.¹⁶ Yerel hareketlerin “çevre”de bahar yaratması, onların demokrasi eksikliğini görmeyi engellememelidir. Aksine bu minvaldeki eleştiriler, yerellerin demokrasi potansiyellerini gerçekleştirmeleri yönünde değerlendirilmelidir.

Bahar bitti mi?

Çevre/ekoloji hareketi, “Türkiye’yi görece dönüştüren on yıl”ın ardından bir dizi içsel ve ülkedeki siyasal-ekonomik değişimin yarattığı dışsal sorunla karşı karşıya. Bu içsel ve dışsal sorunlar birbiriyle bağlantılı karmaşık bir yapı oluşturuyor. İki düzeyde de sorunlar birlikte/beraber aşılabılır ancak.

2008 krizinden beri süregelen, birikim rejimi ile demokrasinin çatışması olarak da değerlendirilebilecek gelişmeler, Gezi’nin ardından gelen baskı koşulları, 7 Haziran seçimleriyle tamamlanan “güvenlikçi siyaset”e geri dönüş süreci, nihayet hukuksuzluğu iktidar lehine kural haline getiren, bir tür Parti-Devlet özdeşliği yaratan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin ortaya çıkardığı yeni durum, ekoloji hareketini de ağır sorunlarla/sorumluluklarla karşı karşıya getirmiş durumda. Bu sorunlar/sorumluluklar bir yandan iktidarın programında yer alan Kanal İstanbul projesi, kömür başta olmak üzere madencilik faaliyetleri, nükleer ve termik santral projeleri gibi doğa düşmanı yatırımların engellenmesi zorunluluğundan, diğer yandan ülkenin faşizme gidişine karşı bir demokrasi barikatı kurmak zorunluluğundan kaynaklanmakta. Fakat böyle bir demokrasi barikatının kurulması da yerel hareketler ekseninde yakalanan yeni örgütlenme teknik, söylem ve pratiklerinin evrenselleştirilmesini, kalıcılaştırılmasını ve süreklileştirilmesini gerektirir.

Bu türden ağır ulusal ve küresel ölçekli sorunlar/sorumluluklar yerellik ölçeğindeki hareketlerle ne kadar karşılanabilir? Bu soru iklim ve gıda krizi gibi küresel sorunlar söz konusu olduğunda da geçerli kuşkusuz. Burada karşı karşıya olduğumuz sorun sadece yerelliğin, kısmiliğin aşılması sorunu değil. Asıl sorunsal doğrudan eylem/katılım, yeni/farklı öznelliklerin oluşması, yatay örgütlenme ve doğrudan demokrasi ile ilişkilendirilen yerel siyaset ile (demokratik) merkezîyetçilik, hiyerarşik örgütlenme, meslekten siyasetçilerin ve profesyonellerin gücü ile ilişkilendirilen ulusal/küresel ölçekli siyaset arasındaki ikilemin aşılması olarak tanımlamak gerekiyor. Unutmamak gerekir ki, yerel hareketlerin alametifarikası, demokrasinin temsilîyet krizine –tüm sınırlılıkları, sorunları

bir tarafa– bir nebze olsa da çözüm getirmesidir.

Sağ-popülist, faşist parti ve liderlerin yükselişi ile ekolojik krizin derinleşmesi arasındaki bağ apaçık. Trump’ın iş başına gelir gelmez iklim krizi çalışmalarından çekilmesi, savaş ve güvenlikçi politikalara tam güç devam edilmesi, kemer sıkma politikalarına geri

dönüş gibi birçok faktör yerel hareketleri de büyük bir baskı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu güç durumdan çıkış, geçen dönemin demokrasi sorunlarını paranteze alarak eski tarz siyasete geri dönmekle değil, yarım yüzyıldan fazla öyküsü olan yerel toplumsal hareketlerin taşıyıcısı olduğu yeni siyaset tarzının geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

¹ Ümit Akçay, “Neoliberal Popülizm ve Yeni Emek Rejimi,” *Bir+Bir*, 19 Mart 2018, <https://birartibir.org/emek/36-neoliberal-populizm-ve-yeni-emek-rejimi>.

² Ümit Akçay, “Değişen Emek Rejimi ve Siyasal Rejime Etkileri,” *Bir+Bir*, 24 Mart 2018, <http://birartibir.org/emek/38-degisen-emek-rejimi-ve-siyasal-rejime-etkileri>.

³ Yurt çapındaki bu eylemlerin, örgütlenmelerin takibi için şu çalışmaya başvurulabilir: Cemil Aksu ve Ramazan Korkut (Haz.), *Ekoloji Almancağı 2005-2016* (Yeni İnsan Yayınevi, 2017).

⁴ Burada “çevre”yi hem çevre hareketi anlamında hem de “merkez”in dışı, kırsal alanlar, taşra anlamında kullanmaktayım.

⁵ Nitekim mevzu bahis dönemin en büyük toplumsal kalkışması olan ve iktidarın ufkunda bir hayalet olarak dolaşmaya devam eden Gezi Direnişi ve Haziran Ayaklanması’nın bu yerel hareketlerin yarattığı demokratik birikime dayandığı ileri sürülebilir. Bkz. Sinan Erensü, “Gezi Parkı Direnişinin İlhamını Yerelde Aramak,” *Bianet*, 10 Haziran 2013, <http://bianet.org/bianet/siyaset/147400-gezi-parki-direnisinin-ilhamini-yerelde-aramak>.

⁶ Bu bölümde ifade edilen izlenimleri daha önce şu yazıda HES karşıtı hareket özgülünde daha geniş olarak ele almaya çalıştım: “Derelerin Özgürlüğü Mücadelesinden Yaşamın Özgürleştirilmesine: HES Karşıtı Kitle Hareketlerinin Politik Ufukları Üzerine Bir Deneme,” *Sudan Sebepler* içinde, ed. C. Aksu, S. Erensü ve E. Evren (İletişim, 2016).

⁷ Siyasette ölçek olarak yerelin benimsenmesi Sosyalist Blok’un dağılmasıyla “meta anlatılar”ın, kurtuluş anlatılarının artık geçersizliğinin ilan edildiği TINA (“Başka alternatif yok!”) rejimiyle de bağlantılıdır. TINA rejiminde yapılabilecek en doğru davranış, herkesin kendi yerelinde yaşamın “sürdürülebilir” kılınması için, “yönetişim” süreçlerine katılım göstermesidir.

⁸ Temsilîyet simyası terimini Pierre Bourdieu şöyle açıklar: “Siyasal yabancılaşmadan kurtulmak (yani siyasal anlamda var olabilmek) için her zaman siyasal yabancılaşmayı (yani vekaleti temsilîye vererek yok olmayı ancak kolektif düzeyde var olmayı) göze almak gerekir.” Pierre Bourdieu, “Vekalet ve Siyasal Fetişizm,” *Seçilmiş Metinler* içinde (Heretik Yayınları, 2013), s. 233.

⁹ Erzurum Aksu vadisindeki köylülerin HES projesine karşı direnişinde jandarma zulmüne uğrayan ve mahkemece akrabaları ile dahi görüşmeme cezası verilen 17 yaşındaki Leyla Yalçınkaya’nın yaşadıkları bu duruma bir örnektir.

¹⁰ “Herkes” kategorik olarak bütün insanları kapsamasına rağmen, gerçekte, iklim krizinden ya da iklim krizine rağmen elde edeceği kârı düşünenler dahil değildir. Ama bu mücadelenin kazanımlarından elbette onlar da layıkıyla yararlanacaklardır.

¹¹ Aykut Çoban, “Ekoloji Mücadelesinde Strateji Tartışması: ‘Yine dene yine yenil’ nereye kadar?” *Bir+Bir*, 31 Temmuz 2018, <http://birartibir.org/ekoloji/122-yine-dene-yine-yenil-nereye-kadar>.

¹² Yerellik literatürünün başka kısıtları hakkında bkz. Sezai Ozan Zeybek, “Ekolojinin Politikası: Yeni Sınırlar, Yeni Aktörler,” *Toplum ve Bilim*, no. 138-9 (2016).

¹³ “Cerattepe’de Alman Parmağı,” *Star*, 24 Şubat 2016, <http://www.star.com.tr/guncel/cevreci-degil-alman-devsirmesi-haber-1091444/>.

¹⁴ Bu yerel hareketlerin bildiri ve açıklamalarında sıkça “dedelerinin Çanakkale’de/ Kurtuluş Savaşı’nda çarpıştıkları/şehit oldukları” gibi söylemlere rastlanabilir.

¹⁵ Bu minvalde bir tartışma için bkz. Cemil Aksu, “Hattı Müdafaadan Sathı Müdafaaya,” *Express*, Şubat 2018.

¹⁶ Bu konuda daha geniş bir tartışma için bkz. Cemil Aksu, “Derelerin Özgürlüğü Mücadelesinden Yaşamın Özgürleştirilmesine: HES Karşıtı Kitle Hareketlerinin Politik Ufukları Üzerine Bir Deneme,” *Sudan Sebepler* içinde, ed. C. Aksu, S. Erensü ve E. Evren (İletişim, 2016).

Her Hareketin İçinde Olduğu İklim “Birlikteliği” Şart

Avrupa İklim Eylem Ağı (CAN Europe) Türkiye İklim ve Enerji Politikaları Koordinatörü Elif Gündüzyeli, 350.org Türkiye Kampanya Sorumlusu Efe Baysal ve popüler Twitter hesabı Hava Delisinin Not Defteri ekibi üyelerinden, On Dokuz Mayıs Üniversitesi öğretim üyesi meteorolog-iklimbilimci Dr. Ozan Mert Göktürk ile iklim meselesini konuştuk.

Güneşli bir sonbahar gününde Karaköy’de buluşuyoruz. Avrupa İklim Eylem Ağı (CAN Europe) Türkiye İklim ve Enerji Politikaları Koordinatörü Elif Gündüzyeli, 350.org Türkiye Kampanya Sorumlusu Efe Baysal ve popüler Twitter hesabı Hava Delisinin Not Defteri ekibi üyelerinden, On Dokuz Mayıs Üniversitesi öğretim üyesi meteorolog-iklimbilimci Dr. Ozan Mert Göktürk ile birlikteyiz. Masadakilerin ana gündemi ve profesyonel hayatını iklim meselesi oluşturuyor. Ama Türkiye’de yazın bitmesiyle iklim değişikliği kelimelerinin yan yana geldiği son günler bunlar. Bir de bu kış kar yağmazsa konuşacağız belki. Türkiye’de iklim değişikliği en çok yazın sel ve dolu buraları vurunca konuşuluyor. Google Trends’in son üç yıllık verilerine baktığımız zaman 20 Nisan 2017’de İstanbul’a dolu yağın ve onu takip eden günlerde, “küresel ısınma” ile “iklim değişikliği” kelimelerinin aranma istatistiğinde artış görülüyor, ama bunlara paralel olarak yine aynı gün “afet” kelimesi katbekat daha çok tıklanıyor. Konu, tam da iklim değişikliği olarak ele alınamıyor.

Bugünün bir başka özelliği daha var; Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli raporu için yapılan toplantılar sürüyor ve rapor buluşmamızdan üç gün sonra kamuoyuna açıklanacak. Kötü olan, bu haberi sabahleyin bir tek Yeni Şafak ve Milliyet’in sitelerinde görmüş olmam. “Bizim” basın tam olarak nerede? Bilim insanları ve uzmanlar “Lamı cimi yok, karbon emisyonları azalmak zorunda,” diyor. Yirmi yıldan uzun süredir değişikliği anlamaya ve aktarmaya çabalayan Ömer Madra bu günlerin adını “iklim yıkımı” olarak koyuyor.

Google Trends’in son üç yıllık verilerine baktığımız zaman 20 Nisan 2017’de İstanbul’a dolu yağın ve onu takip eden günlerde, “küresel ısınma” ile “iklim değişikliği” kelimelerinin aranma istatistiğinde artış görülüyor, ama bunlara paralel olarak yine aynı gün “afet” kelimesi katbekat daha çok tıklanıyor. Konu, tam da iklim değişikliği olarak ele alınamıyor.

Gündüzyeli, Baysal ve Göktürk ile birlikteyizken –siz de hissedeceksiniz– konu tam da oraya geliyor, fakat gönül rahatlığıyla “aslında sistemi değiştirmek lazım” gibi bir cümle kurulmuyor. Önemli bir aşamanın altını 350.org’tan Baysal iki hatla çiziyor: mücadele yerelden yükselmeli ve farklı alanların mücadeleleri iklim çatısı altında bir araya gelebilmeli. Bu konu masadaki iki STK temsilcisini birleştirirken, Göktürk bu durumun yeni bir kutuplaşma yaratacağı görüşünü savunuyor, “devleti ikna etmek çok zor” diyor. Birleşmiş Milletler bile, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli raporunda “Küresel ısınmayı 1.5 santigrat derecede tutmak için eşi görülmedik değişiklikler yapılmalı,” diyor. Rapor, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin (UNFCCC) 2015’te Paris Anlaşması’nın kabul edilmesinin ardından 40 ülkeden 91 yazar ve editör tarafından, 6 bin bilimsel araştırmayı temel alarak hazırlandı.

Söyleşinin sonuna doğru CAN Europa’tan Gündüzyeli tek muhatabın sürekli devlet olarak anılmasının belki de onu fazlaca güçlendirdiği şerhini koyup, dikkatleri şirketler üzerine çekiyor, şirketlerin kırılmaştırılabileceğinden bahsediyor. Haklı, şirketlerin mini devletçikler gibi gözüktüğü bir çağda yeniden umut kazanmak için iyi bir strateji olabilir. Bu söyleşi bugün iklim mücadelesinde izlenen tartışmaların bir izdüşümünü sunuyor. Başlıyoruz...

Ozan Mert Göktürk: İnsanların merak ettikleri şey, arabam çizilir mi, dolu yağar mı? Bütün konu bu! Düşünmeye, işin ucundan tutmaya yönelik bir şey yok. “Bu olanların iklim değişikliğiyle ilgisi vardır” bağlantısını kuramıyoruz. O bağı konuşmaya başlayınca ilgi hemen dağılıyor ve can sıkıcı bir şeye dönüşüyor.

Yıllarca meteoroloji haberlerinde meselenin gerçek boyutu hiç ele alınmadı, yani konu “Yarın hava nasıl olur” hafifliğinde kaldı. Geçtiğimiz günlerde kasırganın yükselmesiyle neler olabileceğine dair artırılmış gerçeklikle bir haber yaptı mesela Weather Channel ve bütün dünya bir anda dönüp baktı. Meteoroloji haberciliğinin de her zaman bir tık geride tutulmuş olması nasıl bir sorun sizce?

Elif Gündüzyeli: Ben başka bir yerden girmek istiyorum. Plastik kirliliği sanayi devriminin başından beri var ve 90 yıldır dünyanın her tarafına yayılmış vaziyette. BBC Earth Blue Planet 2 belgeselinde okyanuslardaki plastiğe öyle değinme bu kadar ciddi bir farkındalık oluşur

Grönland'da buz tabakalarındaki erimenin hızı artıyor. **Kaynak:** Mark Garten, Birleşmiş Milletler, 25 Mart 2014.

muydu bilmiyorum. Belgeselden sonra İngiltere'de plastik kullanımı yasaklandı. İngiltere'ye gittiğimde kimsenin artık naylon torba kullanmadığını gördüm. İletişimin kuvvetiyle birlikte politika değişikliğine gidilmiş. Yeni İngiltere hükümeti birçok konuda karar alamazken bu konuda almış, uygulamış ve bir sene içinde sonuçlarını gösteriyor. Orada iletişimle ilgili bir kilit var. Biz hep konuyu "halka indirmekle ilgili" dert yaşıyor olabiliriz ama konu halktan neden yukarıda ki? Meteoroloji nihayetinde "Yarın hava nasıl olacak?" seviyesine indiriliyor mu? Evet indiriliyor.

O.M.G.: Bunda devletin toplumla ilişkisinin burada batıdan farklı olmasının payı var. Ben akademisyen değil de STK'cı, aktivist ya da herhangi bir

muhafiz kimliğiyle söyleyince bana verilen reaksiyonla, devletin kanalına çıktığımda TRT'de bana verilen reaksiyon birbirinden bayağı farkı oluyor. Çünkü Türkiye'de insanlar devlete güveniyorlar. Devletin gücünden korkuyorlar. Onlara devlet "şuna dikkat edin" derse ciddiye alıyorlar, ama ben söylediğim zaman, o kadar umurlarında olmuyor. Şüphayle bakıyorlar. Televizyonda plastik kullanımıyla ilgili bir kamu spotu var mı? Ben izlemiyorum televizyon, belki siz görüyorsunuz.

E.G.: Artık var, çünkü "Sıfır Atık" kampanyası var.

Emine Erdoğan yürütüyor bu arada.

E.G.: Ciddi bir fon aldı devlet AB'den, bu yüzden yapılıyor. Gittiğimiz her iklim

toplantısında iklim konuşurken bize "O değil de sıfır atık" diye bu konuyu anlatmaya başlıyor bürokratlar. Ama Türkiye'de yapılıyor olsa da, ne bileyim BBC'nin belgeselinde anlattığı gibi yapabilecek misiniz?

O.M.G.: Niyetiniz iyiye yapabilirsiniz. Kitleleri alıp götürün insanlar var, komedyenlere bile yaptırabilirsiniz, yolunu bulabilirsiniz. Niyetle ilgili olduğunu düşünüyorum. Öncelik değil, öncelik olsa yapılır.

Efe Baysal: Evet memlekette sorun yumağı halinde bir sürü dertle uğraşılıyor. İklim krizi bütün bahsettiğimiz gündelik hayat sorunlarını ve büyük kültürel ekonomik, sosyal meseleleri derinleştiren bir katalizör işlevi görüyor. Öncelik başka

şeylere veriliyor bizim memlekette. Ama bu bir tek burada yaşanmıyor, dünyada böyle bir eğilim var. İklim üzerine çalışanlar için dünya bir cehennem gibiydi 2018 yazında, tabii herkes için öyle. Japonya'da sıcak hava dalgaları, İsveç'in kuzeyinin ısınması, yangınlar çıkıyor; Kaliforniya'da Yunanistan'da yangın. İki hafta önceye kadar "Ege'ye ne olacak? Kasırğa mı vuracak?" diyorduk. Kriz ve tetikte olma hali var hep. Küresel ölçekteki medya organlarının iklim değişikliğiyle ilgili nasıl bir dil kullandığına ilişkin bir araştırma var. İçinde bulunduğumuz durum insanlıkla da ilgili gibi geliyor bana. O kadar hızlı tüketip, o kadar hızlı bitiriyoruz ki. Tweet gibi. Habercilikte de buna döndü olay. İklim mevzusunda çok büyük bir konuyu konuşuyoruz; bunun sorumluluğuyla birey nasıl başa çıkacak?

"İklim değişiyor harekete geç!" gibi cümleler insanları biraz baskı altında bırakan, biraz da konudan uzaklaştıran cümleler gibi tınlarken, diğer taraftan günümüzde Türkiye'de "yerellik" tartışması ön plana çıkıyor. Yerel hareketlerin iklim hareketiyle içiçe geçmesi, bu kritik konuya herkesi dahil olabilmesine vesile olabilir.

Dev bir şeyden bahsediyoruz. Kullanılan "İklim İçin Harekete Geç!" dili de böyle hissettiriyor bana kalırsa. Kişisel olarak düşündüğümde "Harekete geç!" gibi bir şey görünce ne yapacağıma dair net bir sonuca ulaşamıyorum. Evde plastik mi kullanmayayım, atık mı üretmeyeyim?

O.M.G.: Arabaya binmeyebilirsin. Ama bunu söylemek neoliberal politikalara taban tabana zıt bir şey, çünkü araba satışının artması lazım. Ağustos ayında araba satışlarının azaldığını çok kötü bir şey olarak anlatıyorlar ama düşününce iyi bir şey değil mi bu? Uçağa binmemek iyi bir şey, bisiklete binmek iyi bir şey. Ama bu şekilde bir toplum tahayyülü olmadıktan sonra nasıl yapabilirsiniz ki bunu?

E.B.: İklim meselesini tartışırken farkında olarak ya da olmadan zaman zaman topu taca atıyoruz, biz iklim mevzusunda çalışanlar olarak. Artık ekolojik ilişkilere dayanan, ekonomi ve ekoloji makasının iyice açıldığı, basit kirlilik tanımlarıyla açıklanamayacak yeni ölü alanlar bırakarak yürüyor ardında. İklim krizini de içinden çıkılmaz hale getiren, konunun göbeğinde bu sistem mantığı var. Bireysel mücadele önemli, bir insanın dönüşümü önemli. Ben kendimi ekoloji aktivisti olarak tanımlamaya başlamadan önce enerji benim için düğmeyi açtığımda elektriğin gelip gelmemesiyle ilgilendiğim bir şeydi. O elektrik nasıl geliyor, üretim sürecinde nasıl bir kirlilik ortaya çıkıyor, çok da kafa yormuyordum. Burada bir yabancılaştırma varmış demek ki, bu sadece enerjiyle yabancılaştırma değil, halihazırdaki sistemin içindeki herşeye yabancı olma hali. O yüzden, bireydeki dönüşüm önemli ama yeterli değil.

E.G.: Ben neoliberal politikalara bağlayayım. Her şeyi bireyin üzerine yüklemek de ayıp biraz, yani ayda bir

kere uzun duş alacaksam da alayım onu. Sürekli gerginlik, sürekli ışığı kapat, suyu kapat gerginliği... İçinde politika olmadan, o bireysel dönüşüm kendinizi iyi hissetmekten başka bir şey dönüşmediği sürece bir şey demek değil. Sadece ben kendimi iyi hissediyorum ya da kötü hissediyorum, bu kadar. Faydası yok mu? Var, ama iklim krizini çözmez. Küresel bir şeye ihtiyaç var. Şu anda IPCC toplantısından gelecek olan rapor, en kritik IPCC raporlarından biri olarak biliniyor. Herkes diken üstünde devletlerarası bir şey olduğu için. "Felaket senaryosu metinde nasıl geçsin?" diye konuşuluyor.

Bu haber bu sabah sadece Milliyet ve Yeni Şafak'ta vardı. İlgi olmasının beklediğimiz medyanın ilgisi de sınırlı yani. Ömer Madra yayında –sanıyorum ki gözleri dolarak– Açık Gazete yayınında Yeni Şafak'tan haber okudu.

E.G.: Geçen hafta çıkan bir çalışma okudum, 2050'ye kadar emisyonların 1.5 derecede kalma ihtimalini sağlayabilmek için 2030'a kadar hangi sektörlerde emisyon azaltımına gidilmesi gerektiğini anlatan net raporlar çıkıyor artık. Elektrik üretim sektöründe yüzde 50, ulaşımda yüzde 30'dan bahsediliyor. Kömürü hemen şu anda bırakmak anlamına geliyor bu.

O.M.G.: Bu da bilim camiasında kaçınılmaz olarak şöyle bir bakışa yol açıyor: Bu işin başında solcular, sosyalistler var. Bunlar gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin, hatta liberal kalbi temiz insanların önüne böyle engeller çıkarıyorlar. Solcu birisi olmasanız bile böyle bir şeyi önerdiğiniz için doğrudan bu yaftayı yapıyorlar size.

E.G.: Çünkü bu kadar net bir emisyon azaltımının örneği sadece Sovyet döneminde olmuş. Otoriter olunmadığı sürece beş yıl içinde kömürü bitiremiyorsunuz.

E.B.: Amerika'daki iklim inkarcısı düşünce merkezlerinin ve lobilerin diline bakınca aynı şeyi çok net görebiliyorsun: Bunlar solcu, dış mihrakların oyunu... En klişe şekilde dile getirebiliyorlar. Tabii arkalarındaki lobilere bakınca fosil yakıt devlerinin olduğunu görüyorsunuz. Exxon, Shell gibi devlerin 1980'lerden bu yana iklim değişikliğiyle ilgili araştırmalar yaptıkları, neler olacağını farkettileri, ama hasır altı ettikleri artık açığa çıktı.

O.M.G.: Bir tek onlar değil, Türkiye'deki büyük şirketler dünyadakiler kadar büyük değiller ama tavır aynı. "Biz de gelişmek, büyümek istiyoruz" diyorlar.

E.B.: Türkiye'de kırılamayan, aşılamayan çok güçlü bir kalkınma söylemi var.

E.G.: Dünyada hatta.

E.B.: Ama Türkiye'de özgüven sorununun da getirdiği bir şey var. Geçmişe kadar götürebiliriz bu garip söylemi. Muhalifsindir ama "Ne güzel yollar, köprüler yaptılar" dersin. Bu, kalkınma söyleminin ne kadar her yere sızdığını gösteriyor. Bir alternatif düşünülüyor.

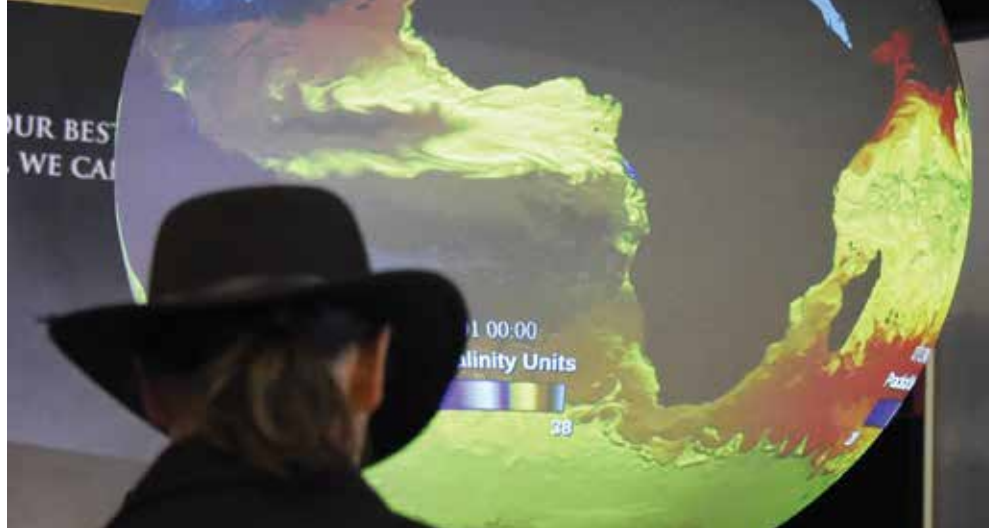
O.M.G.: Bence iki kolu var, gerçekten eğitim sisteminin zayıf olması ve bütün dünyada bilime duyulan genel şüphe.

E.G.: Çok ciddi lobiler var. Bir tek enerji sektörü değil bu lobilerin içindekiler. Uluslararası iş yapan şirketleri doğrudan etkileyecek bir şey bu emisyon azaltımı, sektör bazlı değil ki sadece. Gemicilik, havacılık sektörü vs. İhracatı kesince de "kendimiz üretelim" oluyor konu, o sovyetik hafıza geliyor. Bu hafıza biraz korkutularak kullanılıyor. 1990'larda da olan kapitalizm geldi ve "Sizi öcüye veririz" kafası. Soğuk savaşın izleri dünyadan silinmemiş, o nesil değişmediği için. Temcit pilavı gibi kalkınma meselesi.

O.M.G.: Türkiye'de biz Meteoroloji Genel Müdürlüğü'yle konuşan akademisyenler, karar vericilerle konuşurken de bu engel çıkıyor önümüze. "İklim değişikliği var sayın bakanım" diyoruz, "Ne yapacağız?" diyor. "Daha az araba satmanız gerekiyor" diyoruz. Olmuyor. Fossil yakıtları bırakman lazım. Türkiye zihniyet, siyaset olarak bu noktada değil. "Sen bana ne gün afet olacağını söyle, halka anons yapayım, evlerini terketsinler" anlayışı var.

E.G.: Dereyatağına evi yapmış ama.

O.M.G.: Depremde de aynı konu var. "Biz bunun önlemini alalım" değil, "zamanında haber verin." Bir de, iklim değişikliğini önlem almamak için bir bahane olarak kullanıyorlar. "Çok yağmur yağacak, önlem alın" diyoruz "Peki" diyor. "100 yağacağı yerde 500 yağdı. Ne yapabiliriz? Allahtan geliyor, ben bir şey yapamam," diyor. Bununla mücadele etmesi hakikaten çok zor.

Avrupa İklim Eylem Ağı (CAN) Avrupa Birliği'ne iklim değişikliği konusundaki ataletinden ötürü "günün fosili" ödülünü verdi. **Kaynak:** Vita International, 10 Aralık 2015.

E.B.: Son yağmurlarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkanı Mevlüt Uysal çıkıp "Olağandışı bir durum var" dedi sürekli ve bunun altını çizdi.

E.G.: Bir haber çıkmıştı "Yaşasın iklim değişiyor, İstanbul artık tropik olacak" diye.

O.M.G.: Burası Maldivler olacak sanıyor. Olur mu hocam? Olmaz.

"Afetler Mehdi habercisi" cümlesi geçtiğimiz günlerde Twitter'da trend topic oldu. Politika yapma konusuna nasıl bakacağımızı ortaya koyuyor bu durum. Kentsel dönüşüm de böyle kullanılmıştı. "Deprem olacak, bu yüzden binaları yıkıp baştan yapmalıyız," denmişti.

O.M.G.: Az araba satmayı olumlu görecektir bir dünya görüşü yok. Bizde dereleri ıslah etmek için etrafını betonla kaplıyorlar, Avrupa'da 100 yıl önce bırakıldı bu. Normalde suyu bırakmalısın ki aksın gitsin. Çevresine bağ bahçe yapmalısın. Ama bizde etrafına ev yapıyor ve bana "Haber ver!" diyor.

Bakanlıklar sizle nasıl bir ilişki kuruyor?

O.M.G.: Danışmanlık. Sık sık toplantılar olur, çağırırlar. Ama bu konulara gelemiyoruz, imkân olmuyor.

Ne konuşuluyor?

O.M.G.: İklim değişiyor ya, bunu anlatıyoruz. "İstanbul'da hep hortum oluyordu belki eskiden de, ama 100 yıl önce bir tane oluyordu. Şimdi üç tane oluyor birim zaman diliminde. Aşırı iklim olaylarının politik bir yanı var ve

Paris İklim Anlaşması'nı imzalayacağız, emisyonları azaltacağız, yenilenebilir enerjiyi teşvik edeceğiz," diyoruz. Ama öncelikleri bu değil. Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için daha çok kömür santrali yapıyorlar.

E.G.: Bu hatta sizin Meteoroloji'nin bağlı olduğu bakanlığın sorumluluğu altında olmuyor genelde, doğru bakanlıkla bile konuşulamıyor. Çünkü Enerji Bakanlığı o hiyerarşi skalasında en üstte yer alıyor, sonra Maliye Bakanlığı. Çevre Bakanlığı zaten en altta.

O.M.G.: Türkiye'de hep zarar azaltma yönünde eğilim var. "Yapmayalım" değil de, zarar azaltalım.

E.B.: İstanbul İklim Eylemleri Planı'nın taslaklarını okurken "kuzeyde kalan ormanların korunması" yazdığını görüyorsunuz. Ama bunun için bir planlama yapman gerekiyor. İstanbul'un anayasası olan 2009 Çevre Düzeni Planı da aynı şeyi söylüyor. Ama o planlama nereye gidiyor? İklim değişikliğiyle mücadelenin birinci adımında uzun vadeli bir ekonomik plan yapmak şart.

E.G.: Bölgesel planlama da yok.

O.M.G.: Bu kadar güçlü bir devlet varken ve temelleri size karşıyken ne yapmak gerek? O yüzden zaten ben uzun vadeli bir çözüme inanıyorum. İnsanları tek tek eğitmemiz gerekiyor.

E.G.: Politika üretmeye mecbur kalacaklar. Paris Anlaşması'nı onaylamadı ama mecbur kalınca onaylayacak.

Nasıl mecbur kalacak?

E.G.: Baskıyla. Bunu yapmanın yolu politik planlama, ideal dünyada yapılan bu. Çin, emisyonlarını dünyanın en iklim seven ülkesi olduğu için azaltmıyor. Mecbur kalıyor, önlem olarak yapmak zorunda. Şu anda çok güçlü bir devlet var evet, ama bu güçlü devletin etrafında çok güçlü lobi şirketleri de var. Enerji talebi azalıyor ay ay. Ekonomik anlamda sürdürülemeyen bir durum var. Her yere üç şirket devasa siteler yapıyor, bunlara kredi veriliyor. Bu kredilerin nasıl patladığını görüyoruz. Yatırımlara para sağlayan dev şirketleri düşünmek gerek.

O.M.G.: Türkiye’de en üstteki insanın ikna edilmesi gerekiyor.

E.G.: Sektörel geçiş olacak bir şekilde.

E.B.: IPCC Raporu da söyleyecek. Harekete geçmek ya da geçmemek arasında tercih yapmak gibi bir lüksümüz

Türkiye’de toplumsal hareketlerin kendi mahallelerine kapanması, hayati önemde olan iklim değişikliği konusunu sadece bu alanda çalışan STK ve politika yapıcılarının eline bırakmak anlamına geliyor. İklim bir çatı olabilirse eğer, kutuplaşmanın da önüne geçilebilir gibi gözüküyor.

yok artık. 1.5 derecelik ısınmada biliminsanlarının göreceğimizi söylediği şeylerin büyük çoğunluğunu 1 derecelik ısınmada gördük bile. Bir çok sermaye gücü yenilenebilir enerjiye yatırım yapıyor, Türkiye zaten treni burada kaçırıyor. Ama işin bir de adalet boyutu var ve aynı sorunla yenilenebilir enerjide

de karşılaşacağız. İklim bakımından elimizi rahatlatacak belki ama o zaman da çat diye Konya Ovası’nın ortasında güneş panellerini göreceğiz, köylüleri oradan kovacaklar. Devlet bütün otoriterliğiyle eline kontrolü alıp, hamlelerini yapabilir. Bu yüzden taban örgütlenmeleri, sendikalar, iklimle ilgili yatay örgütlenmeler önemli. “Kim ve niçin bu enerji?” sorusu kritik. İklim hareketinin sadece iklim odaklı olması değil, başka gruplarla da güçlü bir şekilde iletişime geçmesi lazım.

Kendi içine konuşan bir camiadan bahsediyor gibiyiz iklimle ilgilenenleri konuşurken. Katılır mısınız?

E.B.: Türkiye’de evet, dünyada böyle değil ama. Portekiz’e gidiyorsun, sendikalarla iklim hareketi adil geçişin usulünü tartışıyor, birbirine karışmış hareketler. Türkiye’de günün sonunda baktığında bir sendikal örgütlenme görmediğin, daha doğrusu dağıldığı için ulaşamıyorsun da.

Leonardo di Caprio BM İklim Zirvesi’nde konuşuyor. **Kaynak:** Mark Garten, Birleşmiş Milletler, 23 Eylül 2014.

İklim için Ses Ver! eylemine çağrı, Kapadokya. **Kaynak:** 350.org Türkiye, 16 Ağustos 2018.

O.M.G.: Burada ikna etmeniz gereken insanlar hep devletin üst kademelerinde.

E.B.: Amerikadaki iklim hareketi feminist hareketle, teknik olarak farklı arka plandan gelenlerle yakın ilişki içinde. "Hepimiz aynı gemideyiz ama kimileri VIP kamarasında, kimileri de o geminin en altında" diyorlar.

O.M.G.: Batıda çok ciddi etkisi var bu hareketlerin yönetime. İktidarda olmasalar bile örgütlenme biçimi var. Bizde çok sınırlı bu etki, yok gibi.

E.B.: O yüzden iklimle ilgili tek başına mücadele etmek değil, mücadeleleri bunun içine çekmek önemli. Ortak keseni iklim olarak belirleyerek, nasıl bir araya gelinebilir, nasıl ses yükseltilebilir

üzerine muhalif kesimlerin ortak çalışma yürütmesi gerekiyor.

E.G.: Bu çok önemli. Özellikle ciddi bir kutuplaşma eğilimi varken ve hangi yüzde 50'de olduğun önemliyken...

Örneğin Soma Katliamı sonrasında da gördük bunu, ölümlerle enerji politikalarını birleştiren çok az çalışma ve söylem vardı.

E.G.: Soma Katliamı üzerine Yırca'da Kolin'in termik santral kurma çalışması ortaya çıktı. Santrali Yırca halkı kendi köyüne yaptırmadı ama yan köye yapıldı. Bundan bir sene sonra da Üzüm-Sen zamansız donun üzümünü vurduğuna dair "Manisalı üzüm üreticileri olarak yüzde yüz zarardayız. Bu iklim değişikliğinin alametidir!" diyerek çok iyi bir açıklama

yaptı. Biz bir şekilde gündeme getirmeye çalışmıştık. Manisa'da bir örgütün Soma ile bağlantısının olmaması ihtimali bence yok, olmamalı. Ama nedense farklı sektörleşmeler var gibi. Madenci aileler, dönün çiftçileriydi esasen. STK'lar olarak daha da yaratıcı düşünmeliyiz. İnsanların başka mevzuları var ve göremiyorlar. STK'lar ortaya atmalı bunu. Sen çiftçiye bir takım patenler verdiğin zaman o zaten sana anlatıyor üç yıl önce hasadın şimdiki gibi olmadığını. Ama tabii her meteorolojik olayı iklim değişikliğine bağlamak da işin ciddiyetini sulandırıyor.

O.M.G.: Bazı aşırı gibi gözükten iklim olayları, doğal iklim değişkenliklerinin parçası. İnsanlar bu konuda temel eğitime sahip olmadığında "Hani iklim değişmişti, siz bize yalan söylediniz" diyorlar. Çünkü

onların anladığı şu oluyor, iklim değiştiği için her sene zamansız dolu olacak.

Politika yapıcıları ve STK'ları konuştuk. Efe de az önce değişti, biraz örgütlenme ile örgütlenme dilini konuşalım diyorum. Çok daha temel, yatay, yerel bir örgütlenme değil midir işe yarayacak olan iklim değişikliği konusunda? STK'ların tepeden bir şey söylemesi pek işe yaramıyor gibi gözüküyor.
O.M.G.: Aslında hepsi işe yarar, ama ölçekleri farklı. Altın örgütlenme, eğitim seviyesinin yüksek olduğu yerlerde mümkün olabiliyor. Ve insanların doğrudan etkilendiği Soma, Yırca gibi yerlerde belki. Bunun haricinde çok da etkili değil. Öte yandan Türkiye'de bir takım iş yapma şekilleri var. Devletle çalıştığınız zaman görüyorsunuz ki iş

iklim değişikliği konusunda iklim hareketini ve feminist hareketi neredeyse hiç yanyana görmedik. Öyle geliyor ki, bu alanda disiplinlerarası yeni ve yerel bir hareketi bugünkünden başka bir dille oluşturmak şart. Millî değil belki ama, en azından yerli.

yapma şekli "adamını bulmakla" ilgilidir. Doğru adamı bulur, işinizi çözersiniz. Türkiye'de aksi yürümüyor.

E.G.: Ya da kitlesel talep, ama o da kısa vadede oluşmaz. Kentte yaşayanları bile harekete geçirmek çok zor. "Ben ne yapayım" diyorsun. İşte, mahalle örgütlenmemle birlikte bir şey yapamıyorum.

Çünkü bir mahalle örgütlenmem yok. Ya da var ama ben dahil değilim.

O.M.G.: Biz zannediyoruz ki Gezi'deki gibi bir anda çok kişiyi toplarsak bir şeyleri değiştirebiliriz. Bu uzun vadeli bir iş. Topladığın insanları elinden kaçırma. Bunu doğru yere kanalize edelim, biraz örgütlü kalalım. Bir şeyi derhal değiştirmemize gerek yok.

Sabırsızlık mı kastettiğiniz?

O.M.G.: Öyle bence. Bunu uzun vadeli düşünelim. Kısa vadeli işler başka yöntemlerle yürümeli.

E.B.: Bence de. Biz bu süreçte "İklim hareketinin sesi yerelden yükselsin!" meselesini vurguladık. Şu önemli bir şey; Çatalağzı ve Yatağan'dan çıkan sera gazı gün sonunda atmosferde kalıp Grönland'deki buzulları eritiyor, sonuçta da ortak kültür yaşamını etkiliyor. Bu bize geniş müşterek bir çerçeve sunuyor. Hakikaten müşterekler üzerine siyaset üretenlerin iklim değişikliğini bir kriz yanında bir politika değişimi için de fırsat olarak kullanması gerekiyor. Aradaki bağların nasıl kurulacağı önemli. İkincisi, İklim İçin Ses Ver! Kampanyası sırasında -Eylül ayında ABD'de Kaliforniya'da gerçekleşen Küresel İklim Zirvesi için dünyanın pek çok yerinde beylemler düzenlenmişti- Yeşil Artvin Derneği çok iyi bir açıklama yaptı ve "Biz iklim için 25 yıldır ses veriyoruz. Ormansızlaşmaya karşı verdiğimiz mücadele tam da bizim mücadelemiz," dedi. Bu çıkan sesler aslında

başka hikâyeleri oluşturuyor; ezbere ve sistemik mantığın dayattığı dünyanın aksine müşterekler etrafında birleşen başka bir dünyanın var olduğunu anlatıyor. Önemli olan başka hikâyelerin de ortak noktalarını bulup ön plana çıkarmak ve yerel örgütlenmeler kurmak. Şuna katılmıyorum, topu taca atmak gibi geliyor bana: "İktidar çok sert, kafamızı eziyor" söylemi. Evet doğru, ama buna karşı mücadele edenler ne öğreniyor bu durumdan? Yeni yollar mı arıyoruz? Yoksa gidip kafamızı duvara mı vuruyoruz? Şu an toplumsal hareketleri iklim hareketleriyle doğal müttefik olarak adlandırıyorum. Özellikle Gezi sürecinde aktif olan ekiplerin bu kadar kutuplaşmış bir dönemde nasıl devam edecekleri önemli. Yeni taktikleri nasıl bulacaklarına kafa yormaları gerekiyor. Burada da iklim önemli bir birleştirici güç. Beraber mi mücadele edeceğiz, yoksa ezberlerimizde boğulacak mıyız?

İklim krizini aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirmekten mi yanasın?

E.B.: Çok büyük bir kriz, ama her kriz bir fırsattır aynı zamanda.

O.M.G.: Ben bu tavrın sakıncaları olduğunu düşünüyorum. Eğer iklimi bütün bu olanlara, siyasi mücadeleye katalizör olarak görürsek, o zaman iklim değişikliğine inanan insanları, politika yapıcıları, karar vericileri tamamen kaçırmış oluruz. Kutuplaşma bence bu bakımdan olumlu bir şey değil. Uçağa çok binmeyin, bu kadar araba olmasın gibi şeyler söylüyoruz değil mi? Bence aslında bu söylemlerin de iklimle ilgisi olmamalı hatta. İklimle bağlantısını kurduğunuz zaman "Tamam kardeşim, o kadar da kötü değil" diyen insan o arabaya binmeye devam ediyor. Belki de ayırmak lazım, net değilim bu konuda henüz.

Kumdan Heykel Festivali, Sarıyer.

Kaynak: 350.org Türkiye, 8 Eylül 2018.

RISE FOR CLIMATE

Filipinler'in Quezon şehrinde yapılan "sanal" İklim Adaleti yürüyüşü. **Kaynak:** AC Dimatatac, 350.org Filipinler, 6 Eylül 2018.

E.B.: Tam da bunu kastediyorum. Gezi'den sonraki kutuplaşma dememin sebebi bu. Başka bir söylem üretecek, kutuplaşmayı kıracak, panzehir olacak araçlara ihtiyacımız var. Sen durduğun yerde, Artvin'de ya da Kuzey Ormanları'nda bir mücadele veriyorsan, mücadelemi vermeye devam et, ama bunun dilini nasıl oluşturabileceğini de düşünerek, karşında konumlandığı insanları da bünyene nasıl katabileceğini düşünerek yap bunu.

O.M.G.: Genel bir söylem olmamalı. Farklı diller kullanmak gerekir belki de. Çünkü Bakanlık diyor ki "İklim değişikliği var, yağışlar sahiden aşırı, dolayısıyla sele karşı önlem alamıyorum." Ama belki de "İklim değişikliği filan yok, bu gördüğünüz bizim normal iklimimiz, buna karşı önlem alman gerek," demeliyiz. Ben artık bu noktaya geldim.

E.G.: Taleplerimizde bir tek devlete gitmek gerekmiyor, sermaye kanallarını unutmamak lazım. Para gelmiyorsa mecburen iklim değişikliğini öyle ya da böyle kabul etmek zorunda kalacaklar.

Sermayeye göre vergiler düzenleniyor ya, bunlar önemli durumlar. Ulaştırma konusunda şu örnek var elimizde: Karbon vergisi çok konuşulan bir şey dünyada, Türkiye'de henüz yok ama arabalar üzerinden alınan ÖTV'yi karbon vergisi olarak sınıflandırıyor devlet. OECD gibi yerlerde de bunu böyle satıyor. Bu alıcıyı cezalandırdığı anlamına gelir. "Param var, ÖTV ödüyorum" olur bu. Aksi, karbon vergisi değil. Yerli bahanesiyle kömürlü termik santrallara büyük teşvik var, ama ithal kömüre de doğalgaza da büyük teşvik var. Kimi, nasıl örgütlediğimiz, nasıl bir mesaj verileceği bir konu, kime mesaj vereceğimiz ayrı bir konu. Çünkü sürekli devlete verdiğimiz mesaj ve taleplerle onu güçlendiriyor da olabiliriz.

E.B.: Finans kaynağının nereden geldiğini bulup onu kırılanlaştırmak da, o merkezdeki hedefe giden yoldaki en önemli şeylerden biri. Çünkü meşru zeminleri kırılanlaştırmak da mühim.

E.G.: Devletlerin bir repütasyonu yok ama şirketlerin olduğunu biliyoruz.

2015'te Paris İklim Anlaşması zamanı şirketlerin arasındaki iç yazışmalar sızdı ve aralarında şöyle konuştuklarını öğrendik: Şimdi bu anlaşma çıktı, bize köle taciri muamelesi yapacaklar kömür yakıyoruz diye! Türkiye'de iklim konusunda liderlik yaptığını iddia eden bir takım özel bankalar var. Termik santral ya da karbon salımı her neyse, ona finansman veriyorsa, onlara baskı yapmak zorunlu, çünkü onlar cevap verme gereksinimi duyuyorlar.

Garanti Bankası'nın İlisu'dan, Anadolu Grubu'nun Gerze'den çekilmesi ya da Kolin'in en azından Yırca'dan vazgeçmesi mesela. Bitirelim derim, var mı ekleyecekleriniz?

E.B.: Ben yerelin gücüne inanıyorum. Kent Konseyi altında Kadıköy İklim Elçileri Grubu kuruldu. Genç bir ekip, haldır haldır ilçe ölçeğinde neler yapılabileceğini konuşuyorlar.

E.G.: Yerel basını da unutmamak şart ve iklim haberciliği diye bir şeyin olması da hepimizin hayrına olur. ☺

Türkiye’de tematik gazetecilik: Çevre-ekoloji haberciliği

Ekoloji ve çevre haberciliği deyince akla gelen isimlerden ikisiyle, Pelin Cengiz ve Utku Zırığ ile Türkiye’de çevre-ekoloji gazetecisi olmayı, bu tematik gazetecilik pratiğinin kendine has tartışmalarını ve zorluklarını konuştuk.

Bilindik ama temel bir soruyla başlamak istiyorum. Kendinizi “çevre gazetecisi” mi, yoksa “ekoloji gazetecisi” olarak mı tanımlıyorsunuz?

Pelin Cengiz: Genelde, “çevre gazetecisi” olarak kullanılıyor ancak “ekoloji gazetecisi” demek daha doğru. Bir yandan Türkiye’de gazetecilik açısından henüz oturmamış bir tartışma bu. Bir yandan da nasıl bir gazetecilik yaptığının belirleyicisi. Çünkü “çevre” dediğimiz şey aslında bizim yaptığımız ve anlatmak istediğimiz her şeyi kapsamıyor ama başından itibaren hep çevre diye başladığımız ve konumlandırıldığımız için tekrardan ekoloji olarak yerine oturtmak biraz zor.

Utku Zırığ: Pelin’in söylediklerine ek olarak belki “çevre-ekoloji gazeteciliği” tabirini kullanmayı önerebilirim. Ben böyle kullanmaya çalışıyorum. Tabii bu gazeteciliği aşan bir tartışma. “Çevre hareketleri” mi, yoksa “çevre-ekoloji hareketleri” mi diyeceğiz? Örneğin yakın zamanda “çevre-ekoloji”yi tercih edenler var, Çevre ve ekoloji hareketi avukatları (ÇEHAV) mesela. Pelin’e çok katılıyorum. Buradaki fark, perspektif farkı. Çevreyle ekoloji arasında bir fark var şüphesiz. Gazetecilik ve gazeteciler açısından bakacak olursak genelde ekolojiyi kullanmak isteyenler “Ben meselelere ekolojist perspektiften bakıyorum” diyorlar. Sadece ekolojiyi kullanmama sebeplerine gelirsek, Pelin’in belirttiği bir tür aşinalık. Belki insanlar anlamıyor, çevre daha yerleşmiş bir kalıp. Nihayetinde anlamayı kolaylaştırmak için yapıyoruz bu işi.

Peki bu, gazeteciliğin yapıldığı mecraya göre fark ediyor mu? Yani ana akım ya da ana akım dışı medyada nasıl adlandırılıyor?

U.Z.: Çok fark yok aslında. Ana akım da,

muhafif medya olarak adlandırılanlar da dahil ana akım dışı da çevre-ekoloji haberlerini “çevre” sekmesinde sunuyor.

P.C.: Zaten ana akımda “çevre gazetecisi” kalıbı da kullanılmıyor. Bu alandaki gazeteciler enerji muhabiri ya da gazetecisi olarak çalışıyorlar, çalıştırılıyorlar. Çevreyle ilgili birtakım konular da o başlık altında takip ediliyor. Mesela *Hürriyet* gazetesinde çalışan ve bizim bir çevre gazetecisi olarak bildiğimiz Serkan Ocak için *Hürriyet* çevre muhabirimiz demiyor. Serkan Ocak, ekonomi servisi altında enerji muhabiri olarak çalışıyor.

Yani, meseleye enerji perspektifinden bakılıyor.

P.C.: Tabii, ana akımda kapatılan daralan mecralarda da böyleydi.

U.Z.: Bir de yok olan bir tür ya da ya da yeni bulunan bir canlı formu gibi “yaşam” kategorisinde değerlendirilen haberler var. Yakın zamanda bitkilerin birbiriyle iletişim kurabildiğine ilişkin bilimsel yayınlar yapıldı. Örneğin NTV bu haberi “yaşam” kategorisi altında gördü. Aslında bu önemli gelişme bir ekoloji haberi aynı zamanda.

Benzer şekilde, çevre-ekoloji muhalefeti olarak görebileceğimiz toplumsal mücadele ve direniş örnekleri de çevre-ekoloji değil yurt haberleri kategorisinde yer alabiliyor.

P.C.: Evet, bir hak mücadelesi, örneğin bir yerde köylüler baraj yaptırmamak ya da santral yaptırmamak için direnişteyse, güncel bir haber kategorisinde de ele alınabilir. Tersi durumlar da mümkün. Bir çevre etki değerlendirme (ÇED) raporu sürecinin bir yargı kararı ile yeniden başlaması çevre-ekoloji haberine dönüşüyor. Dolayısıyla haberin içeriği belirleyici. Fakat, direniş-hak mücadelesi

gibi insana dair olan bir durum oldukça keskin ve bu da kategorizasyonu güçleştiriyor.

Çevre-ekoloji gazeteciliği yaparken haberin belirgin bir kategori içine yerleştirilememesi bir engel olarak görülmeli mi?

U.Z.: Ben aslında tüm bu tartışmaları bir tür cephe perspektifi ile ele alıyorum. Pek çok gelişmeyi, haberi, olguyu çevre-ekoloji haberciliği ya da gazeteciliği diye tarif ettiğimiz alanda ya da kategori altında toplamak bir niyet aslında. Niyeti beyan ediyoruz böylelikle biz. Örneğin, enerji meselesine dair konuları takip eder, haber yapar, yazılar yazar, söyleşiler yapar, nihayetinde mevzuu konuşur konuşulur kılarız; bir milli park içinde bir yaşam alanını korumak için mücadele veren insanların hikâyelerini de izler, davalarını da takip ederiz. Esas olarak işimizi bu zorlaştırıyor. Enerjiden de anlayacaksınız, siyaset de takip edeceksin. Mesela İklim Zirvesi denen olay uluslararası siyasetin göbeği. O zirveyi de takip edeceksin, döneceksin hukuki meseleleri de takip edeceksin. Bu yüzden alt kategorilere doğru da ayrılıyor. Ekoloji-çevre gazeteciliği için kent bir kategori olarak karşımıza çıkıyor, spesifik olarak iklim haberciliği kategori oluyor. İngiltere’ye baktığımızda “sustainability” (sürdürülebilirlik) bir kategori örneğin. *Guardian* gazetesinde bu isimle bir sayfa ve bu sayfanın editörleri var. Böylesi bir branşlaşmaya doğru giden bir iş.

Türkiye’de bu tür tematik bir gazeteciliğin yapılabilmesinin koşullarını da konuşalım. Bir gazeteci profesyonel olarak çevre-ekoloji gazeteciliğini Türkiye medyasında sürdürebilir mi?

P.C.: Bu tamamıyla medyada sahiplik

yapısıyla doğrudan ilintili bir konu. Geleneksel ana akım medyada son 10-15 yıla baktığımızda, tabii bugün gelinen nokta apayrı ele alınmalı, medya sahiplerinin diğer iş kollarındaki faaliyetlerine baktığımızda, neredeyse hepsinin enerjiyle ilgili, madenle ilgili, hatta daha spesifik konuşursak kirli olduğunu söylediğimiz fosil yakıtlarla ilgili üretimlerinin olduğunu biliyoruz. Bu zaten gizli, saklı bir durumda değildi. Hal böyle olunca, bu patronaj, sahiplik yapısı içerisinde bizim peşinde olduğumuz anlamda bir çevre-ekoloji gazeteciliği yapmak mümkün değil. Neden? Çünkü biz doğrudan medya patronlarının çıkarlarıyla çelişen bir gazetecilik tarifi yapıyoruz. Ne diyoruz? Bugün dünyada iklim değişikliği diye bir olgu var. Bu bilimsel alanda farklı disiplinler tarafından kabul görmüş durumda. İnsanlık, bundan sonra ölümle

yaşam arasındaki çizgisini belirlemesi gereken bir noktada. İklim değişikliğinin önünü almak, geri döndürmek için yapılması gereken, bu zamana kadar yerleşmiş üretim ve tüketim biçimlerini, başta enerji üretim ve tüketim biçimlerini değiştirmek. İnsanlar, sanayi devriminden bugüne dünyayı bir buçuk derece ısıttı. Nasıl oldu? En başta kömür ve sonrasında petrol ile doğalgaz gibi kirli yakıt türlerini son derece yaygın ve hızlı bir şekilde üretim süreçlerine soktu ve bununla ilgili tüm kirli sektörler hızla büyüdü. İnsanlar doğayı sonsuz bir varlık gibi düşünerek diledikleri gibi kullanıyorlar. Hayır, doğa sonlu bir şey ve artık insan faaliyetleri kendi kendine yenilenme kapasitesini yok etmiş durumda. Dolayısıyla, bu faaliyetlerin içinde olan bir patronla, kendisini bunun tam karşısına koymuş, sadece insanların değil, yeryüzündeki

Geleneksel ana akım medyada son 10-15 yıla baktığımızda, tabii bugün gelinen nokta apayrı ele alınmalı, medya sahiplerinin diğer iş kollarındaki faaliyetlerine baktığımızda, neredeyse hepsinin enerjiyle ilgili, madenle ilgili, hatta daha spesifik konuşursak kirli olduğunu söylediğimiz fosil yakıtlarla ilgili üretimlerinin olduğunu biliyoruz.

diğer canlıların haklarını savunmak adına yola çıkmış bir gazeteci birlikte olamaz. Olmamalı da zaten. Bu yüzdendir ki, bu tarz gazetecilik daha alternatif medyalarda, daha muhalif medyalarda kendine rahatlıkla yer bulabildi ve oralardan yükseldi. Bu gazeteciği ve gazeteciliği özgürleştiren bir şey. Ama burada bir çıkmaz da var. O da alternatif/ muhalif medyanın erişim kapasitesi ne yazık ki. Daha geniş kitlelerle buluşabilse keşke.

Biraz da sizlerin kendi profesyonel tecrübelerinden bahsedelim. Daha önce çalıştığınız kuruluşlarda çevre-ekoloji gazeteciliği yapmak ne kadar mümkün idi?

U.Z.: imc TV'deki "Yeşil Bülten" dönemi benim için oldukça şanslı bir dönemdi. Çünkü her gün bu işi yapmama imkan tanındı. Tabii sonraları daha yüksek kazanç için başka alanlarda yayın yapmak ve daha uzun yayın yapmak durumunda kaldım ama yine de çevre-ekoloji gazeteciliği yapmayı sürdürdüm, bunu her gün yapabilmeyi sürdürdüm. Hatta benim dışımda bir kişi de olsa bir ekip bile olduk. Sevgili Özlem Türkdoğan'ı da bu alana almış olduk, şimdi *Magma* dergisinde çalışıyor. Ama çevre-ekoloji haberciliği açısından imc TV çok özgün bir örnek. Bunu daha sık dile getirmek, tartışmak gerekli. Pelin'e sonsuz katılıyorum. Bu medya sahiplik yapısı içerisinde bizim tanımladığımız gibi ekoloji gazeteciliği yapılamaz. Bunun neden yapılamayacağı da ekoloji gazeteciliğinin muhtevasında bulunuyor. Pelin bunu tarif etti. O bunu anlatırken iklim geleneğinde aslında şu oldu. Son zamanlarda medyadaki patronaj ilişkisi içinde yeni bir tür gazetecilik yapılmaya başladı. Ben buna "yeşil ekonomicilik" diyorum.

İklim Zirvesi, Katowice, Polonya. **Kaynak:** Akcja Demokracja, 2 Aralık 2018.

İklim Zirvesi, Katowice, Polonya. **Kaynak:** Akcja Demokracja, 2 Aralık 2018.

Greenpeace Polonya'nın iklim grevi. **Kaynak:** Greenpeace Polonya, 14 Aralık 2018.

Malum, çevre-doğa “gelir getirebilir” bir alana dönüştü. Çevre-doğa-ekoloji ancak bu dönüşüm içinde ve belli medya sahipliği modeli içinde medyada kendine yer bulabiliyor. “Yeşil kariyer” diye bir tanım var artık. Düzenli olarak aylık yayın yapan internet siteleri bile var. Bunların hepsini bir araya koyduğumuzda başka bir alana doğru gidiyor. Ekoloji gazeteciliği ile yeşil ekonomi gazeteciliği bakışımı bir şekilde ilerliyor, büyüyorlar yavaş yavaş.

3-15 Aralık 2018 tarihlerinde Polonya’da düzenlenen İklim Zirvesi’ne ya da tam adıyla “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 24. Taraflar Konferansı”na gelelim. Malum, zirvenin gündeminde enerjinin kaynağı, fosil yakıt yerine diğer enerji kaynaklarının kullanımı vardı. Hükümetlerin gündeminde bu olunca, ulusötesi ya da ulus ölçeğindeki şirketlerin de gündeminde bu konu var. Zira yatırımlarına yön tayin etmek istiyorlar. Böyle olunca medyanın gözü de buraya yönelmiş durumda. Enerjinin kaynağı, yatırımın yönü derken “yeşil economici” gazeteciliğinin ortasına düşülmüyor mu?

P.C.: “Yeşil economicilik” aslında meselenin tamamen özü. Burada

biraz kendi tecrübemden söz etmek isterim. Ben çevre-ekoloji gazeteciliğine ekonomi gazeteciliğinden geçtim. Bu tür gazetecilikte yatırımlar son derece önde. Yatırımların ne kadar önemli olduğu sürekli öne çıkarılır. Yatırıma sonsuz bir övgü, sürekli yatırım yapılması gerekliliği... “Çimento fabrikası, harika!”, “termik santral, lütfen daha fazla!”, “büyüyoruz”, “kalkınmamız lazım, kalkınma için yatırım”, dile getirilenler hep bunlar olur. Sadece benim değil pek çok gazetecinin geçmiş tecrübesinde bu var. İşte tam burada, fikri dönüşümün zorluğu karşımıza çıkıyor. Yıllardır içselleştirdiklerinizi, ezberlerinizi bir kenara atıp yeni bir bilgi seti, yeni bir düşünsel çerçeve edinmek çok kolay değil. Bir kere bu bir handikap. Ama yine de uyanık olmak gerekiyor. Zira bu bahsettiğim handikabın sonuçlarıyla mı karşı karşıyayız, yoksa “greenwashing” diye adlandırılan “-miş gibi yapma” hali ile mi? Malum, ekolojik-çevreci olmaya harcanacak emek ve kaynağın halkla ilişkiler kampanyalarında kullanılarak çevreci, ekolojik olunduğu bir zamandayız. Elbette iyi şeyler yapmak isteyen şirketler ve sivil toplum girişimleri vardır ama mevcut üretim ve tüketim alışkanlıklarından vazgeçmenin

Çevre-ekoloji gazetecisi çok temel ekonomi bilgisine sahibi olmak zorunda. Ekonomik sistem nasıl işliyor? Bugüne kadar nasıl işledi? Bugüne kadar böyle işlediği için neler oldu? Bundan sonra ekonomi nasıl kurulmalı, nasıl inşa edilmeli? Bu gibi sorulara yanıtları olmalı. Yoksa gazeteciliğinizin iskelesi devrilebilir ve ezilip kalabilirsiniz.

istenmediği, aksine daha çok üretme ve tüketme arzusunun pompalandığı, bunu yaparken de kirlenmekten hiçbir şekilde geri durulmayan bir dünyadan bahsediyoruz. Dolayısıyla, şunun altını tekrar tekrar çizmek gerekir: Çevre-ekoloji gazetecisi çok temel ekonomi bilgisine sahibi olmak zorunda. Ekonomik sistem nasıl işliyor? Bugüne kadar nasıl işledi? Bugüne kadar böyle işlediği için neler oldu? Bundan sonra ekonomi nasıl kurulmalı, nasıl inşa edilmeli?

Bu gibi sorulara yanıtları olmalı. Yoksa gazeteciliğimizin iskelesi devrilebilir ve ezilip kalabilirsiniz. Enerji meselesi, çok boyutlu çok ölçekli, çok detaylı bir konu. Enerji alanından haberdar olmalı çevre-ekoloji gazetecisi. İklim değişikliği meselesini çok yakından takip ediyor olmalı. Bu meselede şirketlerin neler yapıyor olduğunu bilmeli. Bu konunun finansman boyutuna eğilmeli. Dünya çapında koca koca bankalar iklim değişikliği ile ilgili raporlar hazırlatıyorlar. Bunun nedenlerine bakmalı. Perdenin arkasındaki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kredi verme gerçeğini görmeli. Sivil toplumu çok iyi takip etmeli. Sivil toplumun taleplerine, izlediği yollara, yerel topluluklara, toplumsal hareketlere gözü ve kulağı açık olmalı. Böyle diyorum da, çok ikircikli bir alandayız. Bunu gözden kaçırmamak gerekir. Bazı gazetecilerin zaman zaman şirketlerin ve hükümetlerin sözcülüğüne soyunduklarını görmek de mümkün.

Bu uzun peşrevden sonra gelelim iklim zirvesine. Paris İklim Anlaşması'nda 195 tane taraf ülke var. BM'deki tüm tarafların imzası ile kabul edilmiş bir anlaşma bu. Tabii, taraf ülkeler açısından iç hukuk haline getirmek gerekiyor. Örneğin Türkiye hâlâ getirmedir. Taraf ülkeler, imzalar, iç hukuk bir yana, asıl olarak "sivil toplum ne söylüyor?", "sokak ne talep ediyor?", "yerel topluluklar ne istiyor?", "İstenen dönüşümün gecikmesinden, hızlı olmayışından zarar görenler, etkilenenler ne diyor?" gibi soruların yanıtlarını aramak elzem. Çünkü hükümetleri ve şirketleri harekete geçirecek olan sivil toplumdur. Çevre-ekoloji gazetecisinin esas mihenk taşı da orada yükseliyor. Esas durması gereken yer, bu soruların yanıtlarını alabileceği yer, çevre-ekoloji gazetecisinin kendini pozisyonladığı yer sivil toplumdur.

Bu da bizi aslında temel bir gazetecilik meselesine, tartışmasına doğru sürüklüyor.

U.Z.: Şüphesiz. Bakın, bizim tarif ettiğimiz manada ekoloji gazeteciliği tüm gazeteciliğe ayar veriyor. Ekonomi gazeteciliğinden bu tarafa geçmiş biri olarak Pelin bunu güzel izah etti. Ekonomi gazeteciliğini bir düşünün: Gazetenin tam göbeğinde, 8-10 sayfa, çok reklamlı. Haliyle bu sayfaların editörleri, muhabirleri beş yıldızlı otellerde kalır, en güzel restoranlarda ağırlanır. Peki ya çevre-ekoloji gazetecisi? Bu ilgiye

Hükümetleri ve şirketleri harekete geçirecek olan sivil toplumdur. Çevre-ekoloji gazetecisinin esas mihenk taşı da orada yükseliyor. Esas durması gereken yer, soruların yanıtlarını alabileceği yer, çevre-ekoloji gazetecisinin kendini pozisyonladığı yer sivil toplumdur.

hiçbir zaman mazhar olamaz ne yazık ki. Olmasın da zaten. Sıcak suyu olmayan öğretmenleri, misafir olunan, odaları soğuk ama havası sıcak evler yetiyor. **P.C.:** Kesinlikle. Geçen ay haber peşinde Kırklareli'nde dağ bayır, çamurlu yollarda traktör tepesindeydik. **U.Z.:** İşte bu bir gazeteci için oradan buraya geçiş demek...

Peki ya o dağ bayırda bir yatırım olsaydı?

P.C.: Helikopterle götürülürdü gazeteciler. **U.Z.:** Bakın ne kadar geriden geliyoruz, bir örnek vereyim. Siz COP24'de (İklim Zirvesi) ülkeler fosil yakıtları yakmamayı tartıştılar dediniz, ama zirvenin sonunda çıkan kurallar kitabında "fosil yakıtlar" ifadesi kullanılmıyor. Onun yerine "emisyon azaltımı" gibi teknik bir tabir kullanılıyor. Bu zirvenin açılışında temiz kömür diye bir şeyden bahsedildi. **P.C.:** Hatta zirve sırasında stantlarda kömür sergilendi. **U.Z.:** İklim Zirvesini izleyen bir diplomasi muhabirinden "fosil yakıtlar" sözünü duymazsınız. Ama fosil yakıtlar meseleni tartışılır kılan, gündeme sokan çevre-ekoloji gazeteciliğidir. **P.C.:** Bilim insanları bir takım kavramları, bir jargonu kullanıyorlar tabii. Ama o kavramların habercilik diline girmesine ve yaygınlaşmasına çevre-ekoloji gazetecileri önayak oluyor diyebiliriz. Örneğin, iklim adaleti diye bir kavramdan bahsediyoruz. Bu kavram dezavantajlı toplulukların iklim değişikliği sebebiyle barınma gibi, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama gibi bir takım çok temel haklardan mahrum olmaları anlamına geliyor. Son zamanlarda "eko-kırım" yani "ekolojik kırım" kavramını uluslararası medyadaki pek çok makalede ve haberde sık görmeye başladık. Bilim dünyasıyla bu alanı takip eden gazeteciler arasında bir dil uyumlaşması söz konusu. Bir habercilik dili de oluşuyor zamanla.

Fakat tüm bunları şu anda Türkiye'de konuşmak biraz erken diye düşünüyorum. Çünkü hâlâ "çevre mi, yoksa ekoloji mi" tartışmasının ilk basamaklarında bir yerde görüyoruz ne yazık ki. Utku'nun az önce değindiği İklim Zirvesi tartışmasına dönmek isterim. "COP" zirveleri sonuçta BM toplantılarıdır. Orada başka bir dil kullanılır, çok yumuşaktır, kimseyi kızdırmayacak kapsayıcı bir dil tutturulmaya çalışılır. Yani diploması dilidir. Düşünün, zirvenin çıktısı olan kural kitabında, "küresel ısınmanın 1.5 °C'de durdurulması" ifadesine bile şerh koyan ülkeler oldu. Dolayısıyla burada kurulan dil ile yeni bir habercilik dili oluşturulduğunu söyleyebiliriz.

Ana akımı fazlasıyla konuştuk. Utku Zırığ'ın imc TV deneyimi ile ana akım dışı medyaya konuşmaya başlamıştık. Ana akım dışı medyada da kısıtlı imkanların sürüklediği bir kaçınılmaz hal yok mu?

P.C.: Tabii ki. Şu an benim esas itibarıyla yaptığım iş aslında gene ekonomi editörlüğü. Ama ben uzun yıllardır çevre-ekoloji haberleri yapı yapı kendimi kabul ettirdim sanki. Şimdi televizyonda bir çevre programı yapmak, ekoloji temalı köşe yazıları yazmak ve bir radyo programı yapmak şeklinde işleri bölebildim. Çalıştığım kurumda insanlar zaman içerisinde "çevre-ekoloji alanında da yazan çizen bir muhabirimiz olmalı" kabulüne ulaştılar. Ama bu kolay bir yol değildi; kendi çapında bir şeyler yapan gazetecilerin açtığı ve belki de yara yara ilerledikleri ilerlettikleri bir yol idi. Sonra arkadan gelen arkadaşlar bu yolu kullanarak geldiler. Tabii bu yol alternatif medyalarda o kadar da zorlu değildi.

Biraz da haberin içeriğini konuşalım. Yapılan gazetecilikteki fark haberin içeriğine ne kadar yansıyor?

P.C.: Bakın, çok sayıda bilim insanı, meteorolog ve fizikçi, ana akımda birtakım kavramların ne kadar yanlış kullanıldığını söylüyorlar. Özellikle, iklim değişikliği ve küresel ısınma ilgili meteorolojik birtakım kavramlar bunlar. Örneğin her sene ana akım medyada şöyle bir haber görülür: "Mini buzul çağı geliyor." Buzul çağı falan gelmiyor. Soğumuyor, bilakis ısınıyoruz. Donmayacağız, yanacağız. Peki bu haber nereden çıkıyor? Çok basit bir yanıtı var bu sorunun. Fosil yakıt endüstrileri, neredeyse dünya çapında hükümetleri yönlendirebilecek zenginlikler. Büyük lobi çapında. Büyük lobi gruplarını

İklim eylemcisi Greta Thunberg.

harekete geçiriyorlar. Bilim insanları da bu gruplar içinde yer alabiliyor. Dramatik olan burasıdır işte. İklim inkarcılığı ile yazılmış, gerçekliği olmayan, küresel ısınmayı yokmuş gibi gösteren çalışmalar ve raporlar üretiliyor. Özellikle ana akım medyada bu raporlar aynen kullanılıyor. Diğer bir örneği özellikle kış aylarında görürüz. Havaaların en soğuk olduğu bir dönemde haberin başlığı şöyledir: "Müjde! Önümüzdeki hafta hava 10 derece birden ısınacak." İnanılmaz derecede vahim bu iklim değişikliği olumlu bir şeymiş gibi aktarılıyor. Düşünsenize, küresel ısınma sebebi ile bir baraj gölü kurumuş, kuruyan yerde insanlar artık tarım yapamıyor ya da balıkçılık yapamıyorken bunun iklimle bağlantısını kurmayıp açılan bir termik santrali, ormanın ortasında ağaçların kesilmesine neden olan bir maden sahasını insanlara "yeni bir iş sahası" açılmış gibi gösteren haberler... Bunlar ana akımın en dezavantajlı tarafları belki de. Hiç bunları sorgulamadan, kavramsal tartışma yapmadan, uzman görüşü almadan verilen bir takım haberler görüyoruz. Mesela bu da ana akımın çok

önemli dezavantajlarından bir tanesi. **U.Z.:** Yine neredeyse her yıl yapılan bir haber: "Böyle yağış yüz yılda bir olur!" Ama kimse bu "aşırı iklim olayı"nda bir anormallik görmez. Bu belki de ekoloji haberciliğinin ve iklim haberciliğinin henüz tam gelişmemiş ya da bir şekilde oturmamış olmasından kaynaklıydı.

Bir de felaket haberciliği var. Sürekli "ısınıyoruz", "buzullar eriyor", "sular yükseliyor" vs. Tabii bunu bu haberlerin gerçekliğini yadsımadan söylüyoruz.

P.C.: İklim değişikliği haberleri üzerine bir araştırma var. Haberlerin hep felaket üzerinden yapıldığında insanlar üzerinde bir etki yaratmadığı söyleniyor. İnsanları harekete geçirmede, aksine bir sinizm yarattığı iddia ediliyor. İnsanlara bireysel olarak da mücadele edebileceğinizi, bireysel olarak yaptığımız şeylerin de değerli olduğunu ve toplulukları harekete geçirici olduğunu gösterirseniz daha olumlu bir habercilik yapmış olursunuz. İyi ve güzel örnekleri vermek de bir yol. Kendi köyünde, kasabasında bir şeyi değiştirmiş ya da bir mücadeleyi tetiklemiş insanlar gibi. İşte, dünya 15

yaşındaki aktivist Greta Thunberg'i konuşuyor. Arkasında hiçbir sivil toplum kuruluşu yok, hükümet yok. Sadece bir kız ortaya çıktı ve dedi ki: "Neden insanlar hiçbir şey yapmıyorlar. İklim değişikliği ile mücadele için parlamentonun merdivenlerinde oturma eylemi yapacağım. Dünya böyle yok olurken okul bana niye lazım? Dünya böyle yok oluyor ve siz hiçbir şey yapmıyorsanız." Greta'nın başlattığı okul eylemi dünyadaki pek çok genci etkiledi ve şimdi her cuma okul boykotu var. İklim Zirvesi sırasında Polonya'da da yapıldı eylem. Zirvede de gündem oldu.

U.Z.: Felaket haberciliği konusuna bir itirazım var. Pelin'in söyledikleri çok kıymetli. Ama bir gazetecilik-habercilik faaliyeti felaketi tanımlamayı gerektirir de. Yani bir felaketle karşı karşıya da olabiliriz. Bu felaket haberciliği mi? Ben neredeyse iklim değişikliği sözünü bile kullanmaktan imtina ediyorum. Bu bir iklim krizidir artık. Haykırmak istiyorum: "Ey insanlık, içinde bulunduğumuz bir kriz var!" Bu krizin önce bir farkına varalım. Zira yapılması gereken çok şey var.

Gerçeği saptırmadan etkisini artırmak, daha dramatikleştirmek de bir gazetecilik tekniği olarak görülebilir.

U.Z.: Hele televizyonlarda bu çok kullanılır. Bu önemli habercilik tekniğinin çok saçma halleri de var tabii, komik duruma düşen halleri de. Ancak ben içerikten bahsediyorum aslında. İçeriğe dair önemli bir meselemiz var. Şimdi, bir şey yapmak durumunda olan en başta devletler var. Gazeteciye düşen bir sorumluluk da bunu hatırlatmaktır. Bu belki Türkiye’de unuttuğumuz bir gazetecilik ama hükümetleri, devletleri asıl yapması gerekenler konusunda zorlayan bir gazetecilik sözünü ettiğim. Bireyleri harekete geçirecek noktayı yakalamak, iyi örnekleri yaygınlaştırmak

Bu belki Türkiye’de unuttuğumuz bir gazetecilik ama hükümetleri, devletleri asıl yapması gerekenler konusunda zorlayan bir gazetecilik sözünü ettiğim. Bireyleri harekete geçirecek noktayı yakalamak, iyi örnekleri yaygınlaştırmak çok kritik. Peki, o nokta nerede? Çevre-ekoloji hareketinde, yerel mücadelede.

çok kritik. Peki, o nokta nerede? Çevre-ekoloji hareketinde, yerel mücadelede. O yüzden Pelin’in söyleşinin başında söylediği çok önemli: Çevre-ekoloji gazetecisi kendini buralara ve buralardan doğru konumlandırmalıdır. Çevre-ekoloji gazetecisi insanların sesini yükseltmeli ve duyurmalıdır. Çünkü insanlar, “Buraya termik santral kurma kardeşim” diyor. “Ağacı kesip yol yapma kardeşim” diyor. “Ekosistemi alt üst ediyorsun, rüzgar santrali dikme kardeşim” diyor. İnsan ekosistem dediğimizin içinde. Tam da bu yüzden insanı, halkı da, gazeteciyi de mücadeleye katmaya çalışıyorum. Şimdi kritik olan şu oldu. Türkiye’de çevre-ekoloji gazeteciliği doğmaya başladı. Ne zaman olgunlaşacak, nasıl olacak bilemiyorum, ama olacak. Olmak zorunda ve alternatif medyada olacak. Ve iddia ediyorum, yarın ana akımda da yerini alacak bu gazetecilik.

Bu iddianın kaynağı ne? Görebildiğimiz emareler neler?

U. Z.: Bu iddianın kaynağı aslında içinde bulunduğumuz iklim krizi, kapımızdaki felaket. Bu krize karşı acilen atılması gereken adımlar var. Bu krizin bizden tüketim alışkanlıklarımızdaki küçük değişikliklerden devletlerin yönetim biçimlerindeki dönüşümlere varan talepleri var.

P.C.: Çevre-ekoloji haberciliğini çok iyi, çok doğru yapan örneklerden biri

Guardian’dır. Küresel ölçekte bağımsız iklim yayıncılığı yapan yerler var şüphesiz, ama *Guardian* kadar büyük bir örnek neredeyse yok. Biz Türkiye’de bunları yazıyoruz, çiziyoruz elbette ama alternatif medyalarda olduğumuz için erişimimiz sınırlı oluyor. Ayrıca Türkiye’de her geçen gün sayısı artan yerel mücadelelerden sonra bile iklim krizi ile termik santral, iklim krizi ile maden, iklim kriziyle HES’ler, iklim kriziyle mega projeler arasındaki ilişki tam manasıyla kurulabilmiş değil. Yani o elektrik düğmesine her basıldığında, termik santrallerde üretilen o elektrik kendisine ulaştığında dünyanın biraz daha kirlendiğini, madenlerde daha çok insanın öleceğini anlamış değil insanlar.

Burada gazeteciye bir rol düşüyor mu?

U.Z.: Burada aslında ifade özgürlüğüne, basın özgürlüğüne rol düşüyor. Basın özgürlüğü tam anlamıyla sağlanabilse “bu haberlerin alıcısı var” var. Ama ne yazık ki medya okur ile şekillenmiyor. Medya patronla, şirketle ya da reklamlarla şekilleniyor.

P.C.: İlginç bir başka nokta da şu. Nasıl şirketler kendilerini hep *Hürriyet* gazetesinin ekonomi sayfalarında görmek istiyorlarsa, yerel hareketler de, burada eleştiri getirmek zorundayım, haberlerinin *Hürriyet*’te çıkmasını, CNN Türk kamerasıyla eyleminin çekilmesini ve haberinin oradan izlenmesini istiyor. Ama o haber gazete sayfalarında yazılmıyor, haber bültenlerinin akışlarına giremiyor. Yerel hareketlerin, toplumsal mücadelelerin de değiştirmesi gereken şeyler var. Ellerindeki araçlarla kendilerini anlatacak yollar bulmaları gerekiyor. Yeni medya olanakları, yurttaş gazeteciliği teknikleri kullanmak gerekiyor. Ama en önemlisi kendi haberlerine yer veren mecralarla ilişkilerini geliştirmeleri gerekiyor. Senin haberini yapan gazeteciye de sen yerelde mücadele veren topluluklar olarak sahip çıkacaksın.

Çevre-ekoloji gazeteciliği için iklim krizi çok önde bir konu. Peki Türkiye özelinde düşündüğümüzde bir çevre-ekoloji gazetecisinin peşinden gideceği diğer başlıklar ne olmalı?

U.Z.: Çok yerinde bir soru. Çünkü biz hep iklimi tartışıyoruz ve kaçınılmaz olarak ekoloji haberciliğinin ana teması bu oluyor. Ama tartışmayı fosil yakıtın ötesine taşımak şart. O kadar çok kritik konu var ki... Örneğin “atık problemi” inanılmaz yıkıcı bir alan. Bakın,

Mega projeler sonrası İstanbul’un kuzeyini bekleyen tehlike. **Kaynak:** Kuzey Ormanları Savunması.

Yerel hareketlerin, toplumsal mücadelelerin de değiştirmesi gereken şeyler var. Ellerindeki araçlarla kendilerini anlatacak yollar bulmaları gerekiyor. Yeni medya olanakları, yurttaş gazeteciliği teknikleri kullanmak gerekiyor. Ama en önemlisi kendi haberlerine yer veren mecralarla ilişkilerini geliştirmeleri gerekiyor. Senin haberini yapan gazeteciye de sen yerelde mücadele veren topluluklar olarak sahip çıkacaksın.

belediyelerin evre ve temizlik birimleri var. Yani belediyeler açısından evre demek o birim demek, atığı yönetebilmek demek. Atığı yönetebilmek demek, yağan yağmur dahil altyapı sistemine dahil olmak, ona uygun şehirleşme demek. Devam edelim; kentlerde ortaya çıkan devasa atık sorununun denizlerde, okyanuslarda ciddi bir mikro plastik sorunu haline geldiğini görüyoruz. Bizim anladığımız anlamda ekoloji haberciliği açısından atık sorunu çok boyutlu, derinlikli ele alınması gereken ve yakıcı bir konudur. Bir diğer başlık, “sağlıklı gıda”. Sağlıklı gıdayı da tartışıyor ekoloji gazeteciliği. Daha da fazla içermelidir. Çünkü bu, eko-sistemsel hareketlerle ilintili. Suyu kirletiyorsun tarımı bozuyorsun ya da kimyasal kullanıyorsun tarımı bozuyorsun. Evet, gündem iklim krizine kilitlenmiş durumda. Fakat, bu başlıkların hepsi bir noktada iklim krizine de bağlanıyor ve bizi felakete sürüklüyor. **P.C.:** Yaşamaya da başladık bu felaketi. 2018 yılı bu açıdan çok spesifik bir yıl oldu. Aynı anda dünyanın farklı coğrafyalarında bir yerde sel baskınları oluyor, bir yerde insanlar aşırı sıcaklardan ölüyor. Kutup dairesinde, işve’te iki haftayı aşkın şekilde yangın çıkıyor. Bunlar sadece yoksulları değil, zenginleri de vuruyor. Japonya’da, Kanada’da aşırı sıcaklardan onlarca insan öldü.

Türkiye söz konusu olduğu zaman mega projeler, havalimanları, otoyollar, köprüler de bir ekoloji gazetecisinin fazlasıyla ilgi alanına giriyor olmalı.
U.Z.: Elbette. Hatta, “bunları yapmayın demek” de sorumluluğuna giriyor. “Biz

İstanbul nc Havalimanı inşaati.

ekoloji gazeteciliği ile gazeteciliğe ayar veriyoruz” derken bunu kastediyorum. Gazetecinin yle bir sorumluluğu var mı? Evet, var. Bu başta görmenin, bilmenin sorumluluğu. Bu yüzden, evre-ekoloji gazetecileri olarak bizler “İstanbul’a nc Havalimanını yapmayın” dedik. Aralık ayının ortasındaki görüntüler bizi nasıl da haklı çıkardı.

P. C.: nc Havalimanı ile ilgili defalarca yazdık. ÇED raporunda yer alıyor. Bu alan taş ocağı madenciliği yapılan bir saha ve bu ocaklar terk edildikten sonra buradaki çukurlar gl ve gölet olarak su dolu. Bir kısmı doğal gl ayrıca. İlk ÇED raporunda 70 tane gl ve gölet olduğundan bahsediliyordu. İkinci ÇED raporunda su birikintisi olarak ifade edildi ve sayı yazılmadı. Baştan buranın yanlış bir zemin üzerine kurulduğu, bunların başımıza gelebileceği söylendi ve sonrasında bile bile yapıldı. şimdi buna işaret edildiği zaman “siz her şeye hayır diyorsunuz,” “siz her şeye karşısınız” deniyor. Hayır, biz her şeye karşı falan değiliz. Ama biliyoruz ki, mega projeler çok olumsuzluk içeren projeler. Oxford niversitesi’nden Prof. Bent Flyvbjerg’in çok yazarlı “Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition” [(Mega Projeler ve Risk: Hırsın Anatomisi), Cambridge University Press, 2014] isimli çalışması mega projelerin hastalıklı yanlarını çok iyi anlatan bir kitap. Ortaya çıkacak olan ekolojik ve hatta ekonomik zararın zıyanın hesaplanabilir olmadığını söyler. Bu tartışılmak istenildiğinde kriminalize ediliyor. Bu projeler özellikle gelişmekte olan ülkelerde evre-ekoloji gazeteciliği açısından çok önemli bir yerde. Türkiye’de bunları yazan gazetecinin sert bir itibarsızlaştırma sürecini göz olması gerekiyor.

U.Z.: Tuhaf olan bir şey var burada. Ana akımda mega projeler vlebiliyorken, alenen yapın kışkırtıcılığı yapılabiliyorken, biz yapmayın dediğimizde neden gazeteciliğe dair olmuyor.

Bir tür çıkamaz yaşıyor Türkiye. Hesapsız mega projelerin de katkısıyla girilen ekonomik darboğaz aşılmaya çalışılırken çok açık ki yine yüksek rantlı mega projeler ve doğanın “ekonomileştirilmesi” durmayacak. Olası iktidar değişikliklerinde dahi doğanın talanı devam edecek gibi. Burada yine evre-ekoloji gazetecilerine oldukça iş düşüyor diye düşünüyoruz.

P.C.: Malumunuzdur, yakın geçmişte bir gazeteci bir tartışma açtı. Özetle “gazeteci aktivist olmaz” ve “iyi gazeteci ana akımda olur” üzerinden yürüyen bir tartışma idi. şimdi şunu söylemek isterim. evre-ekoloji gazetecileri olarak bizler elbette objektifiz ama tarafız ve bir taraftayız. Doğanın ve yaşamın tarafındayız.

U.Z.: Üstelik hakikatin tarafındayız...

P.C.: Hakkın ve adaletin tarafındayız. Kendi haklarını kendileri savunamayan varlıkların ve canlıların tarafındayız. Böylece evre ve ekoloji gazetecileri kendilerini bir tür aktivizmin içerisinde buluyor. Bu işin doğasında var. Söylemeye alıştığım kendini kaptırıp madene karşı yolu kapatmış köylülerle birlikte jandarmaları önünde durmak değil tabii. Ama o ni o köylülerle yaşıyor olmak. Gazetecilikle aktivizmi aynı başlık altında, aynı ereve altında kullanmaktan imtina eden büyük bir kitle var. Bunu biliyorum. Fakat bu neyin aktivizmini yaptığınızla çok alakalı. 

“Türkiye’nin iklim politikaları kilitlendi, açmak için cesaret lazım”

İklim değişikliği derken adeta dev bir bölüm sonu canavarından bahsediyor gibi hissediyoruz. Peki bu konunun esas zorluğu nerde? Pek çok yanıt verilebilir elbette, fakat Ümit Şahin zorluğun temel çizgisini “uygarlığı yeniden kurmaya” koyuyor.

Bu yıl COP24 Polonya’nın nispeten küçük ve sakin bir şehrinde düzenlendi, böylece bir Birleşmiş Milletler (BM) İklim Zirvesi’nin daha sonuna gelindi. İklim değişikliği konusu bugün artık çevre profesyonellerini aşan bir kitleyi ilgilendirir durumda. İsveç’te parlamento önünde bürokratların harekete geçmesi için oturma eylemi yapmaya başlayan 15 yaşındaki Greta, bunun en önemli kanıtlarından biri. Boynuz kulağı geçiyor. İklim değişikliğine dair harekete geçmeyen politikacılara karşılık, bambaşka bir nesil yetişiyor.

İstanbul Politikalar Merkezi Kıdemli Uzmanı ve İklim Değişikliği Çalışmaları Koordinatörü Dr. Ümit Şahin, Sabancı

Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde Küresel İklim Değişikliği ve Çevre Politikaları dersi veriyor. Katowice’de neler olduğunu, biz ölümlülerin anlayacağı şekilde sorduk. Ona göre Türkiye’nin sorunu, iklim değişikliğini ciddiye almamak değil, sorunun oluşumundaki payını azımsayıp yalnızca sanayileşmiş Batı ülkelerini sorumlu görüyor olması. Halbuki bu söylem çoktan eskimiş olmalıydı, zira on yıl önce sera gazı emisyonlarımız bu kadar yüksek değildi, evet. Ama bugün, örneğin 1990’a göre, yarım milyar tonla yüzde 135 artmış durumda ve toplam küresel emisyonun yüzde 1’inden fazlasından sorumluyuz. Dr. Şahin’e göre özellikle iklim inkarcılığının

yükseldiği bir dönemde, Türkiye yine de olumlu yönde söylem geliştiren ülkelerden biri ama eyleme geçmek yönünde sınıfta kalıyoruz. Bu bağlamda aşağıdaki söyleşide Türkiye’nin iklim politikasının neden ve nasıl kilitlendiğini okuyacaksınız.

Dr. Şahin, iklim zirvelerine, halkın katılımının kademe kademe azaldığını da anlatıyor. Yapılan toplantıların gözlemcilerle kapatılması ve bir de kullanılan dilin gittikçe teknik bir hal almasıyla müzakereler bürokratikleşmeye başladı. Zirvelerdeki izinsiz gösteriler ise 2009’dan bu yana yasak. Zirvenin havasının nasıl geçeceğini yapıldığı ülke belirliyor.

BM Genel Kurul salonunda iklim zirvesi görüşmeleri. **Kaynak:** Birleşmiş Milletler.

Dr. Şahin, önemli bir "farkındalık" çerçevesinden bahsediyor: Türkiye'nin müzakere ekibindeki herkes ülkenin bir kömür ülkesi olmadığını biliyor. Bu durum, ülkenin gittikçe gerçekçi politikalara geçmesi gerektiğine de işaret ediyor. Mesela, mevcut fosil yakıt rezervlerinin en az yüzde 80'inin yerin altında bırakılması anlamına geliyor. Türkiye ise bu durumdan uzak.

İklim değişikliği ile ilgili bahsettiğimiz her şey için acil ve kritik diyoruz, ama kritik olan esas şey nedir? Önlem almak mı, yoksa iklim değişikliğini kabul etmek mi?

Ümit Şahin: Uygarlığı yeniden kurmak. Ekonomik sistemin kurallarını baştan yazmak. Yaşam biçimini değiştirmek. İklim değişikliğini kabul etmek, eğer felaketin çok yakın olduğunu ve sistemi bütünüyle değiştirmeden hayatta kalmanın mümkün olmadığını anlamadıkça bir şey ifade etmiyor. Tabii bu tür bir felaket söyleminin insanları harekete geçirmediği de bilinen bir şey. Harekete geçmenin sadece hayatta kalmamızı sağlamayacağını, her açıdan daha iyi bir hayatın tek yolunun da bu olduğunu anlatmak gerekiyor. Sosyal ve ekonomik sorunlara, örneğin işsizliğe çözüm bulmaktan hava kalitesini düzeltmeye kadar pek çok kronik problemi çözmek iklim değişikliğiyle mücadelenin doğrudan sonucu olacak. Yani ekonominin, enerji ve

üretim sistemlerinin karbonsuzlaşması, aşırı tüketimin ve savurgan yaşam biçiminin değişmesiyle, ekolojik bir toplum inşa etmekle.

BM İklim Zirvesi dünya için neden önemli? Nasıl başlamıştı ve nasıl bir hal aldı devam etme stratejisi? Hiç bilmeyenler için nasıl anlattırınız?

Ü.Ş.: Uluslararası iklim politikaları rejimi, 1992'de Rio'da yapılan Yeryüzü Zirvesi'nde kabul edilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 1994'te yürürlüğe girmesiyle başladı. Sözleşmenin hazırlık aşamasını saymazsak yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir geçmişi var yani. Bugün dünyanın en geniş katımlı uluslararası politika zemini olarak biliniyor, zira taraf olmayan ülke yok. Bu derecede evrensel bir katılıma sahip olması da konunun ciddiyetini ve ülkeler tarafından şu ya da bu nedenle sahiplenildiğini gösteriyor elbette.

Ancak aradan geçen bunca zaman, henüz sözünü ettiğimiz iklim değişikliği rejimi içinde sorunu çözmeye yönelik bir yola girilmesine neden olamadı. Yine de başlangıçtan bu yana çok yavaş ve çok gecikerek, iki ileri bir geri şeklinde de olsa olumlu yönde adımlar atılmadı denemez. Önce 1997'de, bugün geriye baktığımızda dünyayı on kusura oyaladığını daha iyi

anladığımız, Kyoto Protokolü hazırlandı. Ardından Kyoto'nun bir işe yaramadığı anlaşılınca ondan farklı prensiplere dayanan yeni bir rejim kurulmaya başladı, ancak bu da neredeyse bir on sene aldı. En nihayet 2015'te Paris Anlaşması'nın kabul edilmesiyle yeni bir döneme girildi.

Paris'in Sözleşme ve Kyoto döneminden en önemli farkı gelişmiş gelişmemiş demeden bütün ülkelere kendi yol haritalarını ve mücadele hedeflerini belirlemeleri için sorumluluk vermesi. Yani Kyoto'dan farklı olarak sadece gelişmiş ülkeler değil, gelişmekte olan ülkeler de sera gazlarını azaltacak bir yol haritası çizerek hedef belirlemek

Paris Anlaşması'nın en önemli farkı gelişmiş gelişmemiş demeden bütün ülkelere kendi yol haritalarını ve mücadele hedeflerini belirlemeleri için sorumluluk vermesi. Yani Kyoto'dan farklı olarak sadece gelişmiş ülkeler değil, gelişmekte olan ülkeler de sera gazlarını azaltacak bir yol haritası çizerek hedef belirlemek zorundalar.

zorundalar. Ancak bu sistem aslen aşağıdan yukarı doğru işliyor. Yani ülkelere “sen artık şu kadar daha az kirleteceksin” denemiyor. Tabii eski rejimdeki farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi sürüyor, yani sanayileşmiş ülkeler tarihsel sorumluluk gereği daha hızlı ve daha yüksek emisyon azaltım hedefleri almalılar, ancak rakamın ne olacağı hükümetlerin kararına kalmış. Öte yandan yeni dönem tamamen de aşağıdan yukarı değil. Eskisinden çok daha yakın bir izleme ve raporlama sistemi öngörülüyor, özellikle de bu sene kabul edilen Paris Kural Kitabı’yla birlikte.

Paris’in önemli bir farkı daha var. 1992 tarihli Sözleşme’de tehlikeli iklim değişikliğini önlemek gibi genel geçer bir hedef varken, bu kez ülkeler küresel ısınmayı 2 derecenin çok altında durdurmak ve 1.5 derecede durdurmak için de çabalarını artırmak konusunda anlaşmış durumdadır. Yani Paris’e taraf olan her ülke sera gazı azaltım hedefini 1.5-2 derece hedefine göre belirlemek durumunda. Şu anda yaptıkları gibi küresel ısınmayı 3.5 dereceye vardırıracak hedefler açıklamaları aslında altına imza attıkları anlaşmaya aykırı, ama ne gam! Her ne kadar anlaşma bağlayıcı olsa ve her ülkenin uyması gereken sıkı bir denetim sistemi getirirse de taahhüdünü yerine getirmeyen ülkeyi cezalandıracak bir dünya polisi yok nasıl olsa. Bağlayıcı olan ama uymayana yaptırım da olmayan bir anlaşma çok kuvvetli olamıyor elbette. Uluslararası ilişkilerin bildik açmazları burada da geçerli yani.

Bu sene Türkiye’nin iklim zirvesine katılımı ve çalışmalarını nasıl? Türkiye hükümeti, iklim meselesini neden ciddiye almamayı seçiyor?

Ü.Ş.: Aslında Türkiye iklim değişikliğini ciddiye alan bir ülke. Uluslararası bir karşılaştırma yaparsanız ve iklim politikalarında birinci adımın söylem olduğunu kabul ederseniz, Türkiye iklim değişikliği konusunda olumlu yönde güçlü söylem kuran ülkelerden biri denebilir. Bildiğiniz gibi ABD başta olmak üzere hükümetlerin değişmesiyle iklim değişikliğini inkâr söyleminin benimsendiği önemli kirlenmiş ülkeler var; Trump ABD’sinin yanı sıra Avustralya ve şimdilerde Bolsonaro’nun seçilmesiyle birlikte Brezilya gibi. Türkiye ise en baştan beri hiçbir zaman iklim değişikliğini ve bunun ne kadar önemli bir sorun olduğunu inkâr etmedi. Zaman zaman

küçümseyici açıklamalar yapan kamu görevlileri olduysa da bu bir devlet politikası haline gelmedi, daha çok bilgisizlikten kaynaklandı.

Konuyla ilgili sorun iklim değişikliğini ciddiye almamak değil, Türkiye’nin bu sorunun oluşumundaki payını azımsamak ve Türkiye’yi masum kabul ederken, sadece sanayileşmiş Batı ülkelerini sorumlu görmek. Bundan on küsur yıl önce toplam sera gazı emisyonlarımız bu kadar yüksek olmadığı için Türkiye’nin masum olduğu söylemi daha rahat alıcı buluyordu. Fakat ne zaman ki Türkiye Sözleşme’ye taraf oldu ve her yıl sera gazı envanteri vermeye başladı, o zaman emisyonları en fazla artıran ülkelerden biri olduğu ortaya çıktı. Son istatistiklere göre Türkiye’nin yıllık sera gazı emisyonu yarım milyar tonla 1990’a göre yüzde 135 artış göstermiş durumda ve toplam küresel emisyonun yüzde 1’inden fazlasından sorumluyuz. Yüzde 1 az bir rakam değil. Avrupa’nın pek çok sanayileşmiş ülkesinin emisyonu yüzde 1-2 arasında. Türkiye en kalabalık 20 ülkeden ve en büyük 20 ekonomiden biri olduğu için toplam emisyonlarda da ilk 20 içinde ve hızlı büyüyen bir ülke olarak iklim değişikliğiyle mücadelede sorumlulukları önemli. Bu gerçeği kabul etmek meseleyi doğru anlamak için önemli.

Ancak tabii Türkiye’nin kişi başı emisyonları gelişmiş ülkeler kadar yüksek değil. Bu da kişi başı milli geliriyle orantılı. Yani ekonomisinin büyüklüğü nedeniyle toplam emisyonları Avrupa ülkeleriyle kıyaslanırsa da enerji tüketimi daha az olduğu için kişi başı emisyonları dünya ortalamasında. Geçmiş emisyonları da çok düşük olduğu için tarihsel sorumluluğunun az olması nedeniyle hakkaniyet ilkesi gereği yükümlülüklerinin sanayileşmiş Batı ülkeleri kadar ağır olmaması gerekiyor. Ne var ki 1992’de Sözleşme yapılırken Türkiye OECD üyesi olarak Batı kulübünde yer aldığı için gelişmiş ülke olarak kabul edilmişti ve bu da Türkiye’nin yıllardır ekonomik gelişmesine sekte vuracağından korkarak uluslararası iklim politikalarından kaçmasına neden olan bir durum yarattı. Ek-1’den çıkma talebi, yani gelişmiş ülkeler arasında yer almak istememe ısrarı bundan kaynaklanıyor. Ancak bu süre zarfında Türkiye büyüdü, artık eskisi kadar az gelişmiş olmadığı gibi sera gazı emisyonları da çok arttı. Dahası rejim öyle bir şekilde inşa edilmiş durumda ki,

1992’de Sözleşme yapılırken Türkiye OECD üyesi olarak Batı kulübünde yer aldığı için gelişmiş ülke olarak kabul edilmişti ve bu da Türkiye’nin yıllardır ekonomik gelişmesine sekte vuracağından korkarak uluslararası iklim politikalarından kaçmasına neden olan bir durum yarattı.

bütün ülkelerin konsensüsü olmadan, en azından baskın ülkelerin hepsi ikna olmadan majör değişiklikler yapılamıyor. Bu nedenle Türkiye’nin Ek-1’den çıkarak gelişmekte olan ülkeler arasında katılma talebi destek bulamıyor. Çünkü bunun için sadece Avrupa Birliği’ni ikna etmeniz yetmiyor. Hindistan’dan Filipinler’e müzakerelerde etkin olan bir sürü ülke var. Bu ülkeler Türkiye’ye bir istisna tanımmasını istemiyorlar. Türkiye’nin gelişmekte olan ülke olarak tanınarak almak istediği iklim finansmanını paylaşmak da istemiyorlar.

Türkiye Paris Anlaşması’nı bu sorun çözülmediği için onaylamıyor, ama sorunu çözmek için elinden de fazla bir şey gelmiyor. Durum böyle sürdüğü sürece de uluslararası iklim mücadelesi sürecine katılmaya isteksiz, sürekli ayak sürüten bir ülke görüntüsü veriyor. Bu nedenle Türkiye’nin iklim politikaları kilitlenmiş durumda. Bu kilidi açmak için cesaret lazım.

Halkın katılımı ya da fikirleri bu toplantılarda temsil edilebiliyor mu? Edildiğini düşünüyorsanız nasıl? Eğer edilmediğini düşünüyorsanız, halkın katılımını nasıl dahil etmek gerekir?

Ü.Ş.: İklim müzakerelerinin diğer uluslararası çevre politikaları süreçlerinden en önemli farkı bu. Evet, halkın katılımı başka hiçbir alanda olmadığı kadar yüksek düzeyde. Her iklim zirvesine binlerce sivil toplum aktivisti, akademisyen ve gönüllü katılıyor. Sürecin her aşamasını takip ediyor ve yeni gündemler açıyorlar, gündemi ciddi biçimde etkiliyorlar. Zaten iklim müzakereleri 20-30 bin kişiyle yapılan dev buluşmalar. Devlet delegasyonları

13 Ekim 2018'de Paris'te gerçekleştirilen iklim değişikliği protestosu. **Kaynak:** Jeanne Menjoulet.

dışında uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, çevreciler, hak örgütleri, sendikalar, yerli halkların temsilcileri, kadın örgütleri, gençlik temsilcileri, gazeteciler hep burada. Dolayısıyla halk temsil ediliyor, ancak tabii ilgilenen kesimler tarafından. Ağırılık yeşil gruplarda, çevrecilerde. Sivil toplumun diğer kesimleri konuyla daha fazla ilgilenirse, halkın doğrudan katılımı daha fazla olsa hiç fena olmaz.

Ancak bu alandaki temel sorun devletlerin ve Birleşmiş Milletlerin müzakereleri giderek daha fazla kapalı kapılar arkasında yürütmesi. Özellikle Kopenhag'daki 2009 zirvesinden bu yana süreç yavaş yavaş bu hale dönüşmeye başladı. Giderek teknik

bir dil daha baskın hale geldi, müzakereler bürokratikleşti ve toplantıların çoğu gözlemcilerle kapalı yapılmaya başladı. Biz de her yıl zirveleri yerinde takip ediyoruz, ama müzakerelerin nasıl gittiğini anlamamız giderek zorlaşıyor. Daha çok alternatif gündemler yaratmaya ve yan etkinliklere ya da basın toplantılarına odaklanmaya başladık. Aslında bütün müzakerelerin halka açık yapılması gerekir. Süreci kapatmak müzakerecilerin daha hızlı gitmelerini sağlıyor olabilir, ama aslında alınan kararların daha genel geçer ve işe yaramaz olmasına neden oluyor. Halkın katılımı sadece vicdani temsil etmekle kalmamalı, sivil toplum müzakereleri gerçekten denetleyebilmeli, hesap sormalı, teknik anlamda da

13 Ekim 2018'de Paris'te gerçekleştirilen iklim değişikliği protestosu. **Kaynak:** Pelle de Brabander.

müdahale etmeli. Ancak bu işlev artık sadece belli bazı profesyonel çevre ve hak örgütlerinin temsilcilerine kalmış durumda. Zirvelerde izinsiz eylem ve gösterilerin 2009'dan beri yasaklanması da süreci giderek kapattı, demokratik olmaktan çıkarmaya başladı. Yine de buna da şükür. İklim zirvelerini tamamen teknik bir sürece dönüştürürlerse asıl o zaman felaket olur.

Bu yıl sivil toplum hem katılım hem de temsil kabiliyeti açısından nasıl bir sınav verdi?

Ü.Ş.: Sivil toplumun katılımı konferansın yapıldığı ülkeye göre değişir. Mesela Batı Avrupa'da daha canlı ve çevreci, Latin Amerika'da daha radikal ve sol bir sivil toplum görüntüsü baskın olur. Zirvenin yapıldığı ülkenin sivil toplumu ve politik hareketleri güçlüyse daha canlı bir muhalefet izlenir, yoksa ancak dışarıdan gelenlerin yaptığı gösterilerle geçer. Polonya bu anlamda iyi bir örnek değildi. Avrupa'da olduğu için tabii Avrupalı katılımı çoktu, ama Katowice gibi ülkenin küçük ve nispeten uzak bir kentinde yapıldığı için canlı eylemler olmadı. Zaten Polonya polisi Avrupa'da pek görülmeyecek düzeyde sevimsizdi. Ama artık her yer böyle olmaya başladı galiba.

İklim değişikliği Türkiye'de medyanın yazın ilgisini çeken, kışın da unuttuğu bir şey oluyor. Bu durumda konu da geri plana düşüyor. Bunun nedeni ve çözümü sizce nerede?

Ü.Ş.: Bu sorunun cevabını bilsem keşke. Medya Türkiye'de iklim gündemini takip etmenin en erken safhalarında hâlâ. İklim felaketleri olduğunda, o da uzun sürer ve fazla yıkım yaratırsa aklına geliyor. Ama mesela gayet iyi hatırlıyorum, Cumhuriyet gazetesi geçen sene Harvey ve Maria kasırgaları olduğunda konuyu on gün boyunca her gün arka sayfasından takip etmiş ama bir kelime iklim değişikliği demek aklına gelmemişti. Diğer gazeteler daha iyi durumda değil. Zaten medyanın genel durumu ortada. Hem profesyonel nitelik hem de özgürlükler açısından giderek kötüye gidiyor. Bu nedenle bence iklim değişikliğiyle hava durumu arasındaki farkın anlaşılması için daha önümüzde bayağı bir zaman var. Ancak bir nokta önemli: Medya eğer sivil toplum ve uzmanlar konuyu yeterince güçlü seslendirirse meseleyi duyuyor. Bu anlamda medyadan fazla bir şey beklemek yerine herhalde bizim daha görünür olmaya çalışmamız lazım.

Paris Anlaşması'na işlerlik kazandıracak Kural Kitabı kabul edildi. Artık geri dönüş yok. 2020 sonrası dönem Paris'in kurallarıyla oynanacak. Üzerinde anlaşılan konuların bir kısmı da önemli. Mesela gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin tabi olduğu kurallar artık aşağı yukarı aynı olacak. Şeffaflık, takip mekanizmaları daha iyi. Finansmana dair de iyi kötü adımlar atıldı.

Peki sizce müzakereler nasıl geçti? Gözleminiz ve yorumlarınız nedir? İklim zirvesi sonrası Türkiye'de bir çalışmanız olacak mı?

Ü.Ş.: Müzakereler kendi gündemi açısından zorlu geçti ancak bir hayli başarıyla sonuçlandı. Neticede Paris Anlaşması'na işlerlik kazandıracak Kural Kitabı kabul edildi. Artık geri dönüş yok. 2020 sonrası dönem Paris'in kurallarıyla oynanacak. Üzerinde anlaşılan konuların bir kısmı da önemli. Mesela gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin tabi olduğu kurallar artık aşağı yukarı aynı olacak. Şeffaflık, takip mekanizmaları daha iyi. Finansmana dair de iyi kötü adımlar atıldı. Üzerinde henüz tam bir anlaşma sağlanamamış konular da birkaç yıl içinde netleşir.

Ancak sorun anlaşma mükemmel de uygulansa iklim değişikliğini durdurabilecek mi sorusunda düğümleniyor. Bunun cevabı maalesef olumsuz. Dünya şu anda yüzyıl öncesine göre 1 derece ısınmış durumda ve emisyonlar bugünkü gibi artmaya devam ederse yüzyıl sonuna kadar ısınmanın 4-5 dereceye çıkacağından korkuluyordu. Neyse ki ülkeler 2015'te Paris Anlaşması'nı yaptı ve ısınmayı 1.5-2 derecede durduralım diye karar verdi. Peki sonra ne oldu? Birleşmiş Milletler bir hesap yaptı ki, aynı ülkelerin yine aynı yıl sundukları, 2020 ile 2025 veya 2030 arasında yapacakları mücadeleye ilgili planlarını toplayınca söyledikleri her şeyi harfiyen yapsalar da dünyanın en az 3 derece ısınacağı ortaya çıktı. Yani Paris taahhütleri küresel ısınmayı durdurmuyordu. Bu durumda mantıklı olan nedir? Hemen bu taahhütleri yenilemek, çok daha güçlü hale getirmek, 1.5-2 derece hedefini tutturmak, değil mi?

Oysa Katowice'de de, geçen senelerde de ülkeler bir yandan böyle bir hedef sorunu olduğunu kabul ediyorlar, ki buna da emisyon açığı deniyor, bir yandan da bu durumu düzeltmek için bir şey yapmaya yanaşmıyorlar. Katowice'nin sonucu bu işin 2031'e kadar ertelenmesi anlamına gelebilir. Böyle olursa da felaket olur. Bir an önce kural koymak kadar, hatta ondan daha önemli olan şeyin hedefleri güçlendirmek olduğunun anlaşılması gerekiyor.

İklim değişikliği ile ilgili Türkiye'de güncel bilgi üreten az sayıdaki merkezden birinde bulunuyorsunuz. Son dönemde ne türden çalışmalar yapıyorsunuz?

Ü.Ş.: İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi bünyesindeki bir araştırma merkezi. İklim değişikliği de merkezimizin ana çalışma alanlarından biri. İklim politikalarının her alanında çalışıp raporlar, politika notları ve akademik çalışmalar üretiyoruz. İklim değişikliğinin etkileri, ekonomik yönleri, düşük karbonlu kalkınma, iklim göçleri ve güvenlikçi söylem, ulaşım, enerji, tarım ve atıklardan kaynaklanan emisyonların azaltılması ve tabii Türkiye'nin iklim politikalarıyla uluslararası iklim müzakereleri gibi alanlarda çalışmalar yaptık. Aynı zamanda Türkiye'de iklim politikalarının daha demokratik ve müzakereci bir zeminde oluşması için toplantılar düzenliyoruz. Akademik çalışmalar ve politika araştırmalarının yanı sıra "İklim Kafe" ve "Doğa ve İklim Söyleşileri" gibi kamuoyuna açık düzenli seminerler organize ediyoruz.

Son zamanlarda iklim değişikliğiyle mücadelenin demin sözünü ettiğim diğer sosyal ve ekonomik faydaları üzerine uluslararası bir proje yürütüyoruz. Aynı zamanda bu yıl Shura Enerji Dönüşümü Merkezi'nin kurucuları arasında yer aldık ve enerji sisteminin karbonsuzlaşması için de politika üretecek ayrı bir birim oluşturmuş olduk. Son zamanlarda meselenin sağlık ve biyo-çeşitlilik boyutuna da daha fazla eğilmeye başladık.

Bütün bunların ötesinde İPM'deki bir amacımız da özellikle İstanbul'da iklim alanında çalışan akademisyenler ve araştırmacılar arasındaki ilişkileri sürekli kılmak. Son yıllarda bu alanda bayağı yol aldık ve sanırım sivil toplumun ve akademinin buluştuğu bir alan yaratmayı başardık. Daha güçlü bir iklim hareketi ve daha iyi politikalar için hem sayımızı hem de bu ilişkileri daha da artırmak gerekiyor.

İklim değişikliği nihayetinde bilimsel bir gerçek. Ömer Madra "İnanmamak ya da önlem almamak bilimi reddetmek" diyor. İklim değişikliğini konuşmak da çok büyük bir konuyu konuşmak anlamına geliyor. Bu konuyu nasıl konuşmak, nasıl anlatmak, nasıl tartışmak gerek?

Ü.Ş.: Gerçekleri söylemekten hiç bıkmamak ve korkmamak gerekiyor. Felaket tellallığının iyi bir iletişim biçimi olmadığı doğru olabilir, ama felaket geliyorsa duymaya alışmakta fayda var. Yoksa tabii kendimizi kandırmayı sürdürmek çok daha konforlu. Ama politika oluşturmak için sadece durumun

İklim değişikliği hükümetlerin ya da toplumsal muhalefetin olduğu kadar iş dünyasının da gündeminde. 2018 Küresel İklim Eylem Zirvesi, San Francisco'da toplandı.

Kaynak: Global Climate Action Summit arşivi, 13 Eylül 2018.

zor olduğunu tekrarlayıp durmak yetmiyor. Yapılması gerekeni bulmak için bilimsel yöntemle çalışmak ve seçenekleri ortaya koymak gerek. Devlet kurumları ya kapasite eksikliğinden ya da değişimden duyulan endişe nedeniyle bu işi yapamıyor. Bu da akademinin ve araştırma kurumlarının görevi. Aslında dünyada da böyle olmuş.

Türkiye’de Paris İklim Anlaşması’na taraf olmak bir adım atmak anlamına gelirdi. Ama asla bu durumun yakınında değiliz, değil mi?

Ü.Ş.: Belli olmaz. Türkiye Paris Anlaşması’ndan sonra rejim içindeki özel durumunu kaybetti. Çünkü Anlaşma içinde asıl özel koşul statüsü en az gelişmiş ülkelere (47 ülke) verildi. Türkiye’nin geçmişte aldığı özel koşul statüsü anlamsızlaştı. Mesela Türkiye Katowice’de özel durumunu öne sürerek Ek-1’den çıkma talebini gündeme aldirmaya çalışınca dört ülke daha kendilerinin ya da bölgelerindeki tüm ülkelerin özel koşullarının tanınmasını isteyen gündem önerileri sunarak Türkiye’nin talebinin kabul edilmesini engellediler. Türkiye için gelişmekte olan ülke olarak tanımlanma talebi artık hiç gerçekçi bir seçenek değil, çünkü rejim içinde böyle bir istisna durumu yaratılmasına karşı ciddi bir direnç var. Ama zaten Ekler de eski önemini kaybetti. Envanter çıkarma, raporlama gibi konularda ülkeler arasındaki ayırım son kural kitabıyla birlikte iyice azaldı.

Ülkenin gelişmiş mi gelişmekte mi olduğu meselesi sadece iklim finansmanının belli bir türü olan Yeşil İklim Fonu için geçerli. Türkiye zaten Yeşil İklim Fonu’nda veya Adaptasyon Fonu’nda aslen az gelişmiş ülkeler için ayrılmış olan ve zaten yeterli de olmayan hibelerde gözü olmadığını defalarca açıkladı. Türkiye’nin derdi azaltım için gerekli finansman olan yenilenebilir enerji kredilerine erişiminin kesilmemesi. Bu sorun rejim içinde çözülebilir, ama bunun için Türkiye’nin destek bulması lazım. Bu da bence o kadar zor değil. Ama doğru bir müzakere yöntemi izlemek kaydıyla.

Türkiye’nin ilk yapması gereken şey Paris’i Meclis’ten geçirek rejimin içinde ciddi bir taraf olarak yer almak ve iklim değişikliğiyle kolektif mücadeleye katılma konusunda ciddi olduğunu kanıtlamak. Çünkü Türkiye çeyrek yüzyıldır yanlış kategorize edildiği gerekçesiyle hep

kaçak oynadı ve artık bu mücadeleye katılmak için kararlı olduğu konusunda hem diğer tarafları hem de sivil toplumu ve iklim hareketini ikna etmesi gerekiyor. Aksi takdirde destek bulması zor. Destek bulmadığı sürece de kapalı kapı diplomasisiyle gelebildiğimiz yer ortada. Türkiye’nin en makul talepleri bile kabul edilmiyor. Tabii Paris’e taraf olmak da yetmez. Müzakerelerde aktif yol almak, klasik ayak sürüyücü ülkelere karşı iklim eylemini güçlendiren tarafta yer almak, “High Ambition Coalition” gibi iklim eylemini daha güçlü hale getirmek için bir araya gelen ülkelerle birlikte davranmak Türkiye’nin iklim finansmanı sorununu çözmesine yardımcı olacaktır.

Tabii bunun için kömür konusundaki anlamsız takıntıyı da bırakmak gerek. Zaten enerji bürokrasisi dahil Türkiye müzakere ekibindeki herkes Türkiye’nin bir kömür ülkesi olmadığını biliyor. Hükümet doğru bir tavırla ithal kömüre karşı bir söylem kuruyor. Ama yerli kömür sevdasından bir türlü vazgeçemiyor. Oysa yerli kömürler çok kalitesiz ve dünyayı yakmayı göze alsanız da bu kömür rezerviyle nasılsa bir Polonya olamazsınız. Oysa Türkiye zengin yenilenebilir enerji kaynaklarıyla Polonya olmaktan çok Kosta Rika olmaya daha yakın. Bunun için de bir an önce enerji dönüşümünü hızlandıracak yönde aktif bir politika değişikliğine gitmek, yenilenebilir enerjiyi fosil yakıtlara ek olarak değil, fosil yakıtların yerine koymak, öncelikle de belli bir plan içinde kömürden çıkış takvimi oluşturmak gerekiyor. Bunlar yapılmaz ve eski taleplerde, eksi stratejilerde ısrar edilirse Türkiye sorunu iyice kilitlenecek ve Türkiye süreçten dışlanacak. Bunun bir bedeli de 2020’den sonra hiçbir iklim finansmanına erişememek olabilir. Müzakere ekibimizin bunun da farkında olduğuna inanıyorum. Bu nedenle önümüzdeki yıl içinde bir politika değişikliği benim için sürpriz olmaz.

İklim değişimine dair hükümetlerin alması gereken öncelikli önlemler neler?

Ü.Ş.: Aslında çok basit ama “sera gazlarının salımını azaltmak” demeden cevap vermeye çalışayım. 2050’ye kadar fosil yakıt kullanımını tamamen bırakmak ve yüzde yüz yenilenebilir enerjiye geçmek şart. Bunun da hızlı ve bir an önce başlatılması gerekiyor. AB ve ABD gibi erken sanayileşmiş ülkelerin kömürü 2030’a kadar terk etmesi gerekiyor. Gelişmekte olan ülkeler de bunu izleyen

yıllarda. 2050’de hâlâ yakılabilecek az miktardaki fosil yakıt sadece gerek duyan en az gelişmiş ülkelere tahsis edilebilir. Bu aynı zamanda mevcut fosil yakıt rezervlerinin en az yüzde 80’inin yerin altında bırakılması anlamına geliyor.

Tabii sadece enerji sektörünün değil bütün ekonominin karbonsuzlaştırılması gerekiyor. Elektrik üretimi, ulaşım, ısınma, binalar, gıda... Örneğin endüstriyel tarım ve özellikle de hayvancılık önemli bir küresel ısınma kaynağı. Bütün tarım sisteminin değişen iklime ve bitki ağırlıklı beslenme düzenine uygun olarak dönüşmesi, yerelleşme ve ekolojik ilkelere uygunluk kaçınılmaz. Doğanın korunması da hem iklim değişikliğiyle mücadele hem de değişen iklime uyum için kritik önem sahip. Tabii bütün bu ekonomik dönüşüm endüstriyel yaşam biçiminin de değişmesini gerektiriyor. Uçağa binerek, motorlu taşıtlar kullanarak, bol enerji harcayarak, etle beslenerek devam edemeyiz. Ekolojik bir yaşam biçimi aynı zamanda daha temiz bir çevre ve sağlıklı bir toplum için de gerekli. Bütün hükümet politikaları, yani sadece çevre, enerji veya tarım değil, sanayi, maliye ve ekonomi politikaları da iklim değişikliğiyle mücadele yönünde dönüştürülmek zorunda. Tabii ekonomik büyüme dogmasını reddetmek ve ekonomiyi insani ölçekte yeniden tanımlamak bu dönüşümün en önemli ilkesi olmalı.

Bir sonraki toplantı ne zaman? O toplantıya dair tahayyülünüz nedir? Genel fotoğraf biraz umut kırıcı gözüküyor. Katılır mısınız?

Ü.Ş.: İklim zirveleri her yıl Kasım veya Aralık ayında yapılıyor. 2019’da Şili’de yapılacak olan COP25 hedeflerin ve taahhütlerin güçlendirilmesi için kritik bir konferans olacak. Bu önem nedeniyle Şili’deki konferans öncesinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Gueteres bütün ülke liderlerini 23 Eylül 2019’da New York’ta bir iklim zirvesine davet ediyor. Orada politik kararlılık mesajı verilmesi ve liderlerden söz alınması gerekiyor. Umarım Türkiye de 23 Eylül’e kadar ulusal katkısını güçlendirmek için çalışmasını yapar ve Paris’e taraf olur.

Genel durum elbette umut kırıcı. Ama günümüzün en yeni ve en önemli iklim aktivistlerinden 15 yaşındaki Greta Thunberg’in dediği gibi umut az diye yenilgiyi kabullenecek değiliz, çünkü aslında umut eylemden doğuyor.

BİR ÇIKIŞ STRATEJİSİ HÂLÂ MÜMKÜN MÜ?

Yeryüzü ekolojik anlamda bir bilinmeze doğru sürükleniyor. Oysa ki kürenin dört bir yanında sesini gürleştiren yeni kuşak sağ siyasal hareketlerin ortak noktalarından biri ekolojik krizi yok saymak. Stefo Benlisoy, tam da bu ânda ekolojik yıkıma neden olan ilişki biçimlerini aşacak stratejilerin ortaya konmasının ne denli hayati olduğunu tartışıyor. Koşullar “imkânsız” gibi görünse de “gerçekçi” olanın topyekûn bir devrim olduğunu iddia ediyor.

Küresel ekolojik krizin insanlığın karşılaştığı en büyük meydan okuma olduğunu söylemek abartı sayılmaz. İçerisinde bulunduğumuz yüzyılda bu krize verilecek yanıtın ne olacağı, insanlık ve yeryüzündeki canlı hayatının nasıl bir seyir izleyeceğini tayin edecek. Tam da bu bağlamda, küresel ekolojik krizi aşabilecek radikal bir ekolojik dönüşüm/devrim ihtiyacı giderek daha fazla dile getiriliyor. İnsanlığın doğayla ilişkisinde topyekûn ve ivedi bir değişimi imleyen ekolojik ya da yeşil bir devrimin krizden çıkışın yegâne yolu olduğu, artık çok daha güçlü bir biçimde vurgulanıyor.

Bu vurgunun gerisinde canlı yaşamını ve insanlığı ekolojik kriz felaketinden çıkaracak bir inisiyatifli müesses nizamdan beklemenin beyhude olduğunun açık biçimde ortaya çıkması yatıyor. Sadece iklim krizi düşünüldüğünde dahi küresel egemenler çok değerli otuz yılı behava etmiş durumdalar. İnsan etkinliklerinin yeryüzü iklim koşullarını radikal biçimde değiştirdiği bilgisinin kamuoyunun gündemine gelmesi, 1990’da ilk raporunu yayımlayan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelini (IPCC) ya da 1992 yılındaki Rio Zirvesi’ni milat olarak alacaksa, neredeyse otuz yıllık bir geçmişe sahip. Bu otuz yılda mevcut siyasal-ekonomik toplumsal yapının ekolojik krize ilişkin bilançosu kelimenin gerçek anlamıyla bir fiyasko.

Egemen küresel siyasi ve ekonomik yapı, ekolojik krizi önlemek bir yana etkilerini

sınırlama noktasında dahi sınıfta kaldı. Üstelik krizin kontrol edilemez boyutlara vararak yeryüzü üzerindeki canlı yaşamını ve insan uygarlığını tehdit etmesini engelleyecek zaman aralığı tam da bu yüzden oldukça daralmış, hatta kapanmış durumda. İklim krizinin varlığını kamuoyu önünde reddeden, 2016’daki Paris Antlaşması’ndan ABD’yi çeken Trump yönetiminin aslında yeryüzünü bekleyen felaketin pekâlâ farkında olduğu kısa süre önce dramatik biçimde ortaya çıktı. Trump yönetiminin iklim krizine ilişkin hazırladığı etki değerlendirmesi raporunda mevcut gidişat devam ederse yüzyılın sonunda dört derecelik bir artışın gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğu ve otomobillere yakıt verimliliği sağlamak gibi reformların artık bunu değiştirmeyeceği vurgulanıyor. Kısacası Trump yönetimi artık çok geç olduğu gerekçesiyle gidişatı değiştirmek için en ufak bir şey yapma niyetinde değil; böylelikle sayısız insanla birlikte yeryüzündeki canlı yaşamının önemli bölümünü kendi kaderine mahkûm ediyor.¹

Diğer yandan Trump bir istisnayı değil aslında genelleşmekte olan bir eğilimi ifade etmekte. Küresel ölçekte sağın radikalleşmesi, ekolojik krizi solun ve/ya liberal “kültürel elitlerin” bir uydurması sayarak doğanın dizginsiz sömürsünü savunan siyasal liderlerin giderek daha güçlü biçimde arzı endam etmesini sağlıyor. En çarpıcı örnek Brezilya’da başkanlık seçimlerini kazanan Jair Bolsonaro. Bolsonaro ırkçılık, cinsiyetçilik,

Küresel ölçekte sağın radikalleşmesi, ekolojik krizi solun ve/ya liberal “kültürel elitlerin” bir uydurması sayarak doğanın dizginsiz sömürsünü savunan siyasal liderlerin giderek daha güçlü biçimde arzı endam etmesini sağlıyor.

emekçi ve yabancı düşmanlığı, homofobi, işkence taraftarlığı gibi sayısız “meziyet”inin yanında, Amazonların küresel tarım ve hayvancılık şirketlerince dizginsiz tahribatının da önünü açmayı hedefliyor. Bolsonaro’nun başkanlığa seçilmesi tarım şirketlerine direnen yerli topluluklarına, küçük çiftçilere, sendika ve ekoloji aktivistlerine yönelik şiddetin de artması anlamına geliyor.² Muazzam bir türsel çeşitlilik barındıran ve dünyanın en önemli karbon deposu niteliğindeki Amazonların tahribatı, ekolojik krizin derinleşmesine ve iklim adaleti mücadelesinin de büyük yara almasına yol açacak.

İşte bu bağlamda yüzyıl sonunda yeryüzü ortalama sıcaklığında 4°C’lik bir artışın gerçekleşmesinin sıklıkla telaffuz edilmesi, küresel sistemin krize ilişkin bilançosunun en hazin kanıtını oluşturuyor. Müesses

Kenya'da muz pazarı. **Kaynak:** Neil Palmer, CIAT, 18 Ekim 2010.

nizam ekolojik krizin çözümü konusunda bugüne kadar gösterdiği performansla siyasal ve ahlaki meşruiyetini çoktan yitirdi. Sınırsız büyümeye dayalı mevcut ekonomik ve toplumsal düzenin ekolojik krizi aşamayacağını belki de en çıplak biçimde anlayan kesim, yeryüzünün süper zenginleri. Süper zenginler arasında bir ekolojik çöküş veya mevcut toplumsal düzenin yıkılacağı bir kıyamet senaryosu karşısında kendilerini kurtaracak lüks sığınaklar inşa etmenin yaygınlaşması hayli manidar.³ Ekolojik krizin oluşumundan en fazla sorumlu olanlar bunun etkilerinden bir süreliğine bile olsa kaçınmanın bin bir yolunu ararken, bunda katkısı en az olanlar kendi kaderlerine terk ediliyor. Tam da bu yüzden sermayenin krizi ve ekolojik kriz karşısında çözümü, hatta kısmi iyileştirmeleri dahi egemenlerden beklemek artık tamamen boşuna.

Çıkmaz sokakta debelenmek

IPCC'nin Ekim 2018'de yayımlanan son raporu küresel iklim değişimini bir buçuk derece ile sınırlandırmak için elde sadece 12 yıllık bir süre kaldığını duyurdu. Üstelik bir dizi çalışma yeryüzü ortalama sıcaklığındaki bir buçuk veya daha iyimser bir yaklaşımla iki derecelik

bir artışın bile ekolojik sistemlerde ardışık geri beslemelere yol açacağını, yeryüzünü otomatik olarak bir "sera" senaryosuna iterek ortalama sıcaklığı çok daha üst bir sınırdan sabitleyebileceğini gösteriyor.⁴ Gündelik hayatlarımıza etkilerini henüz yakıcı bir biçimde hissetmesek de iklim krizi yeryüzündeki yaşama varoluşsal bir tehlike oluşturuyor. Mevcut siyasi-iktisadi sistem ve onun temsilcileri sorunu görmezden gelerek, küresel eşitlik ve adalet ilkelerine dayalı bir yanıtın verilmesini önleyerek insanlık ve canlı yaşamının tümünü tehlikeli bir rotaya sürüklüyor. Sorunun vahameti karşısında atılmayan her adım insanlığın iklim krizi ile başa çıkabilme ihtimalini azaltıyor, çıkış kapısını daraltıyor. İklim krizine ekolojik krizin diğer alarm verici unsurlarını da ekleyince tablo çok daha iç karartıcı hale geliyor: kitlesel tür kıyımı, ormansızlaşma, su ve toprak kirliliği, okyanus ve denizlerdeki canlı yaşamının ve çeşitliliğinin hızla tükenişi,⁵ önlenemez plastik kirliliği vs. Etkileri giderek daha dolaysız hissedilen tüm bu tehdit edici gelişmeler, içerisinde bulunduğumuz dönemi tanımlayan popüler ruh halinin bilinen dünyanın son bulacağı kaçınılmaz kıyameti bekleyen apokaliptik bir biçim almasına yol açıyor.⁶

Küresel ekolojik krizi önlemeye dair günümüzde egemen olan paradigmayı, krizi sermaye, teknoloji ve bürokrasi yoğun yollarla çözmeye çalışmaktan ibaret olan "yeşil kapitalizm" veya "ekolojik modernizm" oluşturuyor. Müesses nizam ekolojik krizi yönetme hususunda mevcut toplumsal hiyerarşilerde ve mülkiyet ilişkilerinde köklü bir değişiklik yaratmayacak piyasa temelli teknokratik çözümlere bel bağlanmış durumda. Bilhassa iklim krizine ilişkin verilerin giderek daha vahim bir hal alması, jeo-mühendislik projeleri olarak adlandırılan, yani gezegensel sistemlere büyük ölçekli teknolojik müdahaleleri içeren ve iklim sistemi ile canlı yaşamı için öngörülemez tehlikeler içerebilecek çeşitli türden girişimleri ön plana çıkarıyor. Güneş ışınlarının bir kısmının yeryüzüne ulaşmasını engelleyecek çeşitli teknolojiler ya da okyanusların karbon tutma kapasitesini arttıracak kimi müdahaleler bu türden girişimlere örnek verilebilir. Yine fosil yakıt şirketlerine sınırsızca faaliyet gösterme ve süper kârlarını devam ettirme olanağı tanıyacağı ümidini barındırdığından olsa gerek bu şirketlerin çok destekledikleri karbon tutma ve depolama teknolojileri de buna örnek gösterilebilir. Jeo-

İklim İçin Ses Ver! eylemi, Kadıköy. **Kaynak:** 350.org Türkiye, 8 Eylül 2018.

mühendislik projelerinin giderek daha fazla telaffuz edilmesinin nedeni aşikâr: Geri dönülmez noktaya ulaşan iklim krizini insanın siyasal, ekonomik ve toplumsal örgütlenişinde radikal dönüşümler gerektirmeden, tüm mevcut hiyerarşileri olduğu gibi muhafaza ederek alt etme umudunu veriyor. Giderek istikrarsızlaşan ve rekabetçi hale gelen uluslararası sistemin kendisi, ABD, Çin, Rusya ve AB gibi kimi güçlerin öngörülemez sonuçlar taşıyabilecek jeo-mühendislik projelerini tek taraflı olarak hayata geçirmelerini olanak verecek puslu bir ortam yaratıyor.⁷ Sonuçta ekolojik krizin aşılmasına ilişkin egemen çözüm paradigması, olmayacak duaya amin dercesine, sınırlı bir dünyada sınırsız büyümeye ilişkin sermaye fantezisinin devamlılığını sağlayacak ve doğanın korunmasıyla sonsuz kâr açlığını bütünleştirebilecek bir formül peşinde.

Diğer yandan egemen söylem, ekolojik krizin kendisini giderek esasen bir güvenlik meselesi olarak araçsallaştırmakta. Ekolojik krizin olası sonuçlarının masaya yatırıldığı “güvenlik” odaklı senaryolarda iklim krizinin kontrolden çıktığı, okyanus seviyelerinin yükselmesi ve aşırı hava olaylarının “normalleşmesi” nedeniyle milyonlarca insanın göç yollarına düştüğü, insanlığın su, gıda ve en temel insani ihtiyaçlarını karşılamak için bitimsiz bir çatışmaya sürüklendiği karanlık bir dünya tablosu ortaya konuluyor. Sınırların giderek katılaştığı, duvarların yükseldiği ve toplama kamplarının olağanlaştığı,

İnsan toplumlarının mevcut örgütlenme biçiminin bugünkü şekliyle devam edeceği bir dünyada olası tek seçenek, ufak bir azınlığın ekolojik felâketten kurtulmak için her türlü demokratik meşruiyet kaygısını bir tarafa koyarak kendisine müstahkem yeşil bir adacık yaratması, tabiri caizse “zırhlı bir cankurtaran filikası” stratejisine başvurması.

militarizmin türlü biçimlerinin geçer akçe olduğu, insanlığın büyük bir bölümünün kendi ayrıcalıklarını korumak isteyen bir azınlıkça ekolojik bir *apartheid* (ayrımcılık) rejimine tabi tutulduğu böylesi bir gelecek senaryosunda elbette demokrasiye yer yok. İnsan toplumlarının mevcut örgütlenme biçiminin bugünkü şekliyle devam edeceği bir dünyada olası tek seçenek, ufak bir azınlığın ekolojik felâketten kurtulmak için her türlü demokratik meşruiyet kaygısını bir tarafa koyarak kendisine müstahkem yeşil bir adacık yaratması, tabiri caizse “zırhlı bir cankurtaran filikası” stratejisine başvurması.⁸

Felaketten önce son çıkış

İklim krizinin müsebbibi fosil yakıt kullanımında radikal bir düşüş gerçekleşmediği takdirde, iklim değişimini endüstri öncesi dönemden bir buçuk veya iki derecelik artışla sınırlama hedefi geçersiz hale gelecek ve iklim değişiminin kontrolden çıkması kaçınılmaz olacak. Araştırmalar başta kömür olmak üzere mevcut kanıtlanmış fosil yakıt rezervlerinin yüzde sekseni aşan

bir bölümü yeraltında bırakılmaksızın iklim krizinin kontrol edilemez ve geri döndürülemez bir düzeye (yüzyıl sonuna doğru dört derecelik bir artış) kilitleneceğini savunuyor. Birkaç on yıl içerisinde fosil yakıt çağını büyük ölçüde geride bırakmak, bu felaketin önüne geçebilecek yegâne yol olarak duruyor. Buna göre 2050 yılında dünya ekonomisi kapsamındaki tüm üretim, nakliye ve ısınma etkinlikleri yenilenebilir enerjiye dayanacak biçimde düzenlenmiş olmalı. İşte bu iddialı hedef, yani önümüzdeki birkaç on yıl içerisinde fosil yakıt çağının yerini yenilenebilir kaynaklara dayalı yeni bir enerji altyapısına bırakma ihtiyacı, bir “çıkış” ya da “geçiş” stratejisi oluşturulmasını zorunlu kılıyor. Antroposen çağında, yani insan etkisinin gezegen üzerinde aslı değişim etmeni haline gelerek görelî olarak istikrarlı iklim koşullarının hâkim olduğu Holosen dönemden Antroposen olarak adlandırılan başka bir jeolojik döneme geçişin gerçekleştiği koşullarda, ekolojik krize ve en önemlisi iklim krizine bütünlüklü bir yanıt vermek hayati bir önem kazanmış durumda.⁹

Öte yandan küresel sistemin iklim krizini aşma/sınırlandırma konusundaki müteselsil başarısızlığının yarattığı “hayal kırıklığı” ve ekolojik krizi giderme kapasitesinin giderek daha fazla sorgulanır olması, ekoloji hareketinin değişik kesimlerinde de bir strateji tartışmasını ön plana çıkarıyor. Mütevazı reformların, iyi niyetli de olsa küçük çaplı değişimlerin, sınırlı azaltımların yeryüzü iklim sistemini sabitleyemeyeceği, ekolojik krizi önleyemeyeceği görüşü ekoloji hareketinin çeşitli bileşenleri içerisinde ağırlık kazanıyor ve hareketin tümünü radikalleştiriyor.¹⁰

Ekolojik krizin aşılmasına ilişkin radikal ve kopuşçu bir siyasal stratejinin temel kalkış noktası, teknokratik çözümlerin reddedilerek krizin siyasal ve ardından sınıfsal boyutunun bilince çıkarılmasıdır. Ekolojik krizin tüm görüngülerinin ilk ve asil olarak yoksulları ve gezegen üzerindeki canlı yaşamını tehdit ettiği üzerine uzun uzadıya klavye paralamanın lüzumu yok. Başta iklim krizi olmak üzere ekolojik bozulmanın türlü biçimlerinin ortaya çıkması ve canlı yaşamını tehdit eder hale gelmesinde söz ve karar sahibi olması mümkün olmayan geniş kitleler, bu krizin en ağır bedelini ödemekle yüz yüze bırakılıyor. Dolayısıyla bireysel tüketim tercihlerinde değişim yaratmaya odaklı stratejilerin, siyasi ve moral tutarlılık namına değeri ne olursa olsun, insanlığın büyük çoğunluğunun yabancılaşmış

bir tüketiciler kitlesi haline getirildiği bir toplumsal varoluşta vurguyu yanlış yere yapan bir siyasal hat oluşturduğu teslim edilmeli. Varsıl toplumların üst katmanlarının sürdürülemez tüketim biçimini kıyasıya eleştirmek ve en önemlisi insani ve toplumsal refahı nicel değil nitel kriterlerle yeniden düşünmek hiç kuşkusuz topyekûn bir ekolojik dönüşümün önemli sacayakları olacaktır. Fakat ekolojik krizi doğaya tamamen dışsal bir biçimde tariflenen “insan doğası”nın sebep olduğunu ifade eden, suçlunun “hepimiz”, “insanlık” olduğunu vazedemeyen çağrılar temelde ekolojik krizi adeta kaçınılmaz bir kader mertebesine getirerek, (elbette insan nüfusunda radikal ve hızlı bir “azaltım” seçeneği dışında) bu krizle mücadeleyi imkânsızlaştırmakta. Bu sebeple bilhassa liberal ekolojist çevrelerde büyük popülerliğe sahip olan ve demokrasi karşıtı içerimleri çok açık olan neo-Malthusçu yaklaşımlar, yani ekolojik krizin asil sorumlusunun insan –daha doğrusu yoksul– nüfusunun önlenemez artışı olduğu iddiası kesin olarak reddedilmelidir.

Ekososyalist bir strateji

İçerisinde bulunduğumuz dünya tarihsel uğrak, sermayenin kriziyle ekolojik krizi bütünleştiriyor. İklim değişimi başta olmak üzere ekolojik krizin değişik veçheleriyle mücadelenin geniş kitlelerin hayat koşullarının da iyileşmesi anlamını

Küresel ölçekte sağın radikalleşmesi, ekolojik krizi solun ve/ya liberal “kültürel elitlerin” bir uydurması sayarak doğanın dizginsiz sömürsünü savunan siyasal liderlerin giderek daha güçlü biçimde arzı endam etmesini sağlıyor.

taşıyacağı, basit ve anlaşılır bir mücadele stratejisi oluşturmak günümüzün en önemli sorusunu oluşturuyor. Ekolojik krize karşı mücadele, gezegen üzerinde bugün bizim bildiğimiz anlamda canlı yaşamının sürmesi için gerekli radikal toplumsal dönüşümleri ancak yığınsal bir siyasal ve toplumsal hareket haline gelmesi halinde başarabilir. Bu bütünleşik kriz konjonktürü karşısında kapitalizmden kopuşu hedefleyen bir siyasal hat, toplumsal kaynakların kolektifleştirilmesi ve demokratik bir plan çerçevesinde kullanılmalarını gündeme getirmek zorunda. Üretim ve tüketim kararlarının toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve ekolojik kriterler temelinde çoğulcu bir müzakere süreci aracılığıyla belirlenmesini sağlayacak demokratik bir planlama ancak madencilik, enerji ve bankacılık gibi kilit

Paris'te iklim yürüyüşü. **Kaynak:** 350.org, 8 Eylül 2018.

Melbourne'de kömür karşıtı eylem. **Kaynak:** Julian Meehan, 350.org, 7 Eylül 2018.

sektörlerin sermayenin kontrolünden çıkarılarak toplumsal denetim altına alındığı koşullarda mümkün olacaktır.

Ekososyalist alternatif böylesi bir devrimci dönüşümü sağlayabilecek ufku sunabilme potansiyeline sahip. Ekososyalizm, üretim araçlarının toplumun demokratik denetim ve

mülkiyetine geçtiği, her türlü üretim ve yatırım kararının demokratik, aşağıdan ve çoğulcu bir plan çerçevesinde belirlendiği, üretici güçlerin ekolojik rasyonellik çerçevesinde radikal biçimde yeniden yapılandırıldığı, ekosistemlerin onarılmasının, insani ihtiyaçların giderilmesiyle birlikte temel toplumsal ilkelerden biri haline geldiği, kapitalizmin

aksine kullanım değerinin değişim değeri üzerinde hâkim olduğu bir topluma ulaşmayı amaçlar.

Ekososyalist bir geçiş programının ana unsurlarını oluşturabilecek bir dizi talep ve hedef ekonominin radikal biçimde demokratikleşmesinin ve kullanım değerinin egemen olmasının

önünü açacaktır: Herkese ulaşılabilir ve enerji verimliliğine sahip konutların temini, kamu taşımacılığının yaygın ve ücretsiz hale getirilmesi, kentlerin aşırı hava olaylarına karşı altyapılarının güçlendirilmesi, çalışma saatlerinin azaltılmasıyla herkese iş güvencesinin sağlandığı yeni bir “yeşil” istihdam programı, eğitim ve sağlığın bedelsiz hale gelmesi, ev işleri ve bakım emeğinin toplumsallaşması, fosil yakıt ve kimyasal yoğun endüstriyel şirket tarımına karşı küçük köylü üretimine dayalı agroekolojik tarım¹¹ ve elbette yenilenebilir enerjiler için yeni bir enerji altyapısının inşası. Bununla birlikte zengin küresel kuzeyin yarattıkları ekolojik tahribat nedeniyle tüm yoksullara yüklü bir tazminat ödemesi ve küresel güneye yaygın teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi. Tüm bu talep ve hedefler geniş kitlelerin desteğini kazanabilecek “geçişsel” niteliği çok güçlü ve insanlığı ekolojik krizin en olumsuz sonuçlarından koruyabilecek gerçek ve uygulanabilir acil önlemler paketini oluşturuyor. Kapitalizmin doğayı hoyratça sömüren savurganlığını yerine demokratik planlama eksenli bir ekonomi, kapitalizmin ürettiği silahlanma, reklam, otomotiv gibi devasa ama insani ihtiyaçlarla örtüşmeyen sektörleri ortadan kaldıracaktır. Ekosyalist toplum insanın tükettiği oranda var olmaya hak kazandığı, tüketim fetişisti mevcut toplum düzeninden farklı olarak ne emeğin ne de doğanın meta olmadan paylaşıldığı, insani özgürleşme ve deneyimlerin zenginleşmesine dayalı olacaktır.

Burada bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Ekolojik krizin insanın özgül toplumsal örgütlenişinin doğayla ilişkisine dair bir sorun olduğu tespiti, ekolojik dönüşümü bir ekolojik devrim sonrasına erteleme ve her türlü kısmi “iyileştirmeyi” reddetme anlamına gelmez. Ekosyalist yaklaşım, ekolojik krizin önüne geçilmesinin ancak kapitalist piyasanın toplumun bütünü üzerindeki tahakkümünün sona erdirilmesiyle mümkün olabileceğini bir ân olsun akıldan çıkarmadan, gündelik hayattaki en küçük pratiğe dek her türlü insani etkinliğin insan-doğa ilişkisine dair kapitalizm ötesi bir anlayışı barındırmasını öngörür. Dolayısıyla kapitalist toplumsal örgütlenişin ekolojik krizdeki birincilliğini yadsımadan, reformlar ve yukarıda sıralananlar gibi somut talepler için mücadele eder ve bunları ekosyalist bir perspektifle bütünlüştürme çabasını

gösterir. Ekolojik krizin bütünüyle aşılmasının yolunun kapitalizmin yerini ekosyalist bir toplum biçimi alması gerektiği yönündeki soyut siyasal hedef, ancak insanların gündelik hayatlarına dair somut taleplerle ilişkilendirilmesi halinde gerçeklik kazanabilecektir. Başta su olmak üzere doğanın metalaştırılmasına karşı direnişlerden kamusal ulaşımın ücretsiz, yaygın ve kaliteli hale getirilmesine, tarımın şirketleştirilmesine karşı direnişten nükleer enerjiye ve ormansızlaşmaya karşı mücadeleye kadar kapitalist kâr ve sermaye birikimi mantığının dışına taşan ve alternatif bir toplumsallığı imleyen taleplere dayalı toplumsal hareketlerin inşası ekosyalist bilincin kitleler nezdinde somutlanmasının, inanılır kılınmasının yoludur. Burada önemli olan yukarıda vurgulandığı gibi kitleleri mobilize edecek somut taleplerin “geçişsel” bir nitelik taşımasına önem vermek, yani ekolojik reformizmin sınırlarının dışına taşarak her talebin kendi somutluğunda sürdürülemez kapitalist üretimcilik ve bireyselleştirilmiş tüketimcilik mantığının dışına taşan bir nitelik taşımasını sağlamaya çalışmaktır.¹² Öte yandan emekçilerin maddi çıkarlarıyla örtüşen ekolojik talep ve çözümlerin kitlesel destek bulabileceklerini ve ancak böylelikle kitlesel ve demokratik bir toplumsal hareket inşa edilebileceğini de akıldan çıkarmamak gerekir.¹³

Böylesi bir stratejinin minimum koşuluysa iklim değişimini bir buçuk derecenin altında tutacak “karbon bütçesini” aşmamak için tüm kömür bazlı santrallerin aşamalı biçimde kapatılması ve katranlı kum veya kaya gazı gibi konvansiyonel olmayan, en kirlili fosil yakıt biçimlerinin işlenmeden yerin altında bırakılmasıdır. Kömür madenciliği ve kömüre dayalı enerji üretiminin denetimsiz biçimde sürgit büyümesi doğanın amansız ve geri döndürülemez biçimde talanına, en çarpıcı biçimde Soma’da tanık olduğumuz gibi kitlesel iş cinayetlerine ve canlı yaşamının uçuruma sürüklenmesine de devamına onay anlamına geliyor. Oysa yapılması gereken önümüzdeki on yıl içerisinde kömür bazlı elektrik enerjisi üretimini sona erdirecek ve yenilenebilir kaynakların enerji üretimindeki payını olağanüstü hızlı bir biçimde arttıracak devrimci bir dönüşümün hayata geçirilmesidir. Bu bağlamda, başta kömür madenciliği olmak üzere madencilik sektörü ve

enerji üretiminin yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak yeniden yapılandırılmasını sağlayacak biçimde kamulaştırılması, sadece iklim krize karşı mücadele edebilmeyi değil, bu mücadeleyi yaparken toplumsal ihtiyaçların da karşılanabilmesini sağlayabilecek bir yol olarak öne çıkıyor. Elbette burada kamulaştırmadan kastedilen bürokratik bir devletleştirme, sadece mülkiyet hanesinin değişmesinden ibaret bir etiket değişikliği olmamalıdır. Kastedilen emekçilerin ve toplumun bütününe çeşitli düzeylerde bizzat karar alma süreçlerine katıldıkları, üretimin önceliklerinin belirlenmesinde belirleyici oldukları böylelikle ekonominin köktenci biçimde demokratikleştirilmesi olmalıdır.

Bu bağlamda madencilik, enerji ve de enerji altyapısını küresel ölçekte dönüştürecek dev yatırımların gerek duyduğu finansmanı sağlayacak finans gibi stratejik sektörlerin kamusal mülkiyete geçmesi elzem hale geliyor. Bu sektörlerin demokratik ve katılımcı bir plan dahilinde hangi toplumsal ve ekolojik amaç ve öncelikler için seferber edileceği kararlarının gezegeni uçuruma sürükleyen sermaye tarafından değil, toplumun bizzat kendisi tarafından verilmesini savunmak son derece gerçekçi ve güncel bir politik hattır.¹⁴ Hidrokarbon endüstrisinin bizzat işçilerin denetiminde ve toplumun söz ve karar hakkına sahip olacağı şekilde toplumsallaştırılması/kamulaştırılması talebi geniş kesimler nezdinde onay bulabilecek, elektrik enerjisinin üretim ve dağıtımının toplumsallaştırılması ve yerelleştirilmesi gibi sonraki siyasal adımların kaldırıcı olabilecek stratejik bir taleptir. Ekonominin ve toplumsal hayatın “karbonsuzlaşması”nın sadece teknik bir “enerji dönüşümü” süreci olmayıp geniş kitlelerin enerji üzerinde demokratik toplumsal kontrolü ellerine aldıkları bir süreç olması gerekmektedir.

Ekolojik ve kentsel müşterekleri sermayenin tahakkümüne ve çitlemesine karşı savunma, geri kazanma ve türlü müşterekleştirme pratikleri de aslında sermayeye karşı direnişin en büyük kaynakları durumunda. Müstereleştirme pratikleri, sadece doğanın savunulması anlamında değil, aynı zamanda özellikle aşağıdakilere, emekçilere, yani sermayenin tahakkümünün bizatihi kurbanlarına, kendi kaderlerine egemen olma, kolektif özgüçlerine yeniden inanma potansiyeli sağlayacak ilişkileri

bugünden vermeye başlaması nedeniyle de çok önemli. Kapitalizmin mantığından koparak üretim, dağıtım ve tüketimi eşitlikçi ve komünal biçimlerde yeniden tasavvur ve inşa etmenin imkânlarını göstermesi açısından. Burada amaç daha organik, sürdürülebilir toplumsal-ekolojik ilişkiler oluşturmak olmalıdır. Müşterekleştirme çabalarını neoliberal kapitalizme karşı bütünlüklü bir direnişin parçası kılabilmek, ekolojik krizin sonuçlarına direnme, bu sonuçların küresel eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde paylaşılmasının da tek yoludur.¹⁵

İçinde bulunduğumuz kapitalist uygarlığın krizinden ancak ekolojik krizin tüm kurbanlarının ve ezilenlerin mücadelesiyle çıkabileceğimizi durmaksızın savunmak gerekiyor. Doğaya ve emeğe sahip çıkan küresel bir toplumsal iklim adaleti hareketinin ve kitle mücadelelerinin boy vermesine katkı sağlamak önümüzdeki dönemin en yakıcı görevini oluşturuyor. “Gerçekçi” olmak adına iklim krizinin önlenmesi, ekosistemlerin onarılması için krizi bizzat yaratanlardan gelecek başarısızlığı defalarca kanıtlanmış sözde çözüm kırıntılarına, elitler arası uluslararası müzakerelere bel bağlamak

kadar olumsuz anlamda “ütopik” bir tutum yok bugün. Egemenlerden ekolojik kriz karşısında aktif tutum almalarını beklemek, hükümetleri ya da sermaye çevrelerini ekolojik krizin kurbanları lehine harekete geçmeye teşvik etmek ham hayalden ibaret. Dolayısıyla bugün ekolojik kriz karşısında bütünsel, “sistemik” çözümler aramak, bu çözümleri pratikte sınamak, başka bir dünyayı bugünden kurmaya başlamanın yollarını bulmak ve bu yolda aşağıdakilerin gücünü seferber etmekten başka çare yok. Tam da bu yüzden “gerçekçi ol, imkânsızı iste” sloganı hiç bugünkü kadar “gerçekçi” olmamıştı.

¹ Trump yönetimine ait bahsi geçen rapor hakkında bkz. Branko Marcetic, “The Trump Administration’s Climate Nihilism,” 4 Ekim 2018, <https://jacobinmag.com/2018/10/trump-administration-climate-change-nihilism>.

² Somini Sengupta, “What Jair Bolsonaro’s Victory Could Mean for the Amazon, and the Planet,” 17 Ekim 2018, <https://www.nytimes.com/2018/10/17/climate/brazil-election-amazon-environment.html>.

³ Konu hakkında haberler için bkz. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/super-rich-buying-apocalypse-safe-bunkers-protection-natural-disasters-nuclear-attack-kansas-us-a7833641.html> ve <https://www.theguardian.com/artanddesign/shortcuts/2014/nov/12/for-sale-luxury-apocalypse-proof-condo-in-missile-silo>

⁴ Will Steffen vd., “Trajectories of the Earth System in the Anthropocene,” *PNAS*, no. 115 (33), (14 Ağustos 2018), <http://www.pnas.org/content/115/33/8252>.

⁵ Endüstriyel balıkçılığın yarattığı aşırı avlanma ve tüketim için bkz. İrmak Ertör, “Dünyada ve Türkiye’de Endüstriyel Balıkçılık: Balıklı Denizlerden Sıvı Çöllere,” 31 Ağustos 2018, <https://birartibir.org/ekoloji/130-balikli-denizlerden-sivi-collere>.

⁶ Jerome Roos, “Living Through the Catastrophe,” <https://roarmag.org/magazine/living-through-the-catastrophe/>.

⁷ Kapsamlı bir tartışma için bkz. John Bellamy Foster, “Making War on the Planet: Geoengineering and Capitalism’s Creative Destruction of the Earth,” 1 Eylül 2018, <https://monthlyreview.org/2018/09/01/making-war-on-the-planet/>; Silvia Ribeiro, “Against Geoengineering,” 23 Ekim 2018, <https://www.jacobinmag.com/2018/10/geoengineering-climate-change-environmental-impacts-warming>.

⁸ Felaket karşısında insanların birbirleriyle bitimsiz bir çatışmaya sürükleneceğine ilişkin distopya anlatılarında popülerleştirilen algıyı da sorgulamak gerekiyor. Ekolojik krizin yaratacağı adaletsizliklere karşı çıkmak için askeri planlamacılar ve Malthusçular tarafından yaygınlaştırılan, insanı çaresiz ve güçsüz kılan “insan insanın kurdudur” algısından kurtulmak zorunlu. Yaygın kanının aksine insan toplumlarının mevcut toplumsal durumu sarsan felaketler karşısında çoğu zaman daha paylaşımcı, yaratıcı ve karşılıklı yardımlaşmaya yatkın olduklarına ilişkin bkz. Nick Buxton, “Defying Dystopia: Shaping the Climate Future We Want,” <https://roarmag.org/magazine/defying-dystopia-shaping-climate-future-want/> ve Jocine Velasco, “The Uses of Disaster,” <https://communemag.com/the-uses-of-disaster/>.

⁹ Kimi yazar ve aktivistler, Antroposen yerine Sermaye çağı (*Capitalocen*) kavramını kullanmayı yeğliyorlar. Bu kavram aynı şekilde farklı bir jeolojik dönemde olduğumuzu, bu dönemde sermayenin “birikim için birikim” ve “üretim için üretim” mantığının belirleyici hale gelerek gezegendeki tüm süreçlere nüfuz ettiğine vurgu yapmaktadır. Öte yandan aynı kavram bir toplumsal sistem olarak kapitalizmin devamının insanlığın ve canlı yaşamının devamına varoluşsal bir tehdit haline geldiğini de imlemektedir. İki kavramın kullanımına yönelik bir tartışma için bkz. Ian Angus, “‘Anthropocene or Capitalocene’ misses the point,” 26 Eylül 2016, <https://climateandcapitalism.com/2016/09/26/anthropocene-or-capitalocene-misses-the-point/>.

¹⁰ Bkz. Ajay Singh Chaudhary, “It’s Already Here,” 10 Ekim 2018, <https://nplusonemag.com/online-only/online-only/its-already-here/>. Öyle ki New York Times gibi küreselleşmenin bayraktarı yayın organlarında artık iklim krizinin sorumlusu olarak kapitalizmin gösterildiği makaleler yayımlanabilmekte. Bkz. Benjamin F. Yong, “The Climate Crisis? It’s Capitalism, Stupid,” 20 Kasım 2017, <https://www.nytimes.com/2017/11/20/opinion/climate-capitalism-crisis.html>.

¹¹ Endüstriyel şirket tarımına karşı ekolojik köylü tarımı mücadelesi için bkz. Abdullah Aysu, “Kıtlık Geliyor Çare Küçük Çiftçilik,” 30 Eylül 2018, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/09/30/abdullah-aysu-kitlik-geliyor-ve-care-kucuk-ciftcilik/>; Ali Bülent Erdem, “Mücadeleleri Birleştirme Stratejisi,” 28 ekim 2018, <https://birartibir.org/ekoloji/164-mucadeleleri-birlestirme-stratejisi>.

¹² Michael Löwy, “Resistance is the only Way,” 22 Eylül 2008, <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1526>.

¹³ Bu konudaki bir tartışma için bkz. Mathew Huber, “Five Principles of a Socialist Climate Politics,” 16 Ağustos 2018, <https://www.the-trouble.com/content/2018/8/16/five-principals-of-a-socialist-climate-politics>.

¹⁴ Enerji devrimini piyasa aktörlerinin gerçekleştiremeyeceğini, hareketlerin hareketi olacak küresel iklim hareketinin basıncı altında II. Dünya Savaşı sırasındakine benzer topyekûn bir seferberlik çerçevesinde planlamanın ve devlet müdahalesinin zorunlu olacağını iddia eden bir tartışma için bkz. Andreas Malm, “Time to pull the plugs,” <https://roarmag.org/magazine/time-pull-plugs/>.

¹⁵ Daha geniş bir tartışma için bkz. Stefo Benlisoy, “Müşterekleri Anti-kapitalist bir Program Çerçevesinde Tartışmak,” 16 Kasım 2014, <https://baslangicdergi.org/musterekleri-anti-kapitalist-bir-program-cercevesinde-tartismak-stefo-benlisoy>

KENTLEŞME ÖLÇEKLERİNE YENİ YAKLAŞIMLAR: BÖLGESELLEŞEN İSTANBUL VE KENTLEŞEN MARMARA

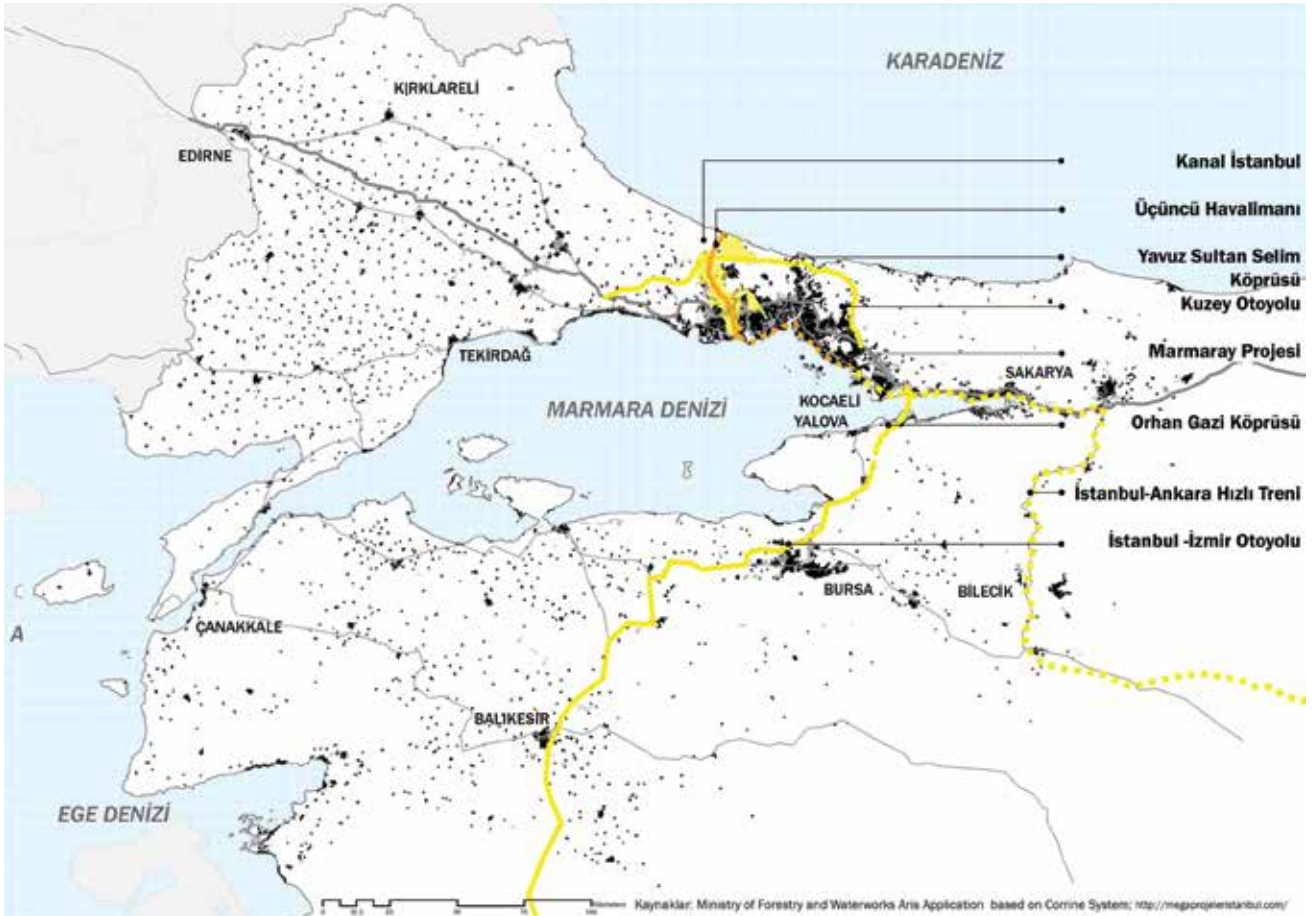
Özyeğin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden Özlem Altınkaya Genel, günümüz dünyasında kentleşme süreçlerinin çeşitlenen ve karmaşıklaşan ölçeklerini yeni biçimlerde düşünmenin ne denli önemli olduğunu vurguluyor. Yazar İstanbul'u ve Marmara Bölgesini birlikte düşünmenin gerekliliğine ve yollarına işaret ederken, kentleşme süreçlerinin kaçınılmaz olarak ekolojik bir boyutu olduğunu İstanbul ve çevresine dair örneklerle ortaya koyuyor.

Giriş

İstanbul ve Marmara Bölgesi 21. yüzyılın başından itibaren Üçüncü Köprü, Kuzey Marmara Otoyolu, Üçüncü Havalimanı,

Kanal İstanbul Projesi, Marmaray Projesi, Osman Gazi Köprüsü ve İstanbul-Ankara Hızlı Tren projesi gibi mega projelerle ve 6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

gibi kanun değişiklikleriyle tetiklenen çok hızlı bir kentsel dönüşüme sahne oldu (Figür 1). İstanbul metropolitan alanı ve Marmara Bölgesi¹ çevresinde

Figür 1: İstanbul ve Marmara Bölgesi ölçeğinde mega projeler ve kentsel alanlar. **Kaynak:** Özlem Altınkaya Genel, *Shifting Scales of Urban Transformation: The Emergence of the Marmara Urban Region between 1990 and 2015*, yayımlanmamış doktora tezi, Harvard Graduate School of Design, 2016; TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı Corine Projesi; <https://megaprojeleristanbul.com/>

gerçekleşen ve bütün yerleşme sistemini etkileyen bu mekânsal dönüşüm hem akademide hem de sivil toplum özelinde ekoloji, kırsalın dönüşümü, gıda güvenliği, sürdürülebilirlik ve müşterekler gibi daha önce kentleşme ile birlikte anılmayan konularda yeni yaklaşımları, farkındalıkları ve endişeleri açığa çıkardı ve özellikle idari sınırlarla çerçevelenen ölçeklerin sorgulanmasına neden oldu. Bu yazı çerçevesinde yeni gelişen sivil duyarlılıklar ve kentleşme ölçekleri güncel kent teorileri ve kavramları ile irdelenecektir. Bu noktada İstanbul ve çevresinde gerçekleşen mekânsal dönüşümün özgülüklerini tartışabilmek için kentleşmenin geçirdiği ölçek değişimini ele alan güncel yaklaşımların sunduğu geniş spektruma bakmak faydalı olabilir.

Kavramsal çerçeve

Bu yaklaşımların arasında William Cronon'un kenti hinterland ilişkileri üzerinden açıklayan çevre tarihi yaklaşımı; Richard T. T. Forman'ın kentleşme ve ekolojiyi bir arada ele aldığı Kentsel Ekoloji; Charles Waldheim ve James Corner gibi peyzaj mimarlarının kavramsallaştırdığı Peyzaj Şehirciliği; Ignacio Farias ve Thomas H. Bender'in Aktör Ağ teorisinin kent çalışmalarına etkisini sorgulayan çalışmaları gibi yaklaşımlar sayılabilir.² Kentleşmeyi anlamak için sosyal bilimler ve beşeri bilimleri de içeren disiplinlerarası çalışmalara açıklıkları

(başka bir deyişle sosyal ve beşeri bilimlerin mekansallaşması³), sınırları açıkça belirlenmiş ölçekleri (örneğin metropoliten alan) ve terimleri sorgulamaları, kent-kır, doğa-yapılı çevre gibi ikilikleri ret etmeleri bu güncel yaklaşımların ortak özellikleri arasındadır.

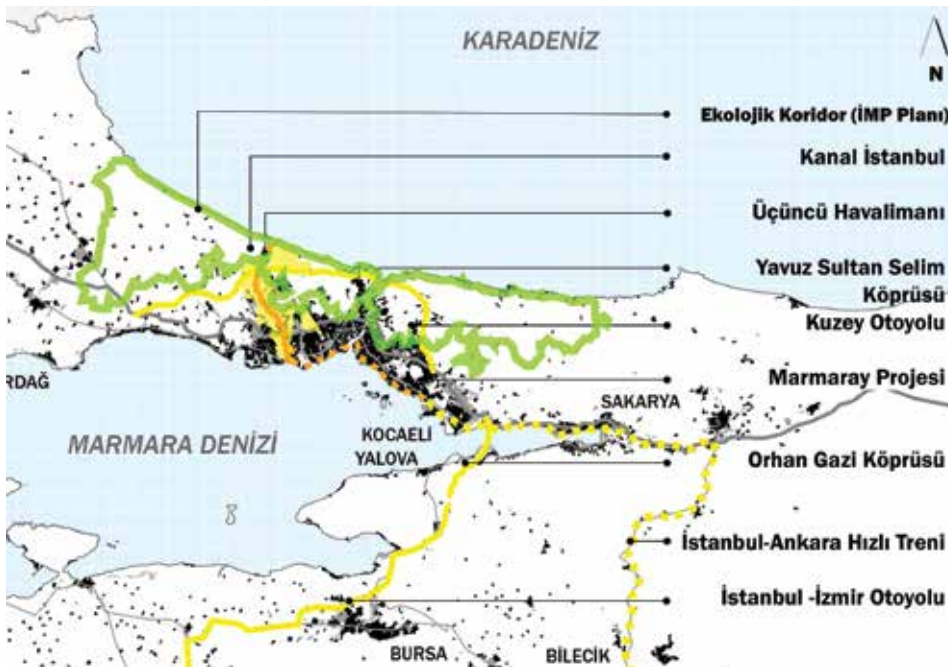
Çok farklı disiplinleri bir araya getiren bu zengin tartışma ortamı içerisinde Los Angeles okulunun vurguladığı "bölge" ve Neil Brenner tarafından tekrardan gündeme getirilen "gezegenel kentleşme" kavramları ise İstanbul ve çevresinde gerçekleşen kentleşmenin yeni ölçekleri için bir çerçeve çizmemize yardımcı olabilir.⁴ Bu iki yaklaşımın dayandığı temel nokta ise Lefebvre'in bir yandan "kent hakkını" savunurken bir yandan da geleneksel anlamda idari birim olarak "kent" in altını oyan yaklaşımıdır.⁵

Coğrafya biliminin temel birimi olan "bölge" kavramı Ian McHarg, Patrick Geddes ve Jean Gottmann gibi peyzaj mimarları, peyzaj ekolojistleri ve coğrafyacılar tarafından ekolojilerin, ekonomilerin oluşturduğu hinterlandların kentsel yığılımlarla birleştiği alanları tanımlamak için kullanıldı.⁶ Los Angeles Şehircilik Okulu ise güncel, küresel ve neoliberal kentleşmenin ağ tipi, çok-merkezli ve parçalanmış yapısını deşifre etmek için bölge kavramını 20. yüzyılın sonunda tekrar gündeme getirdi.⁷ Esasen Lefebvre tarafından ortaya atılmış ve Neil

Brenner tarafından geliştirilen gezegenel kentleşme kavramı ise kentleşmenin, kent-kır, ekoloji-ekonomi, insan-insan olmayan gibi ayrımların ötesinde, tüm gezegeni ve hatta ötesini kapsayacak temsil teknikleri ile ele alınması gerektiğini ve bu amaçla "dışarısı olmayan" bir kentleşme teorisi (*urban theory without an outside*) geliştirilmesi gerektiğini savunur.⁸ Güncel kentsel oluşumları anlamada mekânsal dönüşümün önemini vurgulayan Los Angeles Ekolüne benzer bir şekilde gezegenel kentleşme yaklaşımı, alışılmış demografik veri üzerinden ölçülen kentleşme kavramı yerine kentleşmeyi mekânsal dönüşüm üzerinden anlamının önemini vurgular. Bu noktada Neil Brenner'ın altını çizdiği "operasyonel peyzaj" (*operational landscapes*) kavramı bu kent peyzajlarını açıklamakta kullandığı önemli bir kavramdır. Geleneksel bağlamda nüfus ve yerleşme, sosyal yapı ve altyapı donanımlarını içermemesine rağmen, kentsel merkezleri hammadde, enerji, su, gıda veya emek, lojistik, iletişim ya da atık işleme fonksiyonları ile destekleyen alanları tarif etmek için kullanılan "operasyonel peyzaj" kavramı bu alanların sürdürülebilirlik problemlerine de dikkat çekerek geleneksel "hinterland" tanımından oldukça farklı bir çerçeve çizmektedir.

Marmara'nın bölgesel kentleşmesi ve arazi örtüsü örüntüleri

Peki, güncel kentleşmeye ait bu son derece soyut kavramlar bulunduğumuz coğrafyada kentleşme ölçeğini ve kapsamını anlamada nasıl açılımlar sağlayabilir? Bu yaklaşımlardan ve kavramlardan hareketle "İstanbul ve çevresinde gerçekleşen kentleşmeyi anlama ve açıklamada il sınırlarını temel alan bir ölçeklendirme ve kapsam ne kadar doğru?" sorusu ile başlanabilir. Birçok farklı kaynaktan "ucu bucağı görünmeyen şehir" olarak lanse edilen İstanbul idari alan bakımından İstanbul ve Türkiye'nin en küçük illerinden biridir ve dahası Marmara ve Karadeniz gibi kuzey ve güney yönünde büyümesini engelleyen iki su kütlesi tarafından sınırlandırılmıştır. Bu coğrafi eşikler ve idari sınırların neden olduğu sıkışma sadece İstanbul'un merkezinde değil Marmara Bölgesi ve hatta ötesinde tüm arazi kullanımlarını etkileyen muazzam bir kentleşme baskısına yol açmaktadır (Figür 2). Başka bir deyişle 14 milyonluk mega şehir İstanbul ve 23 milyonluk çok kutuplu Marmara Bölgesi arasında

Figür 2: Mega projeler ve 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda tanımlanan ekolojik koridor. **Kaynak:** Altınkaya Genel, a.g.e., 2016; TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı Corine Projesi; <https://megaprojeleristanbul.com/>

14 milyonluk mega şehir İstanbul ve 23 milyonluk çok kutuplu Marmara Bölgesi arasında gerçekleşen merkezci ve merkezkaç kuvvetlerin oluşturduğu kentleşme dinamiklerini anlayabilmek için İstanbul'un kentleşmesine idari sınırların ötesinde bakabilmek, Marmara Bölgesi'nin mekânsal şekillenmesini anlamak ve takip edebilmek gerekir.

gerçekleşen merkezci ve merkezkaç kuvvetlerin oluşturduğu kentleşme dinamiklerini anlayabilmek için İstanbul'un kentleşmesine idari sınırların ötesinde bakabilmek, Marmara Bölgesi'nin mekânsal şekillenmesini anlamak ve takip edebilmek gerekir.

Bu noktada bir takım eksenel kırılmalar bu ölçekte bir kentsel peyzaj oluşumunun ana hatlarını çizmek adına faydalı olabilir. Bu kırılmanın ana belirleyicilerinden biri kuzey-güney ekseninde gerçekleşen iklimsel geçiştir. Karadeniz'den Akdeniz'e geçiş ikliminin oluşturduğu parçalı bir coğrafya hem İstanbul özelinde hem de Marmara Bölgesi ölçeğinde bitki örtüsünün ve özellikle de orman alanlarının dağılımını temelden etkilemiştir. Bölge'nin Karadeniz kıyısında yer alan ve Karadeniz'e bakan tepelerde görülen geniş yapraklı ağaçlara karşın Ege Bölgesi'ne yakın bölümlerinin iğne yapraklı ağaçlarla kaplı olması bu iklimsel geçişe iyi bir örnektir. Buna benzer bir kırılma tarım alanlarının dağılımında da söz konusudur. Özellikle Trakya'nın ve Adapazarı Ovası'nın önemli bir bölümünü ekilebilir alanlar oluştururken, Marmara Bölgesi'nin güneyine karışık tarım alanları hakimdir. Topoğrafyaya bakıldığında da buna benzer şekilde kuzeyden güneye yüksekliğin arttığı görülür. İkinci bir eksenel kırılmanın ise yerleşme sistemi bağlamında doğu-batı ekseninde gerçekleştiğinden bahsedilebilir. Trakya ve Güneybatı Marmara'ya yakın zamana kadar kırsal yapı hakim iken, Doğu Marmara'ya İstanbul'dan başlayıp Kocaeli'nden

geçerek Bursa'ya kadar devam eden çok kutuplu bir kentsel yığılma hakimdir. Bu eksenel farklılaşmaların üst üste gelmesi bölge içerisinde Kaz Dağları, Trakya gibi farklı karakterlerde peyzajlara sahip mikro-ekolojilerin oluşmasını sağlamış ve arazi örtüsü ve arazi kullanımı örüntülerinin dağılımı bakımından müthiş bir zenginliğe neden olmuştur.⁹ Ayrıca Akdeniz ve Karadeniz'in sularının karıştığı kendine özgü ekolojisiyle Marmara Denizi gibi bir iç denizin ve Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının varlığı da bu çeşitliliğe ayrı bir katman eklemektedir. Bölge'nin içinde yer alan bu farklı mikro-ekolojilerin alansallığı il, ilçe gibi idari sınırların ötesindedir ve bu havzaların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, yerelde idari sınırları aşan ortaklıklar gerektirmektedir.

İstanbul'un metropoliten alanında 1980 sonrası başlayan sanayisizleşme süreçleri bölge çapında bir sanayi desantralizasyonunu tetiklemiş ve dahası endüstriyel, tarımsal arazi kullanımlarının ve kentsel saçaklanmanın bu özelleşmiş coğrafyanın ormanları, çayırları, bağları, zeytinlikleri ve sulak alanları arasına dağıldığı parçalanmış bir peyzaj yaratmıştır. İstanbul'un sanayisizleşmesi ile birlikte Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen endüstriyel yayılma önemli boyutlarda çevre kirliliğine neden olmuştur. İstanbul'un sanayisizleşmesinin getirdiği negatif dışsallıklar özellikle tarım alanlarının ve kırsal yerleşimlerin yoğunlaştığı Trakya ve Güneybatı Marmara'ya etkilemiştir. Marmara Bölgesi'nde yukarıda bahsedilen, kuzey-güney aksında ayrışan kentsel ve kırsal alan dağılımı –Figür 3 ve 4'ten de takip edilebileceği üzere– 2006-2012 yılları arasında endüstriyel yayılma nedeni ile hızlı bir değişim göstermiş, Trakya ve Güneybatı Marmara'da yer alan kırsal alanlar hızla kentleşmeye başlamıştır.¹⁰ Bu dönemde Çorlu ve Çerkezköy gibi İstanbul'un Avrupa Yakası'ndaki idari sınırlarının hemen dışında gelişen ticari ve endüstriyel alanlar Ergene Nehri'ni kirletip gerek havzadaki tarımsal aktiviteyi ve gerekse havzanın ekolojik sürdürülebilirliğini tehdit eder hale gelmiştir.

Bununla beraber Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen sanayi desantralizasyonuna paralel olarak 1990'lardan itibaren Marmara Denizi'nde özel limanların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Marmara Denizi

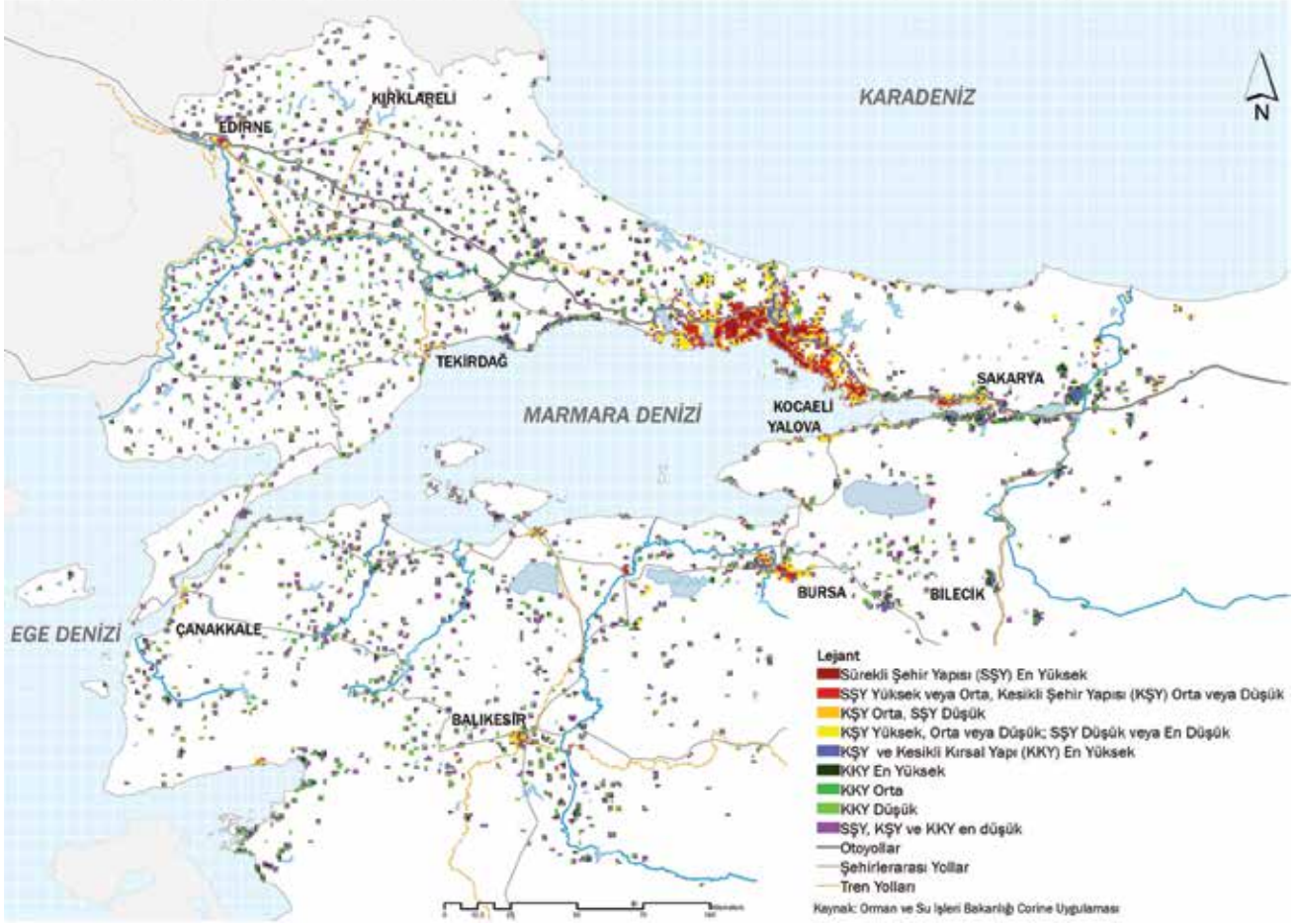
etrafında endüstriyel komplekslerin ve özel limanların mantar gibi çoğalması da bu iç denizin kendine has ekolojisini tehdit etmektedir. Ayrıca Boğaz ve Haliç ile Büyükçekmece ve Küçükçekmece Gölleri gibi Marmara Denizi ile etkileşimi olan su kütleleri de bu süreçlerden negatif etkilenmişlerdir. İstanbul'un su sorunu ise İstanbul'un kentleşmesinin bölgesel etkilerinin başka bir yönünü sergiler. İstanbul'a –Marmara Bölgesi'nin doğu sınırını oluşturan ve şehirden 180 kilometre uzakta olan– Melen Çayı'ndan su getirme projesi göstermektedir ki, İstanbul'a su getirmek için yararlanılan operasyonel ölçek bölgesel sınırlarını dahi aşmak üzeredir.

Bütün bu fiziksel ve kanuni müdahaleler göz önüne alındığında, Marmara Bölgesinde yer alan Marmara Denizi, Ergene Havzası, Melen Çayı, Kuzey Ormanları Sistemi ve Kaz Dağları gibi alanları idari sınırlar ile örtüşmeyen, coğrafi varlıkların ve havzaların ekolojilerinin sürekli tehdit altında olduğu ve bu alanların İstanbul'un operasyonel peyzajlarına dönüşme riskini taşıdığı görülür. Bugün Kanal İstanbul hattı, Üçüncü Havalimanı ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü gibi projelerin etkisinde Kuzey Ormanları'nın geçirdiği mekânsal dönüşüm operasyonel peyzaj oluşumuna iyi bir örnektir. Maden ocakları ve Terkos Barajı gibi müdahaleler göz önünde bulundurulduğunda bu operasyonel peyzaj oluşumunun tarihi 19. yüzyıla kadar bile çekilebilir. Başka bir deyişle İstanbul'un gündelik hayatında deneyimlemediği, kentlinin gözden uzak önemli bir parçası, kentlinin ihtiyaçlarının karşılanması için yüzyıldan uzun bir süredir şiddetli bir mekânsal dönüşüme sahne olmaktadır.

İstanbul'un planlamasında bölgesel girişimler

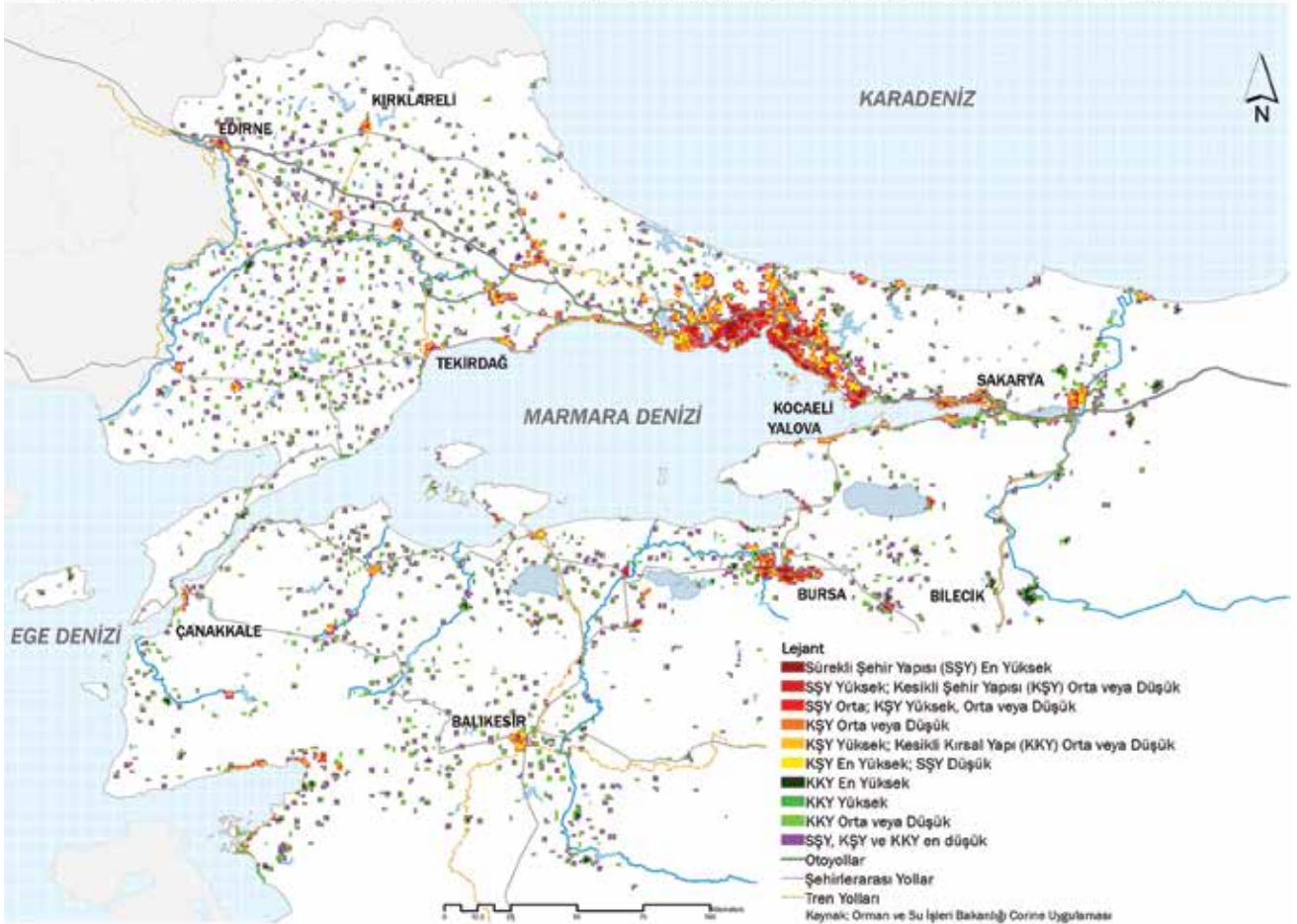
Her ne kadar yukarıda bahsedilen coğrafi varlıklara ve mikro-ekolojilere ait ölçekler ve bölgeler idari bakımdan temsil edilmese de İstanbul ve Marmara Bölgesinin planlama tarihinde bu konudaki çabaların altını çizmek önemlidir.¹¹ Bu bölgesel ölçekli mekânsal yapı Türkiye'nin planlama tarihinde çeşitli dönemlerde coğrafi eşikleri, ekolojik özellikleri ve yerleşim sistemi yapısı ile gündeme gelmiştir. İstanbul kentleşmesini Marmara Bölgesi ile ilişkili olarak inceleyen çalışmalara Cumhuriyetin erken döneminden itibaren rastlamak mümkündür. Martin

MARMARA BÖLGESİ'NDE 2006 YILINA AİT KENTSEL VE KIRSAL ALAN KATMANLAŞMASI

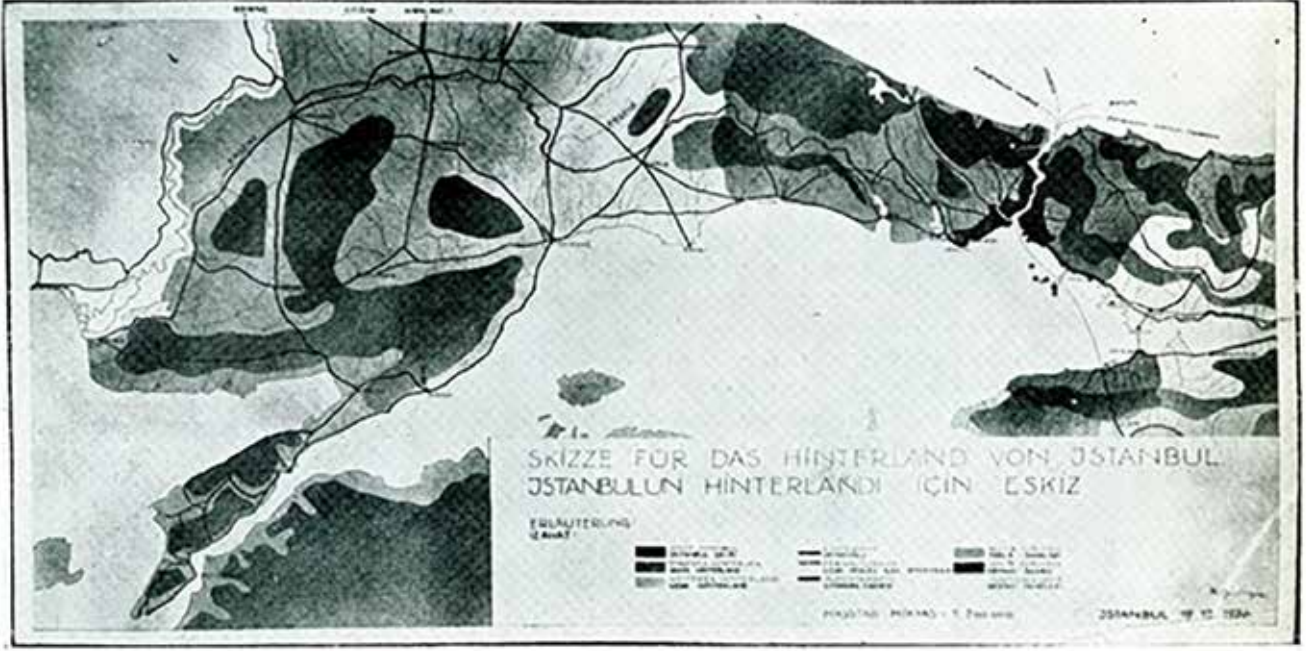

Figür 3: Marmara Bölgesi'nde 2006 yılına ait kentsel ve kırsal alan katmanlaşması. Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Corine Projesi.

MARMARA BÖLGESİ'NDE 2012 YILINA AİT KENTSEL VE KIRSAL ALAN KATMANLAŞMASI

Figür 4: Marmara Bölgesi'nde 2012 yılına ait kentsel ve kırsal alan katmanlaşması. Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Corine Projesi.

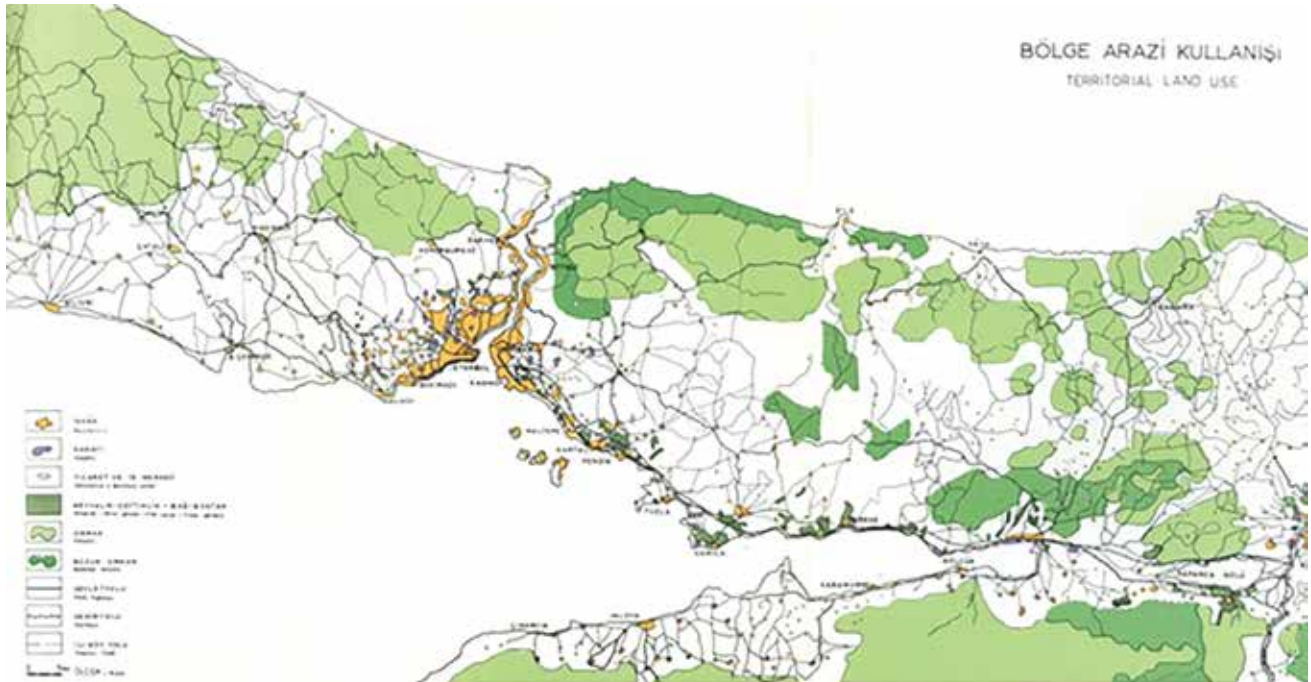
Figür 5: Wagner Planı: İstanbul'un hinterlandı için eskiz.

Wagner tarafından 1935 ve 1936 yılları arasında gerçekleştirilen "İstanbul Havalisinin Planı/Der Landesplan von İstanbul" çalışmasında İstanbul'un kent merkezini çevreleyen farklı ölçekteki hinterlandlar ile kent merkezi arasındaki gerilimli ilişkiye ve sorunlara dikkat çekmiştir (Figür 5).¹² 1958'de İstanbul'un planlanması için Türkiye'ye davet edilen Luigi Piccinato'nun bölgesel ölçekte desantralizasyonu teşvik eden çalışmasını takiben 1960'larda Tuğrul Akçura tarafından Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yetkisi altında hazırlanan ve Marmara Denizi'nin kuzeydoğusundaki

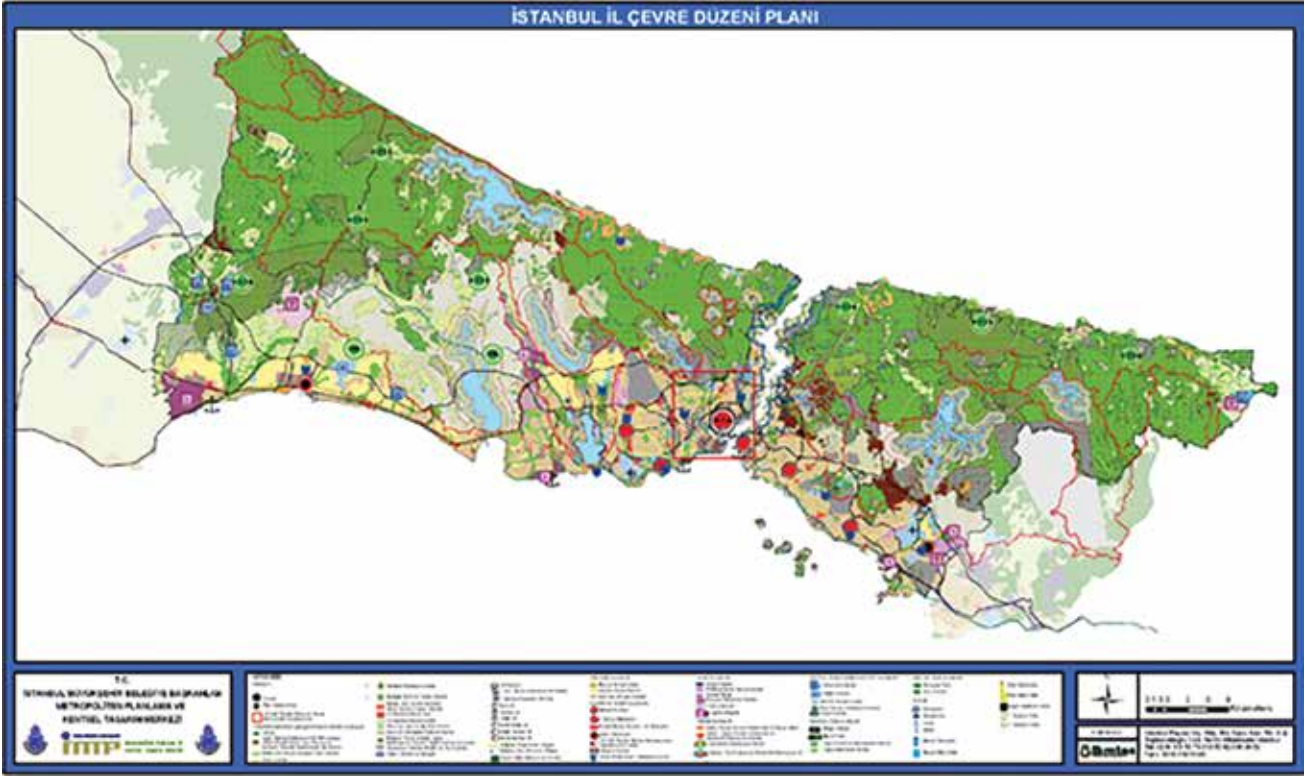
sanayi koridoruna ve kentsel yığılmaya odaklanan Doğu Marmara Ön Planı, bu konudaki önemli girişimler arasındadır (Figür 6).¹³ 1975 yılında Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği adıyla kurulan ve adı 2009 yılında şimdiki adını alan Marmara Belediyeler Birliği ise İstanbul'un kentleşmesinin tetiklediği negatif dışsallıklara karşı yerel yönetim düzeyinde bir birlik oluşturması bakımından önemli bir girişimdir.

2002'de AKP'nin iktidara gelmesinin ardından idari sınırları ve idari yetki alanlarını tanımlayan birçok önemli kanun

devreye girdi. 2004'te yürürlüğe giren 5216 sayılı kanun kapsamında Kocaeli ve İstanbul'un büyükşehir belediye alanları il sınırlarına kadar uzatıldı. Yine bu kanun kapsamında İMP tarafından 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı hazırlandı. Çevre Düzeni Planı'nda İstanbul'un, Bursa, Tekirdağ, Kocaeli, Kırklareli ve Yalova ile beraber gelişen bir kentsel bölgeye dönüştüğü vurgulanmış, İstanbul ve çevresinin ekolojik durumuna ve doğal eşiklerine ilişkin bir duyarlılık sergilenmiştir.¹⁴ Daha da önemlisi plan, Figür 7'de görüldüğü gibi İstanbul'un kuzeyinde yer alan orman alanlarının

Figür 6: Doğu Marmara Ön Planı: Bölge arazi kullanışı.

Figür 7: 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı.

mutlaka korunması gereken doğal kaynaklar kategorisinde nitelendirilip İstanbul'un doğu ve batı yönünde büyümesi gerektiğini savunmuştur. Ne var ki, 2011 Nisan ayında duyurulan Kanal İstanbul, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Çevre Yolu gibi müdahaleleri içeren Kuzey Projeleri'nin önemli bir bölümü İMP Planı'nda Ekolojik Koridor olarak tanımlanan bölge içerisinde yer almıştır. Bu müdahale İMP'nin doğu-batı ekseninde büyüme önerisini geçersiz kılmış, İstanbul'un su havzaları ve orman alanlarının kentleşmeye açılmasını sağlamış ve İstanbul'un kuzeyindeki kırsal yapıyı ve bu yapının kurduğu hinterland ilişkilerini dönüştürmüştür. Bu müdahalelerin önemli bir kısmı İstanbul'un idari alanının içinde yer almakla beraber mega altyapı projelerinin etkileri İstanbul'un idari sınırlarının çok daha ötesindedir. Boğaz'a alternatif oluşturacak yeni bir kanal yapımını öngören Kanal İstanbul Projesi Karadeniz ve Akdeniz havzalarının ekolojilerini etkileyecek bir kapasitededir. Dahası, İstanbul ve çevresinde gerçekleşen mega altyapı projeleri sadece kuzey projeleri ile sınırlı değildir. Bu projelere ek olarak Osman Gazi Köprüsü, İstanbul-İzmir otoyolu ve İstanbul-Ankara hızlı tren projeleri sadece İstanbul ve Marmara Bölgesi içerisinde değil bölgelerarası mekânsal ilişkileri de dönüştürecek ölçektir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2006 yılında 5449 sayılı kanun ile Türkiye'deki 26 İstatistik Bölge Birimi (*Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması/ nomenclature d'unités territoriales statistiques, NUTS*) için kurduğu 26 adet Bölgesel Kalkınma Ajansı bölgesel ölçeğin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır.¹⁵ "Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak" Ajansların kurulma amaçları

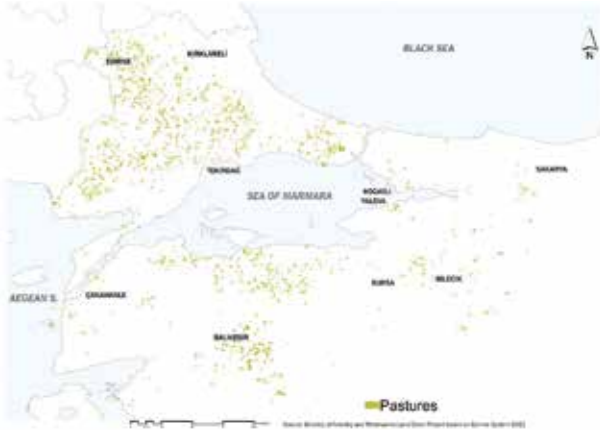
6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun getirdiği diğer önemli bir değişim mahalleye dönüşen köylerin tüzel kişilik sayılmamaları ve dolayısı ile köylerin mera, yayla, kışlak gibi taşınmazları üzerindeki yetkilerini yitirmesidir. Bu kanun kapsamında mahalleye dönüşen köyler özerkliklerini ve müşterekleri üzerindeki kontrollerini kaybetmiştir.

arasında sayılmıştır. Marmara Bölgesi ise beş adet alt bölgeye ayrılmıştır ve her alt bölgeden sorumlu bir kalkınma ajansı kurulmuştur.¹⁶ Ajansların kurulma amaçlarından biri olan "bölge içi ve bölgelerarası eşitsizliği en aza indirmeye" hedefi dikkate alındığında, İSTKA kadar bölgenin diğer ajansları olan TRAKYAKA, GMKA, BEBKA, ve MARKA'nın da İstanbul'u nasıl ele aldığı önem kazanmaktadır. Ne var ki, kalkınma ajanslarının planları incelendiğinde plan kararlarının İstatistik Bölge Birimlerine göre sınırlandığı, İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde yer alan diğer kentsel merkezlerle etkileşim, bölgenin farklı ölçeklerde geçirdiği hızlı değişim ve bu değişimin yerele yansımaları gibi konuların kalkınma ajanslarının perspektifi dışında kaldığı görülür.

2000 sonrası İstanbul ve çevresindeki kentsel yapıyı etkileyen önemli bir gelişme de 2012 yılında yayınlanan 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunudur.¹⁷ Bu kanuna göre bir belediyede şehir merkezinden on bin metre yarıçapında bir daire içinde 750.000'den fazla nüfus yaşıyorsa bu belediye metropoliten belediye olarak kabul edilmektedir ve bu belediyelerin sınırları içinde yer alan köylerin idari statüsü mahalleye dönüşmektedir. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra kentsel ve kırsal nüfus

oranında önemli bir değişime neden olmuştur. Yeni düzenleme sonrasında Türkiye’de kentsel alanlarda yaşayan nüfus yüzde 72’den yüzde 86’ya yükselirken, köy nüfusu yüzde 30’dan yüzde 14’e inerek yarılanmıştır.

6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun getirdiği diğer önemli bir değişim ise mahalleye dönüşen köylerin tüzel kişilik sayılmamaları ve dolayısı ile köylerin mera, yayla, kışlak gibi taşınmazları üzerindeki yetkilerini yitirmesidir.¹⁸ Başka bir deyişle, bu kanun kapsamında mahalleye dönüşen köyler özerkliklerini ve müşterekleri üzerindeki kontrollerini kaybetmiştir. Tekil bir birim olan köyün müştereklerini kaybetmesi bu yazının konusu olan bölgesel ve coğrafi ölçekler ile ilişkisi gibi görünebilir. Ancak köyü tekil bir birim olarak değerlendirmek yerine köyleri üst ölçekten yerleşme sisteminin bir parçası olarak ele almak müştereklere farklı bakmamızı sağlayabilir. Örneğin Figür 8 mera arazi örtüsünün Marmara Bölgesi ölçeğinde ne kadar büyük bir alanı kapladığı alanı göstermektedir. 6360 sayılı kanun çerçevesinde Marmara Bölgesi’nde büyükşehir belediyesi sayısının İstanbul, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya, Bursa ve Balıkesir olmak üzere altıya çıkmıştır. Bu durum 6360 sayılı kanunun tekil bir idari birim olarak “köy”ün çok ötesinde farklı ölçekleri etkilediğini göstermektedir.

Figür 8: Marmara Bölgesi’nde 2012 yılına ait mera alanları arazi örtüsü dağılımı. **Kaynak:** Orman ve Su İşleri Bakanlığı Corine Projesi.

Sonuç

Bu yazıda kentleşmenin değişen ölçekleri hem teorik bir çerçeveden hem de Marmara Bölgesi ve İstanbul özelinde gerçekleşen kentleşme dinamikleri ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Yukarıda resmedilen fiziksel planlama müdahaleleri ve kanuni değişimler ile tetiklenen mekânsal dönüşüm Marmara Bölgesi’nin ve özellikle İstanbul’un kentsel ve coğrafi ölçeklerini çizgisel olmayan süreçlerle etkilemektedir. Bu hızlı kentsel dönüşüm bir yandan metropollerde gündelik hayatın bir parçası haline gelirken, diğer yandan bölgenin Marmara Denizi, Kaz Dağları gibi kender has ekolojilerini, tarım arazilerini, orman ve sulak alanlarını farklı şekillerde etkilemektedir. Ortaya çıkan tablonun dinamiklerini değerlendirmek ise yeni teoriler, farkındalıklar, duyarlılıklar, konseptler ve araştırma metodları gerektirmektedir. Bu durum sivil toplum tarafından bir potansiyel olarak değerlendirilmeli, çok disiplinli mecraların önünü açmalı ve farklı arka planlara sahip paydaşları bir araya getirebilmelidir.

¹ Araştırmada kullanılan farklı tarihlere ait veri setleri arasında tutarlılık sağlanması amacıyla bu yazıda Marmara Bölgesi’nin sınırları için İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması yerine coğrafi bölge sınırları kullanılmıştır.

² W. Cronon, *Nature’s metropolis: Chicago and the Great West*, (New York: W. W. Norton, 1991); R.T. T. Forman, *Urban ecology: Science of Cities*, (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2014); C. Waldheim, *The Landscape Urbanism Reader*, (New York: Princeton Architectural Press, 2006); J. Corner, “The Agency of Mapping: Speculation, Critique and Invention,” *Mappings* içinde, (der.) Cosgrove, (London: Reaktion, 1999); Farias ve T. H. Bender, *Urban Assemblages: How Actor-Network Theory Changes Urban Studies*, (Routledge, London and New York, 2010).

³ Fredric Jameson tarafından “mekana dönüş” (*spatial turn*) olarak açıklanan bu süreç için bkz. F. Jameson, *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*, (Durham: Duke University Press, 1991).

⁴ N. Brenner, *Implosions/explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization*, (Berlin: JOVIS, 2014).

⁵ H. Lefebvre, *Urban Revolution*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003).

⁶ I. L. McHarg, *Design with Nature (25th anniversary ed.)*, (New York: J. Wiley, 1992).

⁷ A. J. Scott ve M. E. Porter, *Global City-regions: Trends, Theory, Policy*, (Cambridge, UK New York: Oxford University Press, 2001); E. W. Soja, “Regions in Context: Spatiality, Periodicity, and the Historical Geography of the Regional Question,” *Society and Space*, no. 3, 1985.

⁸ N. Brenner, *Implosions/explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization*, (Berlin: JOVIS, 2014).

⁹ Mikro-ekoloji kavramı için bkz. P. Horden ve N. Purcell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, (Oxford; Malden, Mass.: Blackwell Publishers, 2000).

¹⁰ Bu haritalar Orman ve Su Bakanlığı tarafından oluşturulmuş Aris (Arazi İzleme Sistemleri) 2006 arazi örtüsü veri setinin Çoklu Mütakabiliyet Analizi (*Multiple Correspondence Analysis*) ile değerlendirilmesi ile elde edilmiştir. Bu amaçla Murat Güvenç ve Savaş Yıldırım tarafından geliştirilen bir Grafikselle Kullanıcı Arayüzü (*Graphical User Interface*) kullanılmış ve sonuçlar CBS’de (Coğrafi Bilgi Sistemleri) yeniden haritalanmıştır.

¹¹ 1941 yılında Birinci Coğrafya Kongresi ile sınırları belirlenen coğrafi bölgelerin Türkiye’de hiçbir zaman idari birim olarak tanınmadığını hatırlamak önemlidir.

¹² M. Wagner, *İstanbul Havalisinin Planı Der Landesplan von İstanbul*, (İstanbul: Arkitekt, 1937).

¹³ İmar ve İskân Bakanlığı. *Doğu Marmara Bölgesi Ön Plânı*, (İstanbul: İmar ve İskân Bakanlığı, 1963).

¹⁴ İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, 2009, <http://www.planlama.org/index.php/haberler/guncelhaberler/1180-1100000-oelcelki-istanbul-cevre-duezeni-plan-ve-plan-raporu>.

¹⁵ 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 2006. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208.htm>.

¹⁶ İstanbul Kalkınma Ajansı, 2014-2023 İstanbul Bölge Planı, 2014. <http://www.istka.org.tr/media/1063/2014-2023-%C4%B0istanbul-b%C3%B6lge-plan%C4%B1.pdf>.

¹⁷ 6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Resmi Gazete, 2012, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>.

¹⁸ <http://tapu-kadastro.net/index.php/makaleler/diger-tapu-kadastro/523-mahalleye-doenuesen-koeylerin-tasinmazlari>.

MEGAPOLDE EKOLOJİ MÜCADELESİ: KUZEY ORMANLARI'NI VE KENTİ SAVUNMAK

İstanbul'un geleceğini ilgilendiren en önemli gelişmeler belki de son yıllarda şehrin kuzeyinde olup bitenler. Keza büyük ölçekli altyapı projelerinin tetiklediği bir dizi etmen, şehir sakinlerinin esenliği açısından benzersiz kıymette olan ekolojik dengeleri hızla tarumar ediyor. Şüphesiz bu gelişmelere dikkat çekmek ve engel olmak için mücadele edenler de var. Kuzey Ormanları Savunması da onlardan biri. Kökleri daha geriye gitse de esasen Gezi sürecinin bir armağanı olan bu girişimin aktivistleri bu yazılarında bir yandan Kuzey Ormanları'na yönelik tehditleri ortaya koyuyorlar, diğer yandan İstanbul gibi bir şehirde ekoloji mücadelesinin ne denli geniş kapsamlı olduğunu altını çiziyorlar.

İstanbul'un mevcut yerleşim alanları ile Karadeniz kıyısı arasında kalan kesiminde, önemli orman alanları, su havzaları, kumullar, barajlar, bentler, tabiat parkları ile çok sayıda endemik (başka yerde yaşamayan) bitki ve hayvan türlerinden oluşan farklı ekosistemlerin bir arada bulunduğu bütüncül bir ekolojik alan yer almaktadır. Şehrin kuzeyindeki ormanlar, aynı zamanda kentin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılayan Avrupa yakasındaki İstranca, Terkos, Büyükçekmece, Alibeyköy ve Sazlıdere ile Anadolu yakasındaki Ömerli, Elmalı ve Darlık havzalarını barındırmaktadır. Ormanlar içme suyu havzaları ile birlikte ele alındığında İstanbul'un sürdürülebilir gelişimi açısından vazgeçilmez öneme sahip ekolojik kuşak ve koridorların ana bileşenlerini oluştururlar.

İstanbul'un en önemli orman alanlarından biri olan ve içerisinde yedi adet su bendi barındıran Belgrad Ormanı örneğin, yüzlerce yıldır şehrin su ihtiyacını karşılamakta. Aynı orman içerisinde yer alan ve ormancılık bilimi açısından dünyada özgün bir konuma sahip olan Atatürk Arboretumu (botanik bahçesi) ise dünyaca bilinen önemli 450 bitki türüne ev sahipliği yapmakta. Belgrad Ormanının dışında İstanbul'da ekolojik ve biyolojik yönden önemli başka doğal yaşam alanları da mevcut: Terkos ve Kasatura arasındaki ormanlık alan ve kıyı şeridi, Ağıl Dere ve Ağaçlı Kumulları, Gümüşdere Kumulları, Kuzey Boğaziçi, Büyükçekmece Gölü, Küçükçekmece Gölü, Batı İstanbul Meraları, Ömerli Havzası, Sahilköy, Şile, Ağva Kumulları, Ağva Deresi ve Şile adaları.

Biyolojik çeşitlilik (yani bitki ve hayvan çeşitliliği) bakımından da önemli bir yere sahip olan İstanbul ve çevresindeki orman alanları, aynı zamanda dünyanın önemli kuş göçü yoğunlaşma alanlarından biri. Bu bölge yüz binlerce su kuşuna, yırtıcı ve ötücü kuş türüne göç döneminde ev sahipliği yapıyor. Tam da bu nedenle İstanbul Boğazı gerek ülkemizde gerek

dünyada kuş göçünün en iyi izlenebildiği yerlerden biri. Ayrıca Sarıyer'deki Türkmenbaşı ve Beykoz'daki Polenezköy Tabiat Parkları, barındırdıkları önemli bitki örtüsü ve yaban hayatı ile halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçaları olarak bu orman alanları içinde yer alıyorlar.

3. Boğaz Köprüsü ve bağlantı yolları gibi ulaşım projelerinin ve genel olarak İstanbul'daki üst ölçekli arazi kullanım biçimlerinin doğal çevre ile ilişkisindeki en can alıcı noktalardan biri, bu projelerin ve teşvik ettikleri yeni yapılaşmaların mikro klima üzerinde yarattığı "ısı adası" etkisidir. Mikro klima üzerinde serinletici etkisi olan orman alanlarının, doğal bitki örtüleriyle kaplı alanların ve yapılaşmamış açık alanların tahribatı, ısı adası etkisini daha da arttırmaktadır.

Kuzey Ormanları, deniz seviyesine yakın, genellikle kışın yaprağını döken geniş yapraklı ağaçlardan oluşan, az müdahale görmüş alanlarda oldukça verimli ve iyi gelişme gösteren ormanlardan oluşmaktadır. Bu bütüncül ekosistemler kuşağı, üç farklı iklim bölgesinin buluşma ve geçiş alanını oluşturmasıyla son derece zengin bir biyolojik çeşitliliğe ev sahipliği yapmaktadır. Bu çeşitlilik, yaklaşık 3000 farklı bitki türünü, 46 ağaç türünü, 2800 civarında otsu bitki türünü ve endemik bitki taksonlarını barındırır. Kuşların göç yolu olmasının dışında 48 adet memeli, 350 adet kuş, 350 adet balık ve 45 adet sürüngen/kurbağa türünün yaşam alanını oluşturur. Orman, açık alan, sulak alan, kayalık, kumul, longoz gibi çok farklı ekosistemlere sahip Kuzey Ormanları'nda 15 adet "Önemli Doğa Alanı"¹ bulunmaktadır.

Marmara Bölgesi'nin kuzeyinde neolitik dönemden bugüne uzanan yerleşim sürekliliği sonucunda, Kuzey Ormanları, zengin doğal varlıklarına ek olarak, önemli bir kültürel miras birikimine de ev sahipliği yapmaktadır. Orman köyleri, arkeolojik varlıklar, kaleler, köprüler,

Ormanlar içme suyu havzaları ile birlikte ele alındığında İstanbul'un sürdürülebilir gelişimi açısından vazgeçilmez öneme sahip ekolojik kuşak ve koridorların ana bileşenlerini oluştururlar.

tarihi yollar, su kemerleri ve endüstri mirası yapıları Kuzey Ormanları'ndaki kültür varlıklarının başlıcalarıdır. Bunun yanında, tarım ve hayvancılık geleneği ile yerel ürün çeşitliliği de tüm Kuzey Ormanları'nın kırsal miras değerleridir.

Marmara Bölgesine nefesini veren Kuzey Ormanları'na yönelen tehditler

1950'lerden sonra izlenen ithal ikameci sanayi politikalarıyla birlikte küçük köylülüğün tasfiyesine yol açan tarım politikaları, kırdan kente kontrolsüz nüfus hareketini başlatmış, böylelikle İstanbul'da yoğunlaştırılan sanayi bölgeleri etrafında büyüyen çarpık ve plansız kentleşme Kuzey Ormanları'na yönelen ilk tehditlerden biri olmuştur. Anadolu kentlerinden İstanbul ve bölgeye başlayan yoğun göç dalgaları önce kent çevresindeki tarım topraklarına, ardından Kuzey Ormanları'na çarpmıştır.

1980'lerden sonra hızla uygulamaya geçilen yeni liberal kentleşme politikalarının ilk kurbanı yine kuzeydeki ormanlık alanlar olmuş, özellikle Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve TEM otoyolunun yapılmasıyla şehir Kuzey Ormanları'nın "sık orman" sınırlarına dayanmıştır.

AKP iktidarı ise, emperyalist-kapitalist sistem ve onunla bütünleşen neoliberal kentleşme politikaları bağlamında doğaya ve kent mekânına yönelen en vahşi uygulamaların taşıyıcısı olmuştur. Bu dönemde Kuzey Ormanları, iktidarını haksızlık ve hukuksuzlukla, adaletsizlik ve zalimlikle sağlayan bir siyasal odağın ve ondan doğayı işgal ve yağma emri alan sermaye kesimlerinin yoğun saldırısı altındadır. Enerji ve inşaat sermayesi var gücüyle Kuzey Ormanları'nı, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli ve Sakarya'nın kuzeyindeki eşsiz orman ekosistemini işgal etmeye ve yağmalamaya

Biyolojik çeşitlilik (yani bitki ve hayvan çeşitliliği) bakımından da önemli bir yere sahip olan İstanbul ve çevresindeki orman alanları, aynı zamanda dünyanın önemli kuş göçü yoğunlaşma alanlarından biri. Bu bölge yüz binlerce su kuşuna, yırtıcı ve ötücü kuş türüne göç döneminde ev sahipliği yapıyor.

Kuzey Ormanları Savunması

çalışmaktadır. 2017 Haziranında düzenlediğimiz çalıştayın açık biçimde ortaya koyduğu gibi, Kuzey Ormanları bugün çok boyutlu bir dizi tehditle karşı karşıyadır.² Bu tehditlerin kaynaklarını kısaca özetlemek gerekirse:

- Çerkezköy-Silivri arasında kalan bölgede ve Vize’de yapımı için harekete geçilen termik santraller, Trakya’daki nitelikli tarım arazilerini yok edeceği gibi Kuzey Ormanları’nı da tehdit etmektedir.
- İğneada’da yapılacak açıklanan üçüncü nükleer santralin olası etkileri çok daha geniş bir coğrafyayı ilgilendirmektedir.
- İstanbul’un kuzeyindeki orman ve su havzaları küçülürken, şehrin ihtiyaç duyduğu suyun karşılanması için yeni barajların kurulması gündeme geliyor. Bu bağlamda Kandıra ve Çatalca’da inşa

edilecek barajlar tarım topraklarının ve ormanlık alanların sular altında kalmasına neden olacak.

- Kuzey Ormanları’nın bir çok noktasında rüzgar enerji santrallerinin kurulması söz konusu. İletim hatları ve servis yollarıyla birlikte RES’ler orman ekosistemini önemli ölçüde tahrip etme potansiyeline sahip.
- Ormanı ve altındaki toprağı kazıyan, taşını kayasını çıkararak, suyunu havasını kirleten, bir ur gibi büyüyüp artarak ormanı yiyip bitiren taş ocakları ve beton santralleri İstanbul’un kuzey coğrafyasının dört bir yanını sarmış durumda.
- Ormanla bütünleşmiş tarım havzaları üzerine yayılan ve çevreye verdiği zararlar denetlenmeyen organize sanayi bölgeleri Kuzey Ormanları’nı üç cepheden çevrelemiş durumda.

- Ormanı çöplüğe çeviren çöp depolama/ yakma/eleme tesisleri ve hafriyat döküm sahaları, bu bölgeyi şehrin bir atık atım noktasına dönüştürmekte.
- 3. Köprü, 3. Havalimanı ve Kuzey Marmara Otoyolu isimli katil mega projeler Orman üzerindeki etkileri açık biçimde gözlemlenen en acil tehditlerden.
- İnşaat ve enerji odaklı ekonomi politikalarının sonucu olan ulaşım, enerji, su, doğalgaz nakil ve iletim hatları Orman’ı bölerek yaban hayatı yok etmekte.
- Limanlar ve denize yapılan dolgu alanları denizi ve kuzey orman sahillerini tahrip ediyor.
- Ormanı abluka altına almaya çalışan inşaat hareketleri, orman içinde bulunan köy, kasaba gibi insan yerleşmelerini bulduğu her boşluktan orman içine

Boğaz Köprüsü ve bağlantı yolları gibi ulaşım projelerinin ve genel olarak İstanbul'daki üst ölçekli arazi kullanım biçimlerinin doğal çevre ile ilişkisindeki en can alıcı noktalardan biri, bu projelerin ve teşvik ettikleri yeni yapılaşmaların mikro klima üzerinde yarattığı "ısı adası" etkisidir.

KOS, Gezi direnişinden hemen sonra, Temmuz 2013'te Beşiktaş Abbasağa Parkı'nda yapılan forumlarla kuruldu. O sırada Abbasağa'da Gezi parkı direnişi forumları sürüyordu. Daha sonra KOS'ta bir araya gelecek olan bireyler ise Abbasağa Parkı'ndaki küçük forum alanında toplanıyorlardı. Bu forumun çağrıcıları 2007'de Sarıyer'de köprü karşı mücadeleye veren "3. Köprüye Karşı Yaşam Platformu" katılımcılarıydı. 2007'de hazırlanan projeye göre 3. Köprü'nün ana ayaklarından birisi Sarıyer'den çıkacaktı, dolayısıyla Sarıyer'in doğası ve kent düzeni tahrip edilecekti. Üç sene boyunca Sarıyer'de 3. Köprü'nün yapılmaması için mücadele eden "3. Köprüye Karşı Yaşam Platformu"ndaki katılımcılarının deneyimleri, Abbasağa'da yapılan bu forumlara destek oldu.

yaymaya ve büyütmeye çalışıyor.

- Özel firmaların ve belediyelerin sahip olduğu su dolum istasyonları, plansız ve hesapsız faaliyetleriyle ormanın ve tarım topraklarının beslendiği yeraltı sularına el koyuyor.
- Kent ormanı, tabiat parkı gibi isimler altında ormanı ticari bir mekâna, kuru bir dekora çevirerek tahrip eden uygulamalar bir diğer tehdit konusu.
- Türlerini devam ettirmekte zorlanan hayvanları katleden av çeteleri Orman'daki biyolojik varlığa yönelik bir diğer tehdit.
- Rusya'dan çıkarılan doğalgazı Avrupa'ya iletmek için inşa edilmesi planlanan "Türk Akımı" boru hattı, Kırıkköy'den Vize'ye kadar olan kısımda yaklaşık 30 km boyunca Kuzey Ormanları'nı dikenli tellerle ikiye bölecek, dolayısıyla yabancı

hayatı doğrudan etkileyecek.

- Orman'ı tehdit eden bir başka unsur ise iktidarın gözbebeklerinden biri olan orman endüstrisi sektörünün baskısı altında gerçekleştirilen yanlış orman işletme uygulamalarıdır.

Kuzey Ormanları Savunması

Gezi Parkı'nda yapılan direniş bir yandan da ağaç, orman, ekoloji düşmanlığına karşı yapılan bir direnişi ve forumlarla devam etti. Forumların en önemli özelliği herkesin söz sahibi olduğu, hiyerarşinin olmadığı, ortak katılımı karar alınan bir alan olmasıydı. Gezi Parkı'nda yaşanan bu eşsiz deneyim Türkiye'deki bir çok harekete örnek oldu. Kuzey Ormanları Savunması (KOS) da bu deneyimden payını alarak bir yaşam savunması formu yaratmaya girişti.

Platform köprü'nün Sarıyer'de yapılmasına engel olmuştu fakat bundan beş sene sonra 3. Köprü ve hatta 3. Havalimanı yeniden gündeme gelmişti. Dolayısıyla Gezi'den hemen sonra Abbasağa Parkı'nda bir araya gelen yaşam savunucularının konuları yine benzerdi: 3. Köprü ve 3. Havalimanı için yok edilecek ormanlar, doğası katledilecek hayvanlar, hiçbir yerde bir daha bitmeyecek endemik bitkiler, İstanbul'un bir daha asla düzelmeyecek nefes alanı...

Kuzey Ormanları ismi Gezi sonrası forumlarda ortaya çıktı. Bu forumlarda İstanbul'un ve Marmara'nın kuzeyini tutan, şehre nefesini ve rüzgarını veren, ekosistemi sağlayan ormanların ismi Kuzey Ormanları olarak belirlendi. Böylelikle ortaya konan savunma çabasının da ismi konmuş oldu. Kuzey

Kuzey Ormanları Savunması

Ormanları Savunması'nın ilk işi, evi bellediği Kuzey Ormanları'na bisiklet gezisi düzenlemek ve Kuzey Ormanlarının köylerinde eylem yapmak oldu. Savunucular defalarca orman köylerine gittiler, İstanbul'da eylemler yaptılar.

İstanbul'u bekleyen tehlike

Bu dönemde İstanbul'daki ekolojik ve kentsel yıkım çoktan Kuzey Ormanlarının ötesine geçmişti. Kentsel dönüşüm adı altında gecekondular mahalleleri yıkılmaya başlamış, İstanbul'u kuzeye doğru büyütecek ulaşım projeleri teker teker hayata geçirilmekteydi. Eski mahallelerin kimliksizleştirilmesi uğruna eski yapılar yıkılıp yeni ve çok katlı binalar inşa

ediliyordu. Bu süreç aslında 1980'lerden sonra İstanbul'un yönetiminin rant odaklarına teslim edilmesiyle başlamıştı. İstanbul Türkiye'nin en büyük ve en etkili şehri olmanın şanssızlığını yaşıyordu. Geride bıraktığımız 15 senede ise bu konumu daha da pekiştirdi. 19 Ekim 2017'de İstanbul Kent Savunması tarafından düzenlenen bir panelde konuşan iktisatçı Mustafa Sönmez İstanbul'un konumunu şöyle ifade etmişti:

"İstanbul 15 yılda Türkiye'nin daha bir odağı haline getirildi. İktidar, nasıl bir rejim yapmak istiyorsa, ilk önce İstanbul üzerinden uygulamaya koyuldu. İstanbul sahsında şekillenen

bir Türkiye oluşturuldu. İnşaat ve rant birikim politikaları yüzünden inşaatı bırakıp sanayiye geçemediler. Öyle bir yere girdiler ki bu kurguyu devam edebilirlerken bu çarkın dönmelerini de engellediler. Topbaş ya da Gökçek'in görevden alınmasını nedeni budur. Onları günah keçisi ilan edip geçmişti unutturmak istiyorlar."³

Şüphesiz İstanbul'a yönelik tehditlerin tarihi çok daha geçmişe gidiyor. İstanbul uzun zamandan beri büyük tehdit altında. Diğer yandan son yıllarda İstanbul, kentin tarihinden ve mekânların bağlamından kopuk ucu açık projelerle hızla muhafazakarlaştırılmaya doğru gidiyor. İnşaat projeleri kadim kenti bir kent karikatürüne dönüştürmekte. Senelerden beri İstanbul'u yönetenler, şehrin doğasını, tarih ve kültür varlıklarını, hafıza mekânlarını, kentsel kamusal alanları, binlerce yıllık ekosistemleri, sermayenin yağma ve talanına koymuş durumda. Afet toplanma alanları bile rant projelerine açılarak yaşayanların güvenliği gözden çıkartılmış, alt gelir grupları ve kent yoksulları çeperlerdeki TOKİ silolarına sürülerek ayrıştırılmış vaziyette. Hatta kentin asla kuzeye doğru büyütülmemesi gerektiğini buyuran 2009 tarihli Çevre Düzeni Planı dahi ihlal edilmiş durumda. Tüm bunlar geriye ekonomik, sosyal, çevresel ve ekolojik olarak sürdürülemez bir İstanbul bıraktı.⁴

Kuzey Ormanları Savunması

Yirmiye yakın göletin kurutulması, yüzbinlerce ağacın kesilmesi, on binlerce hayvanın yaşam alanının ortadan kaldırılması pahasına yapımına devam edilen 3. Havalimanı ise onlarca işçiye mezar olmuş durumda.

İstanbul'da kent mücadelesi vermek

O günler de bugün de olduğu gibi İstanbul ağır rant ve kültürel baskı saldırısı altındaydı. Gezi Direnişi'nden sonra kentte itiraz hareketleri yükseliyordu. İstanbul'un hareketli yerellerinden gelen itirazla İstanbul Kent Savunması kuruldu. 2013'ün Aralık ayında, Kadıköy meydanında, Kuzey Ormanları Savunması ve İstanbul Kent Savunması'nın çağrıcısı olduğu İstanbul Kent Mitingi düzenlendi.

İstanbul Anadolu yakasının cennet noktası Validebağ Korusu'na kurulacak yapılar sebebiyle ayaklanan Validebağ Direnişi şehrin isyan odağı oldu. Gezi Direnişi'nden geriye kalan tüm itirazcılar kendini Validebağ'da buldu. Sonuçta Validebağ Korusu'nun büyük kısmı kurtarıldı, ama ne yazık ki bir kısmının inşaat ağalarına teslim edilmesine engel olunamadı. Gelin görün ki Validebağ Korusu bugün Millet Bahçesi yapıma tehlikeyle karşı karşıya.

Bir başka itiraz Büyükçekmece-Albatros'tan gelmişti. Albatros Parkı Büyükçekmece Belediyesi tarafından turizm tesisi yapılmak isteniyordu. Albatros'lular parkın Büyükçekmece Belediye Başkanı tarafından ranta açılmasına iki sene boyunca itiraz ettiler ve kazandılar.

Bu sırada İstanbul'un bir zamanlar en kıymetli bölgesi olan Bahçeşehir de ranttan payını almıştı. Bahçeşehir'in

ortasında bulunan ve Bahçeşehir'e nefes veren gölet AVM'lerin gölgesinde kalmak üzereydi. Nihayetinde Bahçeşehirliler de itiraz etti ve Bahçeşehir Gölet Gönüllüleri kurdu. Gönüllüler bugün hâlâ göletlerini geri almak için çaba sarf ediyorlar.

2014 yılında İstanbullular başka bir çevre tehdidiyle karşı karşıya kaldılar: Fatih Ormanı'nda kurulmak istenen villa kompleksi projesi. Mahalle örgütlenmeleri, meslek odaları ve Kuzey Ormanları Savunması'ndan katılımcıların kurduğu Diren Fatih Ormanı İnisyatifi, Bilgili ve Doğuş Holding'in hazırlamakta olduğu proje için toplantılar düzenledi ve yirmiye yakın eylem gerçekleştirdi. Ormana kurulacak stadyum, alışveriş merkezi ve villalardan oluşan proje Diren Fatih Ormanı İnisyatifi'nin eylemleri sonucunda gündemden uzaklaştırıldı.

Bu dönemde İstanbul'da kent hareketleri Sarıyer, Adalar, Beykoz, Haliç, Cennet, Bebek, Bakırköy gibi bölgelerde mücadelelerine devam etti. Bu sırada Belgrad Ormanları'na yapılacak Dekovil Tren Hattı projesi gündeme geldi. Yaşam ve kent savunucuları bir kampanya başlatarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu projeyi iptal etmesi için harekete geçti. Yüz bine yakın imza toplandı, yine Belgrad Ormanı'nda ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi önünde bir çok eylem gerçekleştirildi. Bugün Belgrad Ormanları'nı tahrip edecek bu proje de iptal edilmiş durumda.

Fakat bütün bunlara rağmen İstanbul rant hırsına kapılan yöneticiler ve inşaat şirketleri tarafından ağır saldırıya uğramaya devam ediyor. Yapılmaya başlandığı gün "rant değil, ulaşım projesi" olarak sunulan 3. Köprü için ağaçlar kesildi, orman köylüleri acele kamulaştırmayla köylerinden edildi. İstanbul ve Marmara'da tarım ve hayvancılık neredeyse bitmek üzere. 3. Köprü ve Osmangazi Köprüsü gibi ulaşım projeleri için şirketlere dolarla verilen garanti bugün halkın cebinden çıkmaya devam ediyor. Yirmiye yakın göletin kurutulması, yüzbinlerce ağacın kesilmesi, on binlerce hayvanın yaşam alanının ortadan kaldırılması pahasına yapımına devam edilen 3. Havalimanı ise onlarca işçiye mezar olmuş durumda. Keza inşaat işçileri her gün bir başka iş cinayetine kurban gidiyor. İnşaat araçları, kent sakinlerinin güvenliğini tehdit eder biçimde şehrin içinde dolaşüyor; sadece İstanbul'da iki senede 60 kişi hafriyat kamyonları ve beton vinçleri tarafından ezildi, yaralananlar ve sakat kalanlar cabası.

İktidar İstanbul'u kimliksizleştirmeye ve beton adalarla çevirmeye devam ediyor. Görünen o ki şehirdeki inşaat heyulası yakında geriye sadece hayalet mekânlara bırakacak. Bu akibetin önlenmesi ise elbette kent için mücadele verenlerin niteliğine bağlı.

¹ Önemli Doğa Alanı ifadesi, canlı türlerinin nesillerini sürdürebilmeleri açısından bilhassa özel önem taşıyan, hassas coğrafi alanları tanımlamak için kullanılır. Bu alanlarda korumacı doğa politikalarının aciliyetine vurgu yapan bir yaklaşımın ürünüdür (e.n.).

² 10 Haziran 2017 tarihinde düzenlenen çalıştayın duyurusu ve programı için bkz. <https://kuzeyormanlari.org/2017/05/30/kuzey-ormanlari-kurultayi-10-haziran-cumartesi-gunu-yasar-kemal-kultur-merkezinde-yapilacak/>.

³ Panele ilişkin bir haber için bkz. <http://mezopotamyaajansi.com/tum-haberler/content/view/3126>.

⁴ Cihan Uzunçarşılı Baysal, "Hedef Muhafazakar Kentler İnşa Ederek Yeni Bir İstanbul Yaratmak," *Bianet*, 30 Kasım 2017, <http://m.bianet.org/1/138/191970-baysal-uzuncarsili-hedef-muhafazakar-kentler-insa-ederek-yeni-bir-istanbul-yaratmak>.

Kuzey Ormanları Savunması

Vatandaş bilimi olarak kuş gözlemciliği

İstanbul'un fiziki ve toplumsal coğrafyası değişirken beşer-olmayan şehir sakinlerinin hayatları da değişiyor. Otoyol inşaatlarından sokak köşelerindeki mama kaplarına sayısız etmen, şehirdeki hayvanların varlık biçimlerini dönüştürüyor. Bunların başında da sayıları ve çeşitliliği hızla azalan kuşlar geliyor. Tüm bu karmaşık ekosistemi biraz olsun anlaşılır kılmak için kuş gözlemcisi Kerem Ali Boyla'nın kapısını çaldık.

Türkiye'de bugüne kadar yapılmış en kapsamlı biyoçeşitlilik envanter çalışması olarak adlandırdığımız *Kuş Atlası* (www.kustr.org) ile Türkiye'de yuvalayan tüm kuş türlerinin ülke çapındaki dağılım alanlarını, gerçek gözlemlere dayanarak belgeliyorsunuz. Hem üretim süreci hem de soyu tükenmeye yaklaşan türlerin önceden tespit edilmesi gibi hedefleriyle hayli özgün bir çalışma bu. Bize bu çalışmayı anlatır mısınız?

Kerem Ali Boyla: *Kuş Atlası* bir fikir olarak 1970'lerden beri tartışılıyor. Fakat Türkiye'de o vakitlerde yeterli gözlemci kapasitesi olmadığı için bu güzel fikir ilerletilemiyor. Uzun ismiyle *Türkiye Üreyen Kuş Atlası*'nın amacı, Türkiye'de çok geniş bir coğrafyadaki bölgeleri sistematik olarak tarayıp özellikle üreyen kuşların nerelerde varlık gösterdiğini somut kanıtlarla tespit etmek. Somut kanıt, gözlemin tarihi, saati, nasıl yapıldığı ile ilgili bilgilerin ve türün üreme davranışıyla ilgili gözlemlerin standart kodlar kullanılarak not edilmesi demek. "A1: Tür, üreme döneminde olası üreme habitatında gözlemlendi; B3: Üreme döneminde uygun üreme habitatında bir çift gözlemlendi; B7: Erişkinlerin heyecanlı davranışları ve endişeli ötüşleri tespit edildi; C14: Yuvaya yem veya yuvadan atık taşıyan erişkinler gözlemlendi." gibi standart kodlar kullanıyoruz. Çok teknik bir çalışma gibi görünüyor ama bu birçok biyolojik çeşitlilik unsuru için yapılan bir uygulama; bitkiciler de, balınacılar da böyle yapar. Kolay bir yöntem; üzerinde çalıştığımız coğrafi alanı karelere bölüp, her bir karedeki hareketliliği gözlemliyoruz.

Biz Türkiye'yi standart bir coğrafi referans sistemini kullanarak 375 kareye böldük,

her bir karenin ziyaret edilmesini teşvik ederek o alanla ilgili bilgi topladık. Bunu yapanların hepsi gönüllü. Bu topluluğun üyeleri, hiçbir maddi destek olmadan Nisan-Mayıs-Haziran aylarını kapsayan dönemde kendi yaşadıkları yerleşimlere yakın alanlara kuş gözlemek için gidiyorlar, bu da yaklaşık Türkiye'nin dörtte üçüne denk geliyor. Bir kısmını tanımıyoruz; ama mesela Bartın'da bir kuş gözlemcisi olduğunu biliyorum, Şebinkarahisar'ın bir köyünde bir öğretmen var onun bir kuş gözlemcisi olduğunu biliyorum.

Bu çalışma aslında yalnızca kuşlarla ilgili değil, Türkiye'nin doğasının ne kadar sağlıklı olduğu ile ilgili bir çalışma. Çünkü biz "atlas karesi" dediğimiz 50x50 kilometrelik alanlarda fotoğraf çekiyoruz. Sıradan biri için çok şey ifade etmese de bozkır habitatlarında yaşayan ve bütün Avrupa'da sayıları azaldığı bilinen ve avcılıktan etkilenen toy gibi bir kuşun bugün kaç tane karede olduğunu bilmek çok önemli. Yani evet azaldı, ama ne kadar azaldı? Mesela eskiden Ankara'da vardı, yine var, ama daha önce yaygın olarak görülürdü artık sadece Polatlı bölgesinde görülüyor. Bir de toy kuşu zaten azaldığı bilinen ve bu konuda çalışmalar yapılan, eylem planı hazırlanmış bir tür.

Henüz ismi ortada dolaşmayan başka türler var, mesela çayır delicesi; bu hayvanın geçmişte Trakya'da yuvaladığını tahmin ediyoruz ama şu anda Trakya'da bir yuva yok. Bu daralmanın kademe kademe nasıl gerçekleştiğini atlas karelerine bakarak anlayabiliyoruz. Bu atlasla üç tane türün

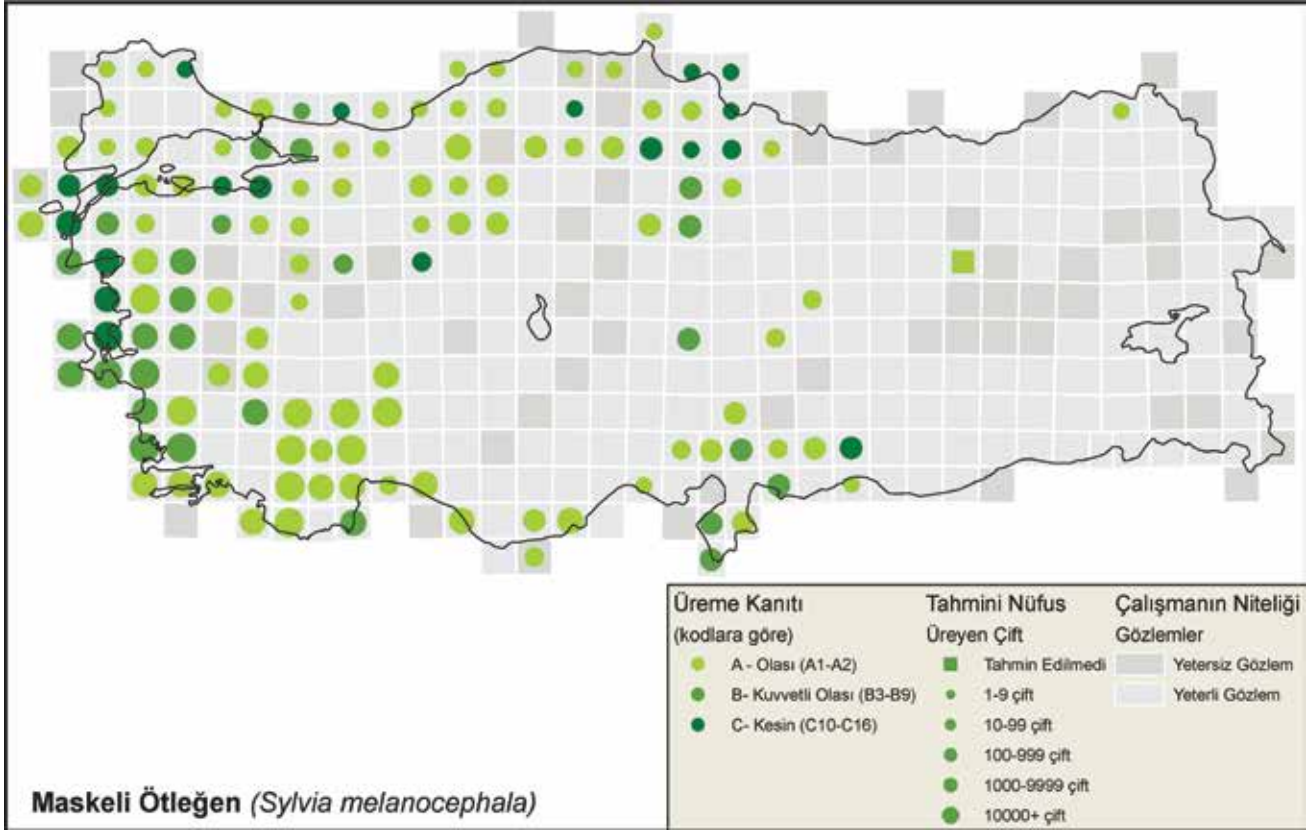
Bu çalışma aslında yalnızca kuşlarla ilgili değil, Türkiye'nin doğasının ne kadar sağlıklı olduğu ile ilgili bir çalışma. Çünkü biz "atlas karesi" dediğimiz 50x50 kilometrelik alanlarda fotoğraf çekiyoruz. Sıradan biri için çok şey ifade etmese de bozkır habitatlarında yaşayan ve bütün Avrupa'da sayıları azaldığı bilinen ve avcılıktan etkilenen toy gibi bir kuşun bugün kaç tane karede olduğunu bilmek çok önemli

artık Türkiye'de yuvalamadığını, yani bu türlerin Türkiye'de üreyen nüfusunun kaybolduğunu ortaya koyduk, soyu tükendi demiyorum, türün soyu devam ediyor, Türkiye dışında yuvalamaya devam ediyorlar, Türkiye dışında yuvalayanların bir kısmı göç zamanı burada da görülüyor.

Hangi türler bunlar mesela?

K.A.B.: Telli turna, kadife ördek ve yaz ördeği. Kadife ördek mesela, beş tane alanda yuvalıyordu geçmişte, şimdi hiç kalmadı. Yaz ördeği en son 2013 yılında Mersin Göksu Deltası'nda yuvaladı, hatta Atlas raporunda son yavrunun bir fotoğrafı var! Bayağı acıklı... Beş-on yıl sonra başka türler de yok olabilir, Atlas onları görmek için iyi bir yöntem.

Son yıllarda çok hızlı bir değişim var. Hem tarımda farklılaşma, hem maden

Maskeli ötleğen için hazırlanan atlas. **Kaynak:** Kerem Ali Boyla.

Yaygın türlerin bir kısmının azalıp azalmadığını görmek çok zor. Yani kelaynakların azalıp azalmadığını söyleyebiliriz ama serçeler ya da tarla kuşları hakkında konuşmak çok zor. Hayvanların da geleceği garanti değil, bugün çok bollar ama yarın tepetaklak gidebilir göstergeler.

alanlarının genişlemesi, üretim amaçlı, erken "hasat" edilen ve tek türlü ormancılık, doğal alanların başka işlevlere açılması... Yaygın türlerin bir kısmının azalıp azalmadığını görmek çok zor. Yani kelaynakların azalıp azalmadığını söyleyebiliriz ama serçeler ya da tarla kuşları hakkında konuşmak çok zor. Hayvanların da geleceği garanti değil, bugün çok bollar ama yarın tepetaklak gidebilir göstergeler.

Kuş Atlası aynı zamanda kolektif bir oluşum. Proje yürüten ekip, hem işinin ehli hem de gönüllü kuş gözlemcilerinden oluşuyor. Kuş Atlası'nın web sayfasında bu çalışmanın bir vatandaş bilimi projesi olduğundan

bahsediyorsunuz. Nedir "vatandaş bilimi" ve ne zamandır böyle anılıyor bu çalışma usulü?

K.A.B.: Bu hareket, biraz eski Doğal Hayatı Koruma Derneği, ardından Doğa Derneği'nin sahip olduğu vizyonla gelişti. Bu konuyla ilgili ilk gelişmeler Ramsar Sözleşmesi (Özellikle Su Kuşlarının Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme) ile başlıyor, ardından BirdLife International (Dünya Kuşları Koruma Kurumu) ile devam ediyor. Her ülkede bu birliğin üyesi olan bağımsız bir sivil toplum kuruluşu var. Avrupa ve Amerika'daki sivil toplum kuruluşları çok güçlü fakat Türkiye, Bulgaristan gibi ülkelerdeki kuruluşlar nispeten daha zayıf. Onların aralarında da bir tür kuzey-güney işbirliği söz konusu; çünkü Kuzey'deki ülkeler, kendi ülkelerinde harcadıkları paranın binde birine, Güneyde on kat daha fazla koruma çalışması yapabileceğini görüyor. Türkiye'deki sulak alanlar 1967'den beri gönüllüler vasıtasıyla gözleniyor. Sonra BirdLife, oluşturduğu bilimsel/ yarı bilimsel kriterlerle kuşların varlığının ülkeler bazında envanterini çıkarmak için çalışmaya başladı. BirdLife'in en önemli paydaşlarından biri de kuş gözlemcileri tabii. Kuş gözlemcileri çoğu şehirlinin yapmadığını yaparak hafta sonlarını

Kuş gözlemcileri çoğu şehirlinin yapmadığını yaparak hafta sonlarını bir gölün kenarında geçiriyorlar, o sırada bir kamyon gelmiş hafriyat mı döküyor, biri dozerle gelmiş alan mı düzlüyor, buna da tanık olanlar yine kuş gözlemcileri. Gönüllü vatandaş bilimi de buradan çıktı ortaya.

bir gölün kenarında geçiriyorlar, o sırada bir kamyon gelmiş hafriyat mı döküyor, biri dozerle gelmiş alan mı düzlüyor, buna da tanık olanlar yine kuş gözlemcileri. Gönüllü vatandaş bilimi de buradan çıktı ortaya. Fakat bu iş sadece kuş gözlemcilerinin işi olamaz, dolayısıyla BirdLife tarafından yapılan bu kurgu yürümedi. Bu şekilde alanların korunabilmelerini sağlayamadık. Kuş gözlemcilerine çok büyük bir misyon yüklemiştik.

Yine de bu ruh bizim kuş gözlemcileri için çok şekillendirdi; çünkü alanları bilenler onlar ve takip etmekte isteklidir. Vatandaş bilimi böyle oluştu, sonra bilgisayar ve telefon teknolojisi ilerledikçe herkesin

Kuş gözlemcileri İstanbul Maçka Parkında. **Kaynak:** Kerem Ali Boyla.

defterlerinde muhafaza ettiği bilgileri de dijitalleştirebileceğimizi fark ettik. Eskiden kuş gözlemek için üç şeye ihtiyacımız olduğunu söyledik: kuş kitabı, dürbün, not defteri. Artık kuş kitabına ihtiyacımız yok, telefona indirilebiliyor, dürbün ve fotoğraf makinesi yeterli.

2003'te Uygur Özsmi, *Kuşbank'ı* (www.kusbank.org) kurdu, bu sistem 2007'ye kadar büyüdü, devam etti. 2007'de sistemi başka bir veri tabanına aktardık, son olarak sistemi 2014'te üçüncü kez Cornell Üniversitesi'nin bütün dünyada kurduğu *e-bird* (www.ebird.org) isimli bir veri tabanına taşıdık. Çok güçlü bir veri tabanı bu. Bir türün dünyanın çeşitli yerlerindeki fotoğraflarını görebilirsiniz, çok ilerledi bu iş. Kuşların hareketlerini modelleyebiliyorlar mesela. Ben gidiyorum Maçka Parkı'ndan cep telefonumla bir tarla ardıcı kaydı giriyorum, o tarla ardıcı çok karmaşık bir göç haritasının bir noktasını oluşturuyor. Bu, haritayı daha da anlamlı kılıyor çünkü İstanbul'dan geçişi gösteren tek kayıt oluyor.

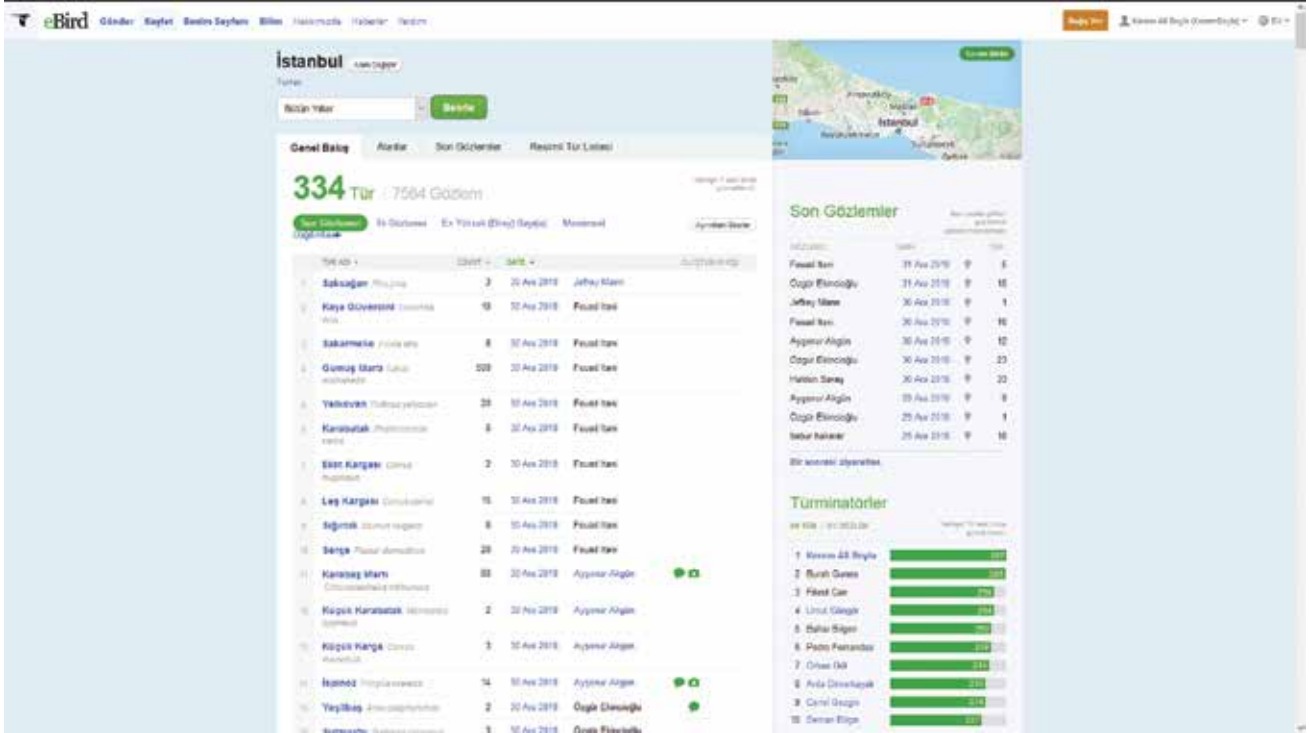
Kuşbank ya da Kuş Atlas'ındaki verilerle kimler ilgileniyor?

K.A.B.: Birincisi, kamu. Çevre ve Orman Bakanlığı ya da ilgili bakanlıklarda çalışan bizzat tanıdığım arkadaşlar var. ÇED raporları veya bir proje geliyor önüne, değerlendirme yapabilmek için çok somut haritalara ihtiyaçları var, bugüne kadar yoktu böyle haritalar.

İkincisi, bu verileri akademi kullanacak, mesela atlas çalışmasını beraber yaptığım Hacettepe Üniversitesi Biyoloji bölümünden mezun Lider Sinav, aynı okuldan bir hocayla, Türkiye coğrafyasında iklimsel parametrelerin kuşların dağılımına ne kadar etkili olduğunu araştıran bir yüksek lisans tezi yazıyor. Çünkü önce bunlara bakılır, bir model oluşturulur, modele uymayan yerlerde bir insan etkisi mi var diye sorulur, örneğin bozkır haritası çıkarılır, bir bölgede belirli bir türün olmadığı görüldüğünde nedeni araştırılır. Orada avcılık baskısı çok fazla ya da sulama projeleri yapıldı, bozkır niteliğini kaybetti gibi açıklamalar getirilir.

Üçüncü olarak, sivil toplum kuruluşlarının da koruma faaliyetleri için bu bilimsel argümana ihtiyacı var. Çok fazla argüman sunuluyor, yerinde ve doğru olmayan bilgilerin bizim doğa koruma mücadelemize zarar verdiğini düşünüyorum. Mesela geçtiğimiz Kasım ayında Doğa Derneği kelaynakların dünya üzerinde en yüksek küresel tehlike sınıfı kabul edilen "Kritik Tehlike" kategorisinden çıkıp "Tehlike" kategorisine girmiş olması ve bu arada Urfa'daki kelaynakların sayılarının da artması nedeniyle büyük bir kutlama yaptı. Oysa tüm bu kategori değişikliğinin sebebi Fas'taki kelaynak nüfusunun artması, çünkü bizim nüfus 1989'dan beri doğada soyu tükenmiş bir nüfus. Urfa'daki kelaynaklar bir hayvanat bahçesindeki kafes hayvanlarından farksız. Ortak dili kullanmak, ortak referans noktalarını almak gerekiyor diye düşünüyorum.

Özellikle şehirleşme baskısının çok yoğun yaşandığı yerler ve bölgeler, mesela İstanbul için ne söyleyebiliriz? Büyük şehirler kuşlara nasıl bir yaşam alanı

Cornell Üniversitesi tarafından başlatılan ve bugün tüm dünyada kullanılan *e-bird* veri tabanı. **Kaynak:** Kerem Ali Boyla.

sunuyor, şehirlerdeki insan merkezli hayatımızda kuşlar ne ifade ediyor?

K.A.B.: İstanbul'da kuşların dağılımı çok heterojen; dört-beş tane alan var ve çoğu kuş gözlemcisi hep oralara gidiyor: Anadolu yakasında Riva, Avrupa yakasında Terkos, Büyükçekmece ve Küçükçekmece. Bunun dışındaki gözlemlerin çoğu göç gözlemleri. Biz bütün İstanbul'u betona da çevirsek o kuşlar yine geçecek, hayvanlar Sahra Çölünü de, Ortadoğu'daki en korkunç savaş bölgelerini de geçiyorlar.

Doğayla olan bağımızın kopmaması insanın bedensel ve ruhsal gelişimi için şart, fakat toplumumuzun ihtiyaçlarının çok azı gerçek anlamda doğrudan doğayla ilgili. Hep iş, eğitim, sağlık, hastaneler, yollar, trafik... İnsanlar kendi problemlerini tanımlarken yeşil alan hep geride kalıyor. Doğanın yerini alan pek çok şey memnurlukla karşılanıyor; otopark olabilir bu, yol olabilir. Dolayısıyla bir çıkmazın içindeyiz; bir taraftan doğayı koruyalım diyoruz diğer taraftan bütün davranışlarımız doğanın aksine ilerliyor. Fakat Türkiye özelinde şöyle bir durum var bence: problemleri bir gelişme söz konusu olduğunda genel olarak o gelişmeyi sessizce izleyip ona göre kendi planını yapma tutumu yaygın, çok derin bir kültürel kod gibi bu. Şehirli kenti kendi oturdukları yerlerdeki standardı koruyamıyorlar, buna engel olamıyorlar,

sonra bu standart bozulunca yaşamak için alternatif bir yer aramaya başlıyorlar. Böyle olunca yaşadığımız yerlerde doğayla, yeşil alanlarla ilgili mücadele kapasitemiz çok düşüyor.

Kent yaşamının bir parçası olan kuşlar, yaşam alanlarının dönüşmesine, insan kaynaklı müdahalelere ya da örneğin yapı malzemelerinin doğal olandan uzaklaşarak değişmesine nasıl uyum sağlıyor?

K.A.B.: Uyum sağlayan yaşamaya devam ediyor, sağlayamayan gidiyor. Betonlaşmayla beraber özellikle İstanbul'un kendine özel bir kuş faunası oldu. Yangınlar ve yıkımların ardından ahşap evlerin yerini betonun almasından sonra birkaç yeni tür gelmeye başladı. Mesela kumrular. İzmir'de de bulunan, "yusufçuk" dedikleri gri kumru buranın yerli kumrusuydu, bütün yabancı türlerin arasında da "Türk kumrusu" denir ona. Fakat şimdi İstanbul'da hiç kumru kalmadı, onun yerine zamanında padişahın galiba Tunus'tan saraya getirdiği daha ufak tefek kızıl renkli ve farklı öten bir küçük kumru türü var. Dolayısıyla bu küçük kumru aslında İstanbul'a yabancı bir tür, fakat çok ilginç, bu türün İstanbul'da yayılımı arttı çünkü o betonu seviyor. Aslında bir Afrika hayvanı. Türkiye'de doğal olarak Urfa başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu'da yaşar. Ama Güneydoğu Anadolu'dakiler de yarı çöl

Biz buradaki ekosistemi farklılaştırıyoruz ve bazı türler için daha az cazip ya da bazı türlerin hayatlarını devam ettirmeleri için daha zorlayıcı koşullar yaratıyoruz. Mesela ağaçlar azalınca kumru gidiyor ama beton çoğalınca küçük kumruların sayısı da artıyor. Kumru bu kadar yoğun nüfus içinde karga baskısına dayanamıyor fakat küçük kumru dayanabiliyor.

iklimindeki mesela Birecik'teki derin kanyonları, kayalık köşeleri ve bölgedeki taş binaları tercih ediyorlardı. Yaşadıkları bölgeler şehirleşince oradaki betonları keşfedip şehirde yayılmaya başladılar. Şehirde şehre atlaya atlaya, Adana'da, Mersin'de, İç ve Doğu Anadolu'nun çoğu illerinde var bu küçük kumru. Bütün Türkiye'yi keşfediyorlar, en son bir hafta önce Ayvalık'ta ilk defa küçük kumru olacak. Bu nedenle İstanbul'da daha iyi uyum sağladılar.

Biz buradaki ekosistemi farklılaştırıyoruz ve bazı türler için daha az cazip ya da bazı

Küçük kumru. **Kaynak:** Kerem Ali Boyla.

türlerin hayatlarını devam ettirmeleri için daha zorlayıcı koşullar yaratıyoruz. Mesela ağaçlar azalınca kumru gidiyor ama beton çoğalınca küçük kumruların sayısı da artıyor. Kumru bu kadar yoğun nüfus içinde karga baskısına dayanamıyor fakat küçük kumru dayanabiliyor. Çünkü küçük kumru daha cesur; apartmanların hanların iç kısımlarında bir tabelanın arkasında yuvalıyor, böylece leş kargasının yavrularını ve yumurtasını yemesine engel oluyor. Küçük kumrunun yaşam alışkanlıkları diğer kumruya göre daha avantajlı.

Herkesin kırlangıç deyip geçtiği akkarınlı ebabil de (şehir içinde pek kırlangıç yoktur, yazın İstiklal Caddesi'nde mesela onlarcası yuvalayan kuşların hepsi akkarınlı ebabilidir) İstanbul'da çok yoğun yaşar.

İkincil bir etki olarak hayvan severlerden bahsedebiliriz, çünkü kuş yaşamı açısından çok şeyi belirliyorlar. Ama çoğu zaman hayvan severlerin etkisi maalesef olumsuz. Bir hayvan severin sokak hayvanlarını beslemedeki amacı, kedi ve köpeklerin yaşam standardını yükseltmek, onların tok ve sağlıklı olmasını sağlamak. Popülasyon ekolojisi açısından baktığımızda, beslemek eşittir nüfus artışı. Çünkü bütün nüfusların kaynaklara kolay erişebilen bir kaymak tabakası vardır, bir de "sürünen" kısmı. Bu sürünen kısım daha hızlı elenen kısımdır, doğada da böyledir. Genetik olarak güçlü olmayan bireyler, hastalık alan bireyler, kaynaklara

yakın olmayan veya şanssız bireyler... Beslemek demek, nüfusu artırmak demek. Şu anda İstanbul'da sokaktaki kedi köpek nüfusu doğal olmayan şekilde çok yüksek, ben bunun azaltılması gerektiğini söyleyemiyorum elbette. Ama bunun bir sonucu olarak parklarda diğer hayvanların barınması çok zor hale geliyor, mesela bazı parklarda sincap yok. Örneğin Boğaziçi Üniversitesi'nde sincap vardı, şimdi yok. Adaların hiçbirinde karatavuk, kızılgerdan, ispinoz gibi yerde dolaşmayı seven kuş yok, sadece baştankaralar, serçeler, sığırcıklar, güvercinler ve kargalar var, çünkü kedi yoğunluğu çok fazla. Adaların arka tarafındaki en ücra makiliğin içinde bile kediler var. Yıldız Parkı'nda da çok az kuş var. Bir de en büyük etkisi, gene köpek mamaları ve besleme ile karga nüfusunu artırması. Kadıköy'den Bostancı'ya, hatta Pendik'e kadar leş kargası nüfusu çok yüksek. Karga başka hiçbir kuşa yer tanımıyor. Karga nüfusunun bu kadar artmasında insanların etkisi çok yoğun; kedi köpek maması ve çöp yüzünden bu artış. Özellikle kedi maması çok yüksek proteinli hazır bir yemek ve bir hayvanın hayatta kalma ihtimalini bir anda aşırı artırır bir besin, en sağlıksız karga bile İstanbul'da hayatta kalıyor. İstanbul'daki karga nüfusu çok yüksek, doyma noktasına geldi.

Başka bir etki de "rahatsız etme" etkisi. Bu teknik bir terim. Ülkemizde çok yaygın. Amerika'ya, yurtdışına gittiğimde ilk fark ettiğim şey hayvanların yakınlığı,

samimiyeti... Burada göl var, gölet var, şehir/park göletleri var, daha büyük sulak alanlar ve en büyük sulak alanlar var; ama küçüklerin hiçbirinde ördek yok. Ördekler gitmiyor oraya, giden durmuyor, ördekler rahatsız ediliyor çünkü. Doğal ördekler Türkiye'de rahat dolaşmıyor, oysa yurtdışında ayakaltında dolaşırlar, kışın insanların elinden ekmeğe gelirler. Buna tek istisna, Ankara'da Gölbaşı. Orada daha çok sakarmek ve macar ördeği var. Macar ördeği muhteşem bir ördek, kırmızı kafalı, Türkiye'nin en güzel ördeği belki de. Gölbaşı'nda insanlar elle besliyorlar onları. Çünkü Gölbaşı, Mogan Gölü çok kentleşti, doğa kentin içine girdi ve insan ile doğa birbirini tanıdı.

Havaalanları, otoyollar, rüzgâr santralleri gibi büyük projeler gerçekleştirilirken ya da bu projelerin çevresel etki değerlendirilmesi (ÇED) yapılırken kuşlar, göç yolları ne kadar dikkate alınıyor?

K.A.B.: Çalıştığım bir otoyol var, bununla ilgili bir ÇED süreci var, ÇED sürecinden sonra biyoçeşitlilik eylem planı yapılıyor. Ama en başında, ÇED süreci başlamadan önce bile bakanlıklar kendi aralarında bir şekilde doğanın ve kuşların nispeten en az etkileneceği rota üzerinde anlaşılıyorlar. Çünkü herkesin kendi yetki alanı var ve biri diğerini yetki alanına sokmak istemiyor haklı olarak. Bu otoyol da bir şekilde en çok tarlaların olduğu ve en az koruma alanlarının olduğu yerden geçti, aslına bakarsanız coğrafya da öyle. Ben bunu bir şekilde başka yerlerde de görüyorum.

Aslında ÇED'in mutabakat oluşturma dokümanı olarak algılanması gerekir. Bizde ÇED, "ÇED olumlu" veya "ÇED olumsuz" şeklinde algılanıyor. Olumsuz etki yaratabilecek kimi yönleri olabilir projenin, fakat bu olumsuz etki azaltılabilir, hatta bertaraf edilebilir. Bu iyi bir adaptif yönetim gerektirir. Mesela yol yapıldığı zaman yolun bir tarafına su birikebilir ve aslında kurak bir ekosistem su altında bırakılarak yok edilebilir, ama bunun çözümü var, bir pompa, bir drenaj sistemi, bir kanal vs. Zararı ortadan kaldırmak için bir önlem alınması, bir pompanın elektrik maliyetinin karşılanması gerekebilir. Bu tip maliyetler karşılandığı sürece ekolojik zarar gerçekleşmemiş olur. Her türlü etkinin ortaya çıkarıldığı ve kâğıda döküldüğü bir süreç olarak görmek lazım ÇED'i. Fakat Türkiye'deki ÇED çok problemlidir. Doğrudan bununla ilgili bir çalışmam yok ama bilgime göre bugüne kadar ÇED sürecine başlayan 55 bin projenin sadece 5 bin tanesi ÇED raporunun hazırlanması yolunda devam etmiş, diğerleri için ÇED raporu hazırlanmasına gerek kalmamış. Dünyada da her proje için ÇED alınmıyor ama bizde bu süreçler şeffaf değil. 2018 başına kadar, ÇED sürecine tabi olan 5 bin projenin yaklaşık 40 tanesi olumsuz sonuçlanmış, bu da çok büyük bir ihtimalle paragraf, başlık, şablon gibi usullerle ilgili sebeplerden kaynaklanmıştır. Yani ÇED çetelemiz bayağı kötü. ÇED firmalarıyla çalışırken şu soruyu sorarlar: "ÇED çalışması mı yapacağız, uluslararası ÇED mi yapacağız?" Uluslararası ÇED deyince dışarıdan gelen finans kaynakları devreye giriyor, Türkiye'nin kendi finansal kaynağı yetmeyince dışarıdan kaynak giriyor. Bunun da geçmişi, Deutsche Bank'ın finanse ettiği Brezilya Amazon yağmur ormanlarının ortasından geçen bir otoyol projesinin ekosisteme etkisinin geç fark edilmesine ve sonrasında bu tip projelerin daha dikkatle incelenmesi kararına dayanıyor. Bazen bir projenin yanlış sonuçlarını en aza indirmeye çalışan yatırımcılar da oluyor.

Rüzgâr santrallerinin kuşların yaşam alanlarına etkileri nedir?

K.A.B.: Rüzgâr santralleri bugün her yere kuruluyor. Kuşların yaşam alanlarına etkilerini azaltmak için iki yöntem var: Birincisi santral kurulmadan önce bölgeye gidip bakmak ve mümkün olduğu kadar kuşlar açısından hassas yerlere kurmamak. Çoğunlukla milli

parkların, mesela Manyas Kuş Gölü'nün yakınında ya da pelikanların çevresinde rüzgâr santrali yok. Hemen üstünde bir askeri pist var, bunun da etkisi olabilir ama orası çok iyi rüzgâr alan bir yer olmasına rağmen bakanlık da izin vermek istemiyor. Çünkü orada tepeli pelikan ve ak pelikan var, ikisi de rüzgâr santralinden zarar görebilecek türler. İstanbul'da da çok az rüzgâr santrali var, hem görsel nedenlerden hem de araziyi inşaatla değerlendirmek daha kârlı olduğu içindir herhalde. Fakat birçok göç rotasının her yerinde, mesela çok büyük bir göç alanı olan Antakya'da Belen Geçidi'nin her tarafında rüzgâr santrali kurulu.

Rüzgâr santrallerine kayda değer sayıda kuş çarpıyor olabilir, fakat bizim bunu tespit etmemiz çok zor. Ne kadar zarar verdiğini bilmiyoruz, bunu öğrenmek için dürüst ve sistematik olarak rüzgâr santrallerinin altında ne kadar kuş ölmüş, buna bakmamız lazım. Bu zararı tespit etmek için çok az sayıda proje var, pek yeterli de değil. Yeterli olabilmesi için sadece bakmak da yetmez, bakan insanların kuş olmayan, kuşa benzer nesnelere kuşlardan ayırabiliyor olması lazım, böyle benzer objeleri rüzgâr tribünlerinin altına saçıp gözlemcileri test ediyorlar, çünkü otların arasında kaybolan kuş ölümlerini bulmak kolay değil. Yani gözlemcinin ne kadar etkin olduğunu ölçmek lazım. Bir de karga, tilki, köpek, martı gibi leşçil hayvanlar, bu leşleri gözlemci bulmadan topluyorlar. Son olarak, şirket çalışanları da ölü bulunan kuşları saklıyorlar, bildirmiyorlar. Biz, bir taraftan da Türkiye gerçeğinde ne yapabiliriz, bunu konuşmamız lazım, hele bir de Almanya'da her tarafta rüzgâr tribünlerini gördükten sonra. Ama onlar her şeyi tıkır tıkır izliyorlar. Bence en iyi çözümlerden biri, belli saat ve zamanlarda, ya koşullara göre ya da yerdeki gözlemcinin haber vermesine göre rüzgâr tribününün kapatılması. Bu da çok mümkün. Üretilen elektriğin ve kazanılan paranın yanında böyle bir gözlemci çalıştırmak gerçekten çok düşük maliyetli bir şey. Türkiye'de zor ama bu sürecin şeffaflıkla yürütmesi gerekli.

Mega projeler İstanbul'un kuş varlığını, kuşların yaşam alanlarını nasıl tehdit ediyor?

K.A.B.: Kuşlar şehir içinde de dışında da çok azaldı, her tarafta insan var, her yere arabayla gidiliyor, her yerde balıkçı var, her tarafta yol var ve boş bir plaj, boş

Genel bir çeşitlilik azalması var; bu doğal bir sonuç, bütün dünyada böyle. Fakat eskiden 40 tür olan bir gölde bugün beş tür görüyorsak, sadece yeşilbaş ve gri balıkçıl görüyorsak, bu gölün şehir parkından farkı kalmamış demektir. Bu hayvanların geri gelmesi, bizim karar vermemize bağlı; İstanbul'da bu yönde tercih yaparsak kuşlar geri gelecek.

bir çalılık arazi bulmak hayal oldu. Her geçen gün daha fazla arazi kullanımı var; eskiden çayır olan bir alan paftalanıyor, satılıyor, küçük kulübeler hobi evi, gazino, lokantaya dönüşüyor, hiçbiri kendi haline bırakılmıyor. Dolayısıyla eskiden gördüğümüz kuşların çoğunu artık göremiyoruz. Genel bir çeşitlilik azalması var; bu doğal bir sonuç, bütün dünyada böyle. Fakat eskiden 40 tür olan bir gölde bugün beş tür görüyorsak, sadece yeşilbaş ve gri balıkçıl görüyorsak, bu gölün şehir parkından farkı kalmamış demektir. Bu hayvanların geri gelmesi, bizim karar vermemize bağlı; İstanbul'da bu yönde tercih yaparsak kuşlar geri gelecek. Biz ağaç dikebiliriz, kuşların rahatsız edilmeden yaşadıkları alanlar oluşturmak için çit çekebiliriz, hatta pompa koyup belli bölgelerde su seviyesini onlar için uygun düzeyde tutabiliriz vs. Birçok yöntem var. Benim önemseydiğim şey, şimdilik ne vardı ne yoktu bunu dokümanete etmek, bu kültürü belgelemek.

İstanbul'daki kuzey ormanlarının uydu fotoğraflarını inceledim, böyle bir deri hastalığı gibi nokta nokta taş ocağı, hafriyat bölgesi, döküm sahası gibi nedenlerle ormanlık bölgenin açıldığını görüyoruz. Bu gidişat yeni değil. Geriye belli alanlar kaldı. Biz o alanlarla nasıl bütünleşeceğiz? Çoğumuzun gitmediği, görmediği, arabayla bile girmediği alanları korumaktan bahsediyoruz, bu mümkün değil. Şu anda kuzey ormanlarının gerçek sahipleri, kamyonlar... Ya bir madene, ya bir kum sahasına gidiyorlar, deli gibi kullandıkları için kuş seyretmeye bile giremiyoruz. Belgrad Ormanı kullanılıyor mesela, çok güzel bu, insanın bağı var orada. Bunun formülünü bulmamız gerekiyor. 🌿

İKİ DENİZ ARASI

İki Deniz Arası ilhamını Gezi Direnişi'nden alan, kent hakkı ve doğa özlemi mefhumları üzerinden şehir ve doğa ilişkisini sorgulayan bir sanatsal eylem biçimi. Sosyal bilimler, politika ve sanat alanlarının kesişiminde yer alan sorulara açılan bu rotanın yaratıcısı Serkan Taycan, beş sene sonra bu kolektif deneyimin bilançosunu çıkarıyor.

Fotoğraflar: Serkan Taycan

62

İki Deniz Arası bir yürüyüş rotasıdır. Toplam uzunluğu 62 kilometredir. Rota İstanbul'un yakın batısında, Karadeniz ve Marmara denizleri arasında yer alır. Şehrin en dışından merkezine adım adım ilerler. Orman ve kırsal alanlardan, su havzalarından geçerek şehrin merkezine varır. Güzergah İstanbul'un son yıllardaki ekolojik ve sosyal dengeleri gözetmeyen dönüşümünün gözlenebileceği linyit ocakları, üçüncü havalimanı bölgesi, Kuzey Marmara otoyolu ve bağlantı yolları, hafriyat depolama alanları, taşocakları, sanayi ve toplu konut alanları gibi noktaların yanı sıra, İstanbul'un en eski yerleşimi olan Yarımburgaz Mağarası ve kent içi bostanları gibi kültürel ve tarihi dokuları barındıran yerlerden geçer.

Dünyamız sarsıcı ekolojik ve sosyal dönüşümler içerisinde. Buna paralel artan küresel rekabetin etkisiyle yönetimlerde gittikçe katılaştıran siyasi kutuplaşmalar gözleniyor. Rekabetin en görünür olduğu alanlar kentsel mekânlar. Özellikle gelişmekte olan ülkeler büyük kentlerini bu rekabette öne çıkarmak vaadiyle iddialı projeler geliştiriyorlar. Bu tarz projelerin çoğu tepeden inme yaklaşımıyla, yerel ölçekteki etkileri yeterince hesaplanmadan gerçekleştiriliyor.

Bu çerçevede, sürdürülebilirliği ön planda tutan ve çevresel etkileri en aza indirmeyi amaçlayan alternatif görüş ve projelerin seslerini duyurma imkânları sınırlı kalıyor. Sanatsal eylem ise doğası gereği, belirli kalıp, kural ve sınırlamaları zorlayabilme potansiyeline sahip. Olgulara yeni bağlamlar, farklı işlevler kazandırabiliyor, yeni karşılaşmalar, yeni ilişkiler yaratabiliyor. Sanatın bu vasıfları kent odaklı toplumsal konularda nasıl bir katkı sağlayabilir? Sanatsal eylemlilik özellikle kent hakkı mücadeleleri gibi toplumsal süreçlerde nasıl bir tartışma platformu görevi görebilir? Konu hakkında bilgilerimizi nasıl arttırabilir? İnsanları tartışmaya nasıl çekebilir? Tartışmayı

Sanatsal eylem doğası gereği, belirli kalıp, kural ve sınırlamaları zorlayabilme potansiyeline sahip. Olgulara yeni bağlamlar, farklı işlevler kazandırabiliyor, yeni karşılaşmalar, yeni ilişkiler yaratabiliyor.

nasıl kolaylaştırabilir? Bu yazıda bir sanat projesi olarak başlayan *İki Deniz Arası*'nı bu sorular çerçevesinde ele alarak, sanatsal eylemin toplumsal süreçlerde nasıl rol oynayabildiklerini örneklemeyi amaçlıyorum.

İki Deniz Arası'nın temelleri

İki Deniz Arası bir önerme ve bir davettir. Kent hakkını savunmak ve kentsel karar süreçlerine dahil olmak için imkânlar yaratmayı hedefleyen katılımcı ve aktivist bir projedir. Rota, bu imkânları araştırmak için İstanbul'un batı çeperini inceler. Bu alanda iki deniz arasında kalan kesitin, kentin dönüşümünü anlamak için en elverişli yerlerden birisi olduğunu önerir. Rota, burada gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan doğal ve yapıllı çevredeki dönüşümün etkilerini yerinde gözlemlemek için bir imkân yaratmayı amaçlar. Çevrede var olan somut ve soyut değerlerin kayıt altına alınmasını ve bu değerlerin nasıl korunup geliştirilebileceğine dair tartışmalara açılım getirmeyi hedefler.

Rota ilk olarak Gezi Direnişi'nden hemen sonra 2013 yılının Eylül ayında, 13. İstanbul Bienali'nde sergilenen bir sanat projesi olarak oluşturuldu.

Rotanın yapımı ve araştırması sırasında bir çok kişiden destek aldım. İstanbul araştırmaları konusunda uzman Jean-François Pérouse bana hem danışmanlık yaptı hem de rehber metnin yazılması konusunda destek verdi. Didem Ateş Mendi haritanın tasarımını yaptı. Kültür Rotaları Derneği'nden Kate Clow ve Hüseyin Eryurt'un rota çıkarılırken önemli katkıları oldu.

Rotanın oluşma bağlamını daha iyi anlayabilmek için İstanbul'un özellikle son on beş yılda geçirdiği dönüşüme biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır. İstanbul'un nüfusu 1950'den bu yana çok hızlı artarak 1 milyondan 18 milyona yükseldi. Büyük ölçüde göçlerden dolayı gerçekleşen bu artış kentin yerleşim alanlarında önemli değişikliklere yol açtı; kentin sınırları doğuda İzmit'e, batıda ise neredeyse Tekirdağ'a kadar dayandı. Boğaz üzerinde iki ayrı köprü'nün inşa edilmesiyle kentin ana aksı güneyden kuzeye doğru yer değiştirdi.

Son on beş yılda ise hükümetin uyguladığı inşaat odaklı ekonomik kalkınma programı, giderek artan konut inşaatlarının, mahallelerde gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinin ve birbiri ardına açıklanan büyük ölçekli inşaat yatırımlarının gazete manşetlerinden inmediği bir dönemi beraberinde getirdi. Özellikle 2010-2013 yılları arasında,

"2010 Avrupa Kültür Başkenti" seçildikten sonra iyiden iyiye küresel bir kent olarak beliren İstanbul'da inşaat furçası giderek arttı. Bu dönemde gerçekleştirilen projelerin, kamu kaynaklarının verimli kullanımı ve demokratik katılım açısından çok da sağlam temellere oturmaması çeşitli sorun ve tartışmaları beraberinde getirdi.

2013 yılından günümüze şehrin kuzeyinde 3. Köprü, Kuzey Marmara Otoyolu bağlantı yolları ve üçüncü havalimanı projeleri inşa edildi.¹ Bu projeler İstanbul'un ekosistemi için hayati öneme sahip ormanlar ve sulak araziler üzerinde büyük tehdit oluşturmaktadır. Ulaşım yollarının yapılmasıyla oluşacak erişim kolaylığı bu alanların zamanla yerleşime açılmasını sağlayacak.

İstanbul çevresinde gerçekleşen dönüşüm kentte yaşayanların hayatlarını doğrudan etkiliyor; bunların hem çevresel hem de ekonomik etkileri gözlemlenebiliyor. Kentliler, bu etkilerin gittikçe daha fazla farkına varmaya başladı. Bu farkındalık en çok da gelişen kent hakkı hareketleri sayesinde ortaya çıktı. Bunda büyük çaplı inşaat projelerinin kamuoyunun oluru alınmadan gerçekleştirilmesinin de önemli bir payı oldu. Kentliler, kendilerinden habersiz gerçekleşen, mesafe olarak kent merkezine uzak da olsa yaşamlarını temelden

Kentliler, kendilerinden habersiz gerçekleşen, mesafe olarak kent merkezine uzak da olsa yaşamlarını temelden dönüştürecek bu değişiklikleri yerinde görmek ve anlamak istiyordu. Ancak bu projelere ait detaylar kamuya paylaşılmadan, yaratacakları çevresel ve sosyal etkiler yeterince tartışılmadan inşaatlara başlandı.

dönüştürecek bu değişiklikleri yerinde görmek ve anlamak istiyordu. Ancak bu projelere ait detaylar kamuya paylaşılmadan, yaratacakları çevresel ve sosyal etkiler yeterince tartışılmadan inşaatlara başlandı. Medya üzerinden yeterli miktarda ve güvenilir bilgi akışı gerçekleşmedi. İstanbulluların karar süreçlerine katılımı teşvik edilmediği gibi, bu konularda ortaya atılan tartışmalar, projelerin gerçekleştirilmesini engelleyen, bastırılması gereken sesler olarak görüldü.

Tepeden inmece politikalara karşı duyulan tepkiyle birlikte, toplumun kent hakkı konusunda daha da bilinçlendiği bir süreç oluştu ve bu yol sonunda Gezi'ye çıktı. Kent hakkı kavramı ve talebi Gezi direnişi sırasında ve sonrasında daha da önem kazandı. Müdahillik, Gezi hareketinin en önemli argümanlarından bir tanesiydi.

Ayrıca bütün dünyada kentliler gittikçe daha fazla doğada bulunma arzusundalar. Kentte kaybolan yeşil alanların özlemine doğada zaman geçirerek dindirmeye çalışıyorlar. Ancak kentte bunu gerçekleştirme imkânları gittikçe azalıyor. Artık kentin nihai yaşam alanları olduğunun da farkındalar. Dolayısıyla kentte nasıl sağlıklı bir hayat geliştirebilmenin formüllerini arıyorlar. Gezi sonrasındaki toplumsal bağlamda kent hakkı ve doğa özlemi olarak özetleyebileceğimiz bu iki itki *İki Deniz Arası*'nın temel çıkış noktaları oldu. *İki Deniz Arası*, bu etkilere refleks verebilmek için kentsel olguları yürüyerek bedensel deneyime açmak bize ne gibi yeni bakış açıları kazandırabilir sorusundan ortaya çıktı.

Bu noktada yürümek, yürüyüş rotaları ve kent çerperinde yürüme kavramlarını biraz daha açmak istiyorum.

Yürümek

İki ayak üzerinde yürümek insan olmayı tarif eden özelliklerden birisidir. Evrim sürecinin en önemli aşamalarından birisinin yürümek olduğu kabul ediliyor. Yürümek, sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam için önemli bir bedensel aktivitedir. Yürüyüş, yürüyüşçünün temposunu tamamen kendi belirlediği dolaysız bir deneyim ve bu açıdan dünyanın gittikçe hızlanan temposuna karşı bir direniş yöntemi olarak da addedilebilir. Aynı zamanda düşünmeye elverişli bir etkinliktir. Birçok felsefeci, yürüyüşü pratiklerinin ayrılmaz bir parçası olarak görür. Yürümek, dinler tarihinde ve ulusların oluşumunda önemli bir yere de sahiptir. 1930'da Gandhi önderliğinde yapılan "Tuz Yürüyüşü," sömürgeci Britanya yönetimine karşı önemli bir sivil itaatsizlik örneğidir. Çin

Komünist Partisi Kızıl Ordusu'nun 1934-35 arasında gerçekleştirdiği uzun yürüyüş ise Mao Zedong'u iktidara taşımıştır. Yani modern dünyanın en kalabalık iki devletinin uzun yürüyüşler sonucu kurulduğu söylenebilir. Hak arama mücadelesinin de ilk akla gelen eylemi yürümektir. ABD'li kadınlar toplumsal cinsiyet eşitliği ve oy kullanma hakkı için 1913 yılında "Süfrajat Yürüyüşü" eylemini düzenlemiş, Washington'a yürüyerek seslerini duyurmuşlardır. Ardından 1963 yılında Afrika asıllı Amerikalılar Martin Luther King önderliğinde eşit ekonomik ve sosyal hak talebiyle "Büyük Washington Yürüyüşü"nü başlatmıştır.

Yürümek aynı zamanda modern kentin deneyimlenmesi için önemli bir metottur. 19. yüzyılın ikinci yarısında 3. Napolyon'un şehir plancısı Baron Haussmann'ın yıkıp yeniden inşa ettiği Paris'i kentin sokaklarında yürüyerek gözlemleyen *flanör* modern kentte yeni bir figür olarak ortaya çıkar. 1960'lı yıllarda Paris'te etkili olan devrimci Sitüasyonist Enternasyonal grubu, psiko-coğrafya yaklaşımını geliştirir. Kent mekânında sürüklenmeye ve tesadüfi karşılaşmalara vurgu yaparak kentsel mekânda yürümenin öneminin altını çizer. Roma merkezli sanat kolektifi Stalker kentin çeperlerini, unutulmuş terkedilmiş alanları 1990'ların ortalarından beri yürümeye devam ediyor. Bu alanları bir araştırma mekânı, hatta laboratuvar olarak kabul ederek dönüşümleri anlamaya çalışıyor. Benzer yaklaşımlarla farklı şehirlerin çeperlerinde kalıcı yürüyüş rotaları tasarlanmıştır. Marsilya 2013 Avrupa Kültür başkenti döneminde bir grup sanatçı tarafından hazırlanan GR2013 önemli bir örnektir. İstanbul'daysa Sinan Logie ve Yoann Morvan kentin çeperlerindeki dönüşümü gözlemlemek için dört bir taraftan yürüyerek yaptıkları mekânsal araştırmaları bir kitapta bir araya getirdiler.²

Yürüyüş rotası

Günümüzde yürümeye ve buna paralel olarak yürüyüş rotalarına gösterilen ilgi giderek artıyor. Rotalarda uzun soluklu yürüyüşler insanların çevreleriyle aracsız bir şekilde buluşmasına imkân veriyor. Rota bu aktif inisiyatife dayanan eylemin kolaylaştırıcısı oluyor. Böylece belirli olguları daha yakından tanıma, gözlem yapma, tanık olma, dönüşüm süreçlerine müdahil olma şansı tanıyor. Grup halinde yapılan bir yürüyüş bir dayanışma duygusunu da beraberinde getiriyor, birer atölyeye dönüşüyor. Türkçedeki "yoldaş" kelimesinden anladığımız "beraber yürüme" eyleminin altını da burada çizelim.

Yürüyüş rotalarının yaygın kabul gören evrensel kriterleri mevcut. Rotalar çeşitli uzunluklarda, birkaç saatlik yürüyüşlerden birkaç aylık yürüyüşlere kadar değişebiliyor, genelde bir kişi veya grup tarafından tasarlanıyor. Her rotanın bir kimliği ve rehber-haritası hazırlanıyor. Bu haritalara rotanın geçtiği yerlerin kentsel, coğrafi, tarihi ve bugünkü durumuna dair bilgiler veren bir rehber metin eşlik ediyor. Rotalar kırsalda patikalardan, tarlalar arası boş arazilerden ve meralardan, kentte ise kaldırımlar gibi kamusal alanlardan geçiyor. Rotanın takip ettiği güzergâh arazide işaretlenerek, araziye bilmeyenlerin de rehber-harita ve metin yardımıyla kolaylıkla yürüebilmesi ve böylece deneyimin kolaylaşması hedefleniyor.

İstanbul'un çeperi ve bugünkü durumu

Çeperler kenti daha iyi anlamak ve gelecekteki durumunu öngörebilmek için önemli mekânlar. İstanbul'un çeperindeki arazi sürekli bir dönüşüm içerisinde; öyle ki bu coğrafya için tamamen insan eliyle dönüştürülmüş bir peyzajdan bahsedilebiliriz. Tarım arazileri halen mevcut, ancak gittikçe azalmakta. Köylerdeki insanlar geçimini genellikle

Rotalarda uzun soluklu yürüyüşler insanların çevreleriyle aracsız bir şekilde buluşmasına imkân veriyor. Rota bu aktif inisiyatife dayanan eylemin kolaylaştırıcısı oluyor. Böylece belirli olguları daha yakından tanıma, gözlem yapma, tanık olma, dönüşüm süreçlerine müdahil olma şansı tanıyor. Grup halinde yapılan bir yürüyüş bir dayanışma duygusunu da beraberinde getiriyor, birer atölyeye dönüşüyor.

İki Deniz Arası

Between Two Seas

kentte çalıştıkları işlerden kazanıyor. Klasik anlamda köylülük gittikçe azalmış. Durmaksızın yeni yapılar inşa ediliyor. Çeperde kent içinde bulunamayacak büyüklükte arsalar olduğu için buralarda büyük ölçekli inşaat faaliyetleri çok yoğun. Bu araziler ayrıca çeşitli arsa spekülasyonlarının odağında.

İstanbuluların kentin çevresiyle kurduğu ilişkide genellikle merkezin çevreyi sömürdüğü bir anlayış hakim. Çeper aynı zamanda iktidarın ve gözetimin çözülmediği bir alan. Bu yüzden çeşitli yasadışı yapılaşma faaliyetlerinin de gözlenebildiği

alanlar. Kimse kendisini tam anlamıyla İstanbullu olarak görmediği için kentin çevresini muhafaza etme sorumluluğunu da almak istemiyor. Halbuki hem Akdeniz hem de Karadeniz arasındaki eşsiz coğrafi konumundan ötürü İstanbul çok özel bir doğal hayata sahip. Ne var ki bu durum kentte yaşayanlar tarafından sıklıkla göz ardı ediliyor.

İki Deniz Arası ve Kanal İstanbul

Kanal İstanbul projesi ile *İki Deniz Arası* rotası arasında çok boyutlu bir ilişki mevcut. *İki Deniz Arası*, henüz Kanal'ın kesin rotası bilinmezken muhtemel güzergahlardan birinin yürüyüş rotasına çevrilmesiyle oluşturuldu. Kanal'ın yapacağı tahribata karşılık doğayla barışık bir aktivite olması istedim. Kanal'la ilgili belirsizliklerin/soruların tartışılabileceği, bu konularda insanların birinci elden bilgi edinmelerini sağlayabilecek bir platform olmasını amaçladım.

Kanal projesi 2011 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bir seçim vaadi olarak kamuoyuna açıklandı. Proje açıklanmadan bir süre Çılgın Proje ismiyle duyurularak bekletildi. Projeye göre İstanbul'un batı tarafında, Marmara ve Karadeniz arasında 125 metre genişliğinde, 45 metre derinliğinde bir ulaşım kanalı

açılacak, Boğaz'ın gemi trafiği buraya aktarılarak yükü hafifletilecek ve aynı zamanda bir ekonomik girdi yaratılacaktı. Projenin, ulaşım fonksiyonunun yanında, bir yapılaşma projesi olduğu da açıklandı. Kanal'ın inşa edileceği araziye paralel 7.5 milyonluk yeni bir şehir oluşturulması da projenin ikinci bir hedefiydi. Ne Tayyip Erdoğan'ın bu ilk açıklamasında ne de 2018 yılının Ocak ayına kadar geçen altı sene içerisinde yapılan diğer açıklamalarda, Kanal'ın nereden geçeceğinden açıkça bahsedilmedi. Kanal güzergahı bir bilinmez olarak kaldı.

Süreç içerisinde bilimsel çevrelerde yapılan tartışmalarda, güzergahı henüz belli olmayan projenin yaratacağı ekolojik ve toplumsal etkilere dikkat çekildi. Kanal'ın açılması sonucu Marmara ve Ege denizlerinin ekosisteminde sonuçları kestirilemez bir dönüşüm oluşacağı vurgulandı. Bilim adamlarına göre dönüşümün çok boyutlu etkilerinden bazıları şöyle: Karadeniz dışarıya sadece Marmara ve boğazlar sistemiyle bağlı. Buharlaşmanın az olmasından ve Karadeniz'i besleyen Tuna, Dinyeper, Dinyester ve Don nehirlerinden dolayı Karadeniz'in su yüksekliği Marmara'dan 40 cm daha yüksek. Aynı zamanda tuz yoğunluğu daha az. Bu, boğazda Karadeniz'den Marmara'ya doğru güçlü

İki Deniz Arası
İstanbul'da kentleşme
aşamalarının birer
birer gözlemlenebildiği
bir kentleşme
yürüyüşü olarak da
değerlendirilebilir.

bir yüzey akıntısı oluşmasına sebep oluyor. Bunu dengelemek için de tam tersi yönde de bir dip akıntısı var. Bu binlerce yılda oluşmuş ve dünyada sadece İstanbul Boğazı'na özgü, kırılgan bir ekosistem. Bilim adamlarına göre Boğaz'a paralel bir kanal inşa etmek, bütün bu hassas dengeyi değiştirecek ve süreç içerisinde Marmara'nın ölü bir denize dönüşmesine yol açacak.³

Kanal ayrıca Sazlıdere barajını yok edecek ve Terkos gölüne büyük zarar verecek. Bunlar İstanbul'un en önemli tatlı su havzaları arasında. Önemli bir su havzası ve doğal alan olan Küçükçekmece Gölü de Kanal yüzünden büyük tahribata uğrayacak.

Kanal'ın inşaatından çıkacak milyonlarca metreküp hafriyatın ne olacağı da büyük bir soru işareti. Bu hafriyatla Marmara kıyısında üç ada inşa edileceği açıklandı. Kent içerisinde bu kadar büyük hafriyat taşınmasının kent yaşamına büyük darbe vuracağı muhakkak.

Bir diğer önemli etkisi ise yeraltı sularına olacak. Açılacak kanal yüzünden, İstanbul bir adaya dönüşecek ve Trakya tarafından gelen yeraltı sularının akışı kesilmiş olacak.

Kentin çevresinde açıklanan 7.5 milyonluk yeni şehrin çekeceği göçle birlikte, İstanbul'un sosyal problemleri katlanarak artacak.

Kanal'ın yaratacağı etkilerden bir diğeri de güzergahı üzerindeki önemli arkeolojik alanların tahribatı. İstanbul'un ilk yerleşim yeri olan Yarımburgaz mağarası Kanal'ın planlanan rotası üzerindeki Başakşehir ilçesinin Altınşehir semtinde bulunuyor. Yapılan çalışmalarda bulunan Paleolitik Çağ'a ait bulgular, Yarımburgaz'ın Türkiye'nin bugün için bilinen en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu ortaya koymakta. Ayrıca Kanal İstanbul'un Türk

Boğazları'ndan geçiş rejimini ve boğazlar bölgesinin güvenliğini düzenleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi hükümleriyle ilişkisi de halen tartışılan bir konu. Kanal'ın yukarıda saydığımız muhtemel etkilerinin ne ölçüde gerçekleşeceği ise projenin detayları halen tam olarak ortaya çıkmadığı için bilinmiyor.

İki Deniz Arası yürüyüş rotasının güzergâhı

Rota, her biri birer günde yürünebilen 15'er kilometrelik dört etaptan oluşuyor. Her etap bir köyde başlıyor ve toplu taşımayla ulaşılabilen noktalarda sonlanıyor. Rota Karadeniz'den başlayarak Marmara'ya doğru veya tersi yönde yürünebiliyor. Karadeniz'den başladığı varsayılırsa sırasıyla Yeniköy'deki linyit ocaklarından, Yeniköy, Baklalı, Dursunköy, Sazlıbosna ve Şamlar köylerinden, meralardan, tarım arazilerinden, Sazlıdere dere yatağından, Sazlıbosna barajı su havzasından ve orman arazilerinden geçerek yavaş yavaş şehrin çeperine varıyor. Rotanın ortalarına doğru tırmanılan Kocabayır tepesinin zirvesinden, Karadeniz'den Marmara'ya kadar bütün coğrafya görülebiliyor. Ardından Sazlıbosna barajı gövdesinin üzerinden geçerek Altınşehir civarındaki gecekondu bölgelerine varılıyor. Barajı Küçükçekmece Gölüne bağlayan kanalın kıyısından yürünerek Yarımburgaz mağarasına ulaşıyor. Buradan sanayi tesislerinin arasında ve TEM otopanının altından geçiliyor ve Küçükçekmece Gölüne ulaşıyor. Gölün kıyısında İstanbul'da az miktarda kalmış kent içi tarım arazileri olan bostanlar yer alıyor. Rota, göl civarında yapılmış Bosphorus City gibi güvenli sitelerin, toplu konutların ve apartmanların arasında, gölle denizin birleştiği lagün ve adaları geçip Marmara Denizi'nde sonlanıyor. Bu özellikleri nedeniyle, *İki Deniz Arası* İstanbul'da kentleşme aşamalarının birer birer gözlemlenebildiği bir kentleşme yürüyüşü olarak da değerlendirilebilir.

Rota oluşturulduktan sonra

İki Deniz Arası 13. İstanbul Bienali'nde ilk defa sergilendiğinde, hedef insanların haritayı alıp organize edilecek grup yürüyüşleriyle rotayı yürümesiydi. Ancak, küratöryel kararlar gereği Bienal'in kamusal mekândan çekilmesi sonucu yürüyüşler Bienal kapsamında gerçekleşemedi. Bu durum, yürüyüşlerin sosyal medya yoluyla organize edilerek Bienal kapsamı dışına taşınmasına ve

rotanın Bienal'den bağımsız bir yapı olmasına yol açtı. Böylelikle sosyal medya rotanın iletişim mecrasına dönüştü.⁴ Bienal süresince ve daha sonrasında grup yürüyüşleri bu mecradan duyurularak artarak devam etti. Geçen beş sene içerisinde düzenlenen otuz yakın yürüyüşte yaklaşık 750 kişi beraber yürüdü. Kent ve çevre konularına duyarlı çok farklı meslek gruplarından insanlar yürüyüşlere katıldı. Yürüyüşler aynı zamanda gün boyunca süren birer atölye gibi tartışmalarla fikir üretilen süreçlere dönüştü.

Ayrıca tek başlarına veya küçük gruplar halinde tamamen bağımsız yürüyen yürüyüşçüler de oldu. Bunların arasında Singapur'dan ve Belçika'dan gelen bağımsız yürüyüşçüler vardı. Bir eğitim ve araştırma faaliyeti olarak Harvard Üniversitesi, Minnesota Üniversitesi, Bergen Üniversitesi, İsveç Kraliyet Teknik Üniversitesi, ENSA Paris-Malaquais Mimarlık Okulu, Konstfack Üniversitesi, MEF Üniversitesi ve Ulusal Mimarlık Öğrencileri Buluşması gibi kurumlardan öğrenciler ve onlara eşlik eden eğitimciler rotayı farklı tarihlerde yürüdüler. Ayrıca, İstanbullu Çocukların Doğaya ve Kente Uyumunu projesi kapsamında Üsküdar, Ümraniye ve Kağıthane ilçelerindeki 10-12 yaş grubundaki 90 çocuk, eğitimcileri eşliğinde, günlük bir yürüyüş gerçekleştirdi.

İki Deniz Arası'ndan ilham alarak İstanbul çevresinde yürüyen çeşitli gruplar oluştu. Bu gruplardan biri olan Hiking İstanbul, kent çevresindeki yürüyüşlerden oluşan 25 farklı günlük rota tasarlayıp hayata geçirdi. Bunun yanında rotayı koşanlar da oldu. Dört ultra maraton koşucusu, bir günlük bir faaliyet olarak tüm etapları sabahdan akşama kadar koşup kendi sosyal medya hesaplarından yayınladı.

İki Deniz Arası rehber haritası, İstanbul'daki belirli kitapevlerinde bulunabiliyor.⁵ Ayrıca bir coğrafya dergisi olan Atlas, 2013 yılında her sene çıkardığı İstanbul özel sayısında rehber haritayı ek olarak verdi. Böylece elli bin kopya dağıtıldı. *İki Deniz Arası*, ayrıca Türkiye Kültür Rotaları Derneği listesindeki rotalar arasında dahil oldu. Bunlar, *İki Deniz Arası*'nın sanatsal bağlamının dışına çıkmasına, anonimleşmesine yol açtı. Öyle ki, yürüyüşçüler artık, memnun edici bir şekilde, *İki Deniz Arası*'nın bir sanat projesi olarak başladığını bile hatırlamıyor.

Sonuç

İki Deniz Arası, bir gelecek senaryosunun muhtemel çok boyutlu etkilerini gözlemlene ve sürece müdahil olma şansı veriyor. Kentin geçmişini, bugününü ve geleceğini yürüyerek birbirine bağlamaya çalışıyor. Bu bağlantıyı fiziksel olarak ilişkilendiriyor, bedensel tecrübeye açıyor. Bu tecrübe kentlilerin yaşadıkları mekâna dair yeni bir algı geliştirmelerini ve kentsel mekânla kurdukları ilişkileri yeniden gözden geçirmelerine aracı oluyor. Rota iki denizin arasını, inşaat makineleri yerine doğayla en barışık ulaşım metodu olan yürüyerek geçmeyi, iş makineleri yerine sadece bedenini bıraktığı izlerden oluşan bir iz bırakmayı öneriyor. Yürüdükçe toplumsal hafızada daha fazla yer alacağı, sahiplenileceği ve kayıt altına alınacağı fikrinden yola çıkıyor. Yürüyüşçülerin sayısının artması ile birlikte kent çeperine dair kolektif bir hafıza oluşmasını amaçlıyor. Projenin başlangıcından beri yürüyüşçüler tarafından üretilen fotoğraf, video,

ses kaydı, desen gibi malzemeleri topluyorum. Bunların tasnif edilerek açık bir kaynağa dönüştürülmesi, böylece (Kanal inşa edilsin veya edilmesin) bu özellikli coğrafyanın nasıl dönüştüğünün kaydının tutulması projenin uzun vadeli hedefleri arasında. Diğer yandan rota, Kanal'ın yaratacağı bütün tahribata dikkat çekmesine rağmen kendisini ona karşı veya taraf bir noktada konumlandırmıyor. Bu olguların tartışılmasına imkân verecek bir platform olmayı hedefliyor.

İki Deniz Arası, Gezi'den hemen sonra, Gezi direnişinin altını kalın bir şekilde çizdiği müdahilliği amaç edinen bir proje olarak ortaya çıktı ve bu etkiyle sahiplenildi. Kısacası Gezi olmasaydı *İki Deniz Arası* da olmazdı.

Rotada yürüyüşler sürekli devam ediyor. Ancak rotanın birinci kısmının Karadeniz kıyısındaki ilk beş kilometresi rota oluşturulduktan sonra inşaatına başlanan üçüncü havalimanı arazisinin altında

kaldığı için yürünemiyor. Buradan da görüldüğü gibi, Kanal'ın inşa edilmesi, hem rotanın hem de rotanın görünür kılınması hedeflediği değerlerin yok olmasına yol açacak. Bu anlamda rotada yürümek ve onu canlı tutmak bir sivil itaatsizlik eylemini akla getirecek şekilde kent hakkına sahip çıkmak anlamına geliyor. Yürüyüş vasıtasıyla şiirsel bir karşı koyuşun imkânlarını araştırıyor.

İki Deniz Arası'nda buluşmak üzere!

¹ "Mega projeler" olarak adlandırılan bu büyük inşaat projeleri çeşitli somut ve sembolik amaçlar taşıyor. Somut amaçlar, inşaat odaklı ekonomik kalkınma ve piyasaya yeni gayrimenkul arzı sayesinde yeni istihdam ve ekonomik girdi yaratımı, sembolik amaçlar ise siyaseten güçlenmek ve bu gücü görünür kılmak olarak özetlenebilir.

² Sinan Logie ve Yoann Morvan, *İstanbul 2023*, (İstanbul, İletişim, 2017).

³ Cemal Saydam, "Kanal İstanbul'un Karadeniz'e Olası Etkileri," *Kent Akademisi*, no. 8(2), (2015): 44-52.

⁴ <https://www.facebook.com/ikidenizarasi>.

⁵ *İki Deniz Arası* rehber haritasının bulunduğu kitabevleri: Robinson Crusoe 389 (SALT Beyoğlu ve Galata), FiL (Karaköy), torna (Kadıköy).

İki Deniz Arası, bir gelecek senaryosunun muhtemel çok boyutlu etkilerini gözlemlene ve sürece müdahil olma şansı veriyor. Kentin geçmişini, bugününü ve geleceğini yürüyerek birbirine bağlamaya çalışıyor. Bu bağlantıyı fiziksel olarak ilişkilendiriyor, bedensel tecrübeye açıyor.

ORGANİK TARIM KONVANSİYONELE KARŞI: TÜRKİYE İÇİN BİR BESLENME SEÇENEĞİ

İki endüstri mühendisi araştırmacı Bulut Aslan ve Yonca Demir, kurguladıkları matematiksel model marifetiyle, organik tarım yöntemlerinin ülkenin bütününe beslemek için yeterli olmayacağı iddiasını çürütüyorlar. Nüfus, tarım alanı ve verim değerlerini hesaba katan bu kapsamlı modelin ana hatlarını ve sonuçlarını özetleyen yazarlar, Türkiye’de organik tarımın yalnızca daha sağlıklı değil, aynı zamanda mümkün de olduğunu öne sürüyorlar.

Organik tarıma karşı en sık seslendirilen eleştiri, organik tarım yapılan arazilerde verimin düşük olduğu, dolayısıyla bir ülkenin tüm nüfusunu organik tarım ürünleriyle beslemenin mümkün olmadığı yönündedir. Daha önce başka bir makalede¹ bu iddiayı matematiksel olarak çürütmeyi hedefledik. Türkiye için detaylı bir organik tarım planı üreten bir doğrusal programlama² modeli kurduk, verilerini topladık ve bir bilgisayar yardımıyla çözdük. Ülkenin her bireyi için günde ortalama 2400 kkal enerji veren, yeterli miktarlarda protein, yağ, karbonhidrat içeren ve sadece organik tarım ürünlerinden oluşan bir menü kullandık. Modele veri olarak 81 ilin nüfus ve ekilebilir alan bilgileri; her bireyin gıda tüketimi; 108 farklı gıda ve yem bitkisinin, 12 yeşil ot ve dört hayvansal ürünün organik tarım şartlarındaki verim değerlerini girdik. Model ayrıca hem entansif hem de ekstansif hayvancılık yöntemlerini ve şehirlerarası gıda nakliyesini içermekte. Elde ettiğimiz doğrusal programlama problemini yaklaşık 40 bin kısıt ve 950 bin değişkeni olmasına rağmen bilinen bir optimizasyon paketi kullanarak bir dakikanın altında bir sürede çözdük. Hangi üründen hangi şehirde ne kadar bir alanda ekim yapılması gerektiğini tarif eden sonuçlar gösterdi ki, tüm Türkiye nüfusunu tamamen organik beslemek için ülke ekilebilir alanlarının yüzde 63'ü yeterli (kişi başı 1.97 dönüm), bu da geriye yardım veya ihracat amaçlı organik üretim yapmak üzere 8.9 milyon hektar kullanılmamış ekilebilir alan artması anlamına geliyor. Modeli farklı senaryolar altında da çalıştırdık: Vegan menü, hepçil menü, farklı nakliye maliyet mekanizmaları, kuraklık ve meyve ağaç sayıları üzerinde kısıt. Çalışmamız tüm Türkiye nüfusunu, insan sağlığına, toprağa, su ve havaya zarar vermeyen, biyolojik döngüleri gözetten ve kullanan bir tarım yöntemiyle, gıdanın kat ettiği yolu ve fosil yakıt tüketimini en aza indirgeyen bir tedarik politikasıyla beslemenin mümkün olduğunu gösterdi. Uygun veri kullanıldığında, önerdiğimiz modelle diğer ülkeler veya tüm dünya için organik tarım planları üretilebilir.

Organik tarım: Neden bir seçenek?

Dünyadaki insan nüfusunu beslemek için yapılan tarım faaliyetleri büyük çaba gerektirir. Uzun zamandır gıda üretim ve dağıtım sistemleri tek bir kriterle ölçülür oldu; üretilen ve tüketilen gıdanın ekonomik değeri. Bu

Çalışmamız tüm Türkiye nüfusunu, insan sağlığına, toprağa, su ve havaya zarar vermeyen, biyolojik döngüleri gözetten ve kullanan bir tarım yöntemiyle, gıdanın kat ettiği yolu ve fosil yakıt tüketimini en aza indirgeyen bir tedarik politikasıyla beslemenin mümkün olduğunu gösterdi.

ölçüt, doğa ve topluma zarar verme pahasına büyük miktarlarda gıda üreten tarım yöntemlerinin kullanılmasını cesaretlendirdi. Dünyadaki çiftçilerin yaşadığı ekonomik sorunların altında bu büyük ölçekli üretim yöntemlerinin mono-kültür yapısı yatmaktadır.³ Türkiye'de de durum farklı değil; de-regülasyon politikaları küçük çiftçiyi dünya pazarlarındaki girdi ve çıktı fiyat dalgalanmaları karşısında korumasız bıraktı.⁴ Bu durum toprak ve emeğin metalaşması ile birleşince küçük çiftçileri tarım dışı alanlarda iş aramaya ve çalışmaya yönlendirdi. Yazımıza organik ve konvansiyonel tarımın kısa bir karşılaştırması ile devam edeceğiz.⁵

Çevre ve halk sağlığı

Konvansiyonel tarımın, çiftçiler açısından yarattığı elverişsiz ekonomik sonuçların yanında, çevre ve halk sağlığı açısından

da çeşitli zararlı etkileri olduğu bilinir. Biyolojik çeşitlilikte azalma, su, toprak ve hava kirliliği bunlardan sadece bir kaçıdır.⁶ Endüstriyel tarımın insan sağlığı⁷ üzerindeki etkileri şöyle listelenmiş: (1) aşırı antibiyotik kullanımının tıpta etkin kullanımını riske atması; (2) aşırı hayvansal yağ tüketimi yüzünden kalp ve damar hastalıklarında ve belli başlı kanserlerde artış; (3) fazla pestisit kullanımından dolayı tarım işçileri ve tüketicilerde artan kanser riski; (4) bazı tarım kimyasallarının yarattığı hormon ve üreme sorunları. Gıda üretimine farklı yaklaşımlar da söz konusudur: bir halkı beslemenin daha iyi yolunun ekolojije özen göstererek yeterli besin alımını garantilemek olduğunu iddia edenlerin yanında,⁸ Japonya'dan örneklerle⁹ modern yaşam biçiminin ekoloji üzerindeki kötü etkisini tersine çevirmek için küçük-ölçekli organik tarımı öneren

bilim insanları da var. Yakında yapılmış bir meta-analizde,¹⁰ organik ekinlerin organik olmayan eşdeğerleriyle karşılaştırıldığında daha yüksek antioksidan ve daha düşük kadmiyum konsantrasyonuna sahip ve daha seyrek pestisit kalıntısı bulgularıyla –bütün bölgeler ve mevsimler özelinde– gerçekten de daha sağlıklı oldukları raporlanmış.

Enerji, emek ve ekonomi

Sağlık, ekoloji, adalet ve özen prensiplerini temel alan organik tarım¹¹ günümüzün bir çok sorununa çözüm olabilir. Önemli çiftlik girdilerinden olan enerji miktarı organik tarımda konvansiyonelden daha düşüktür;¹² birim alanda gereken ortalama emek gücü ise yaklaşık olarak konvansiyonelin iki katıdır.¹³ Organik tarımın bu özellikleri işsizliği ve çiftlik dışı girdilere bağımlılığı azaltır. Ayrıca, ürünlerine özel bir pozisyon vererek, katma değerden daha yüksek bir porsiyon elde etmelerini sağlayarak çiftçilerin ekonomik sorunlarına çözüm olur.¹⁴

Verim

Organik ekinler, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak son yıllarda görülme

sıklığı artmış olan sel veya kuraklık gibi aşırı hava koşullarında konvansiyonel eşdeğerlerinden daha başarılı sonuçlar vermiştir.¹⁵ Daha yüksek C ve N düzeyleri, erozyona dayanıklılıkları ve aşırı yağışta daha iyi su tutma kapasiteleri ile organik çiftlikler daha az sulama gerektirir ve kuraklıkta daha düşük bitki stresi gösterirler.¹⁶ Yeraltı suyunun yeniden dolması açısından çok önemli olan su hasadının organik sistemlerde daha iyi olduğu ve bu su tutma kapasitesinin kuraklık dönemlerinde organik tarım veriminin daha yüksek olmasının olası sebebi olduğu iddia ediliyor.¹⁷ Azot mineralizasyonu, mikro-organizma faaliyeti, organik karbon içeriği ve çeşitlilik gibi toprak sağlığı göstergeleri açısından da organik ve konvansiyonel çiftlikler arasında önemli farklar bulunmuştur.¹⁸ Bu artan toprak sağlığı da organik çiftliklerde daha az bitki hastalığına rastlanmasına yol açmıştır. Organik ve konvansiyonel domates tarlalarının karşılaştırmasında, iki sistemdeki verim değerlerinin birbirine benzer olduğuna ama bitkisel verimliliğin daha çok toprağın bereketi, suya erişim, bitki türü ve çiftçinin becerisine bağlı¹⁹ olduğuna kanaat getirilmiştir. Organik

Organik ekinler, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak son yıllarda görülme sıklığı artmış olan sel veya kuraklık gibi aşırı hava koşullarında konvansiyonel eşdeğerlerinden daha başarılı sonuçlar vermiştir.

ve konvansiyonel tarım verimleri karşılaştırıldığında²⁰ ise gelişmiş ülkelere önemli farklar bulunmamasına rağmen gelişmekte olan ülkelere organik tarım veriminin konvansiyonel yöntemle elde edilenden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu da yine organik ekinlerin aşırı iklim koşullarındaki dayanıklılığına atfedilebilir.²¹ Kapsamlı bir meta-analiz²² ise iyi yönetim pratikleriyle organik verimin konvansiyonelle at başı gittiği ama ortalamada organik verimin konvansiyonel eşdeğerinden yüzde 25 düşük olduğunu bulmuştur.

Gıda

Dünyada özellikle son on yıllarda organik üretim ve tüketim artmakta.²³ Organik tarım yöntemi uygulayan çiftçilerin sayısında, organik tarıma ayrılmış hektar miktarında, organik ürün pazarlayan ve satan şirketlerin ve organik ürün tüketicilerinin sayısında yukarı doğru bariz bir eğilim var. Avrupa Birliği üyesi çeşitli ülkeler organik tarıma ayıracakları ekilebilir alan miktarında 2010'da yüzde10-20 aralığında olacak şekilde gitgide artan hedefler koymuş durumdadır.²⁴ Organik üretim ve tüketimin artışı konusunda Türkiye de bir istisna değil. Ülkede sertifikalı organik tarım 1986'da Avrupa'ya ihraç etmek için kuru meyve üretimiyle başladı. Organik tarım kanunu meclisten geçtiğinde tarih Aralık 2004'ü gösteriyordu. Takip eden 10 yıl içinde organik tarıma ayrılan alan dört katından fazlaya çıktı (2004'te 209,573 hektardan 2014'te 883,118 hektara).²⁵ Uzun zaman Türkiye'nin organik üretiminin neredeyse tamamı ihracata yönelikti²⁶ ve organik ürün iç pazarı gelişmemiş kaldı.²⁷ Organik iç pazarı geliştirmek amacıyla, sadece organik ürünlerin satıldığı semt pazarları açılması konusunda başta Buğday Derneği olmak üzere sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimlerle işbirliği yapmaktalar.

Büyük çoğunluğu İstanbul'da olan bu organik yerel pazarlar organik iç pazarı hareketlendirmiş durumda.²⁸

Olmaz diyenler yok mu?

Konvansiyonel tarım destekçilerinin en önemli iddiası konvansiyonel metotlar kullanılmadığında dünyada açlık olacağıdır. Zararlı kimyasallar veya GDO'lar olmadan çok daha fazla tarım alanı gerekeceğini ve ormanların kesileceğini iddia ederler. Organik tarıma eleştirilere ve "açlığa sebebiyet vereceği" şeklindeki hatalı algılara karşı cevaplar içeren kapsamlı bir belge IFOAM tarafından üretilmiştir.²⁹ Biz, Reganold ve Wachter gibi,³⁰ açlığın sebebinin yeterli gıda olmaması değil gıda ve refahın adaletsiz dağıtımını olduğunu düşüncesindeyiz. Bu adaletsiz dağıtım yüzünden bazı insanlar açlık çekerken bazıları da ihtiyaçlarından çok daha fazlasına sahipler ve yiyecek israfı bir gerçeklik.³¹ Gerçekten de yiyecek israfı, hayvansal ürün tüketimi ve dolayısıyla yem bitkisi üretiminin gıda bitkisi üretimi yapılacak tarım alanlarına rekabetinin azaltılmasıyla birleştiğinde organik tarım, tüm dünya halklarını beslemek için anlamlı bir seçenek.³² Dünyadaki açlık sorunu tarım kaynaklı olmayıp politik³³ bir seçimin sonucudur. Yine de organik tarım, düşük-girdili alanlarda

Konvansiyonel tarım destekçilerinin en önemli iddiası konvansiyonel metotlar kullanılmadığında dünyada açlık olacağıdır. Zararlı kimyasallar veya GDO'lar olmadan çok daha fazla tarım alanı gerekeceğini ve ormanların kesileceğini iddia ederler.

verimi arttırarak; çiftçi ailelerinin gelirini arttırıp maliyetlerini düşürerek ve onlara istihdam sunarak; biyolojik çeşitliliği, çiftlik ve çevresindeki doğal kaynakları koruyarak; güvenli ve çeşitli gıda üreterek bu soruna bir çözüm sunabilir.

Organik tarım: Peki gerçekten mümkün mü?

Bu tartışmaya biz de çalışmamızda³⁴ Türkiye'de nüfusu tamamen organik tarım ürünleriyle beslemeye yetecek kadar ekilebilir alan olduğunu göstermek yoluyla "organik tarımla besleyemezsiniz" iddiasını matematiksel olarak çürüterek, katkı sunmayı amaçladık.

Bir ülkenin tarımsal yeterliliği açısından ülkedeki ekilebilir alan miktarı mutlaka belirleyicidir. Ancak bir o kadar önemli ve belirleyici etken de verim değerleridir. Verim, kısaca birim alandan kaç kilo ürün aldığınızdır. Bu değer elbette her ürün ve her bölge için farklılık gösterir. Domates veriminin Antalya'da farklı İstanbul'da farklı olmasının yanı sıra, Antalya'da domates verimi ile Antalya'da biber verimi de farklıdır. 120 gıda ve yem bitkisinin 81 ildeki verimleri 120 satır ve 81 sütunu olan bir tablo olarak tasavvur edilebilir. Organik tarım şartları altındaki verim değerlerine doğrudan ulaşmak mümkün olmadığı için TÜİK'in yayınladığı tablolardan konvansiyonel tarımdaki verim değerlerini edinip Seufert vd.'nin makalesinde³⁵ önerilen ortalama verim düşüşlerini kullanarak modelde kullanacağımız organik verim değerlerini elde ettik. Birçok yayında³⁶ organik tarımda verim düşüşleri yaşanmadığı raporlanmış olmasına rağmen, biz biraz

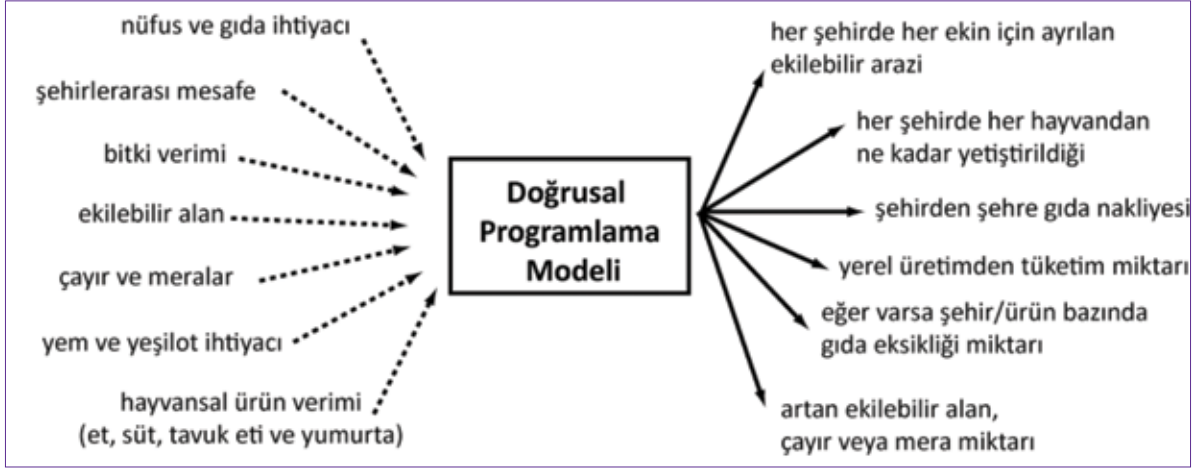
muhafazakâr olmayı ve özellikle geçiş sürecinde çiftçilerin yaşayabileceği olası bocalamaları da göz önünde bulundurarak verimde düşüş uygulamayı doğru bulduk. Kullandığımız verim düşüşleri Tablo 1'de özetlenmiştir. Tarım için gereken diğer önemli kaynaklardan su ve emek gücünün Türkiye'de tarihsel ve coğrafi sebeplerden dolayı yeterli miktarda var olduğunu varsaydık. Son olarak, bitki büyümesi için gerekli bir madde olan ve fazlası çevre sorunlarına yol açmasına rağmen konvansiyonel tarımda kimyasal gübre formunda bitkiye verilen –ki organik tarımda buna izin yoktur– azotun, hayvan gübresi, ürün kalıntıları, yeşil gübre ve bakliyat ekimi sayesinde toprakta azot sabitlenmesi şeklinde elde edilebileceğini varsaydık. Gerçekten de, Türkiye'deki organik tarım sertifikasyon kuruluşlarının bazıları, çiftçilerden tarlalarının en az yüzde 25'lik bölümünde bakliyat ekmelerini şart koşuyor.³⁷ Baklagiller hem

insanlar hem de hayvanlar için iyi protein kaynakları olduklarından, bu yöntemle azot tedarik edilmesinin, ekonomik bir kayba sebebiyet vermeyeceğini düşünüyoruz.

Sıra hayvansal ürünleri modellemeye geldiğinde bir hayli zorlandığımızı söylemeliyiz. Hayvanların beslenmesi için gereken bitkiler de insanlar için ekilen bitkilerin ekildiği alanlara ekiliyor. Bu durumda hayvanlar ve insanlar benzer durumdadır, ama hayvanlar aynı zamanda insanlar için birer besin maddesi, bitkiler gibi. Modelleme açısından zorluk yaratan işte hayvanların bu çift yönlülüğüydü. Burada biraz yamyam gibi hissettiğimizi itiraf edelim. Bitkiler için yapılması gereken, nerede ne kadar ekileceklerini bulmaktır. Hayvanlar için ise bir yandan hangi bölgede hangi hayvandan ne kadar yetiştirilmesi gerektiğini ararken, bununla eş zamanlı olarak hangi bölgede o bölge hayvanlarının ve/ya yakın çevre hayvanlarının gereksinimlerini

Tablo 1. Seufert vd.'nin özetlediği ortalama verim düşüşleri

Gıda Grubu	Meyve ve Kuruyemiş	Tahıl	Buğday	Sebze	Baklagil	Domates	Yeşillik
Düşüş yüzdesi	10	25	40	30	10	20	25

Şekil 1: Doğrusal programlama modeli girdi ve çıktılar

karşılama üzere yapılacak bitki ekim miktarlarını belirlemek gerekti. Hayvansal gıda ürünleri derken tavuk eti, yumurta, süt ve eti kastediyoruz. Süt ve et konusunda sadece büyükbaş hayvancılığı modele kattık. Bunu yaparken küçükbaş hayvanların et ve sütünün insan beslenmesi için daha sağlıklı seçenekler olabileceğinin bilincindeydik. Ayrıca ülkemizde küçükbaş hayvancılığın kültürel-tarihsel sebeplerden dolayı çok daha yaygın olduğunun da bilincindeyiz. Nitekim Türkiye’de sadece altı tane yerli sığır ırkı varken, 25’e yakın yerli koyun³⁸ ırkı ve en az sığırlar kadar çeşitli keçi³⁹ ırkı var. Ancak modele yeni ürün kaynakları eklemek (örneğin koyun eti ve sütü) geldiğimiz noktada çok daha fazla veri toplamak anlamına geleceği ve de kavramsal olarak kolaylıkla yapılabileceği için, çalışmamızla okuyucuya ulaşmayı daha da fazla geciktirmemek adına bu eksikliği göze aldık.

Hayvan beslenmesini anlamak için yararlandığımız makaleler, kitaplar, bireysel ve kurumsal web sayfaları, Et-Süt Kurumu ve Tarım Bakanlığı gibi kurumların ürettiği raporların yanı sıra, yaptığımız kişisel görüşmeleri de anmadan geçemeyiz. Organik tavuk ve yumurta konusunda veteriner hekim Emin Çetinkol (Ocak 2015), süt inekleri konusunda Aysun Sökmen (Ekim 2014) ve Metin Akıncı (Şubat 2015), organik entansif⁴⁰ hayvancılık konusunda Mete Hacıoğlu (Şubat 2015) ve ekstansif⁴¹ üretim konusunda Saydam Beyazıt (Şubat 2015) ile görüşmeler gerçekleştirdik. Mete Hacıoğlu entansif organik hayvancılığın konvansiyonel hayvancılıktan tek farkının verilen yemlerin organik ürünler olması olduğunu biraz da eleştirerek belirtti.

Bu durumun olumlu bir yönünün ise konvansiyonel çiftliklerin kolaylıkla organik dönüştürüleceği olduğunu da ekledi. Sonuçta hayvan beslenmesi için arpa, mısır, mısır silajı, soya ve yoncadan hangi bölgelerde ve ne miktarlarda yetiştirileceğine dair karar değişkenlerimizi ve et, süt, tavuk, yumurta verim bilgilerini modele ekledik. Süt inekleri ve besi sığırlarına verilen buğday samanı bir yan ürün olduğu ve insan tüketimi için yetiştirilen buğdaydan rahatça sağlanabileceği için (eksik kaldığı noktada yulaf, çavdar gibi tahılların samanları ile desteklenebilir) salt ineklerin tüketimi için ekilmesine gerek görmedik. Organik Tarım Kanununa⁴² göre bu gıda maddelerinin organik olması gerekir. GDO tohumlardan elde edilemezler ve üretimleri sırasında sentetik kimyasal gübre, tarım ilacı ve büyüme düzenleyici maddeler kullanılamaz. Kanunda ve eklerinde ayrıca bu hayvanların kullanabildikleri ilaçları, barınma ve dolaşma gereksinimlerinin nasıl karşılanacağını düzenleyen çok önemli maddeler vardır, ancak bu düzenlemelerin modelimizde tarımın ana kaynağı olan ekilebilir alan üzerinde bir etkisi olmadığı için matematiksel modele yansıtmadık. Ortalama şartlardaki mera ve otlaklarda hayvanların günde ortalama vücut ağırlıklarının yüzde 8.5’ine karşılık gelecek miktarda yeşil ot tüketebildikleri gözlenmiş.⁴³ Ekstansif olarak yetiştirilen inek veya sığırların mera durumu ne olursa olsun günde sekiz saatten fazla otlamadığı gözlemlenmiş. Fazla mesai yapmıyorlar! Emek konusundaki bilinçleri için ayrıca sevgi ve saygımızı kazandılar. Her ilin sahip olduğu mera ve otlak alanları ve bu alanların buldukları coğrafi bölgeye bağlı olarak değişik kuru ot verimleri vardır.⁴⁴ Modelin

amaç fonksiyonu ve kısıtları için bir diğer makalemiz,⁴⁵ veri gereksinimi ve girdilerinin değişkenler yoluyla en iyi değerlerini bulduğu çözümün bir şeması için Şekil 1 incelenebilir.

Özetlemek gerekirse...

Çok sayıda sonuç üretme kapasitesine sahip doğrusal programlama modelimizle nüfus, tarım alanı ve verim değerlerinde 2013 sayılarını kullanarak Türkiye için bir organik tarım planı elde ettik.

Buna göre hepçil beslenmede herkes için yeterli gıda üretmek için ekilebilir alanların sadece yüzde 63’ü (kişi başı 1.97 dönüm) kullanıldı.⁴⁶ Optimizasyon algoritması mümkün olduğunca yerel ırkların çayır ve meralarda otladığı ekstansif hayvancılık yöntemini tercih etti. Bu yöntemi tercih etmesinin sebebi bir birim ürün üretmek için ekstansif yöntemde entansif yöntemle kıyasla daha az girdi gerekmesidir; bu anlamda entansif yöntem daha “pahalı” bir hayvancılık yöntemidir. Problemin çözümünde bütün çayır-meraları kullandığını görüyoruz, doğrusal programlama terminolojisinde çayır ve meralar gibi tamamı kullanılan bu tür kaynaklara kısıtlı kaynaklar denir ve eğer Türkiye bu tür kısıtlı kaynaklarda kapasite artırımına giderse daha az maliyetli ve verimli tarımsal planlar bulunabilir. Hayvansal ürün tüketim miktarlarını TÜİK 2013 verileriyle karşılaştırdığımızda, modelimizin daha az et, süt ve tavuk eti ama yüzde 20 kadar daha fazla yumurta tüketmemizi önerdiğini gördük. Et ve süt birliklerinin sözcülerinin Türkiye’de hayvansal ürünlerin tüketiminin az olmasından yakındıklarına dair haberler medyada çok sık karşımıza çıkar. Halbuki modelin⁴⁷ çıktıklarına baktığımızda

yumurta dışındaki hayvansal ürünlerden daha da az tüketerek sağlıklı ve yeterli besleneceğimizi görüyoruz. Dolayısıyla TÜİK tarafından yayınlanan et, süt ve tavuk eti tüketim miktarlarının adil bir şekilde dağıtıldığı takdirde ülke nüfusunun fazlasıyla besleyebilecek seviyede olduğunu iddia ediyoruz.

Vegan beslenmede herkes için yeterli gıda üretmek için ekilebilir alanların sadece yüzde 54'ü (kişi başı 1.66 dönüm) kullanıldı. Vegan beslenmeden hepçil menüye geçtiğimizde bireylerin aldığı enerjide yüzde 5'lik bir artış ekilen alanda yüzde 20'lik bir artışa sebep oldu. Bu da hayvansal ürün tüketmenin aslında daha "pahalı" bir beslenme yöntemi olduğunu bize hatırlattı. Meyve ağaçlarının sayısının bir anda istediğimiz herhangi bir düzeye çıkartılmasının mümkün olmadığı bilinciyle, ağaç sayısına 2013 sayılarının iki katını üst limit olarak belirlediğimiz bu senaryoda, kivi, muz ve bazı üzümü meyvelerde (ahududu, böğürtlen gibi) az miktarda; ceviz ve bademde çok miktarda; zeytinde ise ciddi anlamda eksiklikler görüldü. Görülen eksikliklerin sebepleri, (1) bölgesel diyetleri dikkate almayarak herkesin üzümü meyveler ve kivi tüketmesini şart koşmamız; (2) günlük beslenmedeki yağ miktarının önemli bir kısmının ceviz ve badem gibi kuruyemişlerden gelmesi; (3) pişirme amaçlı dahil olmak üzere diyetteki yağın en büyük kısmının zeytinyağı formunda olması. Bu senaryonun sonuçlarından sağlıklı beslenen bir Türkiye'ye ulaşabilmek için zeytin ağacı miktarını ciddi anlamda arttırmamız gerektiğini çikarsayabiliriz.

Bütün senaryolarda şehirlerarası gıda nakliyesine izin verdik. Yine bütün senaryolarda İstanbul, 20'ye yakın şehirden getirttiği yaklaşık 7 milyon ton ürünle bir tür dev çukur.⁴⁸ Burada tek avantajımız İstanbul'a gelen ürünlerin yüzde 70'lik kısmının Tekirdağ, Sakarya, Balıkesir, Çanakkale ve Edirne gibi Marmara Bölgesinde yer alan ve İstanbul'a yakın şehirlerden olması. Bu sonuçta modelin nakliye modülünün ve gıdanın kat ettiği yolu en aza indirmenin etkisini görüyoruz. Başta 2.4 milyon tonla Sakarya ve 1.7 milyon tonla Tekirdağ olmak üzere bütün şehirler gıda "ihraç" etmekte.

Bunlara ek olarak organik tarımın aşırı iklim koşullarına karşı dayanıklılığını test etmek üzere farklı bir senaryo altında

Türkiye için aldığımız sonuçlar bizi tüm dünya halklarının organik tarım gibi daha sağlıklı yöntemlerle beslenebileceği konusunda cesaretlendirdi.

modeli çalıştırdık. Kuraklık sebebiyle İç Anadolu'nun tarım yapılamaz hale gelmiş olduğunu varsaydığımız bu senaryoda Türkiye halklarını organik tarımla beslemek hâlâ mümkün. Bunun için ekilebilir alanların yüzde 88'i yeterli oldu, kullanılmayan alanların çoğu nadas alanı.

Elde ettiğimiz model ve bilgisayar programı dünyadaki gıda üretimini planlamak ve iklim değişikliğinin yeterli gıda üretimi üzerine etkilerini anlamak için kullanılabilir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) azalma eğiliminde olmakla birlikte dünyada hâlâ kişi başı 2.18 dönüm ekilebilir alan olduğunu raporlamış durumda. Dolayısıyla Türkiye için aldığımız sonuçlar (kişi başı gereken ekilebilir alan 1.97 dönüm) bizi tüm dünya halklarının organik tarım gibi daha sağlıklı yöntemlerle beslenebileceği konusunda cesaretlendirdi. Son olarak farklı alandan bir çalışmadan⁴⁹ bahsederek bitirelim. Bu çalışmada dünyadaki 139 ülkenin tümünde enerji tüketimini yüzde yüz su, rüzgar ve güneş enerjili teknolojilere döndürmek için bir yol haritası türetiliyor. Bizim modelimizin de ülkenin bütün ekilebilir alanlarının organik tarıma döndürülmesi şeklinde benzer bütünsel bir yaklaşımı var. Makalenin yazarları yüzde yüz dönüşümün ekonomik ve teknik açılarından mümkün, dönüşüm karşısındaki engellerin ise sosyal ve politik olacağını söylüyorlar. Biz de bir ülkeyi tamamen organik tarımla beslemenin matematiksel olarak mümkün olduğunu göstermekle birlikte, benzer sosyal ve politik engellerin ortaya çıkacağını öngörüyoruz.

¹ Bulut Aslan ve Yonca Demir, "Organic farming suffices to feed a country: a large-scale linear programming model to develop an organic agriculture plan for Turkey," *Sustainable Agriculture Research*, no. 7(1), (2018): 118.

² Doğrusal programlama 70 senelik geçmişi ile endüstri mühendisliğinin en temel ve gelişmiş yöntemlerinden biridir. Bir gerçek hayat probleminin kısıtlarını, değişkenlerini ve parametrelerini içeren doğrusal fonksiyonlar yoluyla matematiksel model oluşturulur. Model uygun bilgisayar programı kullanılarak çözülür. İstenirse parametrelerdeki olası değişikliklere karşı duyarlılık analizi yapılabildiği çözümün dayanıklılığı test edilir.

³ M. A. Altieri ve P. Rosset, "Agroecology and the conversion of large-scale conventional systems to sustainable management," *International Journal of Environmental Studies*, no. 50, (1996): 165.

⁴ Çağlar Keyder ve Zafer Yenil, "Agrarian change under globalization: markets and insecurity in Turkish agriculture," *Journal of Agrarian Change*, no. 11, (2011): 60.

⁵ Daha kapsamlı karşılaştırmalar için bkz. Bulut Aslan ve Yonca Demir, "Organik tarım Türkiye'yi besler!," *Toplum ve Bilim*, no.138/139, (2016): 155.

⁶ M. Fukuoka, *The one-straw revolution*, (Emmaus: Rodale Press, 1978); E. Rembiałkowska, "Quality of plant products from organic agriculture," *Journal of the Science of Food and Agriculture*, no. 87, (2007): 2757.

⁷ L. Horrigan, R. S. Lawrence ve P. Walker, "How sustainable agriculture can address the environmental and human health harms of industrial agriculture," *Environmental Health Perspectives*, 110, (2002): 445.

⁸ W. P. Cockshott ve A. Cottrell, *Towards a new socialism*, (Nottingham: Spokesman, 1993).

⁹ Fukuoka, a.g.e.

¹⁰ M. Barański, D. Średnicka-Tober, N. Volakakis, C. Seal, R. Sanderson, G.B. Stewart ve C. Leifert, "Higher antioxidant and lower cadmium concentrations and lower incidence of pesticide residues in organically grown crops: a systematic literature review and meta-analysis," *British Journal of Nutrition*, no. 112, (2014): 794.

¹¹ IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) organik tarım tanımı üzerinde 2008 yılında mutabık kaldı: "Organik tarım; toprak, ekosistem ve insan sağlığını devam ettiren ve sağlıklı olmasını sağlayan bir üretim sistemidir. Sistem, olumsuz etkisi olan girdilerin kullanımını yerine ekolojik işleme süreçleri, biyolojik çeşitlilik ve yerel koşullara uyum sağlamış döngüleri

dayanır. Ekolojik tarım, içinde bulunduğumuz çevreye fayda sağlamak, adil ilişkiyi ve tüm ilgili taraflar için iyi bir yaşam kalitesini yaygınlaştırmak adına gelenek, yeni buluşlar ve bilimi bir araya getirir.”

- ¹² K. Delate, C. Cambardella, C. Chase ve R. Turnbull, “A review of long-term organic comparison trials in the U.S.,” *Sustainable Agriculture Research*, no. 4(3), (2015): 5; E. Gündoğmuş, “Energy use on organic farming: a comparative analysis on organic versus conventional apricot production on small holdings in Turkey,” *Energy Conversation and Management*, no. 47, (2006): 3351.
- ¹³ J. Morison, R. Hine ve J. Pretty, Survey and analysis of labor on organic farms in the UK and Republic of Ireland,” *International Journal of Agricultural Sustainability*, no. 3, (2005): 24.
- ¹⁴ Keyder ve Yenil, a.g.e.
- ¹⁵ A. Jentsch ve C. Beierkuhnlein, “Research frontiers in climate change: effects of extreme meteorological events on ecosystems. C. R.” *Geoscience*, no. 340, (2008): 621-628; C. Rosenzweig, A. Iglesias, X.B. Yang, P.R. Epstein ve E. Chivian, “Climate change and extreme weather events - Implications for food production, plant diseases, and pests,” *Global Change & Human Health*, no. 2, (2001): 90.
- ¹⁶ M. A. Liebig ve J. W. Doran, “Impact of organic production practices on soil quality indicators,” *Journal of Environmental Quality*, no. 28, (1999): 1601.
- ¹⁷ D.W. Lotter, R. Seidel ve W. Liebhardt, “The performance of organic and conventional cropping systems in an extreme climate year,” *American Journal of Alternative Agriculture*, no. 18, (2003): 146.
- ¹⁸ L. E Drinkwater, D. K. Letourneau, F. Workneh, A. H. C. van Bruggen ve C. Shennan, “Fundamental differences between conventional and organic tomato agroecosystems in California,” *Ecological Applications*, no. 5, (1995): 1098.
- ¹⁹ Drinkwater vd., a.g.e.
- ²⁰ C. Badgley, J. Moghtader, E. Quintero, E. Zakem, M.J. Chappell, K. Avil’es-V’azquez ve I. Perfecto, “Organic agriculture and the global food supply,” *Renewable Agriculture and Food Systems*, no. 22, (2007): 86.
- ²¹ Lotter vd., a.g.e.
- ²² V. Seufert, N. Ramankutty ve J.A. Foley, “Comparing the yields of organic and conventional agriculture,” *Nature*, no. 485, (2012): 229.
- ²³ H. Willer ve J. Lernoud, *The World of Organic Agriculture - Statistics and Emerging Trends 2014*, (FiBL-IFOAM Report. Rheinbreitbach: Medienhaus Plump, 2014).
- ²⁴ European Environmental Agency (EEA), *Area under organic farming*, 2005, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/area-under-organic-farming-1>.
- ²⁵ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü Raporu: <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>.
- ²⁶ K. Demiryürek, C. Stopes ve A. Güzel, “Organic agriculture: the case of Turkey,” *Outlook on Agriculture*, no. 37, (2008): 261.
- ²⁷ Cengiz Aktar ve Victor Ananias, “Yeni bir ulusal politika: ekolojik tarım,” *İktisat, İşletme ve Finans*, no. 20(229), (2005): 26.
- ²⁸ Alper Akyüz ve Yonca Demir, “The role of a civil society organization in the development of the domestic organic market in Turkey,” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 54, (2016): 43.
- ²⁹ International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), *Criticisms and frequent misconceptions about organic agriculture: the counter-arguments*, 2009, http://www.ifoam.org/growing_organic/1_arguments_for_oa/criticisms_misconceptions/misconceptions_index.html.
- ³⁰ J.P. Reganold ve J.M. Wachter, “Organic agriculture in the twenty-first century” *Nature Plants*, no. 2, (2016): 1-8.
- ³¹ Å. Stenmarck, C. Jensen, T. Quested ve G. Moates, *Estimates of European food waste levels*, 2016, <https://www.eu-fusions.org/phocadownload/Publications/Estimates%20of%20European%20food%20waste%20levels.pdf>.
- ³² A. Muller, C. Schader, N. El-Hage Scialabba, J. Hecht, A. Isensee, K.-H. Erb ve U. Niggli, “Strategies for feeding the world more sustainably with organic agriculture,” *Nature Communications*, no. 8(1290), (2017): 1.
- ³³ F.M. Lappe ve J. Collins, *World hunger: twelve myths*, (New York: Groove Press, 1986).
- ³⁴ Aslan ve Demir, 2018, a.g.e.
- ³⁵ Seufert, vd., 2012, a.g.e.
- ³⁶ Badgley vd., 2007, a.g.e., Drinkwater vd., 1995., a.g.e.; Liebig ve Doran, 1999, a.g.e.; Lotter vd., 2003, a.g.e.
- ³⁷ V. Ersöz ile görüşme, Aralık 2017.
- ³⁸ <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Hayvancilik/Kucukbas-Hayvancilik/Koyun-Yetistiriciligi>.
- ³⁹ <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Hayvancilik/Kucukbas-Hayvancilik/Keci-Yetistiriciligi>.
- ⁴⁰ Entansif üretim sisteminde inekler ve sığırlar bir miktar gezinti alanları dışında kapalı tutulur, insanlar tarafından bakılır ve beslenirler.
- ⁴¹ Ekstansif üretimde hayvanlar yazları serbest dolaşırlar, otlaklarda ve meralarda oturlar. Bunu hava ve ot koşulları izin verdiği müddetçe yaparlar. Hava koşulları zorlaşınca onlara başlarını sokacak bir dam ve beslenmeleri için de yaz sonunda hasat zamanı tam da bu amaçla –kış beslenmesi için– kesilmiş ve kurutulmuş otlardan verilir. Hayvanların kışlık ot ihtiyacını karşılamak için yaşadıkları yöreye özgü yeşil otlar o yörenin ekilebilir alanlarında yetiştirilir. Türkiye’nin çoğu bölgesinde yonca yeşil ot ekilir ancak bazı illerde geleneksel olarak başka otlar kullanılıyor, örneğin Rize’de sadece arpa ve yeşil ot, Mardin’de ise burçak, mürdümük ve fiğ ekimi var.
- ⁴² Organik Tarım Kanunu için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041203.htm>.
- ⁴³ A. Voisin, *Grass Productivity*, (Washington DC: Island Press, 1959).
- ⁴⁴ <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>.
- ⁴⁵ Aslan ve Demir, 2018, a.g.e.
- ⁴⁶ Sağlıklı protein kaynakları olan ve ülkemizde çokça tüketilen balık ve mantarı, modelimize dahil etmemiş olduğumuzu ve dolayısıyla organik beslenmek için kişi başı gereken 1.97 dönüm ekilebilir alanın aslında bir üst limit olduğunu hatırlatalım.
- ⁴⁷ Modelde temel aldığımız günlük tüketim miktarlarını sağlık uzmanlarının önerilerini dikkate alarak belirledik.
- ⁴⁸ Okuyucumuzu İstanbul’un gıda ve adalet sorunlarının kapsamlı bir şekilde ele alındığı, Mekanda Adalet Derneği tarafından çıkartılan Beyond İstanbul’un 3. sayısına yönlendiriyoruz.
- ⁴⁹ M. Z. Jacobson, M.A. Delucchi, Z. A. F. Bauer, S.C. Goodman, W.E. Chapman, M.C. Cameron ve A.S. Yachanin, “100% clean and renewable wind, water, sunlight (WWS) all-sector energy roadmaps for 139 countries of the world,” *Joule*, no. 1, (2017): 1.

Vintage modası şimdi gıda kooperatiflerinde: “Yeni Bir İletişim Yolu Buluyoruz”

“Eski Türkiye”de kooperatifler vardı ama işin ilginç yanı “Yeni Türkiye”de de var. Gıda kooperatifleri yükselişini yaşarken birbirinden farklı sınıfların yaşadığı mahallelerde kurulan Anadolu’da Yaşam Kooperatifi ve Kadıköy Tüketim Kooperatifi ile bir sosyal psikoloğu bir araya getirerek günümüzde sağlıklı yaşam, organik ve gıda gibi başlıkların önünü arkasını konuşuyoruz.

2016 Kasımında Kadıköy’de açılan Kadıköy Tüketim Kooperatifi kapısına gönüllüler tarafından yerleştirilen bir masada, ilginç bir söyleşi için bir araya geliyoruz. Günümüzde kooperatifler tartışmasına dair hem bir izlenim yaratması, hem olduğumuz aşamayı anlamak, hem de bir başka tartışmanın fitilini ateşlemek için İstanbul’un yoksul mahallelerinden Sarıgazi, Gazi Mahallesi, Gülsuyu gibi mahallerde kurulan Anadolu’da Yaşam Kooperatifi ve nispeten orta sınıf bir mahalle olan Kadıköy’de kurulan Kadıköy Tüketim Kooperatifi buluşacak. Bu ekip hiç buluşmuyor değil, ama bu sefer ilginç olabilecek bir katkı olarak, bu ilişki katmanına bir de sosyal psikoloji gözü ekleyip sağlıklı gıda söyleminin yükselişini ve bu özlemin toplumsal arka planını anlamak istiyoruz. Psikolog Dr. Çağatay Çoker çağrımıza yanıt veren isim oluyor.

Kadıköy Kooperatifi adeta kendi “çoğulluğunu” da tescil edencesine tek kişilik çağrımıza üç kişilik bir ekiple yanıt veriyor. Bahar Özgül, Özden Ovalı ve Evrim Kalkan ile buluşuyoruz. Anadolu’da Yaşam Kooperatifi’nin kurucularından Gökhan Geçgin ve Çağatay Çoker de geliyor. Herkes “iş çıkışı” gündelik hayatını bir kenara koyacak, birazdan “gündelik” olanı, gündelik hayatımızdan “arta kalan” vakitte konuşmaya başlayacağız. Kadıköycüler bizler için hazırladıkları simit, zeytin ve çayı masaya güzelce yerleştiriyor ve tartışma başlıyor. Sağlıklı yaşam tutkusu, organik pazardan kendisi için değil de sadece çocuğu için alışveriş yapan insanlar, eskinin ve bugünün kooperatif anlayışı, kooperatife katılma ya da katılmama hikâyeleri,

Anadolu'da Yaşam Kooperatifi

Çağatay'ın ideolojinin artık çatışmasızlığı pazarladığı tespiti ve kooperatifçilerin birleştiği "Yeni bir iletişim yolu buluyoruz" fikrini okuyacaksınız. Arka planda örgütlenmenin felsefesine dair hafif örtük bir tartışma Gökhan ve Çağatay arasında dönecek, hissedeceksiniz.

Söyleşi yaptığımız saatler arasında insanlar iş çıkışlarında alışverişe Kadıköy Kooperatifi'ne uğrayacak. Akan pratiğin tam da kapısındaki bu iki saatlik tartışmayı farklı alanlardan gelen altı kişinin muhabbetinden bir kesit olarak okumak da mümkün.

Gökhan Geçgin (Anadolu'da Yaşam Kooperatifi):

Biz 2003'te resmi başvurumuzu yaptık ama teknik aksaklıklar nedeniyle 2004'te kurulduk. Okmeydanı Mahmut Şevket Paşa Mahallesi, Maltepe Güleusu Mahallesi ve Sultanbeyli'de Yavuz Selim ve Başaran Mahalleleri arasında şubelerimiz, Ankara Tuzluca'yır'da da girişimimiz var.

İlk tartışmalarımızda sorduğumuz soru şuydu: Mahallelerde dayanışma ilişkilerinin çözüldüğü yerlerde, nasıl bir araç insanları yeniden bir araya getirebilir? Kentin sorunları her geçen gün artarken çözümler ancak bir araya gelince ortaya çıkabiliyor. Bu çözümlerden sendikalar ve hak örgütleri de nasibini alıyordu, insanlar da başka araçların peşine düşmüyordu tabii. Örneğin üç ayda bir yardım, bir maaş ikramiye, kömür, çocuk yardımı vardı, kaldırıldı. Bu yardımlar biraz da sendikal mücadelenin sararmasıyla budandı. Bu

mahalle yaşantısına da yansdı, insanlar kendini komşusuna kapatan bir noktaya geldi, dost ve kapı sohbetleri azaldı, kent yaşamına bakışları değişti. Konu "Nasıl evin tapusunu, imarını alırız?" aşamasına geldi. Biz de dayanışma ilişkilerini yeniden yükseltmek için bir nokta tutmamız gerektiği tartışmasıyla başladık. O zamanlar ekolojik gıda, gıda egemenliği gündemde değildi. Ankara'da Yeni Yaşam Kooperatifi vardı ve dağılmak üzereydi. Zaman zaman bir takım ürünleri bir mahalleye getirip dağıtımını yapıyorlardı. Tabii kooperatifler 1980 öncesinde çok yaygın. Benim babam da bu işlerle uğraşmış 80'lerde, şeker ve un getirmiş. Alacakları bile var hâlâ. Düşününce yapılabilir geldi. Resmi kısmı zor oldu çünkü kooperatiflerle ilgilenen birime gidiyorduk ama artık bir şey bilmiyorlardı. Üstü örtülmüş, haberleri yok. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı vardı, onlardan yasal mevzuat konusunda destek aldık.

Okmeydanı'nda kooperatifin bulunduğu yerde toplu alışverişlerle, iflas eden marketlerden ürün getirmek gibi yöntemler denedik ama sonra baktık ki bu bakkalcılığa dönüyor. Bu durumda bir tuhafılık olduğunu fark ettik. Bunun üzerine siparişle ürün getirme ve araçları aradan kaldırma meselesini denedik. Direkt sipariş usulüyle, önceden haberdar edip, önden de numune getirdik. Anlaştığımız tarihi bildirdik ve insanlar gelip aldılar. Bugüne kadar depolama ve stoklamaya ihtiyaç duymamıştık ama bugün öyle yürüyemiyoruz çünkü iş

Bizim yerelde sorunu sadece tüketim, ekolojik gıda üzerinden tanımlamak mümkün değil çünkü mahallelinin ihtiyacı buradan gelişmiyor. Asgari ücretle tekstil ve inşaat üzerine çalışan işçiler yaşıyor mahallede ağırlıkla. İşlerin kesat olduğu ve geçiş dönemleri yaşıyorlar. Arada işsiz kalıyorlar. İhtiyaçları daha uygun fiyatla gıda alabilmek.

geliştikçe, alıcıların sayısı arttıkça, ortaklar gelip gitmeye başladıkça ihtiyaç duymaya başladık. Nakliye konusunu TÜMTİS (Tüm Taşıma İşçileri Sendikası) ile çözdük bir ara mesela, bize destek attılar.

Bizim yerelde sorunu sadece tüketim ve ekolojik gıda üzerinden tanımlamak mümkün değil çünkü mahallelinin ihtiyacı buradan gelişmiyor. Asgari ücretle tekstil ve inşaat üzerine çalışan işçiler yaşıyor mahallede ağırlıkla. İşlerin kesat olduğu ve geçiş dönemleri yaşıyorlar. Arada işsiz kalıyorlar. İhtiyaçları daha uygun fiyatla gıda alabilmek. Pazardaki fiyata pazar dışı kaliteli bir ürün istiyor. Doğal olarak arayış böyle. Bu arayışa zaman zaman yanıt vermeye çalıştık ama şu sorunla karşılaştık sonra, üretici bize diyor ki "Elimde üç buçuk ton zeytin var, istediğiniz 500 kilo için bozamaz!" O dönem pek çok şey denedik ama üretici bariyerine çarptık daha çok. Bir aldığımız ürünü aynı kalitede bir daha alamadık. Hatta daha Caferağa Dayanışması varken, ki Kadıköy Kooperatifinin çıkışıdır o, Ezine'den peynir alıyorduk. Önce iki kilo peyniri 7 liraya verirken, bir anda 35 liraya vermeye başladı. Bunu anlatamıyorsun yerelde. Bu konuyu birlikte örgütleme konusu bu yüzden bir ihtiyaç olarak belirdi.

Buradan Kadıköy Kooperatifi'ne geçebiliriz. Caferağa Dayanışması sonrası diye belirtti Gökhan. Kişisel gözlem ve katılımınızı temel olarak alırsanız, siz nasıl anlatırsınız?

Özden Ovalı (Kadıköy Tüketim Kooperatifi):

Yaklaşık bir yıldır gönüllüyüm ve son altı aydır aktif olarak katılıyorum. Önce sosyal medya hesaplarını takip ederek başladım ve alışveriş ettim. Bir alışverişim sırasında konuşurken gönüllülük esasına göre

çalıştıklarını ve daha kalabalık olurlarsa daha iyi işler yapabileceklerini öğrendim. Tanışma toplantısına katıldım, sonra eğitim aldım ve artık gönüllü olarak bulunmaya başladım kooperatif içinde. Başlangıcında da bildiğim kadarıyla, Gezi Direnişi sonrasında mahalle forumlarında filizlenen topluluklarının sonucunda filizleniyor. İlk BÜKOOP (Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi) ile Anadolu'da Yaşam'la toplantı yapıyor, bir sene sonrasında dükkân açılabilir fikriyle tekrar bir araya geliyorlar. Önce paket çalışması yapıyor, sipariş toplanıp, ürünler getiriliyor. Bunlar BÜKOOP ve Çiftçi-Sen onaylı ürünler. 2016 Kasım'da da dükkân açılıyor.

Kooperatif öncesinde örgütlü müydünüz ve nasıl bir ihtiyaçla nasıl keşişti yolunuz?

Ö.O.: Benim Gezi dışında herhangi bir eyleme katılmışlığım, bir kolektifte çalışmışlığım yok. Aldığım gıdanın nereden geldiğini, hatta üreticisinin adını bilmek istiyorum. Evet nohut tüketiyorum, ama ne zaman, nasıl ve hangi coğrafyada yetişir gibi temel cevapları bilmiyorum. Kooperatifin bir çok farklı deneyimi olan insan ve temel ihtiyaç üzerine kurulu olması çekinmeden dahil olabileceğim bir yer hissini verdi, çok hevesliydim. Burası başlamak için yeridir diye düşündüğüm bir deneyim.

Bahar Özgül: Aslen fizyoterapistim ben ama üniversitede çalışıyorum. Benim de ilgim benzer biçimde doğdu. Herkesin bir dönüşü var. Sağlık problemleri yaşadığımda yediklerimin ne olduğunu sorgulamaya başladım. Pek çok kentlinin yaşadığı bir sorun bu. Hiçbir ürünün sürecini bilmiyoruz. İnsan üretebilen bir varlık ama bu yetisini kentliler ne yazık ki kaybetmiş. Bunlar aklımdan geçerken tohumlar üzerine düşünmeye başladım. Atalık, hibrit, GDO'lu... Balkon bahçeciliği yapmaya başladım, bana dayatılan market ve pazarlar ürünlerini de sorgulamaya başladım, alternatif yollar düşünmeye başladım. Üreticilerle temasa geçmeye çalıştım ama bu zordu sonra gıda toplulukları ve kooperatifleri öğrendim. Bu yolda da Kadıköy Kooperatifi karşıma çıktı. Beş temel ilkesini okuyunca da tamamen örtüştü fikirler. Gelip tanıştım, gözlemlerim ve dahil oldum.

Evrım Kalkan: Ben deniz biyoloğuyum. Kooperatifle tanışmam BÜKOOP'ta çalışırken ve okurkenki döneme denk

geliyor. Fark ettim ve "Biz çocukken de kooperatifler vardı" dedim. İçinde olmasam da Gezi Dayanışması, kooperatifler derken süreçleri takip ediyordum. Örgütlülük anlamında zaman zaman belli dayanışmalar içinde oldum hayat izin verdikçe. Elimde tek bir şey vardı; dayanışmak iyi bir şey hele bu coğrafyada. Sonra gıda kaçınılmaz bir şekilde karşınıza çıkıyor. Okuyup içine girdikçe, ne kadar politik bir konu olduğunu fark ettim. Orada iklim değişikliği gibi kocaman sorunlar duruyor. Ben de hep biyo-çeşitlilik, okyanuslar diye düşünürken, burada gıda konusu da var dedim ve yakınımında Kadıköy Kooperatifi'nin olduğunu fark ettim. Gelip dahil olabiliyim, zamanı geldi diye düşündüm ve "Ben de aranıza katılmak istiyorum" dedim. Şimdi çok yeniyim.

Pek çok mahallede girişim var, değil mi?

G.G.: Çok sayıda girişim ve gıda topluluğu var ve siyasetler artık açıkçası gıda topluluklarını keşfetti. Koşuyolu, Beşiktaş, Şişli var. Ovacık Kooperatifi var. İzmir'de var, Ankara Kızılay'da açılmaya çalışılıyor. Mersin ve Adana'da var. Sarıgazi'de dernekler üzerinden yapmaya çalıştılar ama olmadı. Kooperatifleşmeye karşı olan bir takım topluluklar da var tabii, onlar daha küçük kalmak istiyorlar. Ama çok da sürdürülebilir olmuyor bu.

Çağatay Çoker: Sürdürülebilir olmayandan kastınız ne?

G.G.: Kurumsallaşmanın handikapları da avantajları da var. Öncelikle alışık olunan şey kurumsal. Üretici de, yasal zorunluluklar da sizi kurumsallaşmaya zorluyor. Örneğin Tokat'ta ya da Sivas'ta insanlar ürünlerini topluyorlar ve bir aracı buluyorlar, belli bir tarihte topluyorlar. Bu bir kooperatif çalışması aslında. Ya da 2000'lere kadar vardı; deterjanın en büyük boyunu alıyorlardı ve ambalaj fiyatı nedeniyle en büyüğü daha ucuza gelir ya, mesela 30 kiloluk deterjanı paylaşıyorlardı. Ya da salça yaparken gidip birlikte domates alıyorlardı filan. Bunlar deneyim ama sürdürülebilirlik zorlukları var. Birincisi yasal sıkıntı, maliye denetliyor bu tür şeyleri. Biliyorsunuz ki atalık tohumla kendi bahçenizde bile yetiştiremiyorsunuz. Yazın bunu yapan bir kadın vardı ve haberlere çıkmıştı, müdahale etmişlerdi çünkü gıda politikaları bunu istiyor. Bugün içinde bulunduğumuz durum, bu kadar hastalıklı GDO'lu tohumun gerekçeleri bu. Slow

Hiçbir ürünün sürecini bilmiyoruz. İnsan üretebilen bir varlık ama bu yetisini kentliler ne yazık ki kaybetmiş. Bunlar aklımdan geçerken tohumlar üzerine düşünmeye başladım.

Food'cular da yavaş tüketim üzerinden çözmek istiyorlar bunu. Ama bu hakikaten politik bir konu ve üreticiyle tüketicinin örgütlenmesi lazım. Üretenin sağlıklı üretmesi için tüketicinin de üretene ilişki kurmaya ihtiyacı var. Bütün bu sistemi yaratanlar da araçlar. Araçlar kâr edenler. Elmayı 80 kuruşa alıyor ve 4 liraya sana ulaştırıyor. Aradakiler bu meselede başka bir tavır alıyor olabiliyorlar. Bu yüzden meşru bir zeminde, hatta ilerlemesi çok önemli. Bu yüzden biz en baştan beri zor olsa da kurumsal bir şekilde girdik bu sürece. Muhatabı belli olsun istedik. Artık kimseye güven yok ve her şey doğal diye pazarlanıyor. Doğal da bir marka oldu yani.

E.K.: Birileri bizim adımıza karar verip "Senin için bu sağlıklı, bunu tüketme ya da tüket" diyemez. Böyle bir farkındalıkla başlıyor her şey. Herhalde bir resmiyet kazanmak şu anlamda önemli: Tüketicinin "nereden bu?" dediğinde, sana güveniyorum diyerek güvenebileceği bir şey de değil aslında bu.

Ç.Ç.: Söylediğiniz şeyle ilgili temel sıkıntı şu gibi geliyor; üretici ve tüketicinin hep ayrı gibi konuşuluyor. Absürt bir yerden örnek vereceğim, mesela müzik dediğimiz şeyin kendisi de oluş halini ya, yani beden ve zihni birleştiren bir şey ya, ki siz de aslında çok benzer bir şeyden bahsediyorsunuz, yani nohudun nasıl üretildiğini bilmiyoruz ama önümüze gelen şekli yapıyoruz. İlginçtir, yemeğimizi estetize ederiz, ki bu masada bile aşağı yukarı öyle bir şey var, tabakları çatalları yan yana dizebiliriz. Estetize ediyor olmamızın bir sebebi var gibi. Bir şeyi güzel göstermeye çalışıyorsak onun altında sanki saklamaya çalıştığımız bir taraf var. Sonuçta dediğimiz şey hayvan olduğu zaman –vegan değilim ama oradaki mantığı anlayabiliyorum– önümüze bir tavuk budu geldiğinde, onun but olduğunu düşünmüyoruz. Bu orta sınıf değerlerle de alakalı. Yerken çatal kullanıyoruz, ağzımızdan o yağın fişkırmamasından da rahatsız oluyoruz ya, aslında bahsettiğiniz o şeyin kendisi bir yabancılaşma biçimi. Toprağın

Yediğimiz şey hayvan olduğu zaman –vegan değilim ama oradaki mantığı anlayabiliyorum– önümüze bir tavuk budu geldiğinde, onun but olduğunu düşünmüyoruz. Bu orta sınıf değerlerle alakalı. Yerken çatal kullanıyoruz, ağızımızdan o yağın fışkırmamasından da rahatsız oluyoruz ya, aslında bahsettiğiniz o şeyin kendisi bir yabancılaşma biçimi. Toprağın kendisine yabancılaşmak.

kendisine yabancılaşmak. Kendi içimizde de gizlediğimiz şey, yediğimiz şeyin kendisi değil sadece, o vahşi ve çirkin bulduğumuz, öldüren bir biz versiyonu. Hatta endüstrinin kendisi bizden öldürme eylemini de yapıyor. Biz orta sınıf olarak öldürmenin kendisini yasaklarız, korkunç bir şeydir bizim için ve şiddetsizmiş gibi tasarlarız kendimizi. Halbuki öyle değiliz. İnsanın özünde veya doğasında öldürmek vardır demiyorum, sadece onu bir değer olarak çirkinleştiriyoruz diyorum. Günün sonunda sanki onu gizlemeye ve esteteze etmeye çalışıyoruz. Burada ikili bir yok saymaya çalıştığımız öteki ilişki biçimi var. Müzikle kurduğum bağlantıda da söylediğiniz şey var; artık müzisyenle onun seyircisi –yani üretici ve tüketici ilişkisi– böylece tamamen ayrı şeyler olmaya başlıyor. Ya da porno sektöründe bunu düşünün bir. Pornografinin uygulayıcısı, sahneleri çeken ve orada

emek harcayan insanlar var, bir de tüketicisi var. Tüketici seks eylemine sahip olmuyor, gerçekleştiriyor. Nohutla ilgili hikâye de benzer. Bir yandan eylemi gerçekleştiren eylemin kendisini hiçbir zaman gerçekleştiriyor oluyor. Çünkü orada yapılan şey sahne sahne bir şeylerin birleştirilmesi, bir yanılısama biçimi. Dolayısıyla her iki taraftaki şey de oluşun kendisinden uzaklaşıyor. Yani var olunmuyor, bir yokluk biçimi gibi gelmeye başlıyor.

G.G.: “Gıda politiktir, oradan koparamayız” konusu da bununla ilgili. Kooperatifle sistemden kaynaklanan pek çok meseleyi çözemeyiz tabii.

Ç.Ç.: Tam tersine, ben bunu çözememek olarak almadım, bir alternatifini kuruyorsunuz ya, genel sağlık söylemini düşününce onun da bir alternatifini kurmuş oluyorsunuz. Bu illa ki ideal bir “üretici-tüketici ortadan kalkacak” argümanı ile olmak zorunda değil. Bu anlamda sizi eleştirmedim.

Alternatif geliştirmiş olmalarıyla, yeni bir gerçeklik oluşturmuş olmalarıyla ilgili bir yorum olarak anlıyorum ben.

G.G.: Oluşturabildiğimiz alternatif bizim meselenin kısmen çözülebilir yanı da olabilir. Küssadan hisse güç oluşturup, bu domatesi yiyen insanlar olarak araçları aradan kaldırıp üreticiyle ilişki kuruyoruz. Ona ulaşamıyor olmamızın sebebi araçlar ya da bunu vergilendiren, başka bir çok ürünü ithal etmek zorunda bırakan sistemin kendisi ve yabancılaşmak. Bu binayı yapan işçi hiçbir zaman burada oturamaz ya hani, ancak uzaktan bakıyorlar. Biz durduğumuz yerden bugün

pek çok sıkıntıyı çözebiliriz. Gerçek, elle tutulur sonuçları var çünkü olanların. Mesela onkoloji servisleri hastalarla dolu, küçücük çocuklar yüzlerinde maskelerle dolaşıyorlar. Dün “Ne kadar sağlıklı olabilir ki?” dediğimizde bunun bir karşılığı yoktu.

Peki bu kadar gerçek, net bir manzarayla karşılaşmak mı hepimize bu kadar ajite ediyor, dehşete düşürüyor ve hepimizi bu konunun bir parçası haline getiriyor? Yüz yüze kalmak mı bizi zorlayan? Ve öte yandan bir dünyada konu kooperatiflere doğru yol alırken, bir başka dünyada detoks tarifleri havada uçuşuyor, sağlıklı yaşam koçları iş yapıyor. Herkes farkında bu kirli gıdanın. Kapitalizmin farklı taraflarında aynı oyuncağı çekiştiriyor gibiyiz.

Ö.O.: Benim için konu biraz tüketim alışkanlıklarımız. İçine doğduğum dünya, neyin nereden geldiğini bilmediğim bir yerdi. 4-5 senedir et yemiyorum ama ondan önce, sorgulamamıştım. Bahsettiğiniz detokslu dünyayla ilgili yeni nesil pazarlamalar da bu söyleyeceğim şeye dahil; hepsi birer tüketim versiyonları ve çılgınlaşma hali. Kooperatifte edindiğim çok değerli bir deneyim var; ilk defa bir üreticiye ziyarette bulundum hem de ilgisiz bir coğrafyada. Niğde’ye gittim. Ki bunu yıllık iznimden alarak yaptım. Meyve üreticisinin çiftliğini ziyaret ettik bir arkadaşla. O kadar güzel ve o kadar çok emek isteyen bir şey yapıyor ki! Yıllarını bu işe vermiş, paylaşmaya çok açık, ama gel gör ki hasadını 3 kuruşa tüccara vermek zorunda. Kooperatiflerle çalışmayı çok istiyor ama bir takım çözülememiş sorunlar var. Önüme gelmiş, paketlenmiş,

Feriköy organik pazarı. **Kaynak:** Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği.

Feriköy organik pazarı. **Kaynak:** Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği.

doyuran şeyin ardında nasıl bir emek, nasıl bir bedel ödendiğini görüyorum. Bu deneyime sahip olmak bile markete girerken bir adım geri çekilmeme neden oluyor. Üretici benim aldığım şeyin ne kadarını cebine koyuyor sorusunu sürekli aklımda tutuyorum.

Kooperatife ulaşmak da bir çaba gerektirmiyor mu? Gazi Mahallesi ya da Kadıköy fark etmez, bir sınırlı kitleye hitap ettiğini de söyleyebiliriz yer yer. Kapitalizmle aynı tuzağa düşüyor muyuz, yoksa başka türlü bir dünyanın kapısını aralıyor muyuz? Burada kendimize biricik bir dünya kuruyoruz. Örneğin organik pazarda da bunu hissetmek mümkün. Bir kadınla tanışmıştım pazarda, kendisi için alamıyor ama sadece çocuğu için satın alıyordu organik sebze meyveyi.

Ç.Ç.: Tam bir karşılık vermeden belki, etrafında dolaşacağım. Zizek'i çağrıştırdı söylediğiniz şey. Modern dünyanın ideolojisi 1980'lerden sonra değişti. Bize şimdi sadece kahve satmıyorlar, kahveyle beraber üçüncü kuşak kafe dediğimiz şeyi, o değeri de yükleniyoruz orada oturunca. Herhangi bir kahvede değil de "bir kafede" oturuyoruz. Bunun değeriyle kendimi izlemeye ve değerli bulmaya çalışıyorum. Bu da aslında oluştan koparan bir şey ama Zizek ikinci bir şeyden bahsediyor; eskiden ideoloji bu biçimde işliyordu fakat artık tam da verdiğiniz örnekte olduğu gibi, kahve

sonuçta sömürgeci bir şeyin sonucunda ortaya çıkıyor, insanlara emeğini vermiyorsunuz ve onlar bu durumdan faydalanamıyor; tıpkı bir inşaat işçisinin yaptığı apartmanda oturamaması gibi. Fakat biz orta sınıflar –hep orta sınıf diyorum ama bu konularda orta sınıfın temel bir etkisi var– şunun farkındayız: "Evet kahveyi tüketiyorum ama kahveyi aslında ufacık çocuklar fakirlik içinde ölürken tüketiyorum." Bu da bir çatışma yaratıyor bende. İdeoloji artık sanki bunu bir değer olarak pazarlamıyor da aslında artık bana pazarladığı şey bu çatışmasızlık gibi. Starbucks kahvesinden satın aldığımız zaman "Yüzde 1'ini Guatemalalı çocuklara gönderiyoruz" diye bir şey yapıyorlar. Artık kahvenin kendisi bana bir değer vermiyor, aksine benden o çatışmayı alıyor. Ya da ben çatışmasızlığımı satın almış oluyorum. Hatta Suriyelilerin botları batar ve ölür ya insanlar, aslında onlar batmaz, vurulurlar, patlatılırlar. Bunu yapan Amerikalı bir şirket var. Alman hükümetinin kendisi göçmen dostu bir politika işletiyor içeride ve Almanya'da da insanların göçmen dostu olduğunu görebilirsiniz. Ama bir yandan da bu firmayı Alman hükümeti kir alıyor. Bir vatandaş bunun farkındadır. Yaptığımız eylemin sonuçlarının farkındayız yani ama sadece bu çatışmasızlığa evvallah diyoruz. Aynı yemekteki gibi estetize edip onu saklayabiliyorum mesela tabağımdayken.

Biz orta sınıflar şunun farkındayız: "Evet kahveyi tüketiyorum ama kahveyi aslında ufacık çocuklar fakirlik içinde ölürken tüketiyorum." Bu da bir çatışma yaratıyor bende. İdeoloji artık sanki bunu bir değer olarak pazarlamıyor da aslında artık bana pazarladığı şey bu çatışmasızlık gibi.

Sorduğunuz soruda da şöyle bir taraf var; aslında orta sınıf ve dünya olarak bir krize giriyoruz, değerlerimiz çatışıyor. Orta sınıf değerlerinde de şiddet iyi bir şey değil. Biz şiddeti bırakın hatta temassızlıkla yaşıyoruz. Gökhan, başta sizin dediğiniz gibi, mesela komşu ilişkilerinin bitmesi. Temelde bir temassızlık yaşıyoruz. Bireye çok yaslanan bir şey orta sınıf. Taciz ve tecavüz bizim için tabii ki korkunç şeyler, ama bir yandan da temassızlığı da üretiyor ya bu değerler. Hükümet ve devletler var olan şiddetlerini saklamaya gerek duymuyorlar artık. Bu tam da biz orta sınıflar için büyük bir kriz yarattı. O yüzden de Gezi ve sonraki dönem, hepimizin bir takım cevaplar aradığı, dolayısıyla farklı yönelimlere girdiği ve bu anlamda umutlu bir dönem. Çünkü pratiğe dönüyoruz ve bizi mutsuz eden temassızlıkları kırmaya çalışıyoruz.

B.Ö.: Tekrara mı düşünüyoruz sağlıklı gıda merak ya da hevesiyle? Esas tam bir örtüşme yok burada. Organik pazardaki lüks tüketimle kooperatif ve alternatif yollar tam örtüşmüyor bence. Biz burada üreticiyle temas halindeyiz ve dedik ya temas kopmuş durumda diye, biz burada o teması kuruyoruz. Biri atalık tohumdan domates üretiyorsa, satamazsa bunu ve üreticiye ulaştıramazsa artık bu üretimi tekrarlamayacak ve geleneksel tarım sönümlenecek. Kooperatifte bir değil, birçok dokunuş var. Hem tüketici hem de üretici tarafındayız. Üreticinin de yaptığının ne kadar kıymetli olduğunu fark etmesine yardım ediyoruz.

G.G.: Yaptığımız şey kapitalizmi yeniden mi üretiyor? Tam olarak öyle değil. Ha, bağımlı doğru kurmazsan ona dönüşür. Buna siyasi jargonda ekonomizm denir. Buradaki sağlıklı şey şu, Özden'in tarif ettiği, kendi Kadıköy Kooperatifi'yle tanışma deneyimi var ya, o önemli işte. Bu yaptığımız şey, böyle insanların ortaya çıkmasına yol açarsa iyi bir şey diyeceğiz. Şöyle düşünün, 68 kuşağının alamet-i farikası neydi? Büyük şehirlere okumaya gelmiş, aileleri Adalet Partili olan gençler boykotları öğreniyor önce, sonra konuları daha iyi bir eğitimin nasıl verileceği oluyor. Sahaya indikten sonra birilerinin bu eğitimi birilerine reva görmekte olduğunu fark ediyorlar. Bir torna tezgahı gibi kurgulamış birileri. Eğitimde bugünkü gibi çeşitli ve keskin ayrımlı durumlar yok, örneğin bir okulda tökezlerse durumuna göre meslek lisesine gidecek. Askerliğini yapacak, evlenecek, çocuk yapacak. Burada da orta sınıf hikâyesi var ya sürekli, orta sınıf da araçlar gibi bir pozisyonda. Bu çelişkilerin görünmesini engelleyen sınıf.

Ç.Ç.: Sorun şu ki, tam da bunları tartışan kesim orta sınıf. Bu bir paradoks.

G.G.: Bu yaptığımız iş bizi biraz onlarla buluşturuyor. Vakko'da bir beyaz yakalı çalışan, önüne konan şartlar gereği *casual* giyinecek, çocuğunu bilmem hangi okula götüreceği gibi şartlarla yaşıyor. Ama aslında bizim Gülsuyu'nda yaşayan belediye otobüs şoförüyle aynı parayı kazandığını görüyoruz bir düzlemde. Sadece mekânsal farklılıkları var. Orada sistemle çelişkisini görmemiş oluyor. Bir alttaki de "O bunu yiyor ben yiyemiyorum, o zaman oğlum sen de oku, benim gibi hamallık yapma, onun yediklerini ye" diyor. Peki o ne yiyor

kardeşim? Tam da bizim yediğimizi yiyor aslında. Senin "sadece ambalajı farklı" dediğin konu. Bizim yaptığımız şeyde olan şu, üreticiye "Bu koşullarda yaşamayabilirsin, daha iyi koşullarda üretim yapabilirsin. Seni 1 liraya, ilaca, kimyasal yöntemlere mahkûm eden sistem ve bundan kurtulmak mümkün" diyoruz. Bunun kaynağında gıda olduğu gibi sağlık, eğitim politikaları da var. Bu merkez Özden gibi insanlarca zorlandıkça, tanışan, ufukları değişen insanlar çıktıkça olur. İkinci mesele de yatay örgütlenme. Kadıköy Kooperatifi'nde var, biz de "daha şeffaf, denetlenebilir bir yönetim anlayışı" diyoruz. Sorunların birlikte çözüldüğü bir yönetim anlayışı senin dediğine asıl çare. Katılımcılık konusu belirleyici olacak.

Ö.O.: Evet, örneğin Kadıköy Kooperatifi yaptığı şeyle ekoloji hareketinin de yanında mesela. Toplumsal dayanışmadır bu. Sadece gıda meselesi yok yani işin içinde. Ben Kadıköy yerinde yaşayan ve beyaz yakalı olarak çalışan, belli lokasyonlarda bulunan bir insanım. Ama şimdi Gökhan'ların Okmeydanı'ndaki deneyiminden haberdar olabildim. Benim için toplumsal dayanışma kısmı da önemli. O yüzden "Yine kapitalizmi üretiyor mu?" sorusuna yanıtlım "Hayır" değil, ama bu saydığım noktalar yüzünden "üretmesini zorlaştırır" gibi geliyor. Elbette ürettiği yer olacaktır ama öyle olmaması için çabalıyoruz galiba.

Deneyim paylaşımı mühim böyle bir örgütlenme modeli içinde değil mi?

E.K.: Burada mesele "Çok sağlıklı olalım, çok uzun yaşayalım, ölmeyelim" değil, senin verdiğin örnekteki gibi sadece çocuğuna organik alabilen kişiye "Sistem böyle olmak zorunda değil, mesele sadece organik beslenme değil" demek için ulaşabilmeye çalışıyoruz. Bunun dayanışma ve birlikte hareket ederek mümkün olabileceğini söylüyoruz. Mesele, bir iletişim yolu bulmak.

Bir başka iletişim yolu bulmak gibi sahiden kooperatifler değil mi?

B.Ö.: Tabii, kooperatifin kökünde kooperasyon var, yani birlikte bir şeyler yaparak koordineli bir şekilde hareket etmekte geliyor. Esasen sağlıklı beslenme ötesinde beraber bir şey yaptığımızı hissediyoruz. Bunu kaybettiğimiz için bugün benzer dertler, benzer isyanlar var ama bir aksiyona geçilemiyor.

Kooperatif bizde küçümsenen bir araç. Çünkü bugünkü anlamı birileri açısından kâr üreten bir araç olması. 80'lerde bazı kooperatifler yüzünden bozulmuş güven algısı.

Bugün Kooperatifler Günü var örneğin, Sanayi Bakanlığı geliyor, bond çantalı insanlar filan görüyorsunuz, mafyatik de bir alan.

Ç.Ç.: Çok değerli bir şey söylüyorsunuz. Hepimiz bir yerde mutluluk arayışı içindeyiz, 80'lerde başka bir şeydi, bugün mutluluk arıyoruz. Problem muhtemelen krizimizle de alakalı. Çocuk oyununun kendisi aslında oluşun kendisidir ya, hepimiz oynadık, çocuk olduk. Orayı bir hatırlamak gerekiyor. Oyunun kendisinde farkındayızdır evet; ama orada bir gerçeklik üretiriz. Burada da aynı var. "Yanık kokuyor" desem, muhtemelen hepimiz havayı bir koklarız, fark ederiz. Harekete geçirip, nesneleştiriyoruz. Olmayan bir şeyi var edebiliyoruz. Oyunun kendisine inanıyoruz ve oynarken bunun farkında olmuyoruz, oynuyoruz, bitişine kanaat getiriyoruz. "Bitebilir" diyoruz. Sanırım yetişkin olmakla da alakalı bir şey var; Yetişkinin gene bir oyun oynuyoruz ve fakat bu sefer oyunun bitmesiyle ilgili bir dert yaşıyoruz. Bitmemesi için elimizde ne varsa koymaya başlıyoruz Bitmesini istemeyen sınıflar devreye giriyor. Mesela üniversiteye girmek zorunda mı herkes şu an? Niçin? Belli bir değeri edinmek için değil, belli bir değersizlikten kaçınmak için. Sürekli ya geçmişini ya da geleceği izleyerek gene bir izleme ilişkisi oluşmuş oluyor. Bahsettikleriniz şu yüzden de değerli; asıl mesele sağlık söyleminin kendisi değil –sağlık söylemini hakikaten de çok sıkıntılı buluyorum– ama sağlık söylemini bir araç olarak kullanıp tekrar bir oyun kurabilmek. Aynı çocukluğumuzda olduğu gibi bir oyun. Yani kendiliğindenlik. İzleyip de "Doğru mu yapıyoruz, yanlış mı" sorusunun kendisi veya şu an "çok iyi bir şey yaptığınızı söyleyemem" çok iyi bir şey. Bu içinde yer alabiliyoruz, var olabiliyoruz demek.

G.G.: Aslında kooperatifler çok eski, 80'lerde ezilip geçene kadar hep var. Sovyet Rusya'da mesela bağ gibi.

Bayramiç, Çanakkale. **Kaynak:** Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği.

Kooperatife “Çocuğuma sağlıklı bir şey yedirebilir miyim?” diye gelen de olacak, “Bütün insanlığı uyandırabilir miyim?” diyerek gelen de. Kooperatifler düzleminde bu iki kesim işbirliği yapmak zorunda. Birinin sağlıklı gıdaya birinin de daha fazlasını yapmaya ihtiyacı var.

Toplumsal ilişkiler hep kooperatifler üzerinden var ediliyor. Bizde küçümsenen bir araç. Çünkü bugünkü anlamı birileri açısından kâr üreten bir araç olması. 80’lerde bazı kooperatifler yüzünden bozulmuş güven algısı. Bugün Kooperatifler Günü var örneğin, Sanayii Bakanlığı geliyor, bond çantalı insanlar filan görüyorsunuz, mafyatik de bir alan. Fakat bizim yaptığımızda işte şöyle de bir anlam var, biz burada insanlara bir şey sordurtuyoruz. “İyi bir şey yemeni engelleyen birileri var!” diyoruz. Kapitalizm bir şeyi ihtiyaç haline getiriyor, sonra etrafta kola bağımlısı insanlar görüyoruz. İnsanlara havadan “Kapitalizm seni eziyor, sömürüyor, sağlık politikasını da eğitim politikasını da üretiyor, her gün onu yeniden yaratan sensin,” deyince anlamıyor insanlar ama özlediğim domates kokusunu alabileceksen bugüne

kadar neden alamadığını konuşunca anlıyor insanlar. Bu konu kurt gibidir. Sen doğru zemine götürebilirsen, örgütlülükleri doğru zemine götürürlerse bir sürü politikayı belirlemeye başlayabilirler.

80 darbesi siyasiydi, neden kooperatifleri ve dernekleri vurdu? Çünkü bugün bunlar birileri tarafından bir arka bahçe olarak kullanıldığı için angaje bir ilişki güdüldü. Bugün kooperatiflerin yeniden kuruluyor olmasının önemi, yeni ve başka bir kooperatif tartışmasının yapılabilir olmasında. Yatay örgütlenme ile birlikte tartışıyoruz. Anadolu’da Yaşam Kooperatifini kurduğumuzdan beri prensip kararımız var, “Kooperatif sermaye biriktiremez,” diyoruz. Kasamıda para olduğu zaman, o parayı bir başka dayanışma aracının kurulması için harcamak prensip kararımız. Çünkü Tansaş ya da Halk Ekmek de eski birer kooperatifti. Öyle sınırlara gelmiş ki buralar, yönetim kurulu bir gün kasaları boşaltmış. Ortakların küçük paylarını satın almış ve şirkete dönüşmüş. Durumu bunlarla ya da sağlık endüstrisi ile birlikte tartışınca anlamı var.

İnsanlar BİM’de yediği şeyin peynir olmadığını bilmiyor. Birinin bunu anlatması lazım, ama zehirlendiğini biliyor. Mahallelerimizde tüketim

alışkanlıkları anketi yaptığımızda Gülsuyu’nda insanlar zehirlendiklerini biliyorlar, ama neyden zehirlendiklerini bilmiyorlar, bunu gördük. Kaşarın içine patates konduğunu ya da tarihi geçmiş ürünün alınıp yeniden harmanlanıp piyasaya sunulduğunu biliyor, ama şimdi gerisini anlatırsak, üzerine “Neden böyle bir yönetim?” sorusunu da sordurabilirsek eğer, insanlar başka türlü bir yönetim anlayışı olabileceğini düşünürlər. Yerel yönetimlerle bağını kuruyoruz konunun.

Ç.Ç.: Hem katılıyorum hem katılmıyorum. Bir trol var bu ara televizyonlarda, Korcan ismi. Evlilik programlarına, yarışma programlarına katılıyor. Oralarda genelde ortamın aksine bir takım davranışlarda bulunuyor. Ben Korcan’ı değil de izleyicileri izliyorum, nasıl tepki verdiklerini görmek için. Sanırım Zuhâl Topal’ın programlarından bir tanesinde “Sen bu kafada olabilirsin, ama bu ortamı bozma” diyorlar. İzleyenlerde de bir kısmı bu evlilik programlarını ciddiye alıyor, bir kısmı oyun oynandığını biliyor, fark ediyorsun. Korcan’a deniyor ki “Burası bizim ve biz burada bir şekilde mutluyuz.” Kısa ve hatta zehirlendiği ilişki içerisinde mutlu yani, hatta belki peynirden filan da. O gerçekliği gösterse ona? Ama şu da var, o ortamda Korcan da kalabiliyor ve yaşadıkları döngü içinde bir değer kurabiliyor. Katıldığım nokta da burası.

Hafızamızda var olan bir ilişki kurma biçiminin başka türlü olabileceğini de gösteriyoruz ya, işte tam burası sıkıntılı da bir yer, çünkü gösterdiğimiz şeyin hakikate yakın olduğunu düşünmeye başlıyoruz, sağlık söylemlerindeki sıkıntı da tam olarak orada.

B.Ö.: Dedik ya hani, bir döngü var. Kandırıldığını ya da hileler olduğunu bilen tüketicinin yanında şu da var: Organik de yalan! Esasında gıdaya güven kalmamış, tüketici ne yiyeceğini bilmiyor. Organik pazardan alışveriş ederken de organik ilaçların kullanıldığını biliyoruz. Yani bir miktar kullanılmasına izin veriyor sistem. Orada da daha az ilaçsız diye onu satın alıyor belki ama yine de tam gerçekten istediği ekolojik üretime ulaşamıyor. O yüzden kooperatiflerde böyle bir farkındalıkla göstermeye çalışıyoruz resmi. “Güvene dayalı bir sistem var, bize katılıp fark edebilirsin” diyoruz.

E.K.: (Çağatay’a) Güvenli alanlarını mı bozmuş oluyoruz insanların?

Ç.Ç.: Öyle. Bir yandan da “biz burada bir oyun olduğunu biliyoruz” diyoruz, oyun bozmak dediğimiz şeydeki kasıt da o. Küçükken oyunlarda en kötü olana oyunbozan ve mızıkçı derdik, oyunun bozulmasını pek sevmezdik. Bu arada sistemlerin kendi içinde devam ediyor olmasını desteklemiyorum tabii, ama o ilişkileri nasıl bozacağımızla ilgili “bilirkişi” rolü bana sıkıntılı geliyor. Dışarıdan, hakikate erişmiş bir çerçeveden konuşuyoruz gibi oluyor. Halbuki deneyimimizin kendisi zaten orada oluşan şey. Temas kuruyoruz, bir şey öğretmeye yönelik değil ve bir araya gelince kendine has bir deneyim. Ekstradan doğru ya da yanlış gibi anlamlar eklemeye gerek yok mu acaba?

Soru, belki de nasıl bir mızıkçılık mı? Mızıkçılık sevmeydiğimiz bir şey de değil bir yandan.

Ç.Ç.: Belki de.

G.G.: Seçil’in sorduğu şeydu: Kapitalizmde de böyle rahatlatan araçlar, kolaylaştıran araçlar var, değil mi? Bu yaptığınız bir yandan ona da alan açabilir. Onların tıkanıp noktaları sen açmış oluyorsun belki. Çağatay, sizin dediğinize gelirse, kendiliğinden yaptığımız şey zaten bir süre sonra benzer bir şey doğurur demek, bana çok şey gelmiyor. Başta da söyledim ya siyasi olarak onun karşılığı

Kadıköy Tüketim Kooperatifi

ekonomizm. Biz yaptığımızı yapmaya devam edersek, insanlar zaten çıplak bir gerçeklik görecekler. İnsanlar uyanacak ve değişecek gibi bir dünya yok, bunu bekleyemezsin ve işte müdahilsin. Ben para olmasın istiyorum dünyada ama bunu reddedebilir miyim? Parayla biniliyor maalesef metroya. Kooperatife “Çocuğuma sağlıklı bir şey yedirebilir miyim?” diye gelen de olacak, “Bütün insanlığı uyandırabilir miyim?” diyerek gelen de. Kooperatifler düzleminde bu iki kesim işbirliği yapmak zorunda. Birinin sağlıklı gıdaya, birinin de daha fazlasını yapmaya ihtiyacı var. Bir gün benim aklıma gelmezdi bir kooperatifin önünde oturup konuşacağımız. Çünkü ufkumuz şeydu; buna asıl ihtiyaç duyanlar Sarıgazi’de, Gazi mahallesinde filan oturuyor. Ben Kadıköy’de oturdum sekiz sene, her gün Okmeydanı’na gidip geldim ve aklıma gelmedi burada bir şey yapmak. Meğer her yerde ihtiyaç varmış bu gıdaya. Gezi’de işçi sınıfı var mıydı? Yoktu. Artık daha fazlasına ihtiyaç duyan insanların kalkışmasıydı. “Yaşam alanı, nefes aldığımız alanlar” diyorlardı. “Okmeydanı’nı bunalttın tamam, şimdi de beni bunalttın!” isyanıydı. Koşuyolu, Kadıköy, Anadolu’da Yaşam Kooperatifleri ve daha fazlasının bir araya geldiği Karaburun Bilim Kongresi’nde gördük ki, herkes “Gıda topluluğu kooperatif olmadan olmaz” demeyi öğrenmiş, biz

de “komünler de kabul edilebilir” demeyi öğrendik. Hepimizin bir ihtiyacı var ve buna ulaşmak için birbirimize ihtiyacımız var.

Biz mesela kooperatifi hiç tartışmamış ve yönetimine kabaca demokratik işleyiş demiştik, ama Kadıköy Kooperatifi’nin bunu tartıştığını gördük. Bizler bir toplantı yapacağız mesela ve Kadıköy Kooperatifi bu tartışmaları hangi planla yaptığını anlatacak bize. Spinozacı değil ama bilgi gerçekten özgürleştirirse de bir şey bilmek insanları harekete geçirmek için yeterli olabiliyor nesnel koşullarla birlikte. Bugünlerde ciddi arayış var. Geçenlerde Tüm-Tokatlılar Derneği’nde bir konuşma yapıldı ve bizi de çağırdılar. Tokat’ta hasat töreni ritüellerini filme çekip bundan belgesel yaptıklarını anlattılar. Niye bu arayış? Bir yandan koşullar dayatıyor, diğer yandan Ovacık gibi bir örnek yıldız gibi parlardı işte. Farklı bir yerel yönetim örneği olabileceğini anlattı. İnanın ilçe beş bin kişiye dört bini belediye başkanının yaptığı icraatlardan dolayı da olsa rahatsız oluyor. Ama yine de ışık gibi parlıyor. Ovacık Kooperatifi’nin gönderilerini paylaşıyoruz ve yüzlerce insan beğeniyor, paylaşıyor.

Ö.O.: Bence bu noktada oyunbozanlık kelimesini de sahiplenip başka bir yerden görmeye devam edebiliriz. ☺

TÜRKİYE’DE TOPRAK İŞGALLERİ VE YEREL DİRENİŞLER¹

Begüm Özden Fırat, İzmir’in Göllüce köyünde gerçekleştirdiği saha çalışmasından hareketle Türkiye 1968’inin üzerine çok konuşulmayan bir boyutuna, kırsal alandaki toprak işgallerine ışık tutuyor. Çitleme karşıtı direnişler olarak yorumladığı işgalleri 1950’li yıllardan başlayarak kırsal ekonomide yaşanan değişimlerle birlikte okurken, dönemin kentli öğrenci hareketiyle kırdaki kitlesel protesto dalgası arasındaki bağları ortaya koyuyor.

Türkiye’de 2000’lerin ortasından itibaren, özellikle inşaat ve enerji sektörleri lehine yapılan bir dizi idari ve hukuki düzenleme yoluyla, kırdan mera, orman, su ve dağ gibi “orta mallar”ın, kentte hazine arazileri, kamu mülkiyetindeki binalar ve park, kent içi orman ve kıyılar gibi “kamu taşınmaz kaynakları” statüsündeki alanların sermayenin temellüküne açıldığına şahit oluyoruz. Bu süreç 2000-2001 ekonomik krizini aşmak için benimsenen sermaye birikim rejiminin öngördüğü ekonomik büyüme programının önemli bir vechesini oluşturuyor; bu doğrultuda devletin yasal, bürokratik ve mali gücü bu dönüşümü mümkün kılmak için harekete geçiriliyor.² Kalkınma söylemi ve yeni rant dağıtım mekanizmalarıyla meşrulaştırılan bu ekonomik büyüme modeli, kırsal ve kentsel topografyayı altüst ederek nüfusun geniş bir kesiminin yerinden edilmesine yol açıyor, mekânsal sosyalizasyon ağlarını parçalayarak kentli ve kırsal mekânsal aidiyet biçimlerini dönüştürüyor. Salt iktisadi olmayan ve iktisat dışı mekanizmalarla gerçekleştirilen bu sosyo-mekânsal dönüşümü nasıl adlandırmalı?

Haziran 2013’te dönemin Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker’in AKP’li işadamlarıyla gerçekleştirdiği bir toplantıda Ethem Sancak’ın sarf ettiği sözler, bahsi geçen sürecin nasıl tanımlanması gerektiğine dair ilginç bir fikir veriyor. Sancak şöyle diyor:

Yem sorununa 80 yıl önceki bu ülke kurucuları bir gem vurmuşlardır.

Sovyetik bir anlayıştaydılar. Ve meralarımızı bütün halkın malı ilan ederek mahvettiler. Mera çitlenmiyor, bakılamıyor çünkü bütün halkın malı. Bir şey bütün halkın malı olursa bakılamıyor çünkü halkın malı. Bir şey bütün halkın malıysa yağmalanır. İnsanlık tarihi bunu böyle gösterdi. [...] Çok şükür Tarım Bakanımız geçen ay çok büyük bir devrim gerçekleştirdi. Bence sessiz bir devrim. Ve merayı çitlenebilir hale getiren kanunu çıkarttılar. Bunu nasıl başardılar bilmiyorum ama anayasal bir sorundu. Ama yaptılar bunu sonuçta. Şimdi ben çok umutluyum. Bu kanun çıktıktan sonra petrolden de daha önemli zenginliğimiz olan meralarımız el birliğiyle işleriz. Bunları servete dönüştürürüz. Sayın Bakan’a bir tarım gönüllüsü olarak şükran borçluyum.³

Ethem Sancak’ın sessiz devrim olarak tanımladığı değişiklikler meraların tahsisine yönelik –özel sektör yatırımcılarının kiralama şartlarını değiştirmek, kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilmesinde tahsisinsin değiştirilmesi, 3. Köprü inşaatı gibi– düzenlemeleri içeriyor. İlginç olan, Sancak’ın ifadelerinin 16-19. yüzyıllar arasında İngiltere’de kolektif kullanım rejimine tâbi toprak, orman ya da suların “çitlenerek” özel mülkiyete tâbi kılınmasının, bu alanları verimli kılacağına ileri süren “iyileştirme” yazınıyla müthiş bir yakınlık taşıması.⁴ Diğer yandan, Sancak, Garret Hardin’in 1970’lerden

itibaren küresel ölçekte ortak alanların gaspına dayanan “neoliberal çitlemeler” olarak adlandırılacak sürecin amentüsü haline gelen “Müştereklerin Trajedisi” (1968) metnine referans vermese de, Hardin’e benzer şekilde mera gibi ortak alanların müşterek kullanımının yaratacağı yağmanın önüne ancak bu alanların özelleştirilerek “çitlenmesi” yoluyla geçileceğini iddia ediyor.⁵

İşin daha da ilginç yanı, Sancak’ın konuşmasının yayınlandığı Gezi direnişi sonrası dönemde “çitleme” mefhumunun eleştirel sosyal bilimler ve toplumsal hareketler alanlarının eleştirel söz dağarcığına da girmiş olması. Bu dönemde Marx’ın ilk birikim tezine atıfla geliştirilen “neoliberal çitlemeler” ya da “mülksüzleştirerek/el koyarak birikim” kavramsallaştırmaları enerji ve inşaat odaklı sermaye birikim süreçlerini derinlemesine kavramak açısından oldukça kullanışlı görünüyordu.⁶ Benzer şekilde müşterekler ve müşterekleştirme pratikleri kavramları kırdan HES ve termik santral inşaatlarına ve maden yatırımlarına karşı ortaya çıkan yerel direnişleri ve kentte mahallelere yönelen kentsel dönüşüm tehdidinde ve kamu arazilerinin ve mülklerinin satışına karşı yükselen toplumsal muhalefeti anlamak için yeni bir bakış açısı sağlıyordu. Sancak’ın “insanlık tarihi bunu böyle gösterdi” diyerek imlediği trajedi yerine, sosyal bilimciler ve aktivistler dayanışma, paylaşım, demokrasi gibi ilkelere dayanan başka bir insanlık tarihini ve şimdisini gözler önüne seriyordu.

Foto 1: Toprak Reformu ve Bağımsızlık Mitingi. **Kaynak:** Demokrat İzmir, 17 Nisan 1969.

Çitleme ve müşterekler kavram çifti, günümüzde neoliberal sermaye birikim süreçlerinin yeni ve yaygınlaşmış bir aşamasını tanımlamak için kullanılsa da Türkiye'de toprak üzerinde bu dönemi önceleyen ve mekânsal yaygınlık ve dönemsel yoğunluk içeren iki çitleme dönemi ayırt edebiliriz. İleri 19. yüzyılda 1847 Tapu Nizamnamesi ve 1858 Arazi Kanunnamesi gibi toprak üzerinde yapılan düzenlemelerle başlayan ve Yücel Terzibaşoğlu'nun ifadesiyle "toprak üzerindeki tasarruf hakları rejiminin hem içeriğini hem de mülkiyet tanımını" temelden değiştiren dönem.⁷ Toprak üzerinde ilk "özelleştirme dalgası" olarak tanımlanabilecek bu dönem "cemaaten tasarruf edilen meralar, ormanlık alanlar ve köy ortak malları üzerindeki toplu tasarruf haklarında aşınmaya ve kadim hakların ceza konusu haline gelmesine" işaret eder.⁸ İkinci "çitleme hareketi"

tarımdaki modernleşmeyle birlikte 1950'lerden itibaren ortaya çıkar. İkinci dalga, ilki gibi devletin idari ve hukuki düzenlemelerine dayanmaz, fakat tüm coğrafya üzerinde yaygınlık ve yoğunluk kazanır. Bu yazıda üzerinde duracağımız bu dönemde tarımın modernleştirilmesi için büyük miktarda dış yardım ve kredi (Marshall yardımları gibi) aktarılması sonucunda tarım sektöründe altyapı ve teknoloji bakımlarından büyük çaplı gelişmeler ve yapı değişiklikleri yaşanır.⁹ Bu dönüşümün ilk elden sonuçlarından bir tanesi toprak sahiplerinin işleyecek daha fazla araziye ihtiyaç duyması ve çoklukla topraksız ya da az topraklı köylüler tarafından müştereken kullanılan hazineye ait toprakların peyderpey gasp etmesi olur. Buna karşı, modern Türkiye'nin ilk ve belki de en büyük (ve üzerinde en az konuşulan) köylü toprak işgal hareketi ya da bu yazının

terminolojisiyle "çitleme karşıtı" direnişler ortaya çıkar.

68 ruhu

*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'*nde yayınlanan "68'in Mirası" başlıklı yazısında Ragıp Zarakolu "1968 yazı başında bütün Türkiye üniversitelerini kaplayan boykot ve işgal dalgası[nın], diğer toplumsal kesimlere de yeni bir eylem ve kendini dile getirme aracı" sunduğunu; öğrencilerden başlayarak "işçilerden seyyar satıcılara, köylülerden küçük burjuva katmanlarına, kız enstitülülerden hemşirelere dek" çok farklı toplumsal kesimlerin, "farklı boyut ve yaygınlıkta bir 'fili isyan'" duygusunu yaşadığını belirtir.¹⁰

Zarakolu işgalin ilk olarak üniversitelerde başladığını söylese de, topraksız köylüler, "fili isyan duygusu" henüz

Cumhuriyet, 4 Şubat 1969.

yaygınlaşmadan önce, 1950'lerden itibaren hazine topraklarını gasp eden toprak ağalarına karşı bazıları işgal biçimi alan eylemler gerçekleştirmiştir.¹¹ Bu dönemde sıklıkla James C. Scott'un tabiriyle "sessiz direniş" biçimini alan bu mücadelelerin farklı yerel düzeylerde izlerini sürmek oldukça güç, zira bu mücadeleler ne arşivlere girecek ne de haber değeri taşıyacak kadar görünürdür.¹² Yine de 1950'lerde makineleşme nedeniyle ortaya çıkan işsizliğe karşı köylülerin öfkelerini makinalara yöneltildiğini görürüz. Örneğin, Burak Gürel, Yaşar Kemal'in Çukurova'daki yoksul köylülere dair gözlemlerine dikkatimizi çeker:

Düşmanlıklar da türlü türlü... Kimisi, bir traktörün en can alıcı yerini söküp parçalıyor, kimisi Çukurova'daki bütün motorleri imha edecek çareler düşünüyor. Bunlardan birisi aylarca düşünüp taşınmış, toptan imha için aradığı çareyi bulmuştu. Zımpara tozunu traktörlerin motorlerine atmak. Tabii bunu hiçbir zaman tatbik edemedi. Düşmanlık, topraksızlıktan

★ Göllüce köyü kadınları, topladıkları otları Vali Muavini Kâzım Ataman'a uzatarak, elezetine bir bak bakalım, biz bunları yiye yiye gözerlimis görmeyiz oldu. demişlerdir. Resim, bu anı tesbit ediyor.

★ Göllüce köyü halkı, yıllardanberi ilk defa dün sabah hazineye ait otlakta hayvanlarını otlatabilişlerdir. Resimde, şimdiki kadar ağaların işgalinde bulunan otlaktan dönen hayvanlardan bir kısmı görülüyor.

Demokrat İzmir, 3 Şubat 1969.

doğuyor. Topraksızların, traktöre bir diş gıcırdatışları var ki...¹³

Kemal Çukurova köylülerin öfkesini kaydetmiş olsa da bu hissin Türkiye'nin dört bir yanındaki topraksız köylülerce paylaşıldığını tahmin edebiliriz. Zira bu sessiz "dip dalga" 60'larda yükselmeye başlayan politik ve toplumsal mobilizasyonla birlikte, ortaklaşan talepleri, örgütlenme biçimi ve eylem repertuarı olan toplumsal bir harekete dönüşür. Masis Kürçüğü, 67-71 arasında köylülerin, devlet ya da aşiret zorlaması olmadan "kendilerinin bir özne olarak" tarihe geri döndüklerini söyler. Gerçekten de "68," büyük kentlerde ayaklanan öğrenci ve işçilerin yanı sıra kırdaki "[b]üyük toprak sahipleri karşısında toprak,

tefeci-tüccar ve devlet karşısında adil değişim" talepleriyle mücadele eden yoksul ve topraksız köylüler ve küçük üreticilerinin de hareketidir.¹⁴

Toprak işgali, 1967'de Antalya'ya bağlı Elmalı köylerinde, Avlan Gölü'nün taşkınlarından geriye kalan arazileri süren topraksız köylülerin ekinlerinin ağalar tarafından traktörlerle ezilmesiyle görünür olur ve yaygınlaşır.¹⁵ Elmalı'ya önce ODTÜ SFK ve SBF Öğrenci Derneği'nden gruplar desteğe gider. Ardından CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit köyleri ziyaret eder ve toprak işgallerinin sloganı haline gelecek "toprak işleyen su kullananın" cümlesini Elmalı'da sarf eder.¹⁶ Elmalı köylülerinin direnişi, topraksız köylü mücadelelerinin

sembolik başlangıcı haline gelir; yaygınlaşacak eylem formu, politik talepleri ve toprak mücadelesi etrafında örgütlenecek farklı politik aktörler arasındaki karşılaşmaların ilk adımları burada atılır. Hareket, Mart 1971’de Maraş’ın Pınarbaşı köyünde gerçekleşen işgale dek kesintisiz olarak devam eder. Bu toprak direnişlerinin sayısı 1970 yılı sonunda 146’yı bulur. Cevat Geray’ın verdiği listeye göre 1967’de 10, 1968’de 13, 1969’da 27, 1970’de ise 96 tane toprak işgali gerçekleşir.¹⁷

Toprak işgallerinin 67-71 gibi kısa bir zaman aralığında bu denli farklı bölgelerde ortaya çıkışını anlamak için tarımsal ve toplumsal yapıdaki değişimlere odaklanmak gerekir. Bu yapılmadığı takdirde, tarımsal üretim ve köylülerin refah düzeyi açısından pozitif değerlere sahip 1960’lar döneminde toprak işgallerinin ortaya çıkışını yorumlamak mümkün olmaz.¹⁸ Dönemin ilk toprak işgali olarak değerlendirilen 1967 Elmalı direnişine katılan ve bir süre civar köylerde araştırma yapan Sezgin Tüzün’ün *Aydınlık* (1970) dergisinde yayımlanan yazısı, toprak işgallerini zorunlu kılan nesnel koşulları anlamak açısından bilgilendiricidir. Tüzün, Elmalı köylerindeki toprak işgallerinin, “toplumsal yapıdaki ve daha özel olarak tarımsal yapıdaki gelişim sürecinin (kapitalistleşme sürecinin) yansıması olarak geliştiğini” ileri sürer.¹⁹ Tüzün’e göre toprak işgallerine yol açacak çatışmaların yapısal zemini, 1950’lerin ortalarından itibaren tarımda makineleşme, özellikle traktörün ve biçerdöverin üretime sokulmasıyla üretim ilişkilerinin dönüşümüyle ortaya çıkmaya başlar. Bu döneme kadar tarımsal üretim, “toprağın mülkiyetini elinde bulunduran ağa ile tasarrufu elinde bulunduran köylünün ortaklık şeklinde yaptığı üretim”e dayanır. 1950’lerden itibaren “[y]eni bir üretim tarzının üretim araçlarının üretime sokulması” emek talebini düşürür, toprak talebini artırır. Tarım dışı sektörlerde iş imkânlarının çok sınırlı oluşu, ağanın köylüleri tümüyle topraklarından sürebilmesine engel olur.²⁰ Dolayısıyla, topraktan kopamayan ve ortakçı olarak üretime katılmayan köylü ile elinde tuttuğu toprağı niceliksel olarak artırmak zorunda olan ağa arasında çatışma ortaya çıkar. Toprak sahipleri, köylülerin “kadimden beri” kullanageldikleri çoğu tescillenmemiş hazine arazilerini fiilen mülkiyetlerine geçirerek ekim yapmaya girişir, köylüler

Tarımda makineleşmeyle 1950’lerden itibaren ortaya çıkan yapısal çelişki, 60’larda yükselen politik ve toplumsal hareketlerin etkisiyle Türkiye’de daha önce benzeri görülmemiş kendiliğinden bir köylü hareketine yol açar.

de kimi zaman hukuki itiraz yoluyla ama çoklukla ekimi durdurmaya çalışarak, traktörleri sabote ederek bu gaspın önüne geçmeye çalışır.

Tarımda makineleşmeyle 1950’lerden itibaren ortaya çıkan yapısal çelişki, 60’larda yükselen politik ve toplumsal hareketlerin etkisiyle Türkiye’de daha önce benzeri görülmemiş kendiliğinden bir köylü hareketine yol açar. Bu dönemde toprak işgalleri özellikle Ege Bölgesi’nde yoğunlaşır. Bölgenin 19. yüzyıldan itibaren küresel dünya pazarıyla bütünleşmeye başlamış olması ile birlikte düşünülebilecek bu yoğunlaşma kamuoyunda şaşkınlık yaratmışa benzemektedir. Örneğin Suat Aksoy, 60’larda sürmekte olan toprak reformu tartışması çerçevesinde reforma doğrudan karşı çıkamayanların reformun “bölgesel” olarak uygulanmasını savduğunu ve işe “toprak ağalığının en çok hakim olduğu ve hala feodal kalıntısı ilişkilerin hüküm sürdüğü Doğu bölgesinden başlanılmasını” önerdiklerini yazar.²¹ Aksoy’a göre İzmir “Atalan ve Göllüce olayları, bu iddiaların [...] ne kadar mesnetsiz olduğunu” açıkça ortaya koyar. Zira “Doğu’da olduğu kadar Batı’da da köylümüzün yoğun bir toprak isteği” bulunmaktadır.²² *Demokrat İzmir* gazetesi “Ege Bölgesinde Gizli Gizli Toprak Reformu Yapılıyor” başlıklı haberinde Ege’de sürmekte olan toprak işgallerini “hayret” içerisinde duyurur. Haberde, “öğrendiğimize göre, 27 Mayıs Devriminden bu yana, İzmir ili sınırları içerisinde sessiz sedasız bir toprak reformu yapılmaktadır. Selçuk yakınlarındaki Belevi Gölü bir süre önce kurutulmuş ve kurutulma sonunda ortaya çıkan topraklar, çevre köylüleri tarafından paylaşılmıştır. Aynı durum, yine Selçuk’taki Çakal gölünün

kurutulması sırasında meydana gelmiş, köylüler bu topraklara da el koyarak sahiplenmişlerdir,” denilir.²³ Gerçekten de muhtemelen gizlice sürmekte olan köylü toprak işgalleri 1969’da İzmir’in Torbalı ilçesine bağlı Atalan ve daha sonra Göllüce köylerinde toprak ağalarının hazine arazilerini çitlemelerine karşı ortaya çıkan direnişin ardından görünürlik kazanır. Bu iki köyde ama bilhassa Göllüce’deki toprak işgallerinin büyümesi, yukarıda bahsi geçen yapısal koşulların yanı sıra bir dizi öznel koşulun varlığıyla birlikte anlaşılabilir.

Göllüce’de işgal

Göllüce bugün İzmir’in Torbalı ilçesine bağlı 614 nüfuslu bir Alevi köyü. 19. yüzyıl ortalarına ait temettuat defterinde Göllüce, kime ait olduğu belirtilmeyen 37 haneli “köy haline gelmiş bir çiftlik” olarak tarif edilir.²⁴ 19. yüzyıl sonlarında Tire’ye göç eden Adnan Menderes’in dedesi Hacı Ali Paşa Göllüce bölgesindeki toprakların büyük bölümünün mülkiyetine geçirir. Hacı Ali Paşa’nın bu topraklara nasıl sahip olduğunu bilemiyoruz fakat bu dönemde toprak gaspına dayalı bir çitleme sürecinin yaygın olduğunu ve toprak üzerinde özel mülkiyetin kuruluşunun yereldeki güç ilişkileri tarafından şekillendiğini biliyoruz.²⁵ 1960’lara geldiğimizde köyün hemen bitişiğinde Hacı Ali Paşa’nın torunu ve Adnan Menderes’in halası Mesude Evliyazade ve eşi İzmir’in ünlü tüccar ailelerinden Nejad Evliyazade’ye ait Evliyazade Çiftliği yer alır. Köylülerin “Hanımağa” olarak adlandırdıkları Mesude Evliyazade ve Göllüceliler arasında yıllardır süregelen bir toprak “çekışmesi” söz konusudur. Evliyazadeler söz konusu araziler üzerinde Osmanlı tapularına dayandırdıkları özel mülkiyet iddiasını ileri sürerken, köylüler kadim kullanım hakkına dayalı müşterek bir sahiplik iddiasında bulunur.²⁶ 1940’lara kadar Evliyazade Çiftliği’nde önce yarıcılık sonra da buğday, pamuk, vb. ekim ve hasat dönemlerinde ırgatlık yapan Göllüceliler, Evliyazade Çiftliği’nde kullanılan modern tarım teknolojilerinin verimliliği artırarak üretimde emek talebini azaltması üzerine, ortakçılık vasfını yitirirler.²⁷ Buna mukabil, ekim yapacak daha fazla toprağa ihtiyaç duyan Evliyazadeler, köylülerin özellikle hayvan otlatmak, yiyecek ot ve yakacak toplamak ve sınırlı oranda tarım yapmak için kullanageldiği Küçük Menderes kıyısına uzanan hazine arazilerini peyderpey gasp etmeye başlar.

1968 yılı boyunca Torbalı'da yapılan kadastro ölçümlerinin tamamlanması ve Hanımağa'nın gasp ettiği arazilerin şahsi mülkiyetine tescillenmiş olduğunun anlaşılması aktörler arasındaki çatışmada bir kırılma yaratır. Abdullah Aysu'nun belirttiği gibi kadastro zamanlarında ağalar gasp ettikleri hazine topraklarını resmi olarak mülkiyetlerine geçiriyorlar, yetkililer ise bu gaspa "tapu fazlası" diyordu.²⁸ Bölgede kadastro ile tescillenen hazine arazisi gaspına karşı ilk işgal, Göllüce'nin komşu köyü Atalan'da 28 Ocak 1969'da gerçekleştirilir.

Göllüce'deki kadastro çalışmalarının 18 Kasım 1968 tarihinde kesinleştirilmesinin ardından, Torbalı Mal Müdürü tarafından 13 Aralık 1968'te "tapu fazlası" olan topraklar İzmir Tapulama Müdürlüğüne bildirilir.²⁹ Kadastro ölçümlerinin açıklanması, 1969'un ilk aylarının hareketli politik atmosferinde köylü ve ağalar arasında sürmekte olan toprak ihtilaflarının görünür kılınması için bir fırsat olarak görünmüş olmalıdır. Evliyazadeler'in hazineye ait olan Küçük Menderes kenarındaki toprakları sürdürmeye başlaması üzerine köylüler traktörleri durdurmaya kalkışılar. Bu eylemi takiben 2 Şubat'ta sabaha karşı otlaklara hayvanlarını sokarlar.

Yaklaşık üç ay süren işgalin gündelik hayatına dair bilgilerimiz oldukça sınırlı olsa da köylülerin Evliyazadeler'in çektiği dikenli telleri yıkararak, hayvanlarını merada otlatmaya çıkardıklarını gazete haberlerinden takip edebiliyoruz. Hayvan otlatmanın yanı sıra ele geçirilen arazilerde köylülerin ortaklaşa ekim yaptığını da görüyoruz. Köylülerin ekim yaptıkları arazilerin jandarma zoruyla boşaltıldığını ve tekrar ekim yapıldığını ya da ekim yapılan arazilerin genişletildiğini anlıyoruz.

İşgal farklı politik aktörler tarafından da desteklenir. CHP işgallerin taleplerini politikleştirerek dili oluşturur, Fikir Kulübü Federasyonu eylem ve örgütlenme biçiminin sürdürülmesinde önemli rol oynar. İki örgütün kırsal sınıf yapısına ve sınıf mücadelesi stratejisine dair düşünceleri ve ideolojik yönelimleri farklılaşsa da her iki grup da bu işgalleri kendi siyasetlerini doğrulayacak ve güçlendirecek alanlar olarak benimserler. Öte yandan toprak reformu bütün köylüleri ve politik aktörleri birleştiren ortak bir taleptir. Kadir Dede'nin ileri sürdüğü gibi, yeni Anayasa bu işgaller açısından gerçekten de siyasi bir öznedir.³⁰ Köylüler Anayasa'nın köylülerin topraklandırılmasını öngören 37. maddesine dayanarak işgallerini gerekçelendirirler; devrimci öğrenciler ve siyasetçilerin dayanışmalarını kurduğu ve mücadelelerini ortaklaştırdığı temel husus yine Anayasa ve toprak reformu talebidir.

İşgal, 1970 yılında kura usulüyle belirlenen 32 ailenin Küçük Menderes kıyısında onar dekarlık tarım arazisine sahip olmasıyla sonuçlanır. Araziler yerel idare tarafından bir toprak ağasıyla yapılan görüşmeler sonucunda devlet tarafından satın alınır ve Ziraat Bankası'ndan kredi ile borçlandırılarak köylülere satılır. Bu dağıtım öncelikle köyde mücadelenin sönümlenmesine yol açar ve köy içerisinde toprak sahipliğine dayalı bir eşitsizlik yaratır. Fakat bu, çiftlik ve köylü arasındaki çekişmenin bittiği anlamına gelmez. Kadastro işlemleri sırasında ortaya çıkan "tapu fazlasının" düzeltilmesi için Torbalı Tapulama Müdürlüğüne açılan dava 1974'te sonuçlanır ve Mesude Evliyazade adına tescil görmüş araziler Maliye Hazinesi'ne devredilir. Fakat Evliyazadeler'in şahsi mülkiyetine kayıtlı kalan arazi, köy ve mera olarak kullanılan hazine arazileri

Köylüler Anayasa'nın köylülerin topraklandırılmasını öngören 37. maddesine dayanarak işgallerini gerekçelendirirler; devrimci öğrenciler ve siyasetçilerin dayanışmalarını kurduğu ve mücadelelerini ortaklaştırdığı temel husus yine Anayasa ve toprak reformu talebidir.

arasında kalır. Dolayısıyla köylülerin meralara ulaşımı bu sefer hukuken tescillenerek engellenir. Bu durum toprak çatışmasının süreklilik kazanmasına sebep olur. Anlaşıldığı kadarıyla köylüler tarafından aileyle sürdürülen müzakere ve çatışmalarla meraların bir kısmı fiilen köylülerin kullanımına geçer. Köylülerin aktardığına göre bu kullanım, çiftlik sahipleriyle dönemsel müzakerelerle belirlenir. Dolayısıyla köylüler özel mülkiyete tabi meraları günlük kullanımlarıyla müşterekleştirirler.

2015 yılında Evliyazade Ailesi çatışmaya konu olan arazilerini Defne Tarım Hayvancılık Gıda Üretim ve Ticaret A.Ş.'ye satar.³¹ Şirketin söz konusu merayı çitlerle çevirmesi üzerine kendilerine "Milli Birlik Komitesi" adını veren köyden yaklaşık 30 genç erkek önce sınır ölçümleri sırasında dikilen direkleri indirir, daha sonra köyde geniş katılımlı toplantılar düzenleyerek kolektif direnişe geçilmesi kararını alır. Köylüler şirketin diktiği çitleri indirerek hayvanlarını otlatmaya

Göllüce'de duvar yazıları. **Fotoğraflar:** Begüm Özden Fırat.

çıkartır. Buna karşılık şirket hayvan ve insan geçişini önlemek için jandarma eşliğinde hendekler kazar, bu hendekler kadınlar tarafından kapatılır. Yaklaşık bir yıl süren mücadelenin ardından şirketin satın aldığı ve içerisinde tapusuz 25 kadar hane ve ağılın yer aldığı parsel Torbalı Belediyesi tarafından satın alınır ve köylülerin bu alanı kullanmasına bir nevi göz yumulmaya devam edilir. Ayrıca şirket kendi arazisi içerisinde köylülerin hayvanlarını hazine arazisi olan meralara çıkartmaları için geçiş yolu olarak kullanabileceği bir alan açar.

Şimdiye dair

Göllüce’de çitleme ve müşterekleştirme arasındaki ikili hareketin gelecekte nasıl devam edeceğini bilemesek de, mücadele bugün hâlâ devam ediyor. Köylüler, farklı tarımsal üretim alanlarını içerecek bir üretim kooperatifi kurmayı planlıyor, diğer yandan da şirketin mera arazilerinin çitleri arasından hayvanlarını sessizce geçirecek hazine arazisi olan meralara çıkartıyor, şirket arazisinden ot, salyangoz ve yakacak odun toplamaya devam ediyor.

Göllüce’nin hikayesi farklı dönemlerde toprak çitlemelerinin ve buna karşı toprağı köylülerin ortak kullanımına tâbi kılmaya çalışan müşterekleştirme eylemlerinin izini sürebileceğimiz istisnai bir vaka gibi görünüyor. Diğer yandan bugünün neoliberal çitlemelerine karşı farklı yerelerde ortaya çıkan direnişleri de geçmişteki çitleme dalgalarını yarattıkları mülksüzleştirme ve proleterleştirme dinamikleriyle birlikte okumak gerektiğini gösteriyor. Yerel sadece verili fiziki bir mekân değil aynı zamanda geçmişte farklı yerel aktörler arasındaki güç ilişkileri çerçevesinde şekillenen toplumsal bir uzamdır da. Bu nedenle, bugünkü çitlemelerin ve karşı mücadelelerin seyri çoklukla geçmişteki farklı mülksüzleştirme süreçleri tarafından belirlenir. Dolayısıyla, mücadelelerin “şimdisi” görünmez

kılınmış ama mekâna yazılı tarihsel çatışmaları da içerir. Bugünün yerel direnişlerini geçmişteki mücadelelerle birlikte okumak sosyal bilimcilerin analizini derinleştirmekle kalmaz, politik stratejiler geliştirmek açısından da önem arz eder.

Böylesi bir bakış geçmişin mücadelelerinden öğrenmemizi de mümkün kılıyor. Her ne kadar 1960’larda görünür hale gelen çitleme ve toprak işgali formunda ortaya çıkan müşterekleştirme eylemlerinin toplumsal, siyasi ve iktisadi bağlamı bugünün çitlemelerinden farklılık arz etse de dönemin mücadelelerinin kazanım ve başarısızlıkları bizler için yol gösterici olabilir. Örneğin 1969 işgalinde 17 yaşında olan Haydar Teker “biz o zaman Ali’nin Veli’nin devrimini yaptık, gerçek devrim, bildiğiniz gibi böyle değildir” diyerek geri dönüp baktığında direnişe dair taşıdığı hayal kırıklığını ifade ediyor.³² Teker, parçalı yerel ve tekil hareketlerin kaybetmeye mahkûm olduğunu dile getiriyor. Buna karşı, Ertuğrul Kürkçü dönemin devrimci örgütlerinin köylü eylemlerine verdiği desteğin, kır ve kent direnişleri arasında örgütsel bir bağ kuramamış olsa da bir “ruh hali,” “görünmez bağlar ve sempatiler” yaratmayı başardığını ileri sürer.³³ Gerçekten de toprak işgalleri kırdı devrimci ve direngen bir his yaratmıştır. Fakat bu hisse sürekliliğini verecek maddi toplumsal ilişkilerin zemini yaratılmadığı takdirde “görünmez bağlar ve sempatiler” yitip giderler. Örneğin, Teker 1970’te yapılan kura usulü gerçekleşen toprak satışının direnişi kırdığını dile getiriyor ve köylülerin en büyük hatasını tarımsal üretimi müşterekleştirecek bir model geliştirmemiş olmalarında buluyor. Bu şekilde, savunulan müşterek alanların, müştereken idaresini sağlayacak kurumlarını yaratılmasının önemini vurguluyor. Bugünün mücadeleleri

açısından da “ne yapmalı” sorusunun cevabı, Teker’in ısrarla altını çizdiği gibi, savunulan müşterek alanların dayanışmacı, paylaşımcı ve demokratik ilkelerle işleyen piyasa ve devlet dışı kurumlarını yaratmakta yatıyor.

¹ Bu yazıya konu olan alan araştırmasından hareketle daha önce sırasıyla şu makaleler kaleme alındı: Begüm Özden Fırat, “Mülkiyet ve Müşterek: Göllüce’de Toprak Mücadelesi,” *Toplum ve Bilim*, no. 142, (2017): 105-133; “Köylüler, Devrimciler, Toprak, İşgal: Bitmeyen ‘68,” *İsyen, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968* içinde, der. Ömer Turan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, yayım aşamasında).

² Ümit Akçay ve Ali Rıza Güngen, *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği* (İstanbul: Nota Bene, 2014).

³ <http://kiyamet-projesi.blogspot.nl/2013/06/tarim-bakani-ve-isadamlari-ses-kaydi.html>

⁴ Bkz. E.P. Thompson, “Görenek, Hukuk ve Genel Haklar,” *Avam ve Görenek* içinde, çev. U. Kocabaşoğlu (İstanbul: Birikim Yayınları, 2006). Marx tarafından “ilk birikim” adı altında incelenen çitleme süreci, emek gücünü ve toprağı metalaştırdığı için kapitalist sermaye birikiminin önkoşulu olarak görülür. Bkz. Karl Marx, *Kapital Cilt: I, Ekonomi Politikin Eleştirisi*, çev. N. Satlın ve M. Selik (İstanbul: Yordam, 2011).

⁵ Garrett Hardin, “Müştereklerin Trajedisi,” *Herkesin, Herkes İçin* içinde, der. B. Akbulut, F. Adaman, U. Kocagöz (İstanbul: Metis, 2017): 25-43.

⁶ Sırasıyla, Midnight Notes Collective, “The New Enclosures,” *New Enclosures*, (New York: Autonomedia, 1990) ve David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2004).

⁷ Yücel Terzibaşoğlu, “Eleni Hatun’un Zeytin Bahçeleri: 19. yüzyılda Anadolu’da Mülkiyet Hakları Nasıl İnşa Edildi?,” *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, sayı 4, (2006): 122.

⁸ Terzibaşoğlu, a.g.e., 129.

⁹ Burak Gürel, “Türkiye’de Kırdı Sınıf Mücadelelerinin Tarihsel Gelişimi,” *Devrimci Marksizm*, no. 91, (2008).

¹⁰ Ragıp Zarakolu, “68’in Mirası,” *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 2098.

¹¹ Bkz. Abdullah Aysu, “Osmanlı’dan Günümüze Köylü Mücadeleleri,” *Köylülükten Sonra Tarım* içinde, der. A. Aysu ve M.S. Kayaoğlu, (Ankara: Epos, 2014), 613-670; Fikret Babuş, *Devrim Havarileri: 68 Hareketinin Köy Eylemleri*, (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2011).

Yerel sadece verili fiziki bir mekân değil aynı zamanda geçmişte farklı yerel aktörler arasındaki güç ilişkileri çerçevesinde şekillenen toplumsal bir uzamdır da. Bu nedenle, bugünkü çitlemelerin ve karşı mücadelelerin seyri çoklukla geçmişteki farklı mülksüzleştirme süreçleri tarafından belirlenir. Dolayısıyla, mücadelelerin “şimdisi” görünmez kılınmış ama mekâna yazılı tarihsel çatışmaları da içerir.

- ¹² James C. Scott, *Weapons Of The Weak Everyday Forms of Peasant Resistance*, (New Haven, London: Yale University Press, 1985).
- ¹³ Gürel, a.g.e., 96.
- ¹⁴ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları,1988), 2136.
- ¹⁵ Babuş, a.g.e., 136.
- ¹⁶ Yavuz Yusuf, "Elmalı Ovasında Devrim Provası," 1 Kasım 2009, <https://www.acikgazete.com/elmal-ovasinda-devrim-provas/>, (erişim tarihi 10 Temmuz 2018).
- ¹⁷ Cevat Geray, *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar: Sorunlar Yaklaşımlar Örgütlenmeler*, (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1974), 366. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'ne* göre 67-71 döneminde gerçekleşen toprak direnişlerinden bazıları şöyledir: 1969 Şubat'ta Tokat'ın Uzunburun köyünde ve Torbalı'nın Kortuna, Pancar, Kuşçuburun köylerinde köylüler ağalara ait bir bölüm toprakları hazine toprağı ilan ettikten sonra ortaklaşa sürer. 1969 Nisan sonlarında Gaziantep, Oğuzeli ilçesi Karadibek köylüleri, başkalarına kiraya verilmek istenen üç bin dönüm ağa toprağına el koyarlar. Antalya'nın Manavgat ilçesi Çolaklı köyünde ağaların 350 dönüm araziye el koymak istemeleri üzerine köylülerle ağaların adamları çatışır; köy jandarma komandoları tarafından kontrol altına alınır ve 13 köylü tutuklanır. Haziran 69'da Balıkesir, Dursunbeyli ilçesi Akyayla köylüleri hazine topraklarını işgal ederler. Gemlik'te Muratoba köylüleri yetersiz olan topraklarının baraj inşaatı dolayısıyla, karşılığında başka yer gösterilmeksizin, istimlak edilmesini protesto ederler. Erzurum'un Tekmen ilçesi ve Malatya, Düzyurt, Kelef, Hıdır, Çekaluk ve Madralı köylerinde ağaların köylülere ve hazineye ait toprakları sürekli olarak işgal etmeleri üzerine köylülerin silaha sarılarak ağalara başkaldırması sonucunda çıkan çatışmalarda köylüler ağaların adamları tarafından yaralanır. Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı köylerde de köylüler, Karailyas köyünü büyük toprak sahiplerinin olduğu gibi satın almasına karşı protesto gösterilerinde bulunurlar. Kırkharmanı köyünde ağa topraklarına el konulur. Eylül 1969'da Silivri'ye bağlı Değirmenköy halkı Esece çiftliği sahiplerinin el koyduğu hazine topraklarının yarısını işgal eder. Hatay'ın Reyhanlı ilçesinin Varışlı köylüleri de ağanın işgal ettiği hazine arazisine girerek ekim yapar. 1970'te Adıyaman'ın Besni ilçesinin Araplar köylüleri ağa topraklarına el koyarlar. Adana'nın İrmakbaşı Kilise ve Küçükkaldırım köylüleri toprak ağalarına karşı mücadeleye girişirler. Mayıs'ta Olukpınar köylüleri ağanın gasp ettiği toprakları geri alırlar. Tire'nin Kızılcaavlu köylüleri ağanın çiftliğini basarak ambarlarını yakar, motorlarını dinamitler. Ağustos 1970'te Polatlı'da topraksız 30 köy halkı miting yapar. İzmir'in Tire ilçesinin Yenioba, Kızılcaavlu köylüleri ağa topraklarını işgal eder, Gaziantep'te Osmanoğulları, Kuzuyatağı, Nallıhan'ın Narlıdere, Pazarcık'ın Köskentli, Aslanbey, Zeyneppınar, Filo, Dedeler köylüleri ağa topraklarına el koyar, jandarmayla çatışır. Maraş'ın Emiroğlu köylüleri Hacı Ömer Ağa'nın hazineden el koyduğu toprakları işgal eder. Siverek'in Teşt köyünde, Seyh Halit Gürpınar'ın gasp ettiği toprakları geri almak için giriştikleri mücadelede, köylü önderi Ali Rıza Keskin, Gürpınar'ın adamları tarafından öldürülür. (STMA, 1988: 2151-2152).
- ¹⁸ Emin Alper, "Reconsidering Social Movements in Turkey: The Case of the 1968-71 Protest Cycle," *New Perspectives on Turkey*, (2010): 63-96.
- ¹⁹ Sezgin Tüzün, "Elmalı Toprak İşgali Üzerine bir Deneme," *Aydınlık*, no. 16, (1970): 272.
- ²⁰ Tüzün, a.g.e., 272.
- ²¹ Suat Aksoy, "Atalan ve Göllüce Olayları", *Milliyet*, 10 Şubat 1969, 2.
- ²² Aksoy, a.g.e., 2.
- ²³ *Demokrat İzmir*, "Ege Bölgesinde Gizli Gizli Toprak Reformu Yapılıyor," 5 Nisan 1969, 1.
- ²⁴ Ertan Gökmen, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası Çiftliklerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu" *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 13 (3), (2015): 203.
- ²⁵ Bkz. Terzibaşoğlu, a.g.e., 2006 ve Huri İslamoğlu, "Property as a Contested Domain: A Re-evaluation of the Ottoman Land Code of 1858", *New Perspectives on Property and Land in the Middle East* içinde, der. R. Owen, (Cambridge: Harvard University Press, 2011). Şevket Süreyya Aydemir Hacı Ali Paşa için şöyle yazar: "Söylendiğine göre, bir süre de dağlarda silahlı olarak dolaşmıştır [...] Sonunda onun, belki bu gücüne ve itibarına da dayanarak, Tire taraflarında bir çiftliği kahya olduğu söylenir. Gene söylendiğine göre, işte bu kahyalık sırasındadır ki Ali, çiftliğin dul kalan hanımıyla evlenmiş, böylece de Ali Ağa olmuştur [...] Bir gün saraydan kendisine, bir de sivil paşalık fermanı gelir [...] Ali de böylece, idareye sadık bir hacı Ali Paşa oldu. Hem Küçük Menderes, hem Büyük Menderes havzalarında nüfuzunu kurdu. Tireli Hacı Ali Paşa olarak şöhrat buldu... Fakat Anadolu'nun kanunu, bu paşanın hikayesinde de görürüz. Galiba kendilerine zararı dokundu sanan bazı Rum köylüleri, yahut o bölgede söylendiği gibi eşkiyası, Balkan Harbi'nden önce veya o sıralarda, Hacı Ali Paşa'yı pusuya düşürerek öldürdüler." Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 18-19.
- ²⁶ Göllüce vakasını toprak üzerinde özel mülkiyetin kuruluşuyla ve özel mülkiyetin yarattığı toplumsal çatışma eylem ve söylemleri çerçevesinde değerlendiren bir yazı için bkz. Begüm Özden Fırat, a.g.e., 2017.
- ²⁷ Fatma İrfan Serhan, "Göllüce Dramı," *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1962, 2.
- ²⁸ Aysu, a.g.e., 2014.
- ²⁹ Hikmet Çetinkaya'nın aktardığına göre tapu fazlası oranları şu şekildedir: 1) 120 sıra numarasında Mesude Elmas adına kayıtlı gayrimenkul 275 bin 400 metrekare olarak tespit olunmuştur. Aslında 85 cilt, 22 sahife, 52 sırada bu gayrimenkul 210 bin metrekare tapuyu ihtiva etmektedir. 2) İlan cetvelinin 130 sıra numarasında Mesude Evliyazade adına kayıtlı gayrimenkul 995 bin 500 metrekare olarak teslim olunmuştur. Halbuki 72 cilt, ikinci sahife 63 sırada 91 bin 930 metrekare, diğeri 85 cilt, 76 sahife 98 sırada 400 bin, ceman yekûn 491 bin 930 metrekare olarak adına tapu bulunmaktadır. 3) İlan cetvelinin 133 sıra numarasında Mesude Evliyazade adına 427 bin 100 metrekare olarak görülmektedir. Halbuki 77 cilt, 72 sahife 100 sıra numara da bu gayrimenkul çok az miktardadır. Çetinkaya, "A. Menderes'in Halası'nın Arazisi İşgal Edildi," *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1969, 1.
- ³⁰ Kadir Dede, "Altmışlı Yılların Siyasal Gündemi ya da bir Siyasal Özne Olarak 1961 Anayasası," *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* içinde, der. M.K. Kaynar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 809-843.
- ³¹ Şirketin satın aldığı yaklaşık 1200 dekar araziye nasıl kullanacağı açıklanmamış durumda. Çiftlikteki az sayıdaki büyükbaş ve küçükbaş hayvana bakan çalışanlar meraların yonca üretimi için kullanacağını belirtiyorlar. 2018 itibarıyla şirket meraların etrafını çevirmek dışında bu alanda herhangi bir çalışma yapmamış vaziyette. Bunda köylülerin direnişin etkisi olsa gerek.
- ³² Ali Haydar Teker'le görüşme, Göllüce, 25 Mart 2018.
- ³³ Ertuğrul Kürkçü, "Devrimci Gençlik Hareketi Üzerine," *Pratiğin Akli Teorinin Heyecanı* içinde, (Ankara: Dipnot 2014), 153.

ŞEHİRLEŞEN KÖYLER, GÜZELLEŞEN KENTLER: KIR-KENT AYRIMININ GRİ ALANLARI¹

Yakın zamanda yürürlüğe giren bir dizi yasal değişiklik, Türkiye’de kırsal kentsel alanlar arasındaki ilişkiyi idari açıdan yeniden düşünmeyi gerektirecek sonuçlar üretti. Ancak mesele yalnızca idari boyutla sınırlanamayacak kadar katmanlı. Mersin’deki Kültürhane deneyiminin kurucu ve yürütücülerinden Ulaş Bayraktar, Mersin-Erdemli üzerine gerçekleştirdikleri saha çalışmasından hareketle bu karmaşık ilişkinin farklı veçhelerini ele alıyor.

Yakınlarda yolunuz güneye, Tarsus’a düşmüşse şehrin her yerinde göze çarpan aşağıdaki billboardu görmemiş olmanız imkansız. 55 ilden kalabalık nüfusu ve tarihsel varlığı ile il olma iddiasını her zaman dillendiren Tarsus’un halef-selef başkanlarını bir araya getiren bu afiş aynı zamanda Türkiye’nin kır-kent ilişkisini de açığa vuran bir mesaj taşıyor. Muhtemelen yaklaşan seçimlerde tekrar aday olmayı planlayan ve uman mevcut başkan kırsal alandaki hemşerilerine kentleşeceklerini, kenttekilere de daha güzel yaşam alanlarını müjdeliyor. Biraz daha derinlemesine düşününce yaman bir çelişki taşıyan bu mesaj aslında kır ve kent ayrımının Türkiye’deki toplumsal algısına dair önemli ipuçları içeriyor. Neticede beş yıllık döneminin sonuna gelmiş başkanın hâlâ gelecek zaman kipinde mesajlar veriyor olmasının talihsizliğini şimdilik bir kenara bırakalım. Peki ama kentleşecek köylerin bir de sonradan güzelleşmesi gerektiği itirazını ne yapacağız? Demek ki aslında o kadar da matah bir sonuç beklemiyor köyleri. Güzelleşmekten bahsedilen de muhtemelen daha yeşil,

daha sakin, daha rahat yaşam alanları. Bu sıfatların daha ziyade kırsal tınılar taşıyor olması da kentleşecek köylerin sonra güzelleşmek için yeniden kırsala dair nitelikler kazanmaları gerektiğini düşündürüyor.

İşte bu yazı günümüz Türkiye’sinde kent ve kır arasındaki ilişkilerin bu muğlak geçişkenliğini tartışmayı hedefliyor. Bu geçişkenlik ilk bakışta çok da tutarlı gözükmeyebilir, zira kent ve köy ayrımı klasik bir karşılaştırma çerçevesinde bir dikotomiye düşündürür. Hacı Kurt örneğin, bu ayrıma dair farklı yaklaşımların ortak noktasının hem nicelik, hem de nitelik olarak kent ve köyün iki ayrı uç noktayı temsil ettiği düşüncesi olduğunu ifade eder.² Çok yakın bir döneme değin, bu dikotomik yaklaşım geçerliliğini korudu çünkü kent ve kırsal kendilerine özgü niteliklerinin ortaya konmasından ziyade kentleşme sürecinin özelliklerine odaklanılmış, bu özellikleri taşımayan mekânlar kır sayıla gelmişti.³ Bu açıdan bakıldığında, ekonomik ve sosyal gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu,

yerleşim birimlerinin kırsal niteliklerinden arınıp, kentsel özellikler kazanmalarıdır. Değişimin yönü daimi olarak kırsal kente olarak görüldüğü için yerleşim yerlerini, kentleşmiş ve henüz kentleşmemiş yerler olarak okumak mümkün olur. Dolayısıyla Tarsus Belediye Başkanı bu klasik okuma içinde doğal olarak gerçekleşecek bir dönüşümü hızlandırma vaadinde bulunuyor sayılabilir.

Kırsal kente doğru akan bu lineer okuma elbette itirazlardan azade değil. Brown ve Schafft kırsal alanın belli sosyo-demografik özelliklere sahip bir mekân ya da toplumsal bir inşaa olarak farklı şekillerde ele alınabileceğini savunur. Bu anlamda kırsal alanı bir yandan demografik büyüklük ya da tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu olarak tanımlayabileceğimiz gibi, insanların kırı düşünürken öne çıkardığı sembol ve işaretlerle de tarif edebiliriz.⁴ Başka bir deyişle, biri demografik, diğeri ekonomik, sonuncusu da sosyolojik üç farklı alan beliriyor önümüzde. Fakat bu üç boyuta idari ve mekânsal boyutları da eklediğimizde karşımıza çok daha karmaşık bir matris çıkar.

Bu matris önerdiğimiz tartışmanın da omurgasını oluşturacak. Matrisin bu beş bileşeni Türkiye’nin son dönemde geçirdiği siyasal ve toplumsal dönüşümler bağlamında ele alınacak. Fakat

Mersin büyükşehir ve Tarsus ilçe belediye başkanları.

demografik boyutu idari boyutla birlikte ele alacağımız için tartışmayı dört başlık altında kurgulayacağız

Kırın idaresi: Köyden mahalleye, YSE'den büyükşehir

Kent ve kır ayrımının en kestirme kurgusu, söz konusu alanın idari niteliği ile saptanabilir. Örneğin, Türkiye açısından kent ve köy ayrımı belediye teşkilatı ile doğrudan bağlantılıdır. Nitekim köyler kendi faaliyetlerinin yanı sıra başlangıçta Yol-Su-Elektrik İdaresi, sonra Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve daha sonrasında da il özel idarelerinin götürdüğü hizmetlerle yönetilen yaşam alanlarıydı. Bu sebeple, bir belediye teşkilatının kurulması, ilçe kamu tüzel kişiliğinin kazanılması, il ve büyükşehir olunması yasalarla tarif edilen Türkiye kentleşme sürecinin *de jure* derecelendirilmesi olarak okunabilir.

Bu teşkilatın kurulmasında da temel referans nüfustur. Nitekim IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu kırsallık kriterini şöyle ifade eder: "Sosyo-ekonomik anlamda asgari kent fonksiyonlarının belirlediği 20,000 ve üzeri nüfusa sahip yerleşimler dışındaki alanlar kırsal alan"dır.⁵ Fakat kırsal alana yönelik tek bir idari teşkilatlanma yoktur. Bu alanda köyler, belediyeler ya da il özel idareleri hizmet sunabilir. Köy ve belediye idaresi arasındaki ayırmada da nüfus temel kriter olarak belirir. Nitekim yürürlükteki 442 sayılı Köy Kanunu hükümleri ışığında "ekonomik yapısı daha çok tarıma dayalı, kendine özgü toplumsal ilişkileri olan, belirli bir yerleşme sınırına sahip, en küçük idari üniteyi teşkil eden ve nüfusu 2000'e kadar olan yerleşimler" köy olarak tanımlanmaktadır. Fakat 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanununa göre belediye teşkilatı kurulması için gerekli asgari nüfus 5000'e çekildiğinden köy tüzel kişilikleri için tavan nüfus zımnen de olsa 5000'e kadar çıkmıştır. Görüldüğü gibi, son dönemde Türkiye tarafından benimsenen idari kent-kır ayrımında temel kriter nüfus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Odağımızı Tarsus özeline çektiğimizde bu idari ayırım anlamını kaybeder çünkü 2012 tarihli 6360 sayılı kanun 30 ilde büyükşehir belediyesi sınırlarını il sınırlarına genişleterek tüm alanın nüfus kıstasından bağımsız bir şekilde kentsel hüviyet kazanmasına sebep oldu.

Böylelikle büyükşehir sınırları içindeki tüm köyler mahalleye dönüşmüş, en azından kağıt üzerinde bu illerde kırsal nitelik taşıyan yerleşim birimi kalmamış oldu. Haliyle de yazının başında alıntıladığımız billboardun bulunduğu tüm yerler idari olarak kentsel alan sayıldığı için köylerin bu anlamda daha fazla şehirleşmesi vaadinin pek bir anlamı kalmamış diyebiliriz.

Çok tartışılan 6360 sayılı düzenleme, yerel yönetim hizmetleri açısından da önemli bir sorun alanını işaret ediyor. Belediyeler Türkiye'de kentsel hizmetler konusunda uzmanlaşmış teşkilatlanmalardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kırsal alan hizmetleri önce Yol-Su-Elektrik İdaresi tarafından, 1984'den itibaren de Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından verilmişti. 2005'te yapılan değişiklikte il özel idarelerine devredilen bu hizmet alanı 6360 sayılı kanunla büyükşehirlerde il özel idarelerin lağvedilmesi ile belediyelerin sorumluluk ve yetki alanına girdi. Böylelikle kırsal alanlara hizmet konusunda tarihi bir deneyimi olan teşkilatlanma tasfiye edilerek, kentsel hizmet birimleri bu alanda yetkili hale getirilmiş oldu.

Köy hizmetlerinden il özel idaresine geçişte önceki teşkilatın tüm personeli ve araçları yeni kuruma geçtiği halde, il özel idarelerinin kapatılması sırasında araç, personel ve taşınmazların kurumlar arasındaki dağıtımı büyük tartışmalara sebep olmuş, bu taksim yerel iktidarın söz konusu illerin siyasal eğilimine göre ilden ile değişiklik göstermişti. Muhalefet

Köy hizmetlerinden il özel idaresine geçişte önceki teşkilatın tüm personeli ve araçları yeni kuruma geçtiği halde, il özel idarelerinin kapatılması sırasında araç, personel ve taşınmazların kurumlar arasındaki dağıtımı büyük tartışmalara sebep olmuş, bu taksim yerel iktidarın söz konusu illerin siyasal eğilimine göre ilden ile değişiklik göstermişti.

partilerince yönetilen kentlerin iktidar partisinin elindeki kentlerdeki kadar şanslı olamadığını ifade etmeye sanırım gerek yok.

Dahası kırsal alan hizmetlerinin eskisi kadar özenle verilmeyeceğini tahmin etmenin bir başka değişkeni de seçmen yoğunluğu. Kısıtlı kaynaklar içinde faaliyet gösteren belediyeler yatırım ve harcamalarını önceliklendirirken bir sonraki seçimin oy muhasebesini yapmaktan geri duramazlar. 2000 kişilik eski köy, şimdiki mahalleye yapılacak yatırım çok daha kalabalık bir site civarında peyzaj çalışması yapmak kadar siyaseten cazip görülmeyebilir. Belediyelerin seçmeni az, dolayısıyla seçimlerde belirleme gücü çok sınırlı bu alanlara yatırım yapma konusunda çok da istekli olmayacağını tahmin etmek zor değil. Hele Mersin gibi doğu ve batı sınırları arasında 300 km'lik bir uzaklığın olduğu, belli noktalara ulaşımın çok zorlaştığı dağlık kesimlerden oluşan bir topografyada gidilmeyen, görülmeyen, hizmet götürülmeyen birçok mahalle kalabilir.

Bu şartlar altında belediyelerin özellikle de büyükşehir belediyelerinin kırsalda erişimi güç ve seçmen ağırlığı düşük olan sorumluluk alanlarına yönelik hizmetleri de pahada hafif ama görünürülükte güçlü nitelikte olmuş olması şaşırtıcı değil. Bu anlamda ilk göze çarpan belediyelerin çok iyi bildiği ve sevdiği yol yapım ve asfaltlama çalışmaları oluyor. Köy/ mahalle mezarlıklarının ıslahı ve çevre düzenlemesi de yine öne çıkan icraatlar arasında sayılabilir. Çiftçilere yönelik maliyeti düşük ya da belediye dışı fonlarla desteklenen tohum, fidan desteği, bilgilendirme projeleri de kırsala yönelik hizmetler arasında sayılabilir.

Ekonomik faaliyetlerin niteliği: Tarımın kapitalist dönüşümü

İdari ve demografik ayrımın örtüştüğü kent-kır ayrımının daha nitel bir analizi için tartışmaya sosyo-ekonomik değişkenlerin getirilmesi zorunludur. Gerçekten de kır-köy denilince ilk akla gelen özelliklerden birisi buradaki hâkim ekonomik faaliyetin tarımsal nitelik taşımasıdır. Nitekim kentsellik tartışmalarının ana referanslarından biri olan "Metropol ve Zihinsel Yaşam" adlı çalışmasında Georg Simmel kentliliğin temel bileşenlerinden birinin kentte para ekonomisinin hâkimiyeti olduğunu ifade

eder.⁶ Para ekonomisine paralel olarak sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişimi bir yerleşim yerinin kentleşmekte olduğunu düşündürür. Bu açıdan bakıldığında, bir yerleşim yerinin kentsel niteliklerini ortaya koymak için başvurulabilecek temel değişkenlerin arasında ekonomik hayat yer alır.

Öte yandan Michael Woods tarımsal üretime indirgenen kır tanımının 1970'lerden itibaren neo-marksist yaklaşım ile geliştirildiğini belirtir.⁷ Buna göre, tarım bir tür sermaye birikim aracı olarak ya da kırsal planlama ve ekonomik kalkınma kapitalist devletin veçheleri olarak görülür. Bu anlamda, bir yerdeki hâkim ekonomik modelin tarımsal niteliğinden ziyade, bu sürecin kapitalizmle eklemlenme biçimine bakma gereği ortaya çıkar. Tarımın kapitalizmle olan ilişkisi zirai ürünlerin metalaşması ile çok daha vurgulu hale gelir çünkü ontolojik olarak doğal ve biyolojik süreçlerden ayrılmayan tarımsal üretimin kimyasal girdiler (suni gübre, kimyasal ilaçlar vs.), mekanizasyon süreçleri ve ikame teknikleri ile (yapay tatlandırıcılar, katılaştırıcılar vs.) doğal olana bağımlılığı azaltılmaya çalışılır. Karl Marx'ın "metabolik yarılma" olarak adlandırdığı bu süreç, bir yandan tarımın biyolojik temellerinin zayıflaması, öte yandan insanların doğadan kopmasına işaret eder. Böylece ziraat gitgide daha gayri-kırsal bir doğaya kavuşup, kapitalizmin dinamikleri ile şekillenir.⁸

Tarımın gayri-kırsal bir görünüm kazanması özellikle 1980 sonrası tarım politikalarındaki değişimle daha belirgin hale geldiği için bu dönemin politika analizleri de tartışmamız açısından önemli bir yazını temsil eder. Nitekim Zülkûf Aydın neoliberal politikalar ışığında devletin tarıma desteğinin azalması ve girdi maliyetlerinin artmasıyla birlikte tarımsal üretim alanında ciddi bir krizin ve bunu izleyen bir çözümlenmenin yaşandığını iddia eder.⁹ Bu kriz ortamına dair Keyder ve Yenal'ın "Türkiye'de salt tarımdan geçinen kırsal nüfus[un] azalmakta ve gelir faaliyetlerinin çeşitliliği açısından giderek artan oranda kırsal nüfus[un] kentsel kesimlerle benzeşen şartlarda" yaşıyor oldukları savı, bizim çalışmamız açısından önemli bir iddiadır.¹⁰ Kentselleşen kırsallığın bir diğer yönü de, tarımsal üretimin tarım dışı alanlarla ilişkili hale gelmesidir. Bu süreç küresel ölçekte yaşanan ve Yeşil Devrim olarak

Girdi maliyetlerini karşılayamayan ve ürünlerini pazara ulaştırmakta büyük dezavantajlara sahip küçük üreticiler tarımsal faaliyeti sürdürmeyecek bir hale geldiler. Büyük toprak sahipliğinin artması tarımsal faaliyetin kapitalist doğasını daha vurgulu hale getirirken, bu faaliyetlerin faillerinin çoğunlukla kentte ikamet etmesi sonucunu da doğurmuş oldu.

tanımlanan süreçten de bağımsız sayılamaz. Geliştirilen yüksek verimli hibrit tohumların toprağın besin miktarını hızla düşürmesi sonucu elzem hale gelen kimyasal gübre ve bunun kullanımının gerektirdiği daha büyük pompa ve sulama altyapıları ile zirai ilaçlar bir yan ekonominin aynı hızda gelişmesine yol açmıştır.¹¹

Tüm bu dinamiklerin ışığında Türkiye'de de tarım hızla kapitalist üretim süreçlerine eklemlenmiş ve sonuçta küçük üreticilik gitgide daha da zora girmiş oldu. Girdi maliyetlerini karşılayamayan ve ürünlerini pazara ulaştırmakta büyük dezavantajlara sahip küçük üreticiler tarımsal faaliyeti sürdürmeyecek bir hale geldiler. Büyük toprak sahipliğinin artması tarımsal faaliyetin kapitalist doğasını daha

vurgulu hale getirirken, bu faaliyetlerin faillerinin çoğunlukla kentte ikamet etmesi sonucunu da doğurmuş oldu. Kendi arazilerinde tarımsal işçi olan ya da kırsaldan göçmek zorunda kalan büyük bir nüfus ortaya çıktı oldu. Bu anlamda kırsalın ekonomik niteliğinin de kapitalist yani kentsel bir kimliğe bürünmesi bu boyut bağlamındaki kır-kent ayrımının flulaşması sonucunu doğurdu.

Yapılı çevre: Kırın betonu, kentlin yeşili

Max Weber kırsaldan ayrışan kentlerin ekonomik doğasının yapılı çevre ile tamamlandığı görüşüyle yapıların da bir kentsellik kriteri olduğunu önermiş olur.¹² Weber, şehirlerin kökeninde bir kale yahut garnizonun olduğunu, dolayısıyla da surların kentlerin doğal bir yapıtaşı olduğunu iddia eder, çünkü kale olan yerde savaşçı, savaşçı olan yerde bunların talep ve ihtiyaçlarına cevap veren zanaatkarlar toplanır. Böylece askeri amaçlarla kurulan bir yerleşim yeri ticarete de davetiye çıkarır, ekonomi kentsel olarak gelişir.

Günümüzde artık kale ve garnizonun kentleri tanımlayan bir olgu olduğunu söylemek tabii ki mantıklı değil. Ama şehirlerin yapılı çevre bakımından kırdan ayrışan bir nitelik taşıdığı da inkar edilemez. Büyük üretim ve konut yapıları, nitelikli kamusal alanları ve sosyo-kültürel faaliyetlere yönelik mekânları ile kentler ortak fiziki özellikleri de paylaşır. Nitekim Kevin Lynch şehirlere dair imgelemde caddelerin, bulvarların, kıyı şeritlerinin, tarihi binaların, görkemli köprülerin ve alışveriş merkezlerinin doğrudan bir rol oynayarak kent algısını oluşturduklarını iddia eder.¹⁴ Bu anlamda yerleşim birimlerinin böylesi yapılı çevre öğelerine

Trabzon'un Çaykara ilçesindeki Uzungöl ve etrafındaki yapılaşma.¹³

Erdemli yakın zamana kadar yerleşime açılmamış kırsal alan statüsündeydi. **Kaynak:** wikipedia commons.

ev sahipliği yapıp yapmaması, kenti kırsal alanlardan ayıran bir boyut olarak not edilmelidir.

Bu yazının temelini oluşturan araştırma sırasında Erdemli ilçesinin bir sakinine yerleşim yerinin ne zaman kentleşmeye başladığını sorduğumuzda hiç tereddüt etmeden apartmanların ortaya çıkmasına işaret etmişti. Bu bakışı benimseyecek olursak Tarsus Büyükşehir Belediyesi başkanının vaadinin bir yapılaşma olarak okunabileceğini de kabul etmek durumunda kalabiliriz.

Fakat bu vaadin halihazırda oldukça gerçekleşmiş olduğunu da kabul etmeliyiz. Yukarıdaki görselde görülen Uzungöl kırın bu yapılaşmış halini en trajik biçimde ortaya koyar gibidir. Kent merkezine 100 km uzaklıkta ve 1000 metre irtifada bulunan bu doğal yeryüzü cenneti yayla turizminin yaygınlaşması ve buranın bir turistik uğrak noktası olması ile acı bir betonlaşmaya maruz kaldı. Yeşil alanların yılın sadece birkaç

ayı kullanılabilen turistik yapılar uğruna feda edilmesi sadece buraya mahsus bir trajedi değil elbette. Kent merkezlerine yakın birçok kırsal alan yayla turizmi ya da piknik/kahvaltı/kır düğünü gibi günlük faaliyetler uğruna yapılaşmaya açıldı. 2B arazilerine getirilen ya da kaçak yapılaşmaya yönelik aflar, Yeşil Yol gibi merkezi hükümet ya da kırsala en görünür ve kârlı yatırım olarak görülen asfalt çalışmaları gibi belediye icraatları sonucunda kırsal alanların hızla kentsel üstyapı örüntüleriyle işgal edilmesi söz konusu oldu. Böylece aslında köylerimiz yapılaşarak Weberyen anlamda şehirleşmiş oldu.

Kır böyle hunharca şehirleşirken, kentler de kıra öykünerek kırsallaşarak güzelleşmeye çaba gösterir gibi görülüyor. Yeşil alanlar, rekreasyon alanları, parklar, bahçeler çevreci ve sosyal belediyeçilik iddialarının en gözde icraatlarına dönüştü. Kent ormanı gibi bir oksimoron kentin kırılaşarak güzelleşme iddiasının nişanı sayılabilir. Yazının başında andığımız billboardda büyükşehir belediye başkanı olarak görülen Burhanettin Kocamaz'ın önde gelen seçim vaatlerinden biri Mersin'i yeşile doğacağıydı. Her ne kadar bu vaat zaman zaman betonarme kaldırımların yeşile boyanması şeklinde gerçekleşse de kentlerin doğaya dönerek

Kır böyle hunharca şehirleşirken, kentler de kıra öykünerek kırsallaşarak güzelleşmeye çaba gösterir gibi görülüyor. Yeşil alanlar, rekreasyon alanları, parklar, bahçeler çevreci ve sosyal belediyeçilik iddialarının en gözde icraatlarına dönüştü. Kent ormanı gibi bir oksimoron kentin kırılaşarak güzelleşme iddiasının nişanı sayılabilir.

Kent yöneticilerinin bu tür kır kokan icraatları boşuna değil elbette, zira kent sakinleri de artık kırsal yaşam öğelerine daha yakın duruyorlar. Özellikle sağlıklı yaşam arayışları kentlileri doğal ürünlere yöneltiyor. Semt, kadın, köy, üretici, organik gibi isimler taşıyan pazarların sayısı birçok metropol alanda artıyor. Müstakil bahçeli evler hayalleri süslüyor, turşu, tarhana, sirke, salça atölyeleri büyük ilgi görüyor.

yanı başına kadar gelebildiğiniz mangal ünitelerinin içinde kırsoyluluğunuzun izlerini kentsel bir pratik ve mekânda yad etme imkanı sağlayan bir hizmet sayesinde “köklü bir tarihten modern bir cazibe merkezi” ortaya çıkıyor işte.

Kent yöneticilerinin bu tür kır kokan icraatları boşuna değil elbette, zira kent sakinleri de artık kırsal yaşam öğelerine daha yakın duruyorlar. Özellikle sağlıklı yaşam arayışları kentlileri doğal ürünlere yöneltiyor. Semt, kadın, köy, üretici, organik gibi isimler taşıyan pazarların sayısı birçok metropol alanda artıyor. Müstakil bahçeli evler hayalleri süslüyor, turşu, tarhana, sirke, salça atölyeleri büyük ilgi görüyor. Kentsel bostanlar gitgide yayılıyor, kırsalla özdeşleşen faaliyetler kentlerde gitgide daha fazla popülerleşiyor ki bu da bizi kent kır ayrımına dair matrisimizin son ögesi olan sosyolojik boyuta taşıyor.

Toplumsal ilişkiler: Hemşeri muhitlerinden entelköylere

Kent ve kır arasındaki son ayırıcı edici özellik yerleşim yerlerinde yaşayan insanların arasındaki etkileşimin niteliğiyle ilişkili sayılır.¹⁸ Kentin daha heterojen yapısı, haliyle kent sakinlerinin farklı köken, öncelik, talep ve ihtiyaçlarla özdeşleşmesi sonucunu doğurur. Kırsal alanın yakın, hatta çoğu zaman akraba ilişkileri, buradaki toplumsal yapıyı daha homojen kılar. Daha yakın ilişkilerle özdeşleşen bu yapı, sosyal ilişkilerin üzerinde belli bir denetim ve baskı mekanizmasının ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Nitekim Ferdinand Toennies ve Emile Durkheim gibi sosyolojinin iki temel ismi de bu ayrıma dikkat çeker. Toennies'in *gemeinschaft* (topluluk) ve *gesellschaft* (toplum) ayrımı ilişkilerin farklı mekânlardaki nitelik farklılıklarına işaret eder. *Gemeinschaft* daha kişisel ilişkilerin, rollerin, değerlerin ve inançların

güzelleşmesinin ne kadar geçer bir siyasi kampanya akçesi olduğunu düşündürüyor.

657 bin olduğunu söylemeye hacet yok herhalde.¹⁵

Aynı şekilde İstanbul Büyükşehir Belediyesi de 2017 yılında diktiği 179 bin 656 ağaç ve fidanla ve İstanbullulara kazandırdığı 2 milyon 18 bin metrekare büyüklüğündeki yeşil alanla, elbette Gezi'ye de atf yaparak, ağzımızın payını vermekten geri duramıyordu. Sadece üçüncü Havalimanı için kesilecek ağaç sayısının projenin ÇED raporuna göre

Öte yandan, yapılaşarak kentleşen kır ile kırsala öykünerek güzelleşen kentlerin sentezini Konya'nın Karatay Belediyesi kotarmış diyebiliriz. 454 adet, içinde birer tane de ağaç barındıran yeşil adacıklardan oluşan piknik parkının açılışını iftiharla sunan belediye yeşille asfalt ve betonun, kentli ile kırsal alışkanlıkların takdire şayan bir sentezini geliştirmiş gibi. Arabanızla

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ilanları¹⁶

Konya Karatay Belediyesi ilanı¹⁷

Ekolojik yaşam arayışları son dönemde kentten kıra doğru da bir kaçışı tetiklemeye başladı. Bağ bahçe olarak, küçük tarım alanları edinerek kentteki yaşamlarını geride bırakarak ya da artan iletişim teknolojileri sayesinde oradan sürdürmeye çalışarak kırsal alana yerleşen kayda değer bir nüfusun olduğunu da iddia edebiliriz. Bu da hayli kentli bir kesimin kırsal alanı mesken tutarak kır sosyolojisini değiştirmekte olabileceğine işaret eder.

hâkim olduğu ve “yüz yüze, yakın ve kalıcı toplumsal ilişkilerin” sürdüğü bir beşeri topluluğu işaret ederken, *gesellschaft* ise dolaylı, formel rol, değer ve inançların etkisindeki araçsal, sürekli değişen ve gayri kişisel ve dolayısıyla da yabancılaşmaya açık” sosyal ilişkileri temsil eder.¹⁹

Durkheim da bu ayrımı dayanışma üzerinden kurgular. Kırsal alanın mekanik dayanışma modeline karşılık, kent özelleşmiş, farklı dayanışma örüntüleri üzerinden kurgulanan bir kentsel topluma işaret eder. Bir yerleşim yerindeki toplumsal ve ahlaki yoğunluğun artmasıyla toplumsal roller değişikliğe uğrayarak, norm ve değerler sisteminin evrim geçirmesine sebep olur. Bu da toplumsal yapı içindeki dayanışma örüntülerini geleneksel mekanik işleyişinden çıkararak, daha bireysel bir gelişime koşut organik bir niteliğe kavuşturur.²⁰

Kentleşmeyi bir yaşam biçimi olarak tanımlayan Louis Wirth de (2008), kenti hemşerilerin toplumsal denetiminden azade olmuş, aile ve topluluklarla ilişkisi zayıflamış bireylerden oluşan bir yaşam alanı olarak tarif eder. Bu yeni toplumsal düzende ilişkiler geçici, yüzeysel, anonim, gayrişahsi ve parçalıdır.²¹

Kent ve kır ayrımını Türkiye kentleşme formuna uyarladığımızda karşımıza hayli karmaşık bir manzara çıkar. Zira yaşadığımız coğrafyada kentleşme sürecini tetikleyen asli unsurlardan birinin köyden kente göç olduğunu kabul ediyoruz. Bu göçün sonrasında kentteki yeni yaşam kuruluşunda göçle gelen yere referansla kurulan enformel dayanışma ağlarının da etkili olduğunu biliyoruz.²² Barınma ve istihdam gibi en temel alanlarda hayatta kalma stratejisi olarak ortaya çıkan ve gelişen bu ağlar kırsal alandaki mevcut ilişki

ve toplulukların kentsel alandaki tezahürleri olarak okunabilir. Genel olarak hemşerilik ilişkileri olarak kodladığımız bu örüntüler Türkiye kentlerinde kırsal kökenli sosyolojik olguların kentlerde de sürmesini ve hatta yeni işlevler kazanarak gelişmesine sebep oldu. Bu yüzden Wirth’ün bir yaşam biçimi olarak tarif ettiği kentliliğin Türkiye’de tam olarak tezahür ettiğini söylemek pek mümkün olmayabilir.

Öte yandan yukarıdaki bölümde değindiğimiz ekolojik yaşam arayışları son dönemde kentten kıra doğru da bir kaçışı tetiklemeye başladı. Bağ bahçe olarak, küçük tarım alanları edinerek kentteki yaşamlarını geride bırakarak ya da artan iletişim teknolojileri sayesinde oradan sürdürmeye çalışarak kırsal alana yerleşen kayda değer bir nüfusun olduğunu da iddia edebiliriz. Bu da hayli kentli bir kesimin kırsal alanı mesken tutarak kır sosyolojisini değiştirmekte olabileceğine işaret eder.

Türkiye’de kentleşmenin kırsal kökenli ilişkileri muhafaza edici ve kırsal alanda kentsel birey ve ilişkilerin gitgide artıyor oluşu bu ayrımın netliğini de zayıflatır bir olgu olarak karşımızda. Tıpkı idari, ekonomik ve üstyapı donatılarında olduğu gibi toplumsal ilişkiler bakımından da Türkiye’deki kent ve kır ayrımının, teorik önermelerin işaret ettiği berraklıkta olmadığını varsayabiliriz. Bu yüzden, kentsel yönetim aygıtlarının kırsal alanların yönetiminden sorumlu tutulduğu, kırsal ekonominin gitgide kentsel kapitalist ilişkilerin etkisinde işlediği, kırın yapılaşırken, kentin doğal güzellikler peşinde koştuğu, kent sakinlerinin kırsal ilişkilerini korurken, kentten kaçanların kıra bireysel yaşam tarzlarını taşıdığı bir manzara karşısında tartışmamızı kent ve kır ayrımının Türkiye’de hayli muğlak bir nitelik arz ettiğini vurgulayarak sonlandırabiliriz.

¹ Elinizdeki tartışmanın omurgası 113K632 numaralı TÜBİTAK araştırma projesinin bulgularına dayanmaktadır.

² Hacı Kurt, *Türkiye’de Kent-Köy Çelişkisi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003): 11-12.

³ D.L. Brown ve K.A. Schafft, *Rural People and Communities in the 21st Century: Resilience and Transformation*, (Cambridge Polity Press, 2011): 7-8.

⁴ Brown ve Schafft, 2011, a.g.e., 4-5.

⁵ DPT, IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Politikaları Alt Komisyon Raporu, 2006: 11. http://plan9.dpt.gov.tr/oik16_2_kirsalpolitika/kirsalka.pdf.

⁶ Georg Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam,” *Cogito*, no. 8, (1996): 81-89.

⁷ Michael Woods, *Rural*, (Oxon: Routledge, 2011).

⁸ Çağlar Keyder ve Zafer Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*, (İstanbul: İletişim, 2013): 22-23.

⁹ Zülküf Aydın, “Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke’nin Tuzgurgazı ve Sivrihisar’ın Kınık Köyleri Örneği,” *Toplum ve Bilim*, no. 88, (2001): 13.

¹⁰ Keyder ve Yenal, 2013, a.g.e., 170-1.

¹¹ Ö. Bor, “Yeni Tarım Düzeni,” der. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu, *Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme* içinde, (Ankara: Epos, 2014): 92-3.

¹² Max Weber, *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, (İstanbul: Yarı, 2012): 106-7.

¹³ Hürriyet, 24 Haziran 2017.

¹⁴ Kevin Lynch, *Kent İmgesi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 2010).

¹⁵ <https://www.birsence.com/3-havaalani-yapimi-icin-yuz-binlerce-agac-kesilince/>.

¹⁶ https://icdn.ensonhaber.com/resimler/diger/yesil_8574.jpg.

¹⁷ <https://www.karatay.bel.tr/>.

¹⁸ Seher Şen, “Kentlilik Üzerinde Düşünmek,” *Toplum ve Bilim*, no. 124, (2012): 116.

¹⁹ Şen, 2012, a.g.e., 106-7.

²⁰ R. Boudon ve F. Bourricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie*, (Paris: Quadrige/PUF, 2000): 200-1.

²¹ Louis Wirth, “Urbanism as a Way of Life,” *Journal of Sociology*, no. 44(1), (2008): 1-24.

²² Sema Erder, *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, (İstanbul: İletişim, 1996).

FABRİKALAŞAN MEKÂN: “YEREL MÜŞTEREKLER” VE “AKILLI KENTLER”

Ekolojik Haklar Merkezi'nin kurucularından Fevzi Özlüer, yerel yönetim alanındaki güncel gelişmelerin toplumsal ve politik etkilerini sorguluyor. Kentlerin tam teşekküllü birer işletmeye, kentlilerin ise bu işletmenin türeticisine dönüşeceğini iddia ettiği bu yeni evrede bildiğimiz anlamıyla kurumların, kimliklerin ve aktörlerin akıbetinin ne olacağını tartışıyor.

Kentsel sermaye birikiminin sektörel düzeyde büyümesinin yarattığı kriz yeni bir kentsel program ortaya çıkardı. Bu programın üç sacayağı olduğunu varsayıyoruz. Bu yazıda büyüme ideolojisinin yeniden üretimi için “mekânın fabrikalaşması” kavramının, doğanın ve emeğin yönetimi açısından “yerel müştereklerin” fetihçi tasarımının ve de kentsel birikimin kısıtlarına çözüm olarak ortaya çıkan akıllı kentler programının önemini vurgulayarak, bu kentsel siyasal programın totaliter kentleşme dinamikleri yarattığını iddia ediyoruz.

Mekâna kentsel rant değeri temelinde yaklaşan yeni sağcı politikalar açısından büyüme krizine karşı bir model geliştirilmesi zorunluluğu her daim bir ihtiyaç olarak ortadaydı. Tüm bir neoliberal döneme yön veren, yasa ve iktisadın zorlamasıyla elde edilen birikim, otoriter bir kentleşme deneyimi yarattı. Ancak ortaya çıkan resim büyümenin önündeki engellerin kalkmadığını 2010 sonrasında bize gösterdi. Kentsel büyüme için salt otoriter araçlar yeterli değildi. Böylelikle yeni bir kentsel perspektif ihtiyacı kendini dayattı. 2014 yılında

AKP'nin yerel seçim programında yatay şehirleşme pratiği bir tür “kültür devrimi” inşası olarak sunuluyordu. Batılı şehirleşme pratiği karşısında haneyi esas alan “Medine” şehir pratiği yeşertiliyormuşçasına bir söylem üretiliyordu. Geleneksel Türk-İslam konutuna yapılan vurguyla kültürel bir jargon oluşturuluyordu. İktidar haneyi şehir merkezini dışına taşımak ve kent merkezini ticaret-finans odağı haline getirmek için yatay mimari söylemini dillendiriyordu.¹ Aynı dönemde yatay şehirleşme için bir model olarak “Akıllı

Kent" kavramı gündeme geldi. Akıllı kent stratejileri resmi politika belgeleri haline gelmeye başladı. Diğer yandan Büyükşehir Yasası akıllı kentler için gerekli olan ölçek oluşturuluyor, yaygınlaşan şehirde sermayenin yeniden temellükü için gerekli rıza süreçlerine hizmet edecek koşullar yaratılıyordu. Çünkü tekil projecilik artık yeterli değildi, büyümenin fiziki ve tarihsel sınırları sadece otorite kurmakla aşılamazdı.

Kalkınmacı sağ söylem, büyüme ideolojisi etrafında bir kentsel medeniyet projesi ortaya koymak zorunda. Bu medeniyet fikrine ikna olan toplumsal kesimlerin homojenleştirilmesi, karar verme yetkilerinin devri, taleplerinin standartlaştırılması ve bir ideolojik söylemle bütünleştirilmesi gerekiyor. Bu da esasen farklılaşmaya dayalı olan "yerel müşterekler" in dönüşmesi anlamına geliyor. Bu dönüşüm belli bir kentsel düzensizlik yaratsa da toplumsal enerjiyi, sınıfsal açıdan eşitsiz, toplumsal açıdan geri kalmış, adil olmayan yaşam koşullarına sahip kişilerin üzerine yönlendiriyor. Böylelikle örneğin inşaat işçileri büyüme rejimi karşısında tehdit haline geliyor. Bu kentsel program etrafında homojenize olan kentli kitleler içinse büyüme önündeki tüm engellerin kaldırılmasına dayalı rıza ve dağıtımçı adalet mekanizmaları seferber ediliyor. Bu nedenle sistemin yeni kuruluş biçimi otoriter bir karakterden totaliter bir karaktere dönüşmeye meyilli.

Bu yazının asıl konusu, kentsel krizle fetihçi söylem arasındaki ilişkiden ziyade, kentsel mekânın akıllı kent

kavramı etrafında teknoloji ekseni olarak kuruluşu. Bu yol haritasının taşıyıcı kolonlarını oluşturan Türk-İslam şehirleşmesi anlayışı fetihçi üslubunu tek tip yapı pratikleriyle ortaya seriyor. Bu yönüyle fetihçilik aynı zamanda standart pazar yaratmak için de zorunlu bir ideoloji. Bu ideoloji Cumhuriyet'in kalkınmacı fikrinden rıza mekanizmalarının kurulma biçimiyle, müştereklerin kuruluşuyla ve ideolojinin odağına teknolojiyi koyma derecesiyle farklılaşıyor. Fetihçilik teknolojiyi kentin merkezine alıyor. Yukardan aşağıya bir siyasallaşma süreci kendini pazar dinamikleriyle büyümek için kentsel rantı dağıtma ve yeniden üretme biçimlerini geliştiriyor.

O nedenle mahalli bir müşterekten ziyade bir alan örgütlenmesinin adını ifade etmeye başlayan "Büyükşehir Belediyesi" modelinin, 2019 seçimlerinden sonra tüm illerde hakim yerel yönetim örgütlenmesi haline geleceğini düşünenecek olursak, bu dönüşümü salt mekân ölçeğinde bir dönüşüm ya da yerel müşterek kavramının dönüşümüyle sınırlı bir dönüşüm olarak ele almak eksik olacaktır. Bu yazıda da iddia edileceği üzere, yerel yönetimlerin mahalli müşterek örgütlenme birimi olmaktan kopuşu, yani kentsel mekânın bir fabrika mekânı olarak örgütlenmesi, sermaye birikiminin tarihsel ve fiziksel sınırlarının aşılması zorunluyla ilgilidir. Bu zorunlulukların aşılması da zor ve rıza dengesinin iyi kurulmasıyla mümkündür. Genişleyen kriz koşullarında hızla yoksullaşan kitleler her ne kadar kentsel rantın paydaşı kılınsa da bütünlüklü bir fetih ideolojisi

içselleştirilmezse birikim rejiminin krizi derinleşecektir. Fetih ideolojisinin içselleşmesi ise büyüme için gerekli olan maddi veri tedarikinin geniş kitlelerin rızasıyla sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle yerel yönetimler akıllı kentler temelinde fabrika düzenine uygun olarak totaliterleşmek zorunda bırakılmaktadır. Burada akıllı kentleşme, fabrika yönetiminin uygulayacağı bir kentsel program anlamına gelir. Akıllı kent ile kastedilen, kentsel alanın üretim sürecinin tümüyle teknoloji temelli olarak belirlenmesi, böylece büyüme önündeki yönetsel ve insani sınırların kaldırılarak geleceğin fethedilmesidir. Bunun için de çok çalışmak, zorlukları aşmak, sabretmek kadar, sunulan dünya nimetleriyle yetinmeyi de bilmek gerekir. Bu fabrika öğretisi yedek işgücü ordusunu fikren ve zihnen diri tutar. Elinde olanla yetinir, fazlasını istemez. Yönetime talip olmaz. Neoliberal kentin kamusalılığı içinde fetihçi topluluklar, maddi üretimle beraber tüketim yoluyla ve canlı varoluşlarıyla da kentsel birikim için veri üretimi yapar ve böylelikle siyasal alanın yeniden oluşmasına yol açarlar.²

Yerel müşterek kavramının ideolojik dönüşümü

Beyoğlu'na Kadıköy'den baktığınızda hiç de "yerel" gibi görünmez, Tophane'den baktığınızda ise fazlasıyla yereldir. "Yerel" kavramı hukuki bağlamını sosyoloji, demografi, tarih ve coğrafyanın sınırlarında kurar. Yerellik, birbirinden farklı topluluk ve kişilerin, komşuluk, tanışıklık, dayanışma gibi sosyal bağların kurulabildiği bir coğrafyada, belli bir deneyim, hafıza ve ortak tarihi de

New York geride bıraktığımız yıl dünyanın en akıllı kenti seçildi. **Kaynak:** Philipp Henzler, Noteworthy.

içeren birikime bağlı kalarak ortak ihtiyaçlarını tanımladıkları, bu ihtiyaçlara yönelik çözüm önerileri üretebildikleri, belli düzeylerde homojenliklerini koruyabildikleri, temaslar, ilişkiler, tüketim ve üretim faaliyetleriyle de nüfusun devamlılığını sağlayabildikleri kurucu yaşam ilişkileri ve bağları olarak tanımlanabilir. Bu anlamıyla da mahalli (yerel) müşterek kavramı, yerelliğin ortak ihtiyaçlarıyla ilişkilidir. Bu ortak ihtiyaçlar, köy gibi bir yerel yönetim biriminde farklı, bir semtte veya mahallede farklıdır. Çünkü yereli bir araya getiren sosyal, siyasal, kültürel ekonomik temas, iletişim ve ilişkiler birbirinden farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Yerel yönetimler en temelde bu insani çeşitliliğin ihtiyaçlarına göre kurulmuş, bu ihtiyaçlara göre biçimlenen bir topluluğun ihtiyaçlarının demokratik olanaklarla, nüfusun katılımına açık biçimde planlanabileceği ve yönetebileceği bir yönetim örgütlenmesidir. İhtiyaçların nasıl, neyle, ne kadar, hangi dinamik ve olanaklarla giderebileceği sorularıyla anlamını bulan bir komünite yönetimidir. Kentlerin metropolleşmesi tabii ki yerellik algısında kırılmalara yol açmış, insani ilişkilerin kentsel hayatta ücretli emek biçiminde somutlaşmış olması nedeniyle belli baskın homojenlikler gelişmiş olsa da yerel ihtiyaçlar veya yerel ortadan kaybolmuş değildir. Beşiktaş semtinin ihtiyaçları ile Sarıyer'in yerel ihtiyaçları bir ve aynı değildir. Bu ihtiyaçları barınma, ulaşım, sosyal tesis, altyapı daha soyut düzeyde alt alta getirsek bile, yerel ihtiyaçlar, kentsel hizmetler ve onların standart biçimleri demek değildir. Yerel müşterekler, kentsel ihtiyaçları giderirken üretilen deneyim, bilgi, tecrübe ile topluluğun yeniden kurulabilme gücüdür. Yerel müşterek sunulan bir hizmet değil, kurulan bir toplumsallıktır. Örneğin, köylerde suyun dağıtımında köy tüzel kişiliği su hizmeti sunmaz, topluluğun suya katılımını düzenler ve toplumsallığı yeniden kurar.

Neoliberal dönemse yerel müştereklerin hizmetleşmesi sürecinin bir biçimidir. İnsani etkileşim için gerekli olan "birbirine yakınlaşma" eylemi bir ulaşım veya altyapı hizmetine; "barınma" konut arzının, "beslenme" gıda arzının nesnesine dönüşmektedir. Yakın dönemde müşterek kavramının "yapabilme" haliyle değil de

"erişebilirlik" haliyle ilişkilendirilmesi bu ideolojik hegemonik dönüşümle yakından ilgilidir. Müstereğin "erişilebilir" bir hizmet haline gelmesi, aynı zamanda toplumsal edimlerin ürünüyle veya insanın kendini yapma haliyle "hizmet" olarak ilişkilmesine yol açar. Kentsel hayatın kapitalistleşmesinin esasını da bu gerçeklik oluşturur. Ancak, yerel müstereğin erişilebilir veya edinilebilir bir şey haline alması, sosyal niteliği ağır basan belediyeçilik deneyimlerinde veya Türkiye gibi sağcı belediyeçilik deneyimlerinin hakim olduğu düzlemlerde farklı yönetsel ihtiyaçları tetiklemiştir. Sosyal belediyeçilik yaklaşımında yerel müştereklere erişim olanaklarının geliştirilmesi, daha etkin hizmet sunulması esakken, neoliberal yerel yönetim deneyimlerinde yerel müşterek ihtiyaçların tedarikini esas alan bir yönetme pratiği hakim olmuştur. Bu tedarik mekanizmasının sağ siyasal kültür açısından, kitleleri yönetme, tabiyet kurma, terbiye etme, kitleler üzerinde egemenlik kurma, siyasal gücü yeniden dağıtma gibi otorite inşasına dair işlevleri vardır.

Türkiye'de 1980'den bugüne neoliberal kentsel pratiklere bağlı kalan sağ siyasal geleneğin büyüme odaklı politikaları hukuki ve ekonomik araçları etkin biçimde kullanarak kentsel yaşamda önemli dönüşümler yarattı. Bu dönüşümler kent merkezlerinde barınma hakkına el konulmasını, şehir merkezinin çitlenmesini, inşaat düzeninin yeni kentsel pazar olarak çepere doğru genişlemesini beraberinde getirmiştir. Su, enerji, gıda üzerinde arz temelli hakimiyet kurulması, bu varlıkların mal olarak kıtlaşmasını ve alınıp satılabilir hale gelmesini mümkün kılmıştır. Ancak bu süreç asıl ivmesini 2010 sonrasında kazandı. O nedenle 2011 yılında kabul edilen 644 ve 648 sayılı KHK'lerle yaşanan planlama süreçlerinin merkezileşmesini, kentin fiziksel sınırlarını il sınırına genişleten 2012 tarihli yasa ile birlikte düşünmek gerekir. Yerel müştereklerin kentsel hizmet olarak arz edilmesini güvene altına alan bu yasal dönüşüm aynı zamanda yeni bir yerel yönetim modelinin kentlere egemen kılınacağına habercisi olmuştur. Bu yerel yönetim pratiği içinde belediyeler, hizmet üreten, hizmete erişilebilirliği sağlayan, yerel ihtiyaçları hem belirleyen hem

Yerel müşterekler, kentsel ihtiyaçları giderirken üretilen deneyim, bilgi, tecrübe ile topluluğun yeniden kurulabilme gücüdür. Yerel müşterek sunulan bir hizmet değil, kurulan bir toplumsallıktır. Örneğin, köylerde suyun dağıtımında köy tüzel kişiliği su hizmeti sunmaz, topluluğun suya katılımını düzenler ve toplumsallığı yeniden kurar.

de organize eden, arz yönlü bir işletme biçimine dönüşmüştür. Bu dönüşüm yerel yönetimleri hem bir piyasa aktörü olarak tanımladı, hem de müştereklerin yurttaşlarla birlikte belirlendiği bir yönetim birimi olmaktan çıkardı. Bu nedenle yerel yönetimlerin neoliberal dönüşümünü karakterize edenin, basitçe yönetimlerin otoriterleşmesinden³ ziyade, bizatihi yerel yönetimin mahalli müşterek bir birim olma niteliğini kaybetmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Yerel yönetimlerin "yerel müşterek" örgütlenme olmaktan kopuşu
Tarihsel olarak yerel yönetimler, mahalli topluluğun yerel ihtiyaçlarını belirlediği, bu ihtiyacı ürettiği ve yönettiği bir yönetim birimidir. Yerel örgütlenmenin ortaya çıktığı tarihsel bağlama göre ihtiyaç bazen kolektif hakları, bazen siyasi hakları, bazen yaşama haklarını kapsamına alır. Bu yerel örgütlenmelerin merkezi örgütlenme ile ilişkileri de o toplumların demokrasi kültürleriyle, devlet örgütlenmeleriyle ve sermaye birikim rejimleriyle ilgilidir. Yerel yönetimlerin mahalli müşterek örgütlenme olmaktan kopuşu iddiası da, tarihin belli bir dönemecinde Türkiye'de de yerel yönetimlerin hukuki ve kavramsal olarak yerel (mahalli) müştereklere dair örgütlenme olarak tanımlandığının ve uygulandığının kabulüne dayanır. Bu hukuki kabul aynı zamanda sosyolojik, hukuki, yönetsel bir takım gerçeklere dayalı bir kabuldür. Bir yerde mahalli idare

örgütlenmesinin doğmasına yol açan gerçeklik, belli sayıda insanın belli bir yerde yaşıyor olmasıyla ilgilidir. İnsanların yaşadıkları yerlerin farklılığı, coğrafi, sosyal, ekonomik, kültürel farklılıklar ihtiyaçların nasıl tanımlanacağını belirlerken, bu coğrafyada yaşayan nüfusun sayısı da yerel yönetimin biçimini belirler. Bir yerin köy mü, belediye mi, il özel idaresi mi olacağı coğrafya, nüfus ve sosyoloji dolayısıyla hukuk tarafından belirlenir.⁴

Lakin bir yerin yerel yönetim olarak tanımlanmasında nüfus, coğrafya ve sosyoloji devreden çıkıp soyut bir il sınırı tanımlı devreye girdiğinde hukuk yine bir dolayım düzeyine ihtiyaç duyar. 2012 yılında yapılan değişikliklerle getirilen yerel yönetim sisteminde hukukun dolayımı iktisattır. Yasa yapmanın neoliberal çağda iktisadileşmesinin en somut örneklerinden birisidir bu yasa.⁵ 6360 sayılı yasa ile yerel yönetimler, mahalli müşterek ihtiyaçlar ve ihtiyaç sahiplerinin niteliği ve niceliğine göre tanımlanmamıştır. Büyükşehir modeli, yerel yönetimleri bir müşterekler yönetimi sisteminden çıkartmış ve alan yönetimi sistemi haline dönüştürmüştür. Yerel müşterekler tanımlanırken Çankaya için ihtiyaç olan Sincan için ihtiyaç olmayabilir, müşterekleşme biçimleri değişebilir. Ancak Çankaya ve Sincan'ı bir il sınırı içinde "alan" olarak gördüğümüzde "ortaklaşma" kavramı silikleşir, coğrafya ve demografik yapı ile yerelliğin bağı zayıflar. İki yerel için de ortak olarak arz edilebilecek ihtiyaçların ön plana çıktığı bir yönetimsellik devreye girer. Ortak ihtiyaçlara göre farklılaşan hizmetler veya müştereklerin kurulması değil, farklı müştereklere tek bir hizmet sunulması esası kabul edilir. Bu durum yerel bütçe kullanım kararlarını belirler, kentün alacağı biçim, gelişme, sosyalleşme biçimi yeniden kurgulanır. Yerel ihtiyaçların paranteze alınması, alanın ihtiyaçlarının gündeme gelmesi, yeni bir duruma işaret eder. Elbette yeni büyükşehir modelinde de yerel yönetimler yerellikle ilişkilidir, ancak buradaki fark hukuki anlamda komünite/ ortaklıklar için değil pazar için bir yönetim biçiminin kurulmuş olmasıdır. Aynı zamanda arz güvenliği için de pazarın tek tipleşmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yerel yönetim yereli değil belli bir alanı yönetir. Bu alan içinde yerel müştereklerin kurulması değil, kentsel hizmet biçimini alan müşterekin arzı, piyasaya sunulması

ön plana çıkar. Böylece yerellik bir tarihsel, toplumsal, demografik bağlam olmaktan çıkar. Yerel kavramı sayısallaştır.

Elbette bu dönüşümün bir arka planı var. 1980 sonrasında hızla büyüyen kentlerin yönetsel sorunlarını çözmek için ortaya atılan modeller arasında, "büyükşehir" esasında şehrin yönetimi ön plana çıkmıştı. 1984 yılında 3030 sayılı yasa ile başlayan bu dönüşümle birlikte sorunları planlı bir biçimde yerelde çözmek yerine yetki devriyle "yükarıya" havale etmek bir yerel yönetim kültürü haline gelmeye başlamıştı.⁶ 2004 ve 2008 yıllarında belediye mevzuatındaki dönüşümle büyükşehir belediyelerinin sınırları büyümüş, yetkileri artmış olsa da bunları hâlâ mahalli müşterek ihtiyaçlara yönelik bir yerel yönetim birimi olarak tanımlamak mümkündür. 2012 yılında yapılan değişikliklerle ise, Anayasa'nın 127/3. maddesine göre istisna olarak düzenlenmiş bir yerel yönetim sistemi⁷ yerel yönetim sisteminin esası haline getirilmiştir. 6360 sayılı yasa ile 13 ilde büyükşehir belediyesi kurulmuş, büyükşehir belediye sınırları il sınırı haline gelmiştir. Büyükşehirlerdeki belde belediyeleri mahalleye dönüşmüş ve büyükşehir sınırları içindeki köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılması köyleri köy olmaktan çıkartmasa da⁸ tüzel kişiliğin köy mevcudiyetini koruma, müşterek ihtiyaçları belirleme ve yeniden üretme olanağı ilga edilmiştir. Köyün merası, su kaynakları üzerinde yatırım yapmak isteyen sermayedar için köy tüzel kişiliği veya köylüler siyasi bir muhatap olmaktan çıkmıştır. Doğrudan doğruya tek muhatap büyükşehir belediyesi ve başkanı haline gelmiştir. Köy muhtarı mahalle muhtarı haline dönüşünce, dava açma, bütçe kullanma, tüzel kişi olma avantajlarını yitirerek köy sınırları içindeki veya köy müştereklerini etkileyen sorunlara çözümü piyasa dolayısıyla bulmak zorunda kalmıştır.⁹

Hali hazırda köyün altyapı hizmetleri gibi ihtiyaçların yasal olarak karşılanması sorumluluğu büyükşehir belediyesine geçmiş olsa da görev alanı genişleyen ve fakat yetkileri ve bütçesi büyümeyen büyükşehir belediyeleri, bir yandan piyasaya diğer yandan merkezi idareye daha fazla bağımlı olmaktadır. Köylerin tanımsız bir kara parçası haline dönüşmesi, üzerinde tasarruf ettiği müştereklerle ilgili söz ve karar yetkisini

yitirmesi, köy ahalisinin müştereklerin kullanımına aday yönetim ve şirketlerle piyasa dolayımıyla bir müzakere içine girmesi, yerel yönetimlerin mahalli bir müşterek olmaktan kopuşunun bir unsurudur. Köylerin meralarını yitirmesi, otlakları üzerinde tasarruf hakkını kaybetmesi, aynı zamanda piyasa koşullarındaki gücünü, zırhını, yani tüzel kişiliği kaybetmiş olmasının da sonucunda şirketler müşterek yerel ihtiyacı da belirler olmuştur. Köy sınırları içinde işletilmesi planlanan bir taş ocağı, bir enerji tesisi o yerleşim yerinin ormanlarını, yollarını, suyunu, havasını, rüzgarını, toprağını yeniden tanımlamıştır.

Yerel yönetimin kurucu unsuru olan yurttaşın, merkezi idare ve piyasa karşısında, müştereklerle bağı kuran kamu ayrıcalıklarının ve karara katılma haklarını tanıyan köy gibi yerel yönetim tüzel kişiliklerinin tasfiye edilmesi, yerel yönetimlerin mahalli müşterek bir örgütlenme olmaktan koparılışının bir unsurudur. Diğer unsuru ise, müşterek olanın coğrafi, sosyolojik ve demografik koşullara göre değil belli bir soyut alana, iktisadın ihtiyaçlarına ve müşterek olanın arz edilmesi anlayışına göre tanımlanmasıyla ilgilidir.

Müştereklerin arzı anlayışı, yasanın gerekçesine de yansımıştır: "Yerel hizmetlerin Büyükşehir alanında tek merkezden yürütülmesi ile ortaya çıkan ölçek ekonomileri sayesinde hizmetlerde etkinlik, koordinasyon ve kalite yükselecek, daha az kaynak ile daha çok ve daha kaliteli hizmet sunulması mümkün olacaktır. Hali hazırda birden fazla merkezden verilen hizmetlerin daha büyük ve ideal ölçekteki bir merkez tarafından verilmesi birim maliyetleri ve kişi başına kamusal harcamaları da azaltacaktır."¹⁰ Hizmete muhatap olacakların farklılığını ve ihtiyaçlarını esasa almayan bu yasa gerekçesi büyükşehir belediye yönetimlerine hizmetin düzenli arzı noktasında daha büyük bir bütçe de vermiş değildir. Büyükşehir belediyesi, bir yandan hem Cumhurbaşkanlığı tarafından denetlenir hale gelen bütçeyle il sınırına kadar hizmet götürecektir, hem de bu hizmeti daha az kamusal kaynakla yapacaktır.

Bu anlamda, belli bir mekânsal soyutluğa kavuşan hizmetin, belli bir standart içinde üretilmesi gerekir. Herhangi bir subjektif ihtiyacın gereklerine göre hizmetin biçim

alması, bu aşamada mümkün değildir. Bu bakış açısı, hizmeti yerel ihtiyacın niteliği bağlamından kopardığı gibi aynı zamanda hizmetin sunulmasıyla ilgili bir standart oluşturmayı da zorunlu kılar. Bu standartlar, sosyal ve temel hakları da arz siyasetinin konusu yapar. Barınma hakkı konut arzının, riskli alan ve kentsel dönüşüm uygulamalarının, kentsel alanın üretilmesinin konusu olur. Kent hakkı da mevcut aşınmadan payına düşeni alır. Örneğin, çocukların sokak arasında oynama hakkı gibi bir yerel müşterek kavram, “kentsel hizmet arzı” dilinde “Disneyland” ya da “rekreasyon alanı” olarak kodlanır. Sokak arasında oynama edimi piyasalaştırmaya müsait değildir. Bu nedenle standartlaştırma önce edimin kapsamının, niteliğinin ve içeriğinin standardize edilmesini, bu anlamda fabrikalaştırılmasını zorunlu kılar.

Kentin fabrikalaşması ve yerel müştereklerin standardizasyonu Tıpkı “oyun hakkı” gibi diğer haklar da fabrikalaşmanın konusu olabilir; olmak zorundadır. Çünkü kent merkezinin olduğu kadar çeperinin de “alan yönetimi” ile yeniden üretilerek kentsel rantın konusu haline gelmesi kentsel birikim için gerekli bir koşuldur ama yeterli bir koşul değildir. Sermaye birikimi için tüm yaşamın metalaşması ve kârlı bir yatırıma dönüşmesi zorunludur. Bunun için de tüm yaşama edimleri kentsel mekânda metalaşmak zorundadır. Ancak bu metalaşmanın kitlesel bir biçime dönüşmesi ve kitleler tarafından da tüketilmesi gerekir. Kitlesel tüketim ise kitlesel üretimi zorunlu kılar.

Doğumdan ölüme kadar tüm insan yaşamı bir fabrika içinde yeniden üretime konu olacak biçimde önce parçalarına ayrılır. Doğum, büyüme, iletişim, ilişkilene, eğitim, hastalık, sağlık, spor, beslenme, enerji, maddi üretim, artık çıkarma, yaşlanma, ölüm gibi. Bu süreçlerin mal ve hizmet haline getirilmesinin kapitalizm içinde bir geçmişi vardır. Dayanışma, yardımlaşma, ortaklaşma biçimlerinin kentsel hizmetlerin konusu olmasının ve de bu hizmetlerin sunumu sırasında elde edilen bilginin yeniden düzenlenerek sermaye birikimi için kullanılabilir kılınmasının ise uzun olmayan bir geçmişi vardır. Kentte hastanenin, okulun, oyun alanlarının, ibadethanelerin, rekreasyon alanlarının meta düzeni içine alınması kadar, bu hizmetlerden elde edilen bilginin

belli bir ölçekte yeniden kurulmasına dair bir sistemin kurulmasına kentin fabrikalaşması adını veriyoruz. Büyüyen ve sermayenin önündeki fiziki sınırları kaldıran yerel yönetimlerin sunduğu hizmet alanında elde ettiği bilginin nasıl organize edileceği artık gündeme gelmiştir. Bu organizasyonun nasıl olacağını akıllı kent modelleri ekseninde tespit etmeden önce, müştereklerde ve haklarda metalaşmanın gerçekleşmekte olduğunu, hakkın bir talebe dönüştüğünü, müştereklerin kentsel hizmet olarak kodlandığını, bu hizmetlerin arzıyla bu talebin karşılandığını, hakların ve müştereklerin standardize olarak kitlesel üretimle şekillendiğini, dolayısıyla bir hizmet fabrikasının geliştiğini vurgulamak gerekir.

Bu fabrika sisteminde yapabilirliklerin artırılması değil, elde edilen ücret, kredi veya diğer borçlanma yöntemleriyle kentsel hizmete erişilebilirlik esas kabul edilir. Bu sistemde çocukların başkasının oyununda hep birlikte oynaması ve karşılıklılık esas değildir. Sistem sunulan oyuncuğa erişilebilirliği, oyunu kurallarına göre oynamayı ve oyunun parçalarının oyunu satın almasını, satın alırken de para dışında kişisel verilerini de hizmeti arz edene bırakmasını sağlar. Yaşlılar bakım, güven ve dayanışmayla değil, güvenli biçimde cenaze hizmetlerinin tedarikiyle karşı karşıyadır. Yaşlanma, cenazenin kaldırılma hakkının güvencesi olarak hizmete konu edilir. Bu hizmetlerin sunulması ve kullanıldığında otomasyon sistemlerinin harekete geçirilmesi ve teknik altyapının belediye hizmetlerinde aktifleştirilmesiyle de büyük bir veri bankası doğar.

Kentin ve kent hakkının bir müşterek yerel olmasından kaynaklı sınırlar bir yandan fiziki sınırın yeniden tanımlanmasıyla, diğer yandan hizmetlerin piyasalaştırılmasıyla aşılmaya çalışılır. Kentsel müştereklerin sermayeye ve özel mülkiyete konu edilmesi, kentin fiziksel sınırlarının yeniden tanımlanması kadar önemlidir. Sınırın kalkması bir yönüyle krizin aşılmasının zorunluğu uğrağıdır, fakat bu yeni bir krizi tetikler. Bu anlamıyla kentsel mekân dolayısıyla üretimin önündeki tarihsel engel kapitalist mekân üretimine her daim içkindir. Denetim mekanizmalarını etkinleştirmek için kentsel üretimin daha fazla teknolojikleştirilmesi (akıllılaştırılması) fabrikalaşma ile mümkündür.

Kentin bir fabrikaya dönüşmesi hem üretimin rasyonalize edilmesi ve bu yolla değişim değerinin maksimizasyonu hem de kent kitlesinin denetimiyle ilgilidir. Halihazırda var olan kentsel eşitsizlikler ve de kapitalizme tarihsel olarak içkin olan kır-kent çelişkisi, değişim değerine odaklanmış bir üretim yapısında daha da derinleşir. Bu da kentsel düzlemde yönetme problemini arttırır. İl sınırının büyükşehir sınırına genişlemesiyle getirilen yeni yönetsel biçim ancak bir üretim tarzıyla anlamlandırılabilir. “Kentsel mekân”ın dış doğa olarak değil fabrika mekânı olarak üretim sürecinin içine alınması, kentin kapitalist üretim tarzına eklenmesini zorunlu kılmaktadır. Okullar, hastaneler, konut alanları gibi kapalı mekânlar kadar yeşil alanlar, oyun parkları, disneylandlar, rekreasyon alanları da bu nedenle birer fabrikaya dönüşür. Bir evde üretilen artığın miktarı ve artık üretme biçimi, bu artığın yeniden dönüştürülmesine ilişkin modüllere dair verileri sunar. Böylece hangi mahallede, nasıl bir enerji üretiminin mümkün olacağını bilgisi ortaya çıkar. Artık üretiminin yeniden biçimlenmesi bu üretim içinde bir yeniden organizasyonu da zorunlu kılar. Sadece kentin atık yönetim sistemleri bir fabrika değildir. Fabrikanın sınırı evi de içine alacak kadar genişlemiştir. Evden başlayarak artık ve atığın denetimi için gerekli bilginin ortaya çıkması, evin bir işletme olarak kurgulanması ve planlanmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla bu dönüşümü salt gündelik edimlerin metalaşması olarak değil, aynı zamanda ilişkilerin, sosyalleşmelerin, “özel alanın” metalaşması olarak tartışmak gerekir.

Kent mekânının bir fabrika gibi örgütlenmesi ile yerel ihtiyaçların standardize edilmesi aynı sürecin zorunlu koşullarıdır. Fabrika mekânı haline getirilen şehirlerde standart bir kavram setiyle şehri yönetmek için şehrin bileşenlerinin de standardize edilmesi gerekecektir. Bu anlamıyla tek tipleştirme ihtiyaçların da kususuz biçimde arz edilen hizmetlere uygun olarak biçimlendirilmesini zorunlu kılar. Şehrin yönetimi ortaya çıkan ihtiyaçlara göre biçimlenmez, ihtiyaçların üretilen hizmete uygun şekilde standartlaştırılmasının yolu aranır. İl sınırına kadar genişleyen büyükşehir belediyeleri için yurttaşların farklılıklarına uygun hizmet üretme esnekliği yerine üretilen hizmete uygun yurttaşların icadı esastır. Mekân

stratejilerinin en baştan tanımlanması ise fabrikalaşmaya yönelik önemli bir yol haritası sağlayacaktır. Şimdilerde İTÜ'ye hazırlatılan mekân stratejileri tam da kentsel emek süreçlerinin organizasyonuna dair bir belge niteliğinde. Mekân stratejileri yukarıdan aşağıya doğru mekân kullanım kararlarının biçimlenmesinden ibaret değildir; aynı zamanda kentlilerin ihtiyaçlarının, arzularının ve alışkanlıklarının tanımlanması sürecidir. Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum'un açıklaması mekânsal stratejilere verilen önemi göstermesi açısından okunmaya değerdir. Kurum'a göre "Şehirlerde yaşanan yoğun göç, plansız şehirleşme, gecekondular, ekonomik ve sosyal problemlerin sürdürülebilir şehircilik konusunda da birçok problemi beraberinde getirmektedir. [...] Bu problemleri ortadan kaldırmak amacıyla şehirleri çevreye duyarlı, ekonomiye katkıda bulunan, enerjiyi verimli kullanan, ekolojik uyum ve hayat kalitesi yüksek merkezler haline getirme[k]"¹¹ hedeflenmektedir.

Asıl olan hizmet arzı veya değişim değerine konu kentsel üretim olunca hizmet kalitesi ve hizmetin standartlaştırılması yaklaşımları yeterli olmamaktadır. Hizmet kullanıcılarının da standardize edilmesi, hizmet ile kullanıcı arasındaki dolayımın ihtiyaçtan arzuya dönüşmesi gerekir. Arz edilenden mutlak bir doyum yaratılması ve bunun memnuniyet biçiminde rızaya dönüşmesi aynı zamanda müştereklerin de standart haline gelmesini sağlar. Kentli yurttaş ihtiyaçlarını belirleme yeteneğini yitirmekle sadece yerel yönetim organlarının mahalli müşterek bir organizasyon olma halini yitirmiş olmaz, aynı zamanda mahalli müşterek ve gündelik ihtiyaçlarının şirketler tarafından tanımlanmasına kapı aralamış olur. Yerel yönetimler uhdelerindeki veya dışardaki şirketlerden hizmet sağlayarak sunucu olma işlevini üstlenir. Ancak dağılmış kitleleri ve sermaye birikimini merkezileştirmek salt bir platform olmakla mümkün değildir. Sadece piyasada hizmet ile alıcısını buluşturan değil, bunları da yeniden üreten bir totaliter düzene ihtiyaç vardır. Bu yönetim bir fabrika düzeni içinde kontrol gruplarını belirlemek, ideolojik aygıtların denetiminde üretim süreci kadar tüketim süreçlerini de organize etmek zorundadır. Liberal dönemin otoriter karakterini aşan bir totaliter sisteme eklenmesi ise

zor ile değil rıza ile elde edilebilir. Rıza mekanizmalarına dair kontrol bilgileri ise "akıllı kent metodolojisi" içinden devşirilmektedir.

Sermayenin önündeki fiziksel engelleri kaldırmak için gerekli olan otoriter düzen bugün sermayenin önündeki tarihsel sınırları kaldırmak için totaliter bir biçim almak zorundadır. Böylece sermaye sınıfı bileşenleri merkezde olduğu gibi ilin bütününde de tek bir yetkili organla muhatap olacaktır. Bu sınır genişlemesi üretim sürecinin doğal kaynak tedarikini arttırmış, doğa üzerinde denetim sağlanmıştır. Doğayı doğal kaynak haline getiren, müşterek olmaktan çıkararak yönetsel dönüşüm, doğal kaynakları büyükşehir sınırları içine alarak, yasal, yönetsel ve yargısal kontrol mekanizmalarını harekete geçirmiştir. Bu dönüşüm birikimin önündeki fiziksel sınırları önemli biçimde aşındırmıştır. Bu aşındırma kısa süreli birikimin önünü açsa da gıda ve iklim krizinin orta vadeli bir yıkım olarak gündemimize daha fazla girmesine de yol açmaktadır. Tam da bu nedenlerle otoriter kentsel sistem ve uygulamalar, kentsel birikim krizinin fiziksel sınırlarının kısmi aşınmasına, ötelenmesine veya yok sayılmasına olanak sağlamaktadır. Yatay şehir uygulamaları ya da kırsala dönüş mitinin canlanması da bu "kısmilikle" anlamlıdır. Ne var ki fiziksel sınırların aşındırılması yeterli değildir; aşınmanın ortaya çıkardığı yeni ekolojik krizler birikim için yeni maliyetler ortaya çıkarmaktadır. Bu maliyetlerin yeniden ötelenmesi, kentsel birikimin niteliği ve tarihsel sınırlarıyla ilgilidir ve bu sınırların aşılması totaliter bir yönetimi zorunlu kılar. Şu anda tam da bu uğrakta olduğumuzu söyleyebiliriz. Kentsel düzeyde sermaye birikimi için doğa ve emek güçleriyle ortaya çıkan sürdürüm, emeğin ve doğanın totaliter bir biçimde denetim altına alınması ve yeniden üretilmesini gerektirmektedir.

Akıllı kentin öznesi türeticiler

Kentsel hizmetin arz politikasına veya değişim değerine bağımlı üretimi, aynı zamanda bu hizmetten elde edilecek karın azamileştirilmesini de zorunlu kılar.¹² Bu nedenle kentsel hizmetten beklenen değer bir tecrübeye,¹³ hafızaya ve sosyal gelişmeye değil, başlı başına mal ve hizmetlerin meta olarak değiş tokuş edildiği piyasaya soyutlanır. Bu soyutluk her türlü kentsel toplumsal emeği emek gücü haline getirir, yabancılaştırır,

rekabete tâbi kılar, ücretler yoluyla baskı altına alır. Diğer yandan kentsel hizmet ve malların kârlı bir yatırım biçimi haline gelmesi, üretim içinde teknolojiye ayrılan payın artmasını, emek gücüne ayrılan payın azalmasını zorunlu kılar. Fakat bu durum kapitalist üretimin emek gücü artışına el koyarak büyümesi zorunluluğuyla çelişkilidir. Bu noktada sermayenin organik bileşimi yasası devreye girer. Tarihsel olarak kapitalist üretim içsel kriziyle karşı karşıya kalır. Bununla birlikte kentin yaşanabilir bir mekân haline gelmesine yönelik talepler ve sosyal hareketler de birikim rejimi açısından bir kriz kaynağıdır. Emeğin toplumsal/siyasal hareketliliği ve kapitalizmin kârlılığın azalmasına yönelik doğası sonucunda çift yönlü işleyen çelişki bir kriz formuna dönüşmeye başlar. Kriz aynı zamanda yeni bir toplumsallığın üretilmesinin de uğrağıdır. Bu uğrakta krize verilen yanıt kentsel mekânın, doğanın ve emeğin teknoloji dolayımı ile yeniden denetimini mümkün kılma niyeti taşır.

Kentsel hizmetlerde arz güvenliğinin sağlanması için bu hizmetlerin kârlı bir yatırım alanı olmaya devam etmesi gerekir. Kârlılığın sürmesi içinse kentsel altyapı, iletişim gibi üretimin girdisi pek çok alanda teknoloji düzeyinin artması gerekir. Tüm bu süreç kentsel artı değer küresel pazara eklenmesiyle, yaygınlaşan ve çepere saçaklanarak yayılan sermayenin yeniden merkeze akışını güvence altına alacak sistemlerin oluşturulmasıyla ilgilidir. Akıllı şehirleşme, bu yaklaşımın savunucularından birinin ifadesiyle, "ekonomik rekabeti sağlamayı, küresel altyapı sistemine entegre olmayı"¹⁴ amaçladığı gibi, kentsel alanın üretiminde bizatihi ücretli emeğin kaynak tedarikçisi olmasını da amaçlar. Kıt malların tarihsel sınırını aşma umudu buradan beslenir. En genel anlamda hedef başta ulaştırma ve enerji olmak üzere kentsel hizmetlerin arzında insan müdahalesine gerek duyulmaksızın (akıllı) sistemin kendi kendini yönetebilir kılmasını ve şehrin "kıt kaynaklarının" daha etkin kullanımını sağlamaktır. Bu hedefe yönelik bir takım "akıllılık" etmenleri kabul edilmektedir. Akıllı bir sistem kayıt sistemlerinin ve kesintisiz görsel güvenlik hizmetlerinin kurulmasını zorunlu hale getirir. Sayısal şehir hizmetlerinin geliştirilerek herkes tarafından kullanılabilir hale getirilmesi, her türden gündelik deneyimin

Akıllı Kentler Strateji Geliştirme Çalıştayı 2018 Eylülünde Ankara'da düzenlendi. **Kaynak:** Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

verileştirilerek merkezi düzeyde toplanmasını mümkün kılar. Kentsel Gelişme Stratejisi gibi uygulamalarla kişilerin gündelik tüm edimlerini takibe alacak ve depolayacak süreçler tetiklenir.¹⁵

Akıllı enerji sistemleri için her türlü fiziksel edim –insan hareketleri ve hareketliliği de dahil olmak üzere– üretime dahil edilmelidir. İnsanın bu düzeyde kapsanması arz güvenliği için gereklidir. Akıllı su yönetim sistemlerinin kurularak su kullanım ve dağıtım biçimlerine dair verilerin sayısallaştırılması, bu yolla kontrolünün merkezileşmesi sağlanmalıdır. Akıllı ulaşım politikalarıyla yaya, toplu, kamu ve özel ulaşım verilerinin sistemli olarak toplanarak veri güvenliği kurumsallaştırılmalıdır. Tohum, gıda, sağlık verilerinin toplanması da bu süreçle ilgilidir. Her türlü genetik verinin, izin ve ayırıcı özelliğin sağlık, güvenlik, eğitim gibi merkezi hizmetler kadar mahalli ihtiyaçlar için de kullanılması da akıllı kent perspektifine uygundur.

Kişisel her türlü bilginin akıllı kent modeli için tedariki kentin fabrikalaşması için bir zorunluluktur. Müştereklerin bu şekilde standardize edilmesi ilginç bir biçimde kişilerin tecrübe, oluş ve hafızalarının üretim sürecine aktarılmasıyla ilgilidir. Kentsel mekânın tüketilerek yeniden

üretilmesi kadar, deneyimlerin üretimi de kentsel hizmetlerin tüketilmesinin önünü açmaktadır. Kişinin bir yerden bir yere gitmesi, nefes alıp vermesi, ekosistem temelli akıllı kentlerde kentsel meta üretiminin verisini üretmektedir. Bu dolayısıyla insanı edimler metalaşır. Kentsel yönetim, kişilerin nerede, nasıl, ne kadar bulunacakları kadar, nereye, nasıl, ne zaman gideceklerini, ne için nerede bulunacaklarını düzenleyen bir totaliter sistem olabildiği ölçüde akıllı kentlere dair veriler üretilir hale gelir. Akıllı planlama bu yönüyle şehri bir laboratuvar haline getirmektedir. Kentsel mekânın “fabrika” olarak toplumsal üretimi¹⁶ esnasında maddi üretimin içine çekilen ve planlama konusu olan canlılık, ekosistem destek hizmetlerinin olduğu kadar, bilgi, iletişim, güvenlik, ulaşım, enerji gibi yeniden üretim süreçlerinin de girdisi haline gelir.

Canlılığın ve toplumsallığın bizatihi kendisinin piyasalaşması ve üretime konu edilmesi kentsel düzeyde fabrika sisteminin kurulmasının önkoşulu haline gelir ve maddi toplumsal üretim pratikleri bir tür yeniden üretim süreçlerine dönüşür. Müştereklerin ve hakların bir talep haline dönüşmesi, bu talebi gidermek için metalaşan kentsel hizmetin arz edilmesi ve buradan elde edilen verinin yeniden üretim süreçlerine aktarımı rıza ile gerçekleşir. İdeolojik

olarak haklar ihtiyaca dönüştüğünde elbette ki ihtiyaçların karşılanmasına rıza gösterilir. Bu dönüşüm totaliter bir kentsel yönetimin bizatihi kendisi haline gelir. Adı ister yeşil alan, ister park, ister millet bahçesi olsun, önemli olan “yeşil ihtiyacının” giderilmesi olunca hem sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, hem bu hakkın gerçekleşmesi için ortaya çıkan hak mücadeleleri büyüme önündeki kriminal bir engel haline getirilir. Akıllı kentlerde insanların, hak talep etmesinde gerek yoktur, çünkü ihtiyaçların ne olduğu yönetenler tarafından bilinmekte ve tanımlanabilmektedir. Toplumun ve kişilerin hak mücadelesi yoluyla müştereklerin kurulmasına yönelik bir çabanın veya hukukun oluşması iradesinde yer alması bu nedenle mümkün değildir. Bu durum hukukun paranteze alındığı değil, siyasal katılım ve yurttaşlaşma kavramlarının tam anlamıyla piyasalaştığı bir âna işaret eder. Neoliberal sistemin totaliter aşamasında insanların fabrika sistemine dahil edilmesi, canlılığın planlanması, böylece arz güvenliği ve ihtiyaçların kusursuz biçimde sağlanması mümkün olacaktır. Bu düzenin veya kurgunun bozulmasının ağır siyasal sonuçları olacağı her daim hatırlatılır, böylece rızayı dengeleyen baskı mekanizmaları da varlığını devam ettirir. Bu şekilde kentsel hizmetler bağlamında piyasaların önündeki tarihsel

sınırları aşmak mümkün olur. Bu süreç üretimin insansızlaştırılması olarak formüle edilse de tüm bu akıllı sistemin verisini sağlayacak olan şey yine canlılığın, toplumsal algı, bilgi ve deneyimin üzerine inşa olmaktadır.

Kötü senaryo: Rızaya dayalı totaliter kentler

Çelişkinin keskinlik düzeyi rıza mekanizmalarını zorunlu kılmaktadır. Akıllı kent uygulamaları bu nedenle bir refah ve sosyal politika uygulaması olarak gündeme gelmektedir. Ancak bu yolla sosyal refahın nasıl arttırılacağına yönelik bir kestirme yanıt da yoktur. Kabul edilir bulunan argümanlardan birisine göre, "bir takım verilerin işlenmesiyle 'değerler zinciri' tanımlanır ve anlaşılabilirse kentler sosyal kalkınmayı desteklemek için bu değerler zincirini yönetmeye başlarlar."¹⁷ Ancak mevcut durumda bu yaklaşım, mikro ölçekte teknoloji ve yazılım geliştiren şirketlere kişisel verilerin aktarılmasıyla kontrol ve güvenlik sistemlerinin gelişmesini tetiklemekte, makro ölçekte (il ve ülke düzeyinde) ise mekânı fabrikalaştıracak veri altlıklarını üretmektedir. Akıllı kent mekânın fabrikalaşmasını âna ve mekâna sıkıştırır. Uzama yayar. Lakin fabrikalaşmayla hem canlılık her daim yeniden tanımlanır hale gelir hem de toplumsala ait verilerin akıllı sistemlere aktarılması ve kayıt altına alınması sağlanır. Bu durum kentsel yeniden üretimin maddi olanaklarını üretir.

İşletme maliyetlerinin aşağıya çekilmesi ve kentin teknolojik bir laboratuvara dönüşmesi ise kentsel yeniden üretimin sonuç ürünleridir. Örneğin, afet ve kriz yönetimi için kentsel dönüşüm veri altyapısını da oluşturacak biçimde hayata geçirilen "imar barışı" düzenlemesine bu açıdan bakabiliriz. Kasım 2018 itibarıyla imar barışı uygulamasına beş milyonun üzerinde başvuru yapıldığı haberlere yansdı. Bu başvurularla riskli alan ve kentsel dönüşüm uygulamalarına dair imara aykırı yapılaşmaların tamamı kayıt altına alındı. Bunu merkezi veya yerel idare kendi bütçe ve olanaklarıyla yapmaya kalksa da hem bu kadar veri toplayamazdı, hem de yıllara yayılacak son derece maliyetli bir çalışma gerekirdi. Şimdi ise kişiler yapılarıyla ilgili imar durumlarını kendi rızalarıyla devlete veriyorlar. Ortaya çıkan resim sonucunda kriz yönetimi altyapısı için veri toplanıyor. Böylece önemli bir dönüşüm bilgisi altlığı oluşuyor.

Akıllı kent stratejileri özellikle ulaşım altyapılarının yenilenmesini içerir. **Kaynak:** akillicentler@org

Aynı zamanda hem yerel hem merkezi idarelere riskli alan uygulamasına dayalı olarak kentsel dönüşüm gerçekleştirme fırsatı doğuyor. Buna karşın kişiler, üstüne üstlük para vererek, bu verilerini merkezi idareyle paylaşıyor. Yasa kentsel müşteregi yağmalayanla paylaştırmayı vaat ettiği için verinin tedariki mümkün hale geliyor, hatta bunun için devlete ödeme yapılıyor. Ancak imar hakları transferi, yatay şehirleşme pratikleri ve merkezin çitlenmesi gibi süreçler gösteriyor ki vaat edilen aslında kentsel mekânın kullanım hakkı. Fakat bu kullanım hakkı vaadi bile oldukça gri alanlar barındırıyor. Buna rağmen veri tedarikçisinin vaat edilene dair güvence beslemesini sağlayan şey, hakkı koruyan hukuki mekanizmalar değil, kişinin verilerini paylaşmış olmasının yarattığı inanç. Kendi eylemine duyulan güven. Ya da şöyle diyebiliriz: "Cuius regio, eius religio!" Yani egemen olan kimse, tebaasının hangi tanrıya tapacağına karar verecek olandır.¹⁸ Bu nedenle rıza üretmek, siyasal karar alma sürecine katmak veya demokratikleşmek demek değildir; piyasada emeği yeniden ücretlendirmek ve piyasaya katmak demektir.

Yaylaları bir gecede Ümraniye'nin yokuş sırtlarına çeviren, sonra da bu işgali devlete raporlandıran yurttaş artık bu bağlamda veri tedarikçisi olarak üretime girer. Kentsel mekânın kentsel dönüşüm yoluyla üretimi sonucunda müşteregin yağmalanmasından kendisine bir pay düşeceğini kabul eder. Bu kabule olanak sağlayan da kentin fiziksel sınırlarının ilgasına yönelik yönetsel dönüşüm, kentsel yönetimin hizmet arzına yönelik politikası ve mekânın yık yap uygulamaları sonrasında akıllılaştırılmak üzere yeniden organize edilmesine yönelik pratiklerdir. Verilerin tedarik edilmesi karşılığında müşterekten pay verme vaadi bu bağlamda gündeme gelmektedir. Bu nedenle kentsel yönetimin müşterek ihtiyaçların organizasyonu olmaktan koparılması, aynı zamanda kent hakkının da tarumar edilmesinin bir biçimi olarak açığa çıkmaktadır.

Her gün bir belediye, bir merkezi idare birimi akıllı kent uygulamasını gündeme taşıyor. Teknoloji transferi için sıraya girmiş pek çok şirket elde çanta kapı kapı belediye dolaşiyor. Kentsel hizmet arzının güvencesi olacak olan akıllı kentlerde

Akıllı evin tüketicisi aynı anda akıllı enerji üretiminin de kendisi haline geliyor. İşte bu hem işçileşme hem de tüketicileşme biçimi (yani üreticilik), daha önceki otoriter dönemin piyasayla dolaylı olarak tüketicileşen ve müşterileşen kişisini aşarak bugünün totaliter evresinde arzularla dolaylı olarak rıza süreçlerini harekete geçiriyor.

kentsel alanın, müşteregin ve müşterinin üretilmesi tam da saydığımız totaliter biçimlerde kurgulanıyor. Bu siyasal sistemi mükemmel kılan, sistemin eksiklerini kapatan da yurttaşın yaşam pratiklerini, edimlerini, hareketini rızayla tedarik etmesi ve üretime katmasıdır. Bu katılımı teşvik eden ise kentsel mala ulaşma arzusu ve tedarik ettiği bilgi dolayısıyla arzusunun giderileceğine dair kanaattir. Kentli yurttaşın ait veri, nasıl bir hizmet üreteceği kadar, hizmetin arz edilme biçimini de şekillendirmektedir.

Kişisel verilere dayalı kentsel uygulamaların çığ gibi çoğalması, akıllı kent uygulamalarına ilginin artması, toplumsal bilginin kullanışlı ve anlamlı hale gelebileceğine dair duyulan iyimser beklentiler, mekânın ve uzamın kişisel arzulara uygun olarak özelleşebileceğine dair yaygın kanıyı da canlı tutuyor. Bu şekilde fabrika içinde standardize olan hizmetler açısından da belli bir esnekliğin

oluşabileceği ümidi var. Herkes yalnızca bir ev istemiyor, kendi yaşam algısına dair bir ev arzu ediyor. Kentsel müşteregin yağmalanması ve bu yağmaya dair verinin paylaşılması ise çift yönlü bir arzuyu barındırıyor. Hem kişinin müdahalesine açık bir mekân üretme arzusunu, hem de bu arzunun tanınması iradesini. Fakat halihazırdaki işleyiş bu arzuyu diri tutmakla ve reklam ideolojisinin yeniden üretilmesini sağlamakla birlikte esasında kişiyi kentsel hizmet ve mal arzının nesnesi ve tüketicisi haline dönüştürüyor. Dahası kişiyi tanımladığı yaşam idealarına uygun olarak kentsel üretimin de bir parçası kılıyor. Örneğin akıllı ev arzusu, hem kişinin yenilenebilir enerji üretme fikrini sıcak tutuyor hem de enerji üretip kişinin kentsel arzun bir parçası olmasını olanaklı kılıyor. Akıllı evin tüketicisi aynı anda akıllı enerji üretiminin de kendisi haline geliyor. İşte bu hem işçileşme hem de tüketicileşme biçimi (yani tüteticilik), daha önceki otoriter dönemin

piyasayla dolayımılarak tüketicileşen ve müşterileşen kişisini aşarak bugünün totaliter evresinde arzularla dolayımlanan rıza süreçlerini harekete geçiriyor.

Müşterek olanın kurulması yerine müşteregin yağmalanmasına yönelik arzu, pek tabii hem yerel yönetimin hem de toplumsallığın çözülüşünün zeminlerini döküyor. Kenti bedavalaştırmak yerine bedava olduğu varsayılan kent parçalarından pay kapma arzusu, kişiyi hem yönetme kabiliyetinden uzaklaştırıyor hem de toplulukların kamusal üretim biçimlerini içdi ediyor. Dönüp baktığımızda, merkez sağdan ve soldan yükselen akıllı kent programları insansızlaşmış, alanlaştırmış ve fabrikaya dönüştürülmüş bir arzu kentinden fazlası değil. Nihayetinde kentsel birikim krizinin tarihsel sınırlarını aşmak için önerilen teknoloji merkezli “akıllı kentler” çözümünün ortaya çıkardığı ilişkiler ağı totaliter bir yönetişimi gündeme getiriyor.

- 1 Fevzi Özlüer, “Yeni Türkiye’nin Yeni Kentsel Düzeni,” *Kolektif Dergi*, no. 18, (2015), s. 12. <http://ekolojikolektifi.org/portfolio/kolektif-dergi-18-sayi/>
- 2 Soyut mekânın üretim ve yeniden üretiminin siyasal formlarına dair bkz. Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, (Sel Yayıncılık, 2014), s. 80.
- 3 Kentsel yönetimlerin otoriterleşmesine dair kapsamlı bir tartışma için bkz. Ayten Alkan, “Türkiye’nin Yeni Metropolitan Rejimi: Otoriter Kentleşmenin ‘Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma’ Formu,” *Ayrıntı Dergi*, <http://ayrintidergi.com.tr/turkiyenin-yeni-metropolitan-rejimi-otoriter-yen-kentlesmenin-yerel-yonetimlerde-yeniden-yapilanma-formu/> (erişim tarihi 1 Kasım 2018).
- 4 Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Kemal Gözler, “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Haline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?,” *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt 11, Sayı 122, (Şubat 2013), s.37-82.
- 5 Yasa yapma pratiklerinin iktisadileşmesi kavramsallaştırması için bkz. Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*, çev. Barış Engin Aksoy (Metis, 2018).
- 6 Erbay Arıkboğa, “Geçmişten Geleceğe Yerel Yönetim Modeli,” *Yerel Politikalar Dergisi*, (Ocak Haziran 2013), s. 48-96.
- 7 Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Gözler, a.g.y., s. 40. Ayrıca Fazıl Sağlam, “Yerel Yönetimleri Düzenleyen Yeni Yasalara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları’nda Göze Çarpan Sorunlar,” *Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji: Can Hamamcı’ya Armağan* içinde, Aykut Çoban (der.), (İmge, 2015), s.65-89.
- 8 Sosyolojik bir gerçeklik olarak köy tüzel kişiliklerine dair bir tartışma için bkz. Cevat Geray, “Büyükşehir Belediyelerine ilişkin 6360 Sayılı Yasanın Kısa Bir Değerlendirmesi,” *Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji: Can Hamamcı’ya Armağan* içinde, Aykut Çoban (der.), (İmge, 2015), s.57-65
- 9 Gözler, a.g.y.
- 10 Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un Gerekçesi, <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0690.pdf>, (erişim tarihi: 15 Kasım 2018).
- 11 “Şehirler Projesi için 195 Milyon Avro,” <http://haberci.ajanspress.com.tr/pad/press/ODI2ODI0MTgmMSYONTlwOSYwJJE=?customer=dfd72cf1-96ed-e411-aca6-001a6465f174&sid=12496> (erişim tarihi 21 Kasım 2018).
- 12 David Harvey, *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, çev. Esin Soğancılar, (Sel Yayıncılık, 2015), s. 64-73.
- 13 Buradaki tecrübe kavramsallaştırmasını şu kitaptaki bağlamda kullanıyoruz: Alexander Kluge ve Oskar Negt, *Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalılığının Analizine Doğru*, çev. Müge Atala, (NotaBene, 2018).
- 14 Erdal Kayapınar, “Akıllı Şehirler ve Uygulama Örnekleri,” *İTÜ Vakfı Dergisi*, no. 77, (Temmuz- Eylül 2017), s. 14-19.
- 15 Belediyeler düzeyinde iyi uygulama olarak kabul edilen KENTGES çalışmaları için bkz. <http://kentges.csb.gov.tr/iyi-uygulamalar-i-6483>, (erişim tarihi 15 Kasım 2018).
- 16 Toplumsal mekânın toplumsal üretimi konusunda, Lefebvre’in dediği gibi, “Uygun bir toplumsal mekân yaratmak (üretmek) [...] bir günde gerçekleşecek bir şey değildir. Bu bir süreçtir.” Bkz. Lefebvre, a.g.y., s. 63.
- 17 Fatih Terzi ve Mehmet Ocaçkı, “Kentlerin Geleceği: Akıllı Kentler,” *İTÜ Vakfı Dergisi*, no. 77, (Temmuz- Eylül 2017), s. 10-14.
- 18 Zygmunt Bauman, *Retrotopya*, çev. Ali Karatay, (Sel Yayıncılık, 2018), s. 154.

KOLEKTİF BAHÇELERDEKİ DENEYİM BİRİKİMLERİ: “EKİP BİÇEREK DİRENİYORUZ”

İstanbul’da sayıları giderek artan topluluk bahçelerini odağına alan bu yazı, bu girişimlerin gerisindeki iddia ve motivasyonları anlamaya çalışırken, bahçeleri kentsel toplumsal hareketlerin gündemleriyle birlikte düşünmeyi öneriyor.

Kent bahçelerinin temel yaşam becerilerimizi geliştirme ve yeni bir tür toplumsallığı kurabilme imkânına dair düşünürken bir video çıktı karşıma. *Al-Jazeera* sosyal medya hesabında geçtiğimiz aylarda paylaşılan bu video, Filistin mülteci kampı çatılarında bahçe kuran kadınlardan birini, bahçeyle geçirdiği dönüşümü ve diğer çatılara sıçrayan hikâyeleri aktarıyor. “Ekip biçtikçe direniyoruz,” bu hikâyeden bana kalan en çarpıcı cümle oluyor. Bu bahçeler kimisi için terk etmek zorunda bırakıldıkları ekip biçme alışkanlıklarını sürdürebildiği bir yere, kimisi içinse günler süren bombalı saldırılar sırasında ailenin gıda ihtiyacını karşılayabilen bir sığınağa dönüşüyor.¹

Çatılardan birinde ekilen zahterin kokusu geçmiş günlerin, mutfak sohbetlerinin, toprağın, kayıpların özlemini giderirken, bir diğerinde üretilen gübrenin kokusu gelir kaynağı sağlayabilecek müstakbel deneyimlerin habercisi oluyor. Ailenin tek bir ferдинin girişimiyle kurulan bahçelerin yanı sıra, bölge kadınlarının ortaklaştığı alanlarda bahçeciliğe yönelik yeni fikirlerin paylaşıldığı ve kısıtlı kaynakların kullanımını gözetken, yerel ve ulusal kurumlarca desteklenen projeler de görülebiliyor. Bu bahçeler bombalar arasında keşfedilen bir imkân olarak yaşanıyor. Yaşamın en öncelikli sistemlerinden olan ve bu topraklarda erişimi gün geçtikçe zorlaşan en gerçek ihtiyaçları (gıda, su, toprak, psikolojik ve fizyolojik sağlık, bakım, nefes alma zemini) yeniden kurma yollarından biri olarak görülen bahçeler kısıtlı kaynaklarla sürdürülüyor. Kimilerine göre ise hayata tutunma nedeni haline

gelmeleriyle bahçelerin sürdürülmesi direnişin kendisi oluyor. Bu dramatik koşullar altında idame edilen Filistin çatı bahçelerinden örnek vererek başlamamın sebebi, buralarda geliştirilen hayatta kalma becerilerine ve yaşama dair direniş pratiğine dikkat çekmek.

Bu görünümde bir savaş ortamı olmasa da, neoliberal kentleşme süreçlerinin yıkıcı etkileri bizi üretim araçlarımıza, yaşam alanlarımıza ve gerçek toplumsal ilişkilere yabancılaştırırken, bağlarımızı yeniden kurmaya ve temas etmeye yönelik duyduğumuz ihtiyaç her geçen gün artıyor. En temel ihtiyaçlarımızı karşılamaktan yaşam alanlarımızı yeniden kuracak kolektif örgütlenme süreçlerine dek, kentlerde –özellikle metropollerde– direnişin ve yaratıcı alternatiflerin arayışını sürdürüyoruz. Bu arayışın tezahürlerinden biri olarak bahçeleri konumlandırmak ve vücuda getirdiği tartışmaların bağlamını idrak etmek yazımın temel arzusu.

Her ne kadar bahçeleri krizler ve yıkımlar üzerinden bir direniş pratiği olarak görmeye aşinalık kazanıyor olsak da, bahçeler gündelik hayatın içerisinde farklı ölçeklerde ve gerçekliklerde, bulunduğu zamanın ve coğrafyanın dertleri bağlamında açığa çıkıyorlar. Bu noktada “bahçeler” dediğim zaman, onları yalnızca mekân olarak ele almadığımı, onu kuran topluluğu kentsel, işlevsel ve tarihsel bağlamı ile birlikte dile getirdiğimi belirtmeliyim. Bu yazı bağlamında kentte gıdayı kolektif biçimde örgütlenme arayışından kamusal olanı koruma ve yeniden kurma

talebine, kentin rekreasyonel ve ekolojik bütünlüğünün desteklenmesi niyetinden mütevazı biraraya gelme ve nefes alma ihtiyacına dek bahçeleri mümkün kılan ilişki üretimlerini odağıma alıyorum. Nihayetinde esas meselem, bahçelerin kentin, gıdanın ve yaşamın yeniden örgütlenme süreçlerine dair ortaya çıkardığı ipuçlarının izini sürmek.

Yer vereceğim deneyimler arasında toprağına ekip biçtiğim ve görüşmeler yaptığım bahçelerin yanı sıra, ikincil kaynaklardan takip ettiğim ve toprağına temas etmiş kişilerle görüşmeler yaptığım bahçeler de bulunuyor. Yazıda ilk olarak Batıda kent bahçelerinin ortaya çıkış dinamiklerine kısaca değindikten sonra Almanya’daki kent bahçeleri deneyimlerini ve arayışlarını aktarıyorum. Hem kent bahçelerinin kentsel, ekolojik ve politik bağlamına dair güncel hareketleri örneklemesi hem de Türkiye’de daha geç vakitte görünürlük kazanan bahçe/ bostan direnişleri ve toplulukları üzerine düşünmeyi kolaylaştırması nedeniyle Almanya’daki deneyimleri önemli buluyorum. Ardından İstanbul’daki bostan, kolektif bahçecilik ve ekolojik üretim tahayyüllerini direnişten “yeni” toplumsallıklar üretmeye uzanan deneyim sahaları ve yeni kentlilik motifleri olarak tartışmaya açmak istiyorum.

Bir dönüm noktası olarak 1968

Topluluk bahçeleri ve gerilla bahçe pratikleri kentsel toplumsal hareketlerin ve kent hakkı talebinin yoğunlaştığı dönemlerde ve coğrafyalarda görünürlük kazanmaya başladı. Margrit Mayer,

toplumsal hareketlerin evrelerini kent hakkı mücadelesi bağlamında incelediği bir makalesinde, 1968 sonrasında Batı ülkelerinde sınıf mücadelesinin zemini giderek fabrikadan mahalleye kayarken toplumsal hareketlerin odağının daha çok “yeniden üretim alanı” ve “ortak tüketim” meselelerine çevrildiğini, böylece kapitalist kenti sorgulayan söylem ve projelerin yaygınlık kazandığını aktarır.² Konut ve kira anlaşmazlıklarından kaynaklanan protestolar, köhneleşen kentsel çevrede kamu mal ve hizmetlerine yönelik talepler, “şehirlerimizin konuksemezliği”ne karşı verilen mücadeleler, 1970’li yıllardan itibaren “Şehri Alalım!” ya da “Mahallene Sahip Çıkal!” gibi sloganların yükselmesini sağladı. Bu dönemde topluluk bahçelerinin ilk tohumları New York şehrinin köhneleşen, sağlıksız ve suç oranı yoğun yaşam çevresine sahip mahallelerinde *Green Guerrillas* adlı çevreci aktivist topluluk tarafından atıldı. Mahallenin farklı bölgelerine tohum bombaları atan, meyve fideleri diken ve zaman içinde geliştirdiği bahçecilik ve gıda üretimi bilgisini eğitimlerle yayınladığı topluluk, “başka bir dünya mümkün” sloganıyla köhne bir araziye verimli bir bahçeye dönüştürürken, yerel ilişkileri iyileştiren bir model de yaratmış oldu. Bu dönemde yeşertilen bahçeler arasında bugün hâlâ şehrin önemli nefes alma ve

biraraya gelme noktaları olarak varlığını sürdürenler var.³

Neoliberal kentleşme sürecinde bahçeler

Kolektif bahçe pratiklerini başka türlü kentsel toplumsal ilişkileri kuran deneyimler olarak değerlendirmek mümkün. Geçmişten bugüne kimi zaman yerel topluluk için ucuz ve erişilebilir gıda sağlayan, kimi zaman kentsel yoğunluk içinde açık alan işlevi gören bahçeler, bugün neoliberal kentleşme süreçlerinin doğrudan tehdit ettiği alanlar arasında. O nedenle gerek çevre, ekoloji ve iklim mücadeleleri gerekse kent, yaşam ve gıda hakkı mücadeleleri bugün bu türden ortak yaşam alanlarını odağına alıyor.

Toplulukları ve onların yaşamlarını sürdürme kabiliyetlerini ve imkânlarını ortadan kaldıran türden kentsel dönüşüm plan ve projeleri, kent bahçelerinde gerçekleşen mücadeleler üzerinde bir tür denetim etkisi yaratır.⁴ Tam da bu nedenle, örneğin bugün için kent mücadelelerinin gündemine girmiş olan bostanlara ilişkin meseleler, kentsel çevresel adalet tartışmalarını gündeme getirir; bu tür mücadeleler bostanları yalnızca korunması değil, yaşaması gereken alanlar olarak savunur, böylece diğer kent, çevre, ve mahalle mücadeleleriyle ortaklaştırır.

Neoliberal kentleşme süreçlerinin yıkıcı etkileri bizi üretim araçlarımıza, yaşam alanlarımıza ve gerçek toplumsal ilişkilere yabancılaştırırken, bağlarımızı yeniden kurmaya ve temas etmeye yönelik duyduğumuz ihtiyaç her geçen gün artıyor.

Bu noktada Berlin kent ve topluluk bahçesi ağını kuran ve bahçeleri kent hakkı bağlamında tartışarak 2014 yılında Almanya genelinde yüz elliden fazla inisiyatifin imzaladığı bir kent bahçeleri manifestosunu yayınlayan girişimden bahsedilebilir.⁵ *Prinzessinnengarten* 2009 yazında, Kreuzberg semtindeki kamusal alanların özelleştirilmesine, artan kira oranlarına, soylulaştırma dalgasına ve kentsel yapılanma yüzünden kentlerde biyo-çeşitliliğin azalmasına karşı biraraya gelme ve birlikte üretme niyeti olan, kendi yaşam alanlarına dair sosyo-ekolojik hedefler belirleyen bir topluluğun girişimi olarak, mahallelilerin de desteğiyle kent yönetimine ait bir arazide kuruldu.

Berlin bahçe topluluklarının Prensesler Bahçesi’nde gerçekleşen ortak etkinliği. **Kaynak:** Marco Clausen.

Ancak zaman içinde özel sektörün yatırım baskısına dayanamayan Berlin Belediyesi yönetiminin bahçenin bulunduğu alandan taşınması kararı alması üzerine bir mücadele süreci başladı. Çok kısa sürede yerel ve uluslararası desteğe kavuşan bu mücadele, kente ilişkin talepleri diğer kentsel muhalefet pratikleriyle ve kent bahçeciliğiyle birlikte düşünen bir örgütlenme deneyimi yarattı.

2014 yılında yayımlanan manifesto geleneksel, paylaşımlı, hobi amaçlı, kültürlerarası (göçmen) bahçelerin yanı sıra topluluk ve gerilla bahçelerinin deneyimini de aktararak, Berlin'deki kent bahçelerinin nasıl da mekânsal politikanın, katılımcı aktivizmin, kolektif eylemin vücut bulduğu alanlara dönüşebildiğini anlatır. Diğer yandan, yalıtık dünyalara dönüşme riski olan bahçe pratiklerinin kendi sınırlarını nasıl aşabileceğine yönelik fikirleri içerir. Bu yıl içinde yerel yönetimlere sunulan "Yeşil Müşterekler: Berlin Bahçeleri için Kullanım Hakkı Sözleşmesi"⁶ ise bahçelerin tehditkar neoliberal kentsel gelişim süreçleri karşısında koruma altına alınmasını önerir. Tüm bu çabalar şüphesiz bir topluluk bahçesinin savunulması sürecinde elde edilen deneyim ve bilginin ürünüdür.

Kent içerisinde atıl kalmış bir alanın kolektif olarak düzenlenmesi, ekim dikim yapılabilir hale gelmesiyle oluşan bahçe deneyimi, halihazırda tasarlanmış bir bahçede yapılan bahçecilik pratiğinden farklı etkilere sahiptir. Kimi zaman moloz yığınlarını temizleyerek, toprağın zerresi bulunmayan bir çöplük arazide yükseltilmiş sebze yatakları veya taşınabilir kasalar yerleştirerek, taşıma toprakla kasaların içini doldurarak ekip biçmek, yoğun emek gerektiren bir inşaa sürecidir. Böylesi bir alanda bahçenin bakım ve hasat sürecini örgütlemek ise apayrı bir serüven. Bu süreçte paylaşılan bilgi dağarcığı, benden bize evrilen dil, kurulan ilişkiler ve müşterek mekân olarak açığa çıkan bahçe topluluk inşaa pratiği, ortak bir deneyim sahası yaratır.

Berlin'de olup bitenler bugün Türkiye'de İstanbul merkezli bahçe ve bostan deneyimlerinin karşı karşıya olduğu mücadele süreçlerine dair önemli benzerlikler taşıyor. Bu benzerlikler vesileyle İstanbul'da giderek görünürlüğü ve çeşitliliği artan bostan deneyimlerine ve topluluklara odaklanmak, onların

yalnızca dertlerini değil mücadele deneyimlerini ve yeni toplumsallaşma arayışlarını da tartışabilmek mümkün.

İstanbul'da bostanlarla dile gelen kent, gıda ve yaşam hakkı mücadeleleri

İstanbul'un geçirdiği neoliberal kentleşme süreçleri düşünüldüğünde bostan deneyimlerinde açığa çıkan dert ve arayışların aslında şehrin hikâyesini dile getirdiği söylenebilir. Bostanların kentsel savununu, eylem ve direniş alanları olması, diğer yandan yeni kentlilik motifleri olarak başka türden üretim, tüketim ve ilişki biçimleri arıyor olmaları söz konusu. Gerek kentli gerekse kırsal kökenli olsun, ister beyaz yakalı ister politik ve ekonomik açıdan dezavantajlı bir mahalleli olsun, bu bahçelerde elini toprağa bulayan herkesin esas olarak yabancılaşma meselesiyle ilgili bir dert etrafında ortaklaştığını söyleyebiliriz. Bu yabancılaşma özetle yaşam alanlarımız, birlikte yaşama becerilerimiz ve üretim araçlarımız ile bağlarımızın giderek zayıflamasından kaynaklanıyor.

Diğer yandan, her bir bostanın meselesi kendi yerelliği bağlamında önemli sorun ve arayışlara işaret ediyor. Her bir örnekte mücadele meseleleri, ortaya çıkma motivasyonları ve sonrasında yeniyi kurma arayışları başka hikâyeler barındırıyor. Atalık tohumların çoğaltılmasından iklime, kentsel çevresel adalet tartışmalarından kamusal alana, kültürel mirastan alternatif gıda ağlarına uzanan farklı başlıklar bostan topluluklarının gündeminde. O yüzden bu süreçte hem birbirleriyle dayanışma içerisinde bulunan, mücadelelerini ortaklaştıran, yeni deneyimlerin öncülü olan bostanların meselelerini

Gerek kentli gerekse kırsal kökenli olsun, ister beyaz yakalı ister politik ve ekonomik açıdan dezavantajlı bir mahalleli olsun, bu bahçelerde elini toprağa bulayan herkesin esas olarak yabancılaşma meselesiyle ilgili bir dert etrafında ortaklaştığını söyleyebiliriz.

izlemek, hem de birbirleriyle ya da kendi içlerindeki gerilim noktalarını izlemek kıymetli. Bu gerilimleri negatif unsurlar olarak yorumlamamak, tam da bostanların "gösterme" kabiliyetlerinin bir ürünü, deneyim temelli tartışma sahasları olarak düşünmek gerekiyor.

Peki bostanlara yönelik tehditleri savuşturan, bostancılarla örgütlenen, semt ahalisi olarak bostanına yeni işlevler kazandıran, mahallesindeki atıl halde duran araziye vahaya dönüştürenler kim ve neden bostandalar? Son yıllarda daha çok görünürlük kazanan kentte/kentli doğa arayışının hem gerçek bir ihtiyaç hem de yeni bir yaşam biçimi haline geldiğini görüyoruz. Kent sakinlerinin kırsal pratiklere, doğanın keşfine, ekolojik okur-yazarlık becerilerine ve organik gıdaya erişebilirliğe yönelik arayışları, dolayısıyla bu yöndeki mekân üretimleri giderek çeşitleniyor. Diğer yandan, kadim üretim ve toprak bilgisine sahip nüfus üretim araçlarına yönelik yaşam mücadelesi verirken çözülüyor veyahut kentlilerde körüklenen merak ve talebi karşılamak adına onlar da başka bir arayışın izini sürüyorlar. Bostanları değerlendirirken onların işleyişlerini, örgütlenme biçimlerini, kolektif eylemselliklerini, mücadele başarılarını birbirleriyle kıyaslamak istemiyorum. Her birinin hikâyesi başka. Yekpare olarak bahçe, bostan deyip geçmemek, bağlamlarını ayrı ayrı ele almak gerekir.⁷

Bu yazıyı kaleme almayı Mekânda Adalet Derneği tarafından geçtiğimiz Ekim ayında gerçekleştirilen bir yürüyüş tetikledi. Bu yürüyüşte yolumuz Roma Bostanına düştü ve buradaki bostan insanları hem kendi deneyimlerini hem de buranın Kuzguncuk ve Yedikule bostanlarının bağlamına kıyasla hangi ortak dertlere ve farklı meselelere temas ettiğini bizlere aktardı. Bu ve benzer paylaşımları değerlendirirken arşivini hep takip ettiğim "Bostan Hikayeleri"⁸ incelemelerimle beraber gözlem ve muhabbet şansı edindiğim bostan pratikleri üzerine bir muhakemeyi, ikincil kaynaklardan yararlandığım güncel bilgilerle desteklemeyi denedim.

Bunun için de kendime şöyle bir güzergah belirledim. İstanbul için hem kentin dertlerini temsil ettiğini düşündüğüm çeşitlilikleri hem de güncel gelişmeleri ve izlenebilirlik potansiyelleri nedeniyle başlıca altı bostan pratiğini inceliyorum.

Kara surları boyunca uzanan tarihi kent bostanları. **Kaynak:** Bostan Hikâyeleri Arşivi.

Bu bostanların her birinin ayrı ayrı tarihini, niteliklerini, çalışmalarını derinlemesine sunmuyorum. Daha ziyade genel hatlarını ifade edeceğim bostanları belirli başlıklar altında gruplayarak ortak bir tartışma içine oturtuyorum.

İstanbul bostanlarının dertleri ve arayışları

Bu yazı bağlamındaki bostanları iki temel gruba ayırmak mümkün: Yedikule, Piyalepaşa ve Kuzguncuk gibi İstanbul'un tarihi bostanları ilk grubu oluşturuyor. İkinci grupta ise bahçe-bostan işleyişleriyle yakın geçmişte farklı dertler ve arayışlarla oluşturulan Roma Bostanı, Fenerbahçe Topluluk Bahçesi ve Küçükarmutlu'da yer alan Şenay ve Gülsüman Halk Bahçesi bulunuyor. Bostanlara yönelik müdahale-mücadele süreçlerinin tarihi –Kuzguncuk Bostanı'nda olduğu gibi– 1990'lara uzansa da, özellikle 2013 yılı bostanları keşiştiren önemli bir tarih. Gezi Parkı başta olmak üzere kentsel kolektif hafızanın yerine önerilen meşhur plan ve projelerin hız kazandığı bu dönemde bostanlara yönelik "yeni" işlevler ve kararlar öneriliyor ve böylece müdahaleler başlıyor. Bu süreçte yerel yönetimlerin kararları veya kolaylaştırıcılığıyla muğlak dönüşüm planları, kamulaştırma ve tahliye süreçleri yaşanıyor. Diğer taraftan, yine aynı dönemde bostanlara yönelik savunu, sahiplenme, direnişler ve kamuoyu oluşturma çabaları yükselişe geçiyor. Hatta bostan olmayan mahallelerde ve parklarda dahi bostan fikriyle ortak alanlar, işgal alanları yeşertiliyor.

Hali hazırda bostan faaliyetlerini geçimlik olarak sürdüren Yedikule ve Piyalepaşa bostanları ile bir semt dayanışması olarak

açığa çıkan Kuzguncuk ve Roma bostanları görünüşte iyi niyetli kamu yatırımlarının ilgi alanı. Farklı mülkiyet yapılarıyla (belediyeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Maliye Bakanlığı ve özel mülk) bostanların yerine önerilen projelere baktığımızda park, bulvar, okul, hastane, sosyal tesis, otopark, aktarma merkezi gibi temel altyapı-üstyapı hizmetlerini görüyoruz. Bu son derece iyi niyetli görünen hizmetlerin zamanlamasına, konumuna, bulunduğu bölgede neler olup bittiğine, ne tip yatırımlar yapılmış veya beklemede olduğuna baktığımızda ise oradaki mücadele süreçlerinin önemini doğrudan kavrayabiliyoruz. Özellikle bostanların yerine önerilen park ve sosyal tesis gibi açık/kapalı kamusal alanların hizmet olarak sunulduğu, "neoliberal yeşil alan"⁹ olarak tanımlayabileceğimiz bu türden projelerin bostanlar karşısında yarattığı gerilim mühim.

Neoliberal kentleşme baskısı karşısında bostanların bostan olarak varlığını sürdürme mücadelesi bir yana, diğer yanda gündelik hayatın içerisinde temel ihtiyaçlarımızı kolektif olarak örgütleme niyetlerimiz üzerinden de bostanları talep etmekteyiz. O nedenle kentlinin, mahallelinin biraraya gelme vesilesi, karşılaşma zemini olan, gıda, çevre ve ekoloji alanlarında farkındalıklar geliştiren, ortak yaşam alanında tanıklık ettiği kentsel dönüşüm süreçleri ve açık yeşil alanların kaybına yönelik tepki geliştiren ve alternatif deneyimlerini giderek biriktiren bahçe ve bostan girişimlerinin arayışlarına da burada yer vermek gerekir. Üretim ve tasarımı ekolojik olarak ve permakültür ilkeleri ile gerçekleştiren Fenerbahçe Topluluk

Bahçesi ile Küçükarmutlu'daki Halk Bahçesi bu bağlamda düşünülebilir. Oldukça farklı kentsel çehrelere, işleyişlere ve topluluklara sahip bu iki bahçe deneyimi tıpkı Roma Bostanı gibi biyo-çeşitlilik, atalık tohumlar, benimsenen prensipler doğrultusunda ekim, dikim, hasat, zararlılarla mücadele süreçlerinde bilgi ve deneyim ağını oluşturma, bostandaki işlerin ötesinde yerelin toplumsallaşma ihtiyacı konularında ortaklaşırlar.

Kent bostanlarının savunusu ve dayanışma ağı

Yedikule ve Piyalepaşa'da bostancılığın temel geçimlik faaliyet olarak sürdürülmesi söz konusu. Bu bostanlar, içinde buldukları arkeolojik ve mimari doku, kentsel ekoloji ve kuşaktan kuşağa aktarılan bostancılık teknikleri ile hem yaşayan kültürel peyzaj hem de somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanabiliyor. Diğer yandan, buradaki mücadeleler destek veren kurumların emsal teşkil eden tescil başvuruları yoluyla sürdürülüyor. Her iki bölgede de kentsel dönüşüm projelerinin yarattığı baskıyı semtlerin değişmekte olan çehresinden anlamak mümkün. "Bir semt yeniden inşa ediliyor" sloganıyla Piyalepaşa'da yükselen ve semtin büyük bir bölümünü kaplayan konut, rezidans, ofis, otel ve alışveriş "sokağı" projesi, Piyalepaşa Cami ve çevresindeki bostanlara iki adım mesafede. Aralarında yalnızca bir bulvar var. Dolayısıyla camiden de eski olduğu tespit edilen bu bostanlar için geliştirilen kültürel miras kapsamında koruma altına alınma girişimlerinin önemli stratejiler olduğunu söylemek gerekiyor.

Bostanlar bağlamında öncelikle 1500 yıldan fazla bir süredir kendisini sürdüren, yerinde üretim ve yerinden yönetim prensipleri ve bostancıların varlığıyla yaşayan kentsel tarım alanlarının tahribatına yönelik kamuoyu yaratma sürecinde Yedikule Bostanları Koruma Girişimi, Slow Food Fikir Sahibi Damaklar Girişimi ve kent savunması odaklı grupların desteği söz konusuydu. Burada dikkat çekilen öncelikli konular atalık tohumlardan yetiştirilen, #direnmarul sloganlarına konu edilen ve bu sürecin beraberinde bahar aylarında bayram kutlaması düzenlenen Yedikule marulu ve bostanlardan ayrı düşünülmemeyecek olan UNESCO Kültürel Miras Listesi'nde bulunan Kara Surlarının varlığıydı. Yedikule ile dayanışma içerisinde olan STK'lar bu değerler üzerinden bostanların koruma altına alınması stratejisini benimsediler. Çünkü neoliberal kentsel dinamiklerin boyutu ve hızı bostancıların önemi ve yaşam biçimi konularında empati kurulmasını bekleyecek ölçekte değildi. Yine benzer çabalarla başlayan Piyalepaşa Bostanı direnişi Beyoğlu Kent Savunması ve Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi girişimiyle bostan, cami ve arkeolojik alanın bir bütün olarak koruma altına alınmasını sağladı. Piyalepaşa Bostanı'nın bir kültür varlığı olduğunun ispat edilebilmesi için Yedikule'de gündeme gelen tartışmaların sağlam bir zemin oluşturmuş olması bostanlar arasındaki deneyim aktarımının önemine dikkat çekti.¹⁰

Her iki örnekte de savunu sonrası açığa çıkan tartışmalar, bostanların varlığının onları yaşatan bostancıların yaşama kapasitelerini geliştirmekle mümkün olabileceği kavrayışını ortaya çıkardı.

Bahçeler ve bostanlar, hem işleyişleri gereği hem de buldukları yerelin verdiği mücadelelerin ölçeği sonucunda formları dönüşmeye açık, devingen, toplulukla birlikte şekillenmeye devam etmesi muhtemel yapılar.

Bu noktada Yedikule ve Piyalepaşa'daki bostancılarla ilişkiyi ve onların ihtiyacı olan alternatif gıda ağını kurmayı deneyen DÜRTÜK (Direnen Üretici ve Tüketici Kolektifi) gibi deneyimlerle gıda üretim süreçlerine yabancılaşmış ve bu konuda arayışlarını sürdüren kentlilerin bostan insanlarıyla yeni ilişki biçimleri geliştirilmesi söz konusu oldu. Kendisini gıda egemenliği ve ekoloji mücadelesiyle angaje olarak tanımlayan kolektif, bostanlardaki üretim süreçleri ve güvencesizlik ile kentte kurdukları tüketici ağının karşılıklı tanıklık geliştirdiğini, bu süreçte yüz yüze gelebilmenin ve dayanışma ekonomisi geliştirmenin önemini aktarıyor.¹¹

Semtin savunusu sürecinde sınırlarını aşan bostan pratikleri

Mahalle dayanışmasıyla savunulan bostanlarda ise direnişi gerçekleştirenlerin o yerelin kentli bireyleri, semt toplulukları olduğunu görüyoruz. Roma Bostanı, bostan olmadan evvel semtin atıl kalmış bir açık alanıyken, yapılaşma tehdidiyle karşılaşması nedeniyle, tıpkı Kuzguncuk Bostanı gibi bir mahalle dayanışma sahasına ve müşterek bostana evriliyor. Cihangir ve Kuzguncuk İstanbul'un ilk soylulaşma dalgasını yaşayan semtleri olmaları açısından da ortaklaşıyor. Bugünün kentsel dönüşümünden farklı olarak daha yavaş ilerleyen, orta-üst sınıf ve entelektüel bir zümrenin yerleşmesiyle

eskisinden farklı da olsa mahalle ve semt kültürünün yaşamaya devam ettiği yerleşimler bunlar. 90'lı yıllardan itibaren Kuzguncuk'ta İlyá'nın Bostanı, Cihangir'de ise Roma Bahçesi gibi semtin ortak açık alanları müdahalelerle karşı karşıya kalıyor. Özellikle İlyá'nın Bostanı semtin önemli bir toplanma, kutlama, karşılaşma, vakit geçirme alanı. Bu alanın mahallelinin ortak alanı olarak savunulmasının arkasında 30 yıla yayılan bir birikim var. Gerek kentsel planlama ve mimarlık alanlarında uzman Kuzguncukluların öncülüğünde önerilen alternatif projelerle gerekse piknik, kutlama, korkuluk tasarımı gibi yaratıcı alternatif yöntemlerle savunulan bostan, semtin verdiği mücadele ile birlikte müşterekleşme deneyimleri biriktiriyor. Son döneminde parsellenmiş bir hobi bahçeciliği görünümünde ve Kuzguncukluların kura ile dönüşümlü olarak ekip biçtiği bir form kazanmış olması ise önemli bir tartışmayı doğuruyor.

Bahçeler ve bostanlar, hem işleyişleri gereği hem de buldukları yerelin verdiği mücadelelerin ölçeği sonucunda formları dönüşmeye açık, devingen, toplulukla birlikte şekillenmeye devam etmesi muhtemel yapılar. Çünkü oradaki topluluk ile yaşıyorlar veyahut atıl hale geliyorlar. Örneğin, her ne kadar öncesinde semtin kamusal alanı olarak kullanılıyor olsa da Gezi döneminde

Piyalepaşa Bostanı ve ardında yükselen "semtin yenilenme projesi." **Kaynak:** Haliç Postası.

Piyalepaşa'da bostan işlerine destek olan gönüllüler. **Kaynak:** Zeynep İlhan.

Kuzguncuk Bostanında bir mahalle etkinliği. **Kaynak:** Bostan Hikâyeleri Arşivi.

Kuzguncuk'a sıçrayan işgal pratiği ile başlayarak kendiliğinden örgütlenen bir bostan pratiğinin geliştirilmesi söz konusu oldu. Kentin geneline sirayet eden ve ardından sönmümlenen hareketin ürettiği bostan pratiği başlangıçtaki kapsayıcılığını yitirdi. Yıllara yayılmış olan Kuzguncuk Bostanı mücadelesinin sonunda bu ortak alanın "daimi" bir nefes alma, ekip biçme ve biraraya gelme sahasına evrilmesi umuduyla Üsküdar Belediyesi'yle birlikte yol alınması sonucunda semt ahalesinin önerileriyle planlanan proje hayata geçirildi. "Kendiliğindenlik" formundan uzaklaşıp tasarlanmış ve dönüşümlü olarak kullanılırken çoğu parselin atıl kaldığı bir süreç yaşansa dahi belki de İstanbul gerçekliğinde Kuzguncuk deneyimi esas olarak şunu söylüyor olabilir: Bostanı savunmak bir yana, onu bostan olarak sürdürübilmenin kendisi de bir mücadele ve kentsel politika yapma biçimi. Bu alanı yeşil alan ve gıda üretim bilgisi ve işleviyle sürdürmek, olası yeni yapılaşma tehditleri karşısında mücadele zeminini kurabilir. Elbette bu mücadeleye öncelik verirken, alanın kolektif olarak yönetimi sürecinde topluluk hissini ve deneyim paylaşımının giderek sınırlandırılması ve bunun karşısında temizliğinden bakımına bu işlerin belediye çalışanlarınca takip edilmesinin çevre algısındaki yeri gibi tartışmalar da göz ardı edilemez.

Roma Bostanındaki deneyimi Kuzguncuk'la birlikte düşünmek bu noktada önemli. Uzun yıllar atıl halde ve hatta çöplük olarak kullanılan alanda, belediyenin sosyal tesis projeleri ve müdahaleleri nedeniyle, o dönemde Gezi

Parkında ve Moda'da gündeme gelen mahalle bostanına benzer bir bostanın varlığına ihtiyaç duyuluyor. Böylece Roma Bostanı insanları, Beyoğlu'nun daha fazla yapılaşmaya ihtiyacı olmadığını dile getirmeye, sınırlı sayıda kalan açık ve yeşil alanlarının kaybolmaması gerektiğine dikkat çekmeye ve hatta buradaki bostanın kendi kendini destekleyen bir gıda ormanı olması için permakültür yöntemleriyle ekip biçmeye başlıyor.¹² Roma Bostanının sınırları dışına taşarak kentteki diğer mücadelelerle ortaklaşmaya çalıştığı, Gezi döneminde başlayan bu pratiğin zamanla Göçmen Dayanışma Mutfağı, park ve meydan savunuları, semtteki evsizler ile bağ kurmaya çalışarak deneyim biriktirdiği

Atıl bir araziden bostan insanları eliyle gıda ormanına evrilen Roma Bostanı.

Kaynak: Mehmet Çağnis.

görüldüğü. Burada belediyeye karşı verilen mücadelede bahçede biriken deneyim ile Kuzguncuk'ta belediye ile ortak ilerleyen bahçenin semt bağlamında biriktirdikleri oldukça farklı. Ancak her iki durumda da bostanlara yönelik yapılaşma girişimleri şimdilik geçerli değil. Diğer taraftan Kuzguncuk'taki işleyişin Roma'dakine kıyasla daha sınırlı olduğunu söyleyemeyiz. Tanımlı bir toplulukla veya herkese açık olarak işleyen bahçelerdeki deneyimler ile parsel bazında paylaşımlı bahçeler olarak tanımlanan alanlardaki deneyimler oldukça farklı. Bir yerde kolektif emeğin ürünü olarak topluluk inşası, birlikte üretme pratikleri ve sosyal öğrenme süreçleri daha yoğun yaşanırken, bireysel girişimlerin öne çıktığı deneyimlerin ise kentin başka bir noktasına sıçrama ve doğrudan temas kurmasıyla hızla yaygınlaşma ihtimalleri söz konusu.

Yeni nesil bahçe girişimleri

Bu son bölümde ortaklıkları ve farklılıklarıyla kendilerini "bahçe" olarak tanımlayan, İstanbul'un iki yakasından iki girişimi ele alacağız. İlki, Saint Josephliler Derneği girişimi olarak başlayan ve Kadıköy Belediyesi ortaklığında semt parkında kendisine etrafı çitlerle çevrili ve altyapısı olan bir yer edinen Fenerbahçe Topluluk Bahçesi. Kendilerini şöyle tarif ediyorlar: "Şehirde yaşayan bizler, kendimiz ve yakın çevremiz için kendi doğal gıdamızı yetiştirmek üzere yardımlaşarak ve paylaşarak bu bahçeyi kuruyoruz."¹³ Permakültür prensiplerinin

Küçükarmutlu Şenay ve Gülsüman Halk Bahçesi.
Kaynak: Halkın Mühendis ve Mimarları.

uygulanmasıyla farklı yaş gruplarından öğrenci ve semtillerce kolektif olarak düzenlenen bu topluluk bahçesi, gıdanın üretim süreçlerine tanıklık eden, topluluk olarak ekip biçen, katılan her yeni birey ile deneyimi paylaşan ve bu süreçte geliştirilen bilgi ve becerilerin aktarımını önemseyen, tarihi bostanlardaki işleyişten farklı kentsel tarım faaliyetinin mikro ölçekte dahi olsa sürdürülebileceğini gösterme gayesi etrafında biraraya gelen bir deneyim.

Kadıköy ilçesinin İstanbul içinde "kurtarılmış bölge" imajı, bahçenin bulunduğu semtin ve parkın çevre kalitesi göz önünde bulundurulduğunda buradaki bahçe pratiği ile Sarıyer'deki Küçükarmutlu Halk Bahçesi deneyimini birlikte düşünmek, gerek bahçelerin işleyiş süreçleri gerekse burada aktif olarak yer alan toplulukların meseleleri bakımından tartışmamızı tamamlayıcı nitelikte olacaktır. "Onlar yıkmaya çalışırken, biz kök salıyoruz" sözleri Küçük Armutlu mahallesinin buraya sığdıramayacağımız direniş ve dayanışma kültürü geçişini özetliyor. Birçok toplumsal hareket ve eylemde aktif rol alan mahalleli aynı zamanda buradaki kentsel dönüşüm süreçlerine karşı Gezi döneminde kurduğu bağlantılar vesilesiyle mahalleyi yerinde ve yerlisiyle iyileştirme projelerinin hayata geçmesi için çabılıyor. "Rant için değil, halk için mühendislik!" söylemiyle son yıllarda görünürlük kazanan Halkın Mühendis ve Mimarları grubu mahalleliye destek sağlıyor. Grubun destek verdiği girişimlerin başında ise mahalle içindeki gecekonduların yakınlarındaki alanlarda faaliyete geçirdikleri "halk bahçeleri" bulunuyor. Kimyasal gübrelere, tohum şirketine, ilaç tekellerine karşı kendi

ilaç ve gübresini üreten, Anadolu'nun tohumlarını kullanan bu halk bahçesi aynı zamanda kentsel dönüşüm alanı ilan edilen yaşam alanları için direniş üretim yoluyla sürdürüyor.¹⁴ Mahallelinin sebze ve meyve ihtiyacının tamamını, hem de organik yöntemler kullanarak karşılamak isteyen Şenay ve Gülsüman Halk Bahçesi, mahalleli için hobi alanları olarak değil, bizzat alternatif bir yaşam kurma çabasının bir parçası olarak görülüyor.¹⁵

Bostan ve bahçelerin buldukları yerelin dertleriyle ortaklaşması, burada deneyim ve ifade kazanan toplulukların kurduğu bağ ile mümkün oluyor. İstanbul'un iki farklı yakasında, bambaşka yaşam koşullarına, kentsel çevrelere ve topluluk karakterlerine sahip iki bahçe deneyiminin aslında talepleri ve prensipleri çok farklı değil. Tohuma, toprağa, gıdaya adil, temiz ve güvenli koşullarda erişebilmeyi, mümkün mertebe bağımsız ve yaşam alanlarını onarıcı olmayı istiyorlar.

Özetle, bostanların kendilerine dert edindiği meseleleri var. İçine ve içinden doğduğu dönemin politik, ekonomik, toplumsal ve ekolojik gündeminden azade değiller. Topluluk tabanlı deneyimler olarak devingen süreçlere sahipler. Dönemin ve topluluğun ilgisi ve bağlamı değiştiğinde şekilleniyorlar. Yeni örgütlenme süreçlerine ve kentin farklı yüzlerine dair pek çok hikâye barındırıyorlar. Diğer yandan, bahçelerin kentteki mücadelelerle ortaklaşarak sınırlarını aştığını ve biriktirdiği deneyimlerle kendilerini sürdürme becerilerini geliştirdiğini görüyoruz. Kentsel toplumsal hareketlerin öncelikli gündemleri arasında olan kentsel müştereklerin savunusu ve geri kazanımı mücadelesinde bostanların gerek kentin önemli yaşam sistemleri olan açık ve yeşil alanlar gerekse de biraraya gelme, ortak uğraş ve topluluk pratiği olarak öne çıktığını görüyoruz. Gün geçtikçe yeni kentlilik ve toplumsallaşma arayışları olarak hayata geçen bostan deneyimlerine tanık oluyoruz. Hem direniş hem de yeniyi kurma becerilerinin geliştirildiği bostan pratiklerini kente, gıdaya ve yaşam alanlarımıza yönelik tahribat yaratan süreçlere müdahil olma, bu süreçlerin ihtiyacı olan topluluklar kurma, onarıcı olma ve bu deneyimlerle elde edilen bilgiyi ve farkındalığı yayma zemini ve vesilesi olarak konumlandırabiliriz.

¹ Video: <https://www.facebook.com/ajplusenglish/videos/palestines-rooftop-gardens/505169633228683/>. Benzer örnekler için bkz. A. Quandil, 2015, "Rooftop gardens provide 'answer for Gaza'" <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/07/rooftop-gardens-provide-answer-gaza-201474123655983775.html>.

² M. Mayer, "The 'right to the city' in the context of shifting mottos of urban social movements," *City*, no. 13(2/3), (2009): 362–74.

³ <http://lizchristygarden.us>.

⁴ S. Federici, *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of Commons*, (PM Press: Oakland, 2018), 128.

⁵ <https://prinzessinnengarten.net/urban-gardening-manifest-english/>.

⁶ *Gemeingut Grün: ein Dauergartenvertrag für Berlin*, <https://www.zku-berlin.org/fellows/444/>.

⁷ Öte yandan, Türkiye ve İstanbul ekseninde bir tartışmayı başlatırken bu coğrafyaya özgü kimi önemli noktaları da göz ardı etmek istemem. Kırsal nüfusun varlığını sürdürdüğü, kırsal alışkanlık ve pratiklerin devam ettiği kentsel yerleşim alanlarında, hane bazında veya mahallelerin ortak alanlarında kurulan bahçeler ve oralarda yeşeren biraradalıklar bu metropolün neredeyse her semtinde var. Bunlar örgütlü, tasarlanmış bahçeler değil, gündelik hayatın içerisinde açığa çıkan sabit/geçici formlarda işleyen bahçeler. Buradaki bahçeler ne kentin Bizans ve Osmanlı döneminden miras bostanlarına ne de yeni bir kentli yaşam tarzı bağlamında ekip biçilen bahçelere özdeş tutulabilir.

⁸ <http://bostanhikayeleri.com>.

⁹ Mandabach bu kavram ışığında İstanbul bostanlarının karşısında önerilen projeleri değerlendirir. M. Mandabach, "The Neoliberal Green Space," 2015, <https://www.jacobinmag.com/2015/07/istanbul-bostans-urban-gardening-erdogan-gezi/>.

¹⁰ Y. Özar, "Toprağın tarihi olur mu?," *XXI*, 2016, <https://xxi.com.tr/i/topragin-tarihi-olur-mu>.

¹¹ C.M. Doğançayır ve U. Kocagöz, "DÜRTÜK: Alternatif Gıda İnisiyatifleri Söyleşileri," *beyond.istanbul*, no: 3, 2018.

¹² <http://romabostani.org>.

¹³ Fenerbahçe Topluluk Bahçesi facebook sayfası: <https://www.facebook.com/fenerbahceparkitoplulukbahcesi/>.

¹⁴ C.M. Doğançayır, "Alternatif Gıda Mekânları Haritası," *beyond.istanbul*, no: 3, 2018.

¹⁵ Y. Dönmez, Y. "Küçük Armutlu: Kökleri derinlerde olan bir mahalle," *Gaia Dergi*, 2016, <https://gaiafergi.com/kucuk-armutlu-kokleri-derinlerde-olan-bir-mahalle/>.

